

Revija SRP
/Svoboda, Resnica, Pogum/

Letnik 26, junij 2018
shtevilka 139 – 140

Izdajatelj revije	Revija SRP, Ljubljana e.m. urednistvo@revijasrp.si i.a. http://www.revijasrp.si
Naslovnica	France Pavlovec: <i>Kamnishko sedlo</i> , 1937
Izbor likovnih del	Damir Globochnik
Postavitev za tisk	Revija SRP, Ljubljana
Uredništvo	Revija SRP, Prazhakova 13, 1000 Ljubljana
Uredniški odbor	Peter Amalietti Ivo Antich Lev Detela Damir Globochnik Jolka Milich Rajko Shushtarshich
Narochila, prodaja	Knjigarna KONZORCIJ, Založba Mladinska knjiga, Slovenska 29, 1000 Ljubljana
Izposoja na dom	Slovanska knjizhnica, Einspielerjeva 1 p.p. 2670, 1001 Ljubljana
Izdajo omogočajo	sodelavci v reviji
ISSN	1855-8267

Vsebina

<i>Jozhe Piber</i>	Nočni sanjar	4
<i>Majazhb Jarc</i>	Glose	9
<i>Ivo Antich</i>	Haruspicium (epigramizmi)	25
<i>Andrej Lutman</i>	Tri zgodbnice	31
<i>Nadja Jarc</i>	Februar v Lizboni	37
<i>Lev Detela</i>	Vse mine, vse ostane	49
<i>Ivo Antich</i>	Kino (horror dvogovor)	52

Prevajalnica

<i>Juan Ramón Jiménez</i> <i>prev.: Ivo Antich</i>	Jaz nisem jaz	54
<i>David Maria Turollo</i> <i>prev.: Jolka Milich</i>	Moj glas je raskav	60
<i>G. K. Chesterton</i> <i>prev.: Milosb Kosec</i>	Konica zaponke	70
<i>Milosb Kosec</i>	Chestertonov oče Brown in arhitektura (Spremni zapis k prevodu)	85

Likovna priloga

<i>Damir Globochnik</i>	Poetichni krajinar France Pavlovec	88
<i>France Pavlovec</i>	Likovna dela /reprodukcije/	96
<i>Damir Globochnik</i>	Dr. Friedrich Keesbacher	105

Esejnica

- Peter Amalietti* Materialni dokazi o slovenskem poreklu latinichnih chrk 110
- Milosh Kosec* Gradnja Jeruzalema – industrijska revolucija in iznajdba morale v angleski arhitekturi 116

Za zgodovinski spomin

- Damir Globochnik* Spomenik Franu Levstiku v Velikih Lashchah 133
- Milan Sbruc* Najboljši nemški kancler je bil slovenskega rodu 151

Iz zgodovinskega spomina

- Davorin Zbunkovich* Govorechi dokazi avtohtonosti Slovencev /Raziskava o geografski razširjenosti topografskih imen slovanskega izvora in aplikacija imen glede na sestavo tal in vpliv geoloških razmer na nastanek imen/ /Raziskava povezave naravnega mita in ljudske domishljije med nekoch in danes/ 155
- Damir Globochnik* Fotografska sekcija pri Turistovskem klubu Skala 178

Vprashalnica

- Jolka Milich* (Ne)zanemarljive drobnarije? 189

Jozhe Piber

NOCHNI SANJAR

SPOMINU VELIKANA – UMETNIKA

Zasanjal sem o smrti – o krutosti nje neusmiljene, o delih njenih: dobrih in zlih sem sanjal. Pa sem chul, da je umetnik, velikan, padel pod njenim mahljajem, pod njenim krutim udarcem. Chul sem o njej, a verjeti nisem mogel, moja duša je tajila resnico, a oči so jo videle, videle so blede oblichje, zrle so mozha med zelenjem, med chrnimi preprogami, temnimi zavesami.

Truplo umetnika v temni, chrni, s cvetjem obdani krsti. Njegove roke so onemogle, mirne, roke, ki so s silo herojev, brez bojazni, branile pravice shibkega, slabotnega in pred kratkim she tako neizmerno zanichevanega svojega naroda, te roke so omahnile utrujene, opustile so pero, oprijele so se krizha, edinega tolazhila, edine sreche, prijele so se ga trdno, za vselej onemogle, in ga drzhale mirne, sklenjene ... Njegove oči, nekdam goreche, goreche v ljubezni do ljudi, do naroda svojega, ki so vechkrat zrle nemo, zhalostno pred se in se veselile le tedaj, ko so zrle resnico, srecho, prostost, svobodo vseh ljubih, te oči so zatisnjene, ta plamen, ta mogochni ogenj, je udushila smrt za vekomaj. Njegovo chelo je mirno, blede; gube zhalosti, gube bridkosti in trpljenja so izginile; on ne pozna vech bridkosti, ne bede, iz katere keliha je vse svoje zhivljenje pil, a sedaj ga je izpil, izpil do zadnje, prav do zadnje, skoraj nevidne kapljice.

Duh njegov, njegova umetnost, njegova nadvse globoka misel, je ostala zhiva med nami ... Vse, kar je imel, vso svojo velikost, vse dushevno bogastvo, prav vse je daroval lepoti, zhrtoval ji je vse in je kot njena zhrtev padel. Izpil je pelin, pa ko ga je pil, ga je pil tudi v veselju, ne le v zhalosti in obupu. Luch, ki jo je zrl v zhivljenju, mu je zazharela, postala mu je lepsha, svetlejšho jo je zagledal, ko je pil zhalost, pil pelin bridkosti ... Pokazal se je junaka, nastopal ko junak, ko vodnik naroda, ne le z radodarnostjo, ne le z lepimi besedami, polnimi idealov: pokazal se je junaka z bichem, bichem poduka ... Postal je velik, velikan med malimi, umetnik med umetniki, katerega ime ostane na enem tistih krasnih, belih listichev nashe mile, bujne krizanteme neizbrisno, nevenljivo.

LE TI

Povem le Tebi,
pojem le Tebi,
kar drugemu ne.
Razodenem le Tebi,
potozhim le Tebi,
kar ljubezen pove.

Dash mi le Ti,
nudish le Ti,
kar v srcu mi tiho zhivi.
Chutish le Ti,
vesh le Ti,
kar v pesmi moji zhivi.

Zora, 1918/1919, sht. 3-4-5

MELANHOLIJA

V sinje morje
bi shel,
da bi morja me val
objel,
da bi v dnu morja
iskal srecho srca
nemirnega.

Zora, 1918/1919, sht. 6 – 10

NASH JOK

Tisoch milijonov grl.
Teman odmev do vishin,
neizmerljivih, iz nemirnih globin
se je razprostrl.

Vechnost bo chula njih klic!

Tisoch milijonov rok.
Vsaka – kot skala – udarja trdo:
v težki bolesi, zavesti hudo
udarja ubog.

O, iskati s pestjo si pravic!

Tisoch milijonov src.
V njih velika mati Ljubav;
njen ogenj she vsem bo sijal
– ko mine nash jok ...

Zora, 1919/1920, sht. 9 – 10

NOCH

Okno polno zaves. Lezhim:
Vechnost od stene v steno.
In nikjer luchi –

Sen: iz daljnih, belih cest ...
koraki, koraki – tihi ko vest –
iz vrta na okno hodijo, blodijo.
Besede chujem:
tvoja molitev milosti prosi.
Tvoje blede roké drhte,
v temo razpete ishchejo, ishchejo
in sezajo v moj rosni obraz ...

V okno sem vrgel svojo rokó in ga ubil.

Zora-Luch, 1921, sht. 1

MEGLA

(Belo prokletstvo)

Smeh preshustnic je sikal iz zastrtih oken v megleni kaos nochi,
ko sva premishljala tragiko zaljubljenih kach – do krvi
utrujena in zastrupljena od bozhanstev vsak drugih oči.

V dimu cigaret in elektrichne luchi si zagrnila zavese, rdeche –
kot vzhgana telesa devic – muchenic –, da bi izgrebla iz dushe drhteche
zadnji upor in s pretajno, brezbrezhno omamo razpela gobeline polnočne sreche.

»O, dolgo zakrivala svoj si obraz v svetnishko nedolzhnost in gloriolo Marije!«
Potem sem ubil elektrichno hrushko. – – A smeh preshustnic mi je
sikal iz zastrtih oken v megleni kaos dushe tezhke disharmonije.

Zora-Luch, 1921, sht. 6

MEDITACIJA

Ob rdechi luchi med belimi gredami sanja – nočni sanjar – vodomet
in solze proti nebu joche.

»Rozhe sem trgal na tvojih poljih in rozhmarine, Gospod – «
tako prichenjam betlehemske pesem sam s seboj –
kot kralji jutrovih dezhel ob znamenju v bozhichni nochi in polno
nerazreshenih skrivnosti – kot svetel demant bil bi tvoj –
vsejasnih v filmu misli zrem pred sabo. (Vse neuteleshene simfonije igrajo
moje koshchene, v temo vpletene roke.)

»A kdaj spoznal bom tebe, veliki Bog – od vekomaj Hieroglif? Kdaj
v tvojem srcu bo sanjalo moje revno srce?«

Po parku je molk zavpil in vodomet je obstal kot da priti do Njega
bilo bi vsem nemogochi.

Zora-Luch, 1921, sht. 8

JOZHE PIBER (1901, Zalog pri Postojni – 1921, Ljubljana), pesnik, publicist. Sin orožnika, nechak Janeza Pibra, duhovnika in politika na Gorenjskem. Aktivist dijaških društev in katol. delavstva za krshch. socializem s kritiko kapitalizma (vech govorov, npr. *Temelji dushavnega burzhujsstva*); v Pragi se udeležil shoda katol. inteligence; v *Slovencu* (maj-junij 1921; uvod dr. F. Stelē, njegov mentor) z daljšo recenzijo razstave v Jakopichevem paviljonu razburil javnost (ostro zavrnil impresionizem kot prezivet in se zavzel za novodobno umetnost ekspresionizma, v katerem sprejema tudi futurizem in dadaizem). Pesmi objavljaj v vech revijah, najvch v *Zori* (»glasilo jugoslovanskega katolishkega dijashtva«), jih recitiral (kakor Srechko Kosovel) na literarnih vecherih »shkandaloznega« avantgardista Podbevshka (v Podbevshk-Vidmarjevi reviji *Trije labodje* posmrtno obj. pesem *V nochi* z dolgimi verzi v Podbevshkovi maniri). Po maturi na klasichni gimnaziji v Lj. 1921 nameraval shtudirati filozofijo, postal sourednik dnevnika *Novi chas* (»delavski list« krshch. socialistov), sredi avgusta istega leta umrl (epidemichna grizha), dotlej zdrav in krepak. V enem od nekrologov izjava znanca: »Fant je prezrel za svojo starost: bojim se, da ne bo dolgo zhivel.« – Vse rokopise je zapustil jezuitu p. Florijanu Ramshaku, v belezhnico pa je (kafkovsko) zapisal: »... vse moje produktivne stvari naj se unichijo; kdor kaj obdrzhi, greshi zoper prijateljstvo.«

V osnovnih potezah vech vzporednic s sodobnikom Srechkom Kosovelom: literarno in družbeno dinamicen dijaški nastop, bliskovit pesnishi razvoj od krhkega impresionizma do psiholoshko in politichno zaostrenega ekspresionizma z avantgardizmom, nenadna smrt briljantnega adolescenta. Cheprav je Piber kot pesnik skromnejshi, je pomemben pionir ekspresionizma. Izjemna, osebno in shirshe prelomna silovitost je v sklepnem verzu pesmi *Noch*: »V okno sem vrgel svojo rokó in ga ubil.« – Podobno v pesmi *Megla*: »Potem sem ubil elektrichno hrushko.« – Socialno-kolektivno upornishtvo je eksplicirano v pesmi *Nash jok*: »O, iskati s pestjo si pravic!« – Tu je perspektiva »velika mati Ljubav«. Posebno odmevna je bila *Majska pesem* (*Novi chas*, 30. 4. 1921, prva stran), izrazno uchinkovit, cheprav deklarativen primer tedaj aktualnega (modnega) klica k revoluciji zlasti v etichnem smislu (deloma podobno Kosovelu) s sklepno poanto pod »Krista simboli« (prim. Blokovo pesnitev *Dvanajst* – apologija revolucije s Kristusom na chelu). Zgodnja pesem v prozi *Spominu velikana – umetnika* je dozhivetje ob smrti Ivana Cankarja; podoben je lirski prozni zapis *Nashi materi* (*Ob njeni smrti* 30. marca 1920), obj. *Slovenec* (nedeljska velikonochna literarna priloga), 4. 4. 1920.

Izbor in opomba o avtorju Ivo Antich

GLOSE

KAJ TE VODI

*Reci, pesnik, kaj te vodi,
ko ustvarjash poezijo?
Se ti misli podredijo,
ali pushchash jih usodi?*

Se prepushchash duhu chasa,
uporabljash stil pisanja,
ki z uradnega parnasa
se mu kritika priklanja
in mu zvesto ploska masa,
mnozhica, ki si sposodi
javno mnenje, splošno znano,
in sledi visoki modi
iz Amerike v Ljubljano?
Reci, pesnik, kaj te vodi?

Si, kot mnogi zhe pred tabo,
slavopisec za vladarje,
za ideoloshko rabo,
za kariero in denarje,
le da ne bi shel v pozabo?
Si med njimi, ki hlepijo
po nagradah in priznanju,
da uradno te slavijo,
kot jih ti slavish v pisanju,
ko ustvarjash poezijo?

Ali pa te vodi ego
v pekel lastne bolechine
in ne spravi te v zadrego,
ko ti nudijo kvartine
psihoterapevtsko nego?

Preden pesmi zazhivijo,
 ali v tebi med pisanjem
 chista chustva zagorijo,
 ali pa med chustvovanjem
se ti misli podredijo?

Ali ti morda vsebino
 sama pesem narekuje,
 ko pogreznesh se v tishino
 in se v um ti zapisuje,
 kot bi srkal mesechino?
 Mar pred tabo Muza hodi,
 ko iz vsechloveshke zmede
 med besedami te vodi?
 Mar premislish te besede,
ali pushchash jib usodi?

PRISHEL SEM

*Prishel sem v te razvratne chase
 postavil klasichno poemo,
 cheprav o njej premalo vemo
 in jo predvsem ustvarjam zase.*

Na marsikaj smo pozabili,
 a najdemo na internetu.
 Po eni strani smo debili,
 po drugi vladamo planetu
 in se she nismo vsi pobili.
 Tako da chlovek pazi nase,
 samo neumnost mu shkoduje,
 ogrozha vzpon chloveshke rase.
 In da bi ne bilo she huje,
prishel sem v te razvratne chase.

Ochitno so me sem poslali
 hudo uzhaljeni poeti,
 ki so na stroko se spoznali
 pred sto in dvesto in vech leti,
 nato v pozabi oblezhali,

a zdaj ne morejo vech nemo
opazovati izpod rushe,
kaj pesniki se danes gremo.
Zato prishle smo mrtve dushe
postaviti klasichno poemo.

Cheprav je v tretjem tisoehletju
po mnenju mnogih zhe prepozno,
da bi predajali se petju,
chesh da vreshchanje sploh ni grozno,
sem proti takemu pochetju.
Pisati znamo vsi in smemo
svobodno priti do objave.
Ni vazhno, na katero temo
in iz katere pesnishke pisave,
cheprav o njej premalo vemo.

Vse to je v redu, ni problema,
che ne bi mislili, da znamo,
ko nas navdihne gola vnema,
izlivati osebno dramo,
kot se spodobi za boema.
Tako kot jaz, ki tonem vase,
v to svojo chudno poezijo,
nikakor ne za vechne chase,
cheprav se mi ljudje smeji
in jo predvsem ustvarjam zase.

POEZIJA JE KOT VINO

*Poezija je kot vino:
vech ga spijesh, bolj te zheja,
a obstaja zgornja meja,
ko ga piti ni vech fino.*

Ura polnoch je odbila,
ko shtudent ekonomije
(naj mu bo usoda mila)
se je lotil poezije,
ker ga punca je pustila.

Pil metlishko je chrnino,
potlej pa she malo zhganja
in naklêpal je tercino,
se prikopal do spoznanja:
poezija je kot vino.

Bogve, kaj ga je zmotilo,
saj ni vino, ampak zhganje
iz tercine govorilo,
da je poezija sranje,
ki bo na papirju zgnilo,
pesnishtvo pa diareja ...
»Chrke itak vse zbledijo,«
reche in se ga naceja,
ker je res, kar govorijo:
vech ga spijesh, bolj te zheja.

»Pesniki pa smo golazen,
vse, kar delamo, je shkoda,«
sam do sebe ni prijazen,
»naj nas zgomazi usoda
in zadene bozhja kazen!«
»Kakshna trapasta ideja!
Se ti blede? Si brez uma?«
vzklikne kelnarica Teja.
»Ti bi spil she liter ruma,
a obstaja zgornja meja!«

Revezhu ne da vech piti,
napodi ga iz lokala,
sem ne sme se vech vrniti.
»Zdaj she ta me je nagnala ...
res ne vem vech, kaj storiti.«
Pa odide v mesechino
in obesi se na vejo.
Spesnil zadnjo je kvartino,
ker je pil chez tisto mejo,
ko ga piti ni vech fino.

IZLET V TOSTRANSTVO

*Presberen je iz groba vstal,
da bi napil se malvazije
in se nachital poezije,
ki jo je Shalamun skracal.*

Ker včasih rado se zgodi,
da kakšen pesnik se napije,
pa nam napishe dve do tri
odtrgane prismodarije,
povem vam, kaj se meni zdi:
cheprav prishlo bi do tezhav
in rekli bi, da sem bolan,
bilo je pametno in prav,
da nash poetski velikan
Presberen je iz groba vstal.

Medtem je namrech nash parnas,
ki mu uradna slava sije,
nesmisle shiril na ves glas
in v glavnem same bedarije
iz mesta tja v ta zadnjo vas.
Brez ritma in brez melodije
vodilni pesnik je zapel,
France pa, ki ga pot oblije,
si je le eno zazhelel,
da bi napil se malvazije.

Med prvim litrom je zvedavo
prebral antologiji dve
in vmes ob zid je butal z glavo,
zvecher pa pijan po RTV
drzhavno gledal je proslavo,
ni vedel, a naj sploh she pije.
Ko Shalamun je zhungal zhvrst,
je zbezhhal od televizije,
poiskal svoj genialni Krst
in se nachital poezije.

»O, jojmene, moj ljubi stih,
vse rozhice so zhe uvele,«
zaslishi se Preshernov vzdih,
»in moje pesmi zastarele,
saj nich modernega ni v njih.«
Tedaj je svoj izlet konchal,
prav rad se vrnil med mrtvake,
ko slavno pesem je prebral
(v slovenshchini ji ni enake),
ki jo je Shalamun skercal.

NOVICA

*Vcheraj za naslov prvaka
so zacheli tekmovati
nadobudni literati
v krcbmi »Literarna mlaka.«*

Druzha se ga je napila
in pod vodstvom krcmarice
zapisala tri pravila,
Jozheta iz Borovnice
za sodnika dolochila,
da bi kakor iz oblaka
dobri teksti dezhevali,
ki jih zhe medalja chaka.
Pesniki so tekmovali
vcheraj za naslov prvaka.

(Oscar Wilde pa protestira:
»Saj je kot na hipodromu!«
A ko spiye she dva pira,
se she on odreche dvomu
in se nich vech ne upira.)
Trije pesniki kosmati
in shest pesnic je v finalu.
Potencialni lavreati
so prishli na start in kmalu
so zacheli tekmovati.

Jozhe bere in točkujе,
 zhenskam vech kot moshkim daje,
 atmosfera se stopnjuje,
 bralstvo skache chez ograje,
 na sodnika se huduje!
 Skoraj se ne da pisati,
 a ko ishchejo navdihe,
 v zhelji po medalji zlati
 zlagajo genialne stihe
nadobudni literati.

Zmagala pa je seveda
 z dvesto tochkami razlike
 krchmarichina soseda,
 si nadela lovorike
 in she zdaj debelo gleda.
 A le Jozhe ve, da chaka
 krchmarica jo za vrati,
 zhlahtni konjak ji nataka,
 da ji slajshe bo prespati
v kerchmi »Literarna mlaka.«

KAJ BI?

*Chas minil bi brez spomina,
 brez kulture, brez posesti
 in brez narodne zavesti,
 dom pozhbrla bi tujina.*

Kaj bi zima brez poletja
 in brez zhalosti veselje?
 Kaj bi travniki brez cvetja,
 brez obetov dobre zhelje
 in ljubezen brez spochetja?
 Nich. Nastala bi praznina.
 Niti ptice ne bi pele.
 Ugasnila bi sinjina.
 Zvezde ne bi vech zharele.
Chas minil bi brez spomina.

Kaj bi kmet brez domachije,
kaj Slovenci brez zastave?
Mar bi sklepali kupchije,
koruptivne in krvave,
velemojstri goljufije?
Ne. Imeli bi na vesti
ovchjo chredo brez vodnika,
mi, izgnanci, pa med mesti
blodili bi brez jezika,
brez kulture, brez posesti.

Kaj bi vojska brez vojaka
in dezhela brez junakov,
che sovrazhnik prikoraka,
a v prestolnici bedakov
tisoeh s slavjem ga prichaka?
Nich. Imeli bi na vesti,
da bi nashe lepe zhenske
blodile po tuji cesti
brez umetnosti slovenske
in brez narodne zavesti.

Kaj bi narod brez drzhave,
pesniki brez poezije,
kaj Slovenija brez Save,
muzika brez harmonije,
mati Zemlja brez narave?
Nich. Nastala bi praznina.
Sava bi se izsushila.
Glasbo vzela bi tishina.
Pesem bi se izgubila.
Dom pozbrla bi tujina.

SE GREMO ZEMLJO KRAST?

*Shest otrok si zemljo krade,
v igri si cel svet delijo,
she najraje pa zbezhijo,
kadar koga kdo napade.*

Jan napadel bo junashko
Shkotsko ali Argentino
ali pa morda Slovashko,
Poljsko ali Ukrajino,
sam pa branil bo Hrvashko.
Kamor mu kolichek pade,
tam se vojna bo zachela.
Punce ga imajo rade,
vsaka bi posest mu vzela:
shest otrok si zemljo krade.

V Shkotsko vrgel je kolichek,
vsi iz kroga so zbezhali,
ko ga je prijel Matichek,
pa kot kipi so obstali.
Vrzhe, Jan pa kakor ptichek,
che ga s fracho obstrelijo,
chivkne, ker zadet je v glavo!
Mulci vpijejo, krichijo,
ne le Janovo drzhavo,
v igri si cel svet delijo.

Zdaj Matichek mejo rishe,
del Hrvashke si prisvaja,
nova polja, nove hishe,
to je zgodovinska kraja!
Kar bilo je prej, se zbrishe.
Spet pripravljeni stojijo,
Shkot napade Argentino!
Drugi mulchki se borijo
le za svojo domovino,
she najraje pa zbezhijo.

A chez dvajset let enaki
heci jim gredo po glavi!
Ne razumejo, bedaki,
kaj jim zdrava pamet pravi,
v jame vozijo jih vlaki.
Jan pa she kar zemljo krade
in najema generale,
ropa rudnike, nasade,
v javnosti deli pohvale,
kadar koga kdo napade.

MESTO

*Tibo rastejo drevesa,
ki jih chas ob rob odriva,
kjer dehti nebeshka njiva
in godijo se chudesa.*

Tone malte in betona
so strdile se v kotlini,
skozi mrak drvi kolona,
v zraku meshajo se plini
z belo chrto aviona.
V mnozhici hite telesa
brez besed in brez dotikov,
mestni hrup mashi ushesa,
v družbi mrtvih spomenikov
tibo rastejo drevesa.

Pod jeklenimi zherjavi,
ki tovorijo zidake
in kljubujejo naravi,
se dvigujejo v oblake
nebotichni bahavi.
Chrn, lepljiv asfalt se zлива
iz tlakovnice smrdljive
kakor reka temno siva
chez vrtove, hoste, njive,
ki jih chas ob rob odriva.

V hishah, stolpnicah in blokih
kakor nektar v chebelnjaku
solze techejo v potokih,
kletvice done po zraku,
spi zhivljenje po obrokih,
dokler tema ljubezniva
chebelnjaka ne uspava,
da miruje in pochiva,
v skrivni sanjski svet odtava,
kjer debti nebesbka njiva.

Ko budilke zarohnijo,
avti, avtobusi, vlaki,
se meshchani prebudijo.
Vsi, junaki in bedaki,
se med stene napotijo,
tam pa si zhelijo plesa
in poljubov in ljubezni,
tam zhelijo si v nebesa,
kjer bogovi niso jezni
in godijo se chudesa.

MINEVANJE

*Chas mineva vse hitreje,
neusmiljena narava
se s chlovekom poigrava,
sonce pa se tibo smeje.*

Ko se Zemlja odvrteva
in nikoli ne ustavi,
zagorish na koncu dneva
in me zaslepish v bleshchavi,
ki ti iz oči odseva.
Iz utripov zvezdne preje
nezhno tkesh zhareche niti,
ki jih modri ogenj greje.
In ko skusham se umiriti,
chas mineva vse hitreje.

Vabi naju skrivna sila,
ki nad tabo in nad mano
kliche kakor pesem mila,
da bi z njo odshla v neznano,
se v resnico utopila
kakor kamen, ki ga Sava
v beli pesek je zdrobila,
mirno, kot oblak odplava,
kamor ga je napotila
neusmiljena narava.

Vesh, zhivljenje je le shala,
smrt pa so zbujene sanje.
V njih sva se nekoch iskala
in sva zhe tonila vanje,
ko sva skupaj potovala
v sfere, ki jih ne poznavata,
tja, od koder skrivna volja,
mochna, mrzla in vihrava,
kot s cvetlico sredi polja
se s chlovekom poigrava.

Kot snezhinki na poljani
v snegu sva se izgubila,
chrki v knjigi neprebrani,
se v bleshchavi raztopila
kot poljub na vrochi dlani.
Zdaj srebrno ivje z veje
sije najine spomine,
chas charobna jutra shteje
in mineva, a ne mine,
sonce pa se tiho smeje.

KOCHIJA

*Skož oblak drvi kochija
belo zlata in slepecha,
v kaplje razprshena srecha
Zemljo v mavrico ovija.*

Most se vzpenja chez obzorje,
kot da ta svet ni edini,
in ko grem chez zvezdno morje,
vidim: v kozmichni globini
star kerub gladino orje.
Ko doma televizija
kazhe pametne poslance,
ki jih zhge demokracija,
ostri glas priganja vrance,
skož oblak drvi kochija.

Bliski sikajo z vetrovi,
pish v odmevih se utaplja!
Ko jezijo se bogovi
in drsi strupena kaplja,
blizhajo se chasi novi.
V soncu ptica je gorecha
razprostrla shtiri krila,
nad vesoljem sinja lecha
je ozvezdja pomnozhila
belo zlata in slepecha!

Televizorji rohnijo
strashni stroji ropotajo,
pametni ljudje molchijo,
norci za planet kvartajo
in drvijo v utopijo.
Chaka jih she vechja gnecha,
ko tishino razdejala
bo eksplozija donecha
in z neba bo dezhevala
v kaplje razprshena srecha.

Toda tu, na drugi strani,
 kamor dolga pot me vodi
 preko chrt na moji dlani,
 kakor v izogib usodi
 modri zharki so prizhgani.
 Sem pripelje me kochija,
 kjer obchutja mi preveva
 blagoglasna harmonija,
 v kapljicah ob svitu dneva
Zemljo v mavrico ovija.

PREHAJANJA

*Pred zchetkom se koncha
 in po koncu se zachne.
 Vmes ni tal in ni neba,
 vse je nich in nich je vse.*

Dolgo, preden se rodim,
 bivam kot nevidni sij.
 Temni soj hrumi nad njim
 v barvi chistih harmonij,
 v vonju blagoglasnih rim.
 Moj spomin ga ne zazna,
 spi v temí chloveshkih zmot,
 v mejah novega sveta,
 kjer v pozabi stara pot
pred zchetkom se koncha.

Bil sem seme in kalim,
 kot bi rasel v praspomin;
 iz pepela sivi dim
 me dviguje iz globin,
 da v nebo se razkadim.
 In ne vidi me nihche,
 ko dospem chez rob neba,
 tja, kjer knjiga se zapre,
 preden igra se koncha
in po koncu se zachne.

Zdaj sem tam, kjer me she ni,
in sem tu, kjer me ni vech,
ko usoda se umiri,
preden zavihti svoj mech.
Chas miruje in molchi,
kot da vechnost bi prishla,
kamor je odshlo telo,
v prazno, med prostora dva,
dva trenutka med potjo.
Vmes ni tal in ni neba.

Le belina she temni,
v tihost se gubi odzven,
ni vech dneva, ni nochi,
v novi hip kot prerojen
mirno stopim brez sledi.
V tistem hipu sem nihche
in sprevidim brez oči,
da vesolje se razpre.
Ko chrnina zazhari,
vse je nich in nich je vse.

NAD SONCHEVO ALEJO

*Tam nad sonchevo alejo
deklica se je jokala,
iz zbarebih niti tkala
zlato magichno odejo.*

V kroshnjah kozmichne pomladi
tihe zvezde zhe brstijo,
po aleji fantje mladi
v divjem plesu plamenijo,
zhgochi v sonchevi ogradi.
Zjutraj, ko se veje vzhgejo,
da kadijo se oblaki
kakor dim skoz sinjo prejo,
zacvetijo rdechi maki
tam nad sonchevo alejo.

Chrni pelod so bogovi
prisejali iz veselja,
iz brezzrachja pa vetrovi
bozhali so rdecha polja
in minili so vekovi.
Galaksija je jechala
v molu tihega odzvena,
tam, kjer se prashi mandala,
lepa, chista, nerojena
deklīca se je jokala.

Zharki so ji valovili
nezhno, zhalostno spremljavo,
jo zveneli, ji svetili
v dusho mehko in sanjavo,
jo poljubljali, ljubili.
Ko se Soncu je predala,
v harfo strune je napelo.
S prstki nanjo je igrala
in svetlobo zlato belo
iz ẓharechib niti tkala.

Sanjal sem, da me odeva
v tanko, svilnato tkanino,
pod vecher, na koncu dneva,
kot da plaval bi v tishino,
kakor da odmev odseva
in ochi se mi zaprejo,
kot bi se me dotaknila,
prestopila charno mejo
in chez sanje pognila
ẓlato magično odejo.

HARUSPICIUM (epigramizmi)

KAR USHPICHI UM

Papirni haruspicium
shpichi um z arbitrazho
v (n)evromozhgansko gnjavazho
dveh balkanskih gluhih shum.

KROG HARUSPICINE

(kolonoskopija kot krch chrk K)

Kranjske k(r)ache kontra Kroacija –
Koroshec, Kardelj, Kuchan ...
Kasap-hanuma v k(o)lonu Zmaja
odkrije (d)emonski klan.

(cf.: Mirjana Kasapovich; Globus, Zg, 26. 01. 2018,
chlanek s foto. ljubljanskega zmaja)

FREUD(E)

Po psihomojstru Veselu
je kljuch psihe v predelu
chrevesja in mednozhja
(nezavednega o/k/rozhja).

ILIRSKI IL(EUS)

(troia / porcus troianus)

Ilirsko besedishche:
z ilom ilovja troja,
ker Ilium je Troja,
ilium – chrev stranishche.

DRAG-NET

Drag-on reshitev
 izvleche: drag out.
 Končno lochitev
 sprazni drob: drek v avt.

DRAGA GONJA

(kinishka shola kinologije)

Ostrodlako vprashanje
 kratkodlake kampanje:
 je mar gonich gonicha izdal,
 ko je svojo kozho resheval?

QUARTANA ISTRIANA

(nem. pesem: Liebe ist wie Malaria)

Nekoch malarija
 v mochvirjih Istre.
 Kakor v ljubezni –
 posledice iste ...

COA(S)T OF ARMS

Koza ali kozel
 na grbu Istre –
 kozji rog kot vozal
 na dnu tornistre.

KRAS(I)-KARST

(hodie mihi, cras tibi)

V kozjem (k)rogu histrioni
 pleshejo KRASToveljski ples
 kot histerichni kameleoni,
 ki so historichnih sil vmesna zmes.

KAR-KRO

Karantanija –
Karantenija?
Kroatanija –
Croissant-ija?

KRA-KOR

(kro-kar)

Od Koroshke in Krasa
do korena Koreje
krokarjeva trasa
shizoidne meje.

DRAGONE Z DRAGONJE

(drago, brago – it. zmaj, blato)

Zmajevega drobovja
pravno preiskovanje,
jadranskega grobovja
krokarske mokre sanje.

HARA-K(I)RI

Hara – latinsko: svinjak.
Hara – japonsko: chreva.
Zmajev zaliv – gordijsko
zavozlana zadeva.

PREPIRI MED ILIRI

(Hist/e/rija; Hister = Donava)

Ko se med sabo gnjavijo,
histrsko svojeglavijo,
sestavijo, razstavijo
donavsko Tugoslavijo.

SPQR(AZUM)

Za »populus romanus«
so (bile) sporne razlike
med ilirskimi plemeni
le ključ za vdorne trike.

ILIRSKA SIAMISTIKA

Carnia kot crania:
karnijski kraniopagus
kot kranjsko-kromanjonski
(locheni) ileopagus.

ISTARA

(baskovski sir)

Istra kot stari
lobotomni sir.
Trias prastari
in rezi v izvir.

SENDVICH

Hrvashki »kifl« je v sendvichu
med Srbi in Slovenci,
kakor je pach očitno
po geografski prezenci.

HERVAD(I)

Hervad – madzharsko: veneti.
Sendvich z ogrsko salamo
med Etruski in Veneti
vzbujajo ne prav svezho dramo.

DEUS (EU) MACHINA

Che Grki niso znali
drame dokončati,
so si pomagali
z bozhjimi avtomati.

AREOPAGUS

Prvi zapishe zakon
atenski zmaj Drakon:
rojstvo demokracije
krvavo zasije.

HISTORICHNA SOLATA

(macedonia – ital. sadna solata)

Krchija, v krchu bede,
tik pred tem, da se sesuje,
ob »zlem« imenu sosede
histerichno zahrjuje.

DIR ZA MIR

(Pjongchang)

Chakali so izbruh svetovne
vojne na Balkanskem polotoku.
Zdaj so ji najbližhje na Korejskem –
pri olimpijskem slavoloku.

GOST HOST

(fák – madzh. drevesa)

V senci arbitrazhe
bi bil »politichni« znak,
che bi bil mojster Fak
zastavnik ekipazhe.

EVROLAZH

Geslo: Evropa brez meja –
she ena »lepa« evrolazh
v kurnikih (pol)bratskih ograj,
jezikov, zhic in arbitrazh.

KONTRAHAZHA

(contract bridge with/out/ trump)

Kartashki kontrakt
kakor kontra akt,
(brez)adutni takt
za klo(v)novski pakt.

ME(DE)JA

(po Evripidu)

Za razreshitev meje
obet (z)medene ideje,
ki bi jo nebeshki zmaji
prinesli historaraji?

POSITIVE MIND

Pozitiven nasvet:
Ishchite – in nashli boste!
Morda celo razplet
kot izhod iz gluhe hoste.

(jan.-feb. 2018)

Andrej Lutman

TRI ZGODBNICE

Pesmonoska

(Zgodbnica o predujmu)

Bil je fant od fare, imel deklet na pare. In she vedno je, a deklet je zmeraj manj. Z njimi se je prichel dopisovati zhe zarana, v rani mladosti, glede katere pa ni vedel dobro ali celo natanchno, kaj z njo pocheti oziroma kaj naj z njo zachne. Ostajal je namrech mlad za vseskozi. Da pa ne bi postal she mlajshi, si je domishljjal, da se stara. Ker ni imel vedenja o tem, kako bi takshno pochetje nadaljeval, se je tik pred koncem staranja konchno domislil, da si zapisuje. Vse vtise, ki bi kakorkoli vsebovali sporochildo o spremembi chasa. V vsej vseobsezhnosti svojega domisleka. A ker je bil nagnjen k jedrnatosti, izbirschnosti pa tudi povrshnosti, se odlochi, da svoje pochetje in odlochitev o tem zabelezhi dokaj na kratko. Kaj naj namrech vsebuje toliko pomena, da bi bilo pomembno? se je, obotavlja se glede odlochitve, trpinchil z vprashanjem. Izbral si je nachin izrekjanja, s katerim se je najlazhe sprijaznil.

Nastajale so mu nekakshne pesmi, vsaj na videz: nekaj besed, ki jih je povezoval smisel, skoraj izrazhajoch bezhno misel. Za zgled mu je sluzhila napevnica: sem farni fant vesel. In ji jo je poslal, njej, namenjenki. Ker ni zaupal samemu sebi, se je bil odlochil, da celoten postopek prepusti posebni ustanovi, ki se ukvarja s poshiljanjem. Naslovljenka je bila daljna sosedka, ki je zhivela s sorodnicami, a bila znana samostojnica. Predvideval je, da je vsaj pismena in da zna tudi brati, pa bo lahko njegove izlite chustvene zadržhanosti prenesla nanje. Vshech so mu bile vse: naslovljenka, izstopajocha le po tem, da jo je najvechkrat videl; njena ujna, ki se je predstavljala za babico; dekletce, verjetno hcherka ali nemara posvojenka; zhensko bitje, spominjajoche na dvojajchno dvojchico; in she nekaj njih.

Po oddaji svojih sporochildnih stvari se je napotil naravnost domov. In prichel s chakanjem na odgovor, ki si ga je obetal vsaj v shtirih dneh. Da pa bi si chakanje vsaj popestril, si je zhe pripravljjal odgovore na odzive, ki jih she ni bilo. Zresnil se je, ko se je poskushal opisovati v kar najboljshi izrazni zmozhnosti. Poskushal je tudi z morfemskimi kreacijami: rad razsajam, ko te ni, pridi mi, da te naslajam. Vseh takshnih in podobnih chustvenih vzgibov si je seveda branil izpisati, saj se je v tem smislu she zelo tezhko prepoznal. Le chakal je in oprezal, kako mu odgovore one iz daljave; morda kar tista, ki ji je svojo izrazheno vshechnost poslal. Da ga odgovor ne zgreshi, je ne prav dalech od doma postavil od dalech viden zaboj ter nanj napisal: odgovor.

Minili so vsaj shtirje dnevi, ko je v zaboju opazil obsezen zavoj. Od chiste radovednosti gnan, ga je odvil in se zachudil: odvil ni odgovora, marvech mnozhico njih. Pred pragom njegovega doma se je namrech iz zavoja streslo mnoshtvo razlichnih poshiljk. Ob takih trenutkih mu je popushchala razsodnost in nagnjenost k shtetju, pa je vse skupaj, tiste raztreske pred svojim domom, zbral oziroma zgrabil s prahom na pragu vred in se zhe namenil, da jih odda v zabojo, kjer jih je nashel. A chut za gospodarnost mu je narekoval: vsaj preglej, zavrzi potlej! Brez odlochitve, tako samogibno se je polotil opravila. Ugotovi, da mu je odpisalo vse njeno obshirno sorodstvo. Na prav vseh dopisih je v lepi, pokonchni pisavi v mastni tinti stalo zapisano: kaj ne povesh?

Zmeden je bil sprva popolnoma oziroma kasneje niti ne, ko si domisli, da je zavojeva vsebina pretkana shala. Na zachetnem sumu je imel ustanovo, ki se ukvarja s poshiljanjem. Ker je bil cincaste narave zhe od nekdej, ostane kar pri sumu na zachetku in se napoti tja, povprasha po tej mozhnosti, dobi zagotovilo, da so njegove trditve na spolzkem smislu, saj usluzhbenki niti na stran pameti ni padlo kaj v zvezi s shaljenjem. Torej lahko zakljuchi le, da odgovori niso pravi oziroma da mora she enkrat poskusiti. Znova se chustveno vzburi, ko izpishe: odpishi mi. Na hitro zdrsne she v poplitveno razmishljanje o tem, da vsem poshlje skrbno izpisan dopis, pa tovrstne razmisleke zachuda hitro odmisli. Odlochi se, da je pomembna le ena, ki morda postane edina. Naslovljenkin naslov ponovno zabelezhi na ovojnico, in chakanje se prichne s shtetjem dni, ko se naslovljenka morda odlochi, da mu odpishe s samostojnostjo v pobudi.

A chakanje ni bila njegova izstopajocha vrlina, pa se namesti kar zraven zaboja za odgovor. In res: iz daljave mu ga pripeljejo. Da ne bi bilo she zapletenejshe, kot je zhe sicer, urno prestrezhe zavitek, she preden ga ustanovina usluzhbenka odlozhi. Pa jo le uspe pogledati. Oho, kako je prikupna, ohoho, kako je spretna. In ostrmi: prepodobna je naslovljenki, da bi bila resnichno ona. Je njena podobnica? se kar zgrozi ob takshnem umskem uidku. A uide mu she ne. Za poudarjeno preprihanje vase se nasloni na zabojo. Pregovorno sramezhljiv se prepusti polteni zhelji, da jo z dotikom opozori na svoj chudovit svet staranja brez mladosti. Skorajda zhe pozabi, da nekako mora pregledati odgovor ali celo vech njih, pa le nameni nasmeshke ustanovini usluzhbenki, ki pa mu ga ...

Nich, pomemben je odgovor, samo odgovor, se odlochi in odide stran, na samo, k sebi samemu. Odpre poshiljko in ostrmi. Naslovljenka mu odgovarja: dopishi mi. In sofaranke so zraven odgovora darovale svoje podpise s sledmi, spominjajoche ga na ustnichne odtise. V stanju popestrene silne sramezhljivosti, ogorchenosti nad tem, da ga pismonoska spominja na dopisovalke, se dokonchno odlochi, da prichne sam sebi poshiljati pesmi v pismih. Zachne z: dekile je zaljubljeno, zachne si zvezde shteti.

Dvesto petdeset

(Izšteevanka)

Prebuja se v mlečne odseve svetlobe, razprshene po drobnih delchkih prahu in koshchkih okrushkov in zrcih peska. Zave se, da sedi na tleh sklonjene glave ter spushchenih in spodvitih udov, in da se naslanja na neko trdo stvar, ki bi lahko bila nizka ograja, morda ograda ali nedokonchana stena.

Preden se prichne ukvarjati z okolico, se spomni na podpis pogodbe, prek katere je bila sklenjena zaveza z zdravstvenim zavodom, da mu v zameno za izbris preda in s tem proda svoje sloko telo v sluzhbo, v sluzhenje za bitko, ki se obeta in v kateri lahko zmaga le s povsem neposhkodovanim telesom, kajti vsaka poshkodbica ali nasilna odstranitev dela telesa je pach zhe poraz, ki se tiche celotnega telesa. Le telo brez poshkodb je pravo in zdravo telo, upirajoche se kuzhninam. Kakorkoli poshkodovano telo je takshno, da najprej celi praske, rane, ureznine ali usekanine, in shele kasneje je sposobno upreti se kuzhninam, ko do njih pride.

Spomini na ta svoj pristanek na pogoje v pogodbi pripomorejo k zbujanju in zaznavanju, da so uspavala, ki jih je bilo telo po podpisu pogodbe očitno prejelo, popushchala. Pokrcheni nogi, stisnjeni ob trebuh in tujo stvar, raztegne in pri tem trchi ob nekaj mehkega pred sabo. Pogled z osvetljenih drobchkov pred sabo, nekje med pogledom in videnim, prenese predse.

Budi sebe in očitno tudi stvar ob sebi, saj se zbudi v zavedanje, da je samota premagana.

Dobudi se s shtetjem: ena in ena in ena in ena in ena; pet krat pet je petindvajset; koliko je she do sto? Ko se dvigne in spravi pokonci, da zhe skoraj zravnata telo, si namesti she bodalo, sekiro in ... V odlochanju med sulico in kopjem se odlochi za kopje. Preshteje: eno, ena, troje orozhij. Zazna prve kapljice znoja, ki jih kozhna prevleka ne spusti skozi, kar je navsezadnje popolnoma pravilno, saj le tako lahko preprechi verjetni okuzhbi, da se razshiri. Vbodi pach niso vedno zdravilni. Ko jih nadomesti s tekochinami, v katerih so raztopljene celice, bo občutek boljshi, preprichljivejshi. Hrane she ne potrebuje.

Znova zachuti tisto ob sebi. Morebiti se budi zraven she zdravega telesa. Njegovo vsekakor ni. Prostovoljno udelezhevanje bitk vsebuje tudi dolochilo v pogodbi, da telo prevzame nase vso odgovornost za poshkodbe v bojih. Tako se namrech zmanjshajo oziroma celo iznichijo kazni, pridobljene v bojih, in telo sme v celoti sluzhiti koristim, nujnim za skupnost. Znova prichne s shtetjem: petindvajset, petdeset, sto petindvajset. Ko preshteje do petsto, preveri: pet krat sto je petsto, deset krat deset je sto. V bojih takshno shtetje odpade, kajti mnozhenje se ne dogaja, ko se shtevilo teles zmanjshuje.

Bojni položaj omogoča, da so moshka in zhenska telesa v blizhini, saj le zmaga prinese prebuditev. Dvigne se sceloma, zravnna, dodobra pretegne. Nemudoma po podpisu pogodbe se telo prepusti omamam in dražhilom, da je v družbi drugih teles zlahka prepoznano s povrhnicami. Potenje povrhniče s povrhnicami v znoju, slini in izcedkih ima uchinek prepoznavne, kar je za pravilne gibe v bojih odločilno. Dolocene snovi povzročijo tudi, da se telo prenovi, a hkrati ohromi. Na tak način se ohranja. Ko nabirka teles doseže shtevilo tisoč, se boj prichne.

Ponovno shtetje: dva krat po pet je deset, štiri krat po petindvajset je stotinja. Skoraj vsa telesa se predramijo v omedlevici istočasno na bojishchu, ki je v obliki ovala s prekrizhanimi potmi med stavbami. Pospana telesa imajo sicer vech chasa za shtetje, toda njihova celovita pripravljenost je vprashljiva. Imajo pa she prednost, da se lahko uvrstijo med zdravecha telesa, torej ne med telesa, ki nimajo toliko skorje in ki sluzhijo le delom za topljenje v tekochinah. Zdravecha telesa so za skupnost she posebej dobrobitna, saj skupnost prisega na samooskrbo. Ostala telesa so namenjena oskrumbi, preostalih teles ni. Na ostalih telesih se vadi orodje za preusmeritev v orožhje.

Tisto zraven se premakne.

Zopet preshtetek: štiri po dvesto petdeset je tisoč.

Zaplodek

(Skrajshanka)

Zaploditelj Enis izjavi, da ne tekmuje, ampak sodeluje. Natanchno namrech lochi med tekem in delom. Delo je delo; tek je tisto, kar opishe z: to ni to. Da se ne ponavlja, preoblikuje tekme v izdelke, dejavnosti v delovanja, udeležhbo v izdelavo. Nato se mu ustavi, pa doda: to ni to. Za plodek, poimenovan z Brid, je pomembno nastajanje imena: bridkost, obrana do kosti. Ni bil zaplojen po naravi, temvech po spominu. Spomin nastane po minevanju prepevanja v zboru, v katerem pevec z glasom naslika sopevce, loveche odmev. Poleg zbora so se z izvajanjem zvokov trudile tudi strunarke, ki so jih izvabljale iz treh napetih niti. V prostem chasu so bile predice, ki so niti spletale v tishini, nato pa so jih razpletale in napenjale. Prepletenost napetih in zavozlanih niti namrech ustvarja zvoke, ki razbremenijo tishino s komaj she slishnimi shelestenji, skorajda primerljivimi z molkom, zhe prehajajochim v zbor zamolklih sopevcev. Zhe slishano shelestenje pach ni she preshlo k prepoznavnejshemu odmevu.

Ena izmed strunark, tudi rojevalka Roja, naplete plodek, poimenovan z imeni, ki si jih bo moral she prisluzhiti, z bojem priblizhati. Ko bo nastal plod, ki naj nadaljuje rod, se izrodi v izrodek, pa je stroshek, ki se poimenuje Strosh. Ob polnoletnosti pach sam sebe preimenuje. Kajti: kjer ni odmeva, tam ni odboja; tam je boj, tam je smer, kjer zdaj lebdi. Tako Roji kot Enisu je sveta zgolj resnica po naročilu.

Njihov odmev pa je meja na prizorishchu glasbenega dogodka, s katerim hoče ravnateljica zgladiti stene, da bi she lahko ukrotila divje jechanje plodka. Silnice, grozeche s shiritvijo prostora, se pach odzivajo na plodek v prehodu k plodu.

Enis, znan glasbenik le pred svojim odbojem, nima chasa in tudi ne zmore nadaljevati zachete skladbe, pa strunarke raje prisluhnejo zboru. Obdajajo jih sozvochnice in sopomenke. Njihova edina in tudi prva, sila blagonebna zhelja je, da bi skupaj zapustile obstoj. S tisto znano, oj! preznano odpevnicu: ... porazi, izbrisi, prepisi ... Enis zhe zdaj ne ve nich. Raje bi, da ne ... Roja rita z zadnjico, cheprav se zdi, da ji tudi sprednjica ni tako tuja, pa jo pozunanji. Brezfukje se ji namrech nadaljuje. Odkar si je omislila daljinskega samoupravnika, ga tudi prejela, opolnomochila in sploh pritegnila vase. Moti jo le she sanjska slika, ko se kosmati domorodec in priznani domoljub dviguje k njej prek ograje na prihishnem izvesku. Preprichuje jo, da naj se oklene plemenskih vrednot, da postane njihova varuhinja, tako rekoch: tashcha smrduha ovaduha. In kako se ji gabijo takshne sanje, in kako nocte, da se kdorkoli plazi k njej, ko se bohota v pohoti, in kako ji le kaj sme takshne sanje naprtiti, da je sploh in oh, ko se ne more zbuditi. Roja se zlasti, poleg dobre, ukvarja navzven tudi s chistocho. Navznoter sicer precej manj, a kaj bi, ko pa tako najraje zahaja k preizkushenemu nachinu kashljanja nad vsakim, ki bi ji lahko doprinesel k ugodju. Nekaj chasa se je sicer ukvarjala tudi z mislijo, da se preda splošno razshirjenemu pozhivilu, a kaj, ko pa ga je bila delezhna tako rekoch pred vsakim ovalnim vogalom.

V Chrku ni bilo kake posebne ostrine v tem smislu. Bila sta pa red in chistocho, par, s katerim Enis sicer ni imel tezhav. Imel je vse drugachnejshe obtezhitve. Vesolje naj bi se shirilo hitreje od svetlobe. To, to ga je she posebej muchilo. Kako naj torej zapoje odhajajochim zvezdam? Z zvokom, tako hitrim, da jih prehiti in se jim kot odmev vrne? To, predvsem to ga je dolochalo, ko je hitel pred zborom svetlobnih biserchkov. Za to pa si je izmislil prav posebno drzho: poklek z upognjeno hrbtenico do tistega dela, s katerim je dokaj na lahen nachin zrl v padajoche nebo ob preprichanju, da je ponizhen pred tako vrtoglavimi hitrostmi.

V tej drzhi je rad zapadal v grehovanje, kar se je kazalo kot silno pritiskanje izven scalininega mehurja. Grehanja se je kasneje znebil s prepogostim obiskovanjem najsvetejsih krajev, kjer je dopushchal, da mu je tezhishche iz pokleka preshlo v dotichno notranjost. Pa kdo je vendar ta gospod? je takrat nanaglo ushlo Roji. Enis kar ni mogel verjeti temu uidku. Roji sicer uide, to je zhe vedel, a da ji tako in tedaj ... Kljub premaknjenemu tezhishchu se je vsaj za silo poskushal dvigniti. Na silo pach ne gre. Pa kaj ne prideta prav v dosegu tezhishcha tudi Brid in Strosh!? Roja je zbegana. Roja je v odidku. Roja sklene, da se poisti z grehovanjem. Dasiravno ne ve, ali chemu vse to le sluzhi in s chim si je greh sploh pridomislila. No, in da bo prizor popolnejshi, si pridomisli she greshnikovanost. Brid in Strosh, par v tezhishchu, se priblizhata.

Enisu je vsega dovolj. Sklene, da se odpravi malo na stran, kot je sicer nameraval. Hoče namreč opazovati. Smeti k vlagi ali smeh v lazhi, se mu zazdi opazek. Je pach spreten spletkar. Nich chudnega, da se onega večera kar sam po sebi prijavi v Sedanjostno stranko. Onega večera je spoznal, da je vrshica zmrznjena skorja, ki se naredi, če se ne zadovolji previdnosti glede toplote na zmrzali. Nadaljeval je v smislu: sklep prinese sklep, se lahko sklepa in sklene. A chez klenost je ni. In chez zagovor. Brid in Strosh se za spoznanje rahlo oddaljita. Ne bi se jima sicer dalo očitati zgovarjanja na razdaljo, a vendar, mhg! Tezhishche povzroča, da se Enis zaloti, da je obtichal v spushchajočem se dvigu. Tudi opravičevanje, chesh »Sedanjostna stranka sicer she ni nastala, pa zhe hoče chlaniti« ne pomaga, ne odstrani tezhav, ne zagotovi prepričanja. Le she kdo bo kaj in kaj h kateri, se trzhi.

Pomembno postane dejstvo, da ptichje pero nosi pore, pore se tako razshirijo, da opolnomochijo posebna podrochja, kjer se porazpochijo. In blaginja nastopi s pojavom blagajne. In Brid in Strosh nista v razlogu za nihanje, za povzročanje trepetanja cen, pocepavanja na vedno istem očitku: odchitek ni natanchen. Ali pa: noviteta ni vredna pol skodelice mrlishkega potu. Kolikich zhe? je vprasanje na mestu. Enis si ga ne zastavlja. Stavi na vechnost, na grozde zvokov, na svetleche se nihajchke, ki priklichejo bojazni, ki shirijo bojazljivosti, hujskashke navade, ki preidejo v razvaline, v osebnostne raztrositve, v prilastkane pridatke, v tisto: pa ne bi zdaj o tem. Kaj ne povesh? po vsem tem?

Roja si dokončno lahko privoshchi jutranji drk z jedenjem. Prepir, namishljen z vzrokom po vzburjenju, se ji polezhe. Svoje skrajnosti z zhalostjo pogoltno. Oचितke o gospodovalnosti ovrzhe kot namig, kot bi le namignila. Drzhi se preverjenega izreka iz Chrkja: kar se ti ne zdi, ne zachni.

V naslednji zlogovni stvaritvi pa se zaloti Enis: svetilnost in privlachnost dokazujeta zavedanje. V priblizhevanju k zboru se mu poraja napev, da je bruhanje pare znamenje za zhivost nebesnega telesa. Vse dognano priredi svoji strankarski pripadnosti, da lahko dokonča s stopnjevanjem: zarod, zapopadek, tezhishche, izven. Ni povsem prepričan, da tako določen niz ustreza napevu.

Pa poskusi she na drugachnejshi nachin: je preverljiv delezh nebne svetlobe in lastne svetilnosti glede na oddaljenejshe ozadje? Ves zadovoljen sam ob zboru, ki ne potrebuje preizkushanja, se zaloti, da bi se skoraj spozabil nad lastno samostojnostjo. Doume igro.

Brid in Strosh se blizhata. Reja tudi. A zbor niha med odhodom in ponovitvijo prihoda, kar lahko pomenil zgolj in samo, da prehaja.

Na ponovitev ni za misliti.

Iz she neobjavljene zbirke kratke proze *Zgodbnice iz Chrkja*.

Nadja Jarc

FEBRUAR V LIZBONI

Pred odhodom na tritedensko potepanje po Lizboni sem sanjala o kotih na stropu neke sobe. Omesti je bilo treba pajčevine ...

Letimo nad oblaki, v soncu, Lizboni naproti. Pilot se je razjezil nad neuchinkovito logistiko Marca Pola. Chakali smo pol ure v avionu in gledali, kako dva delavca razkladata in nakladata prtljago. Veliko je potnikov, ki v Lizboni samo zamenjajo avion in potujejo naprej, največ v Afriko in Južno Ameriko. Pa jih pilot pomiri, rekoch, da bo dodal vech plina in ubral blizhnjico. In res: pol ure smo »prinesli noter« in pristali po voznem redu.

Utrujena, a ne dovolj, da si ne bi privoshechila vecherje v blizhnji gostilnici. Ribe seveda. Kako so teknile, ob kozarcu, dveh ... odlicne madeire!

Zhe prvo jutro se nama skozi okno podstreshne sobice nasmehne sonce. Najprej plaho, potem pa na široko. Dan je tu. In zachne se eno uro prej. Hodiva po ulicah chetrtri Príncipe Real. Zhe odkar pomnim, sem si rada ogledovala mestne stavbe. Zdele so se mi kot nekake velike torte. V Beethovnovi ulici je kraljevala najboljša – orehova! Bivshi *Slovenijashport*, nasproti Figovca, je bila limonina, bile pa so she smetanova, jagodna – nasproti hotela *Union*, pa vanilijeva, pishkotna, kivijeva ... Zdaj, v tem keramichnem mestu, se mi zdi, da hodim po nekakshni ogromni slashchicharni! Hishe, parki, plochniki, s svojo zhe skoraj umetnishko izgotovljenostjo vplivajo name do te mere, da se tudi sama zachnem pochutiti kot umetnina ...

Portugalska posebnost: chiaroscuro. Sence so tu svetle, resnichni predmeti pa temne barve. Pa nobenih odtenkov sive. V govoru recimo: temni in odlochni soglasnishki zh-ji in sh-ji, na koncu lepo zaobljeni s svetlimi diftongi. Vse skupaj uchinkuje nekako tako kot chrno-beli vzorec *pepita*.

Osmi februar. Poseben dan. Mojih 69 let praznujeva v muzeju Gulbenkian. Ob lepih umetninah – in ob ljubkem bajerju, obdanem s trstichjem in kipom dekllice na sredini. Calouste Gulbenkian je bil turshko-britanski poslovnezh in filantrop armenskega rodu. Pomemben je bil, ker je naftne rezerve na Blizhnjem Vzhodu napravil dostopne zahodni Evropi. Bil je prvi, ki je chrpal nafto v Iraku. Fundacija Gulbenkian, ustanovljena leta 1956, si prizadeva izboljšhati zhivljenje ljudi po svetu s pomocjo lepih umetnosti, dobrodelnosti, znanosti in izobrazhevanja. Nekje, kjer je dosti, vzamesh, drugje dash, ali pa nich ne naredish in pustish vse skupaj na miru.

Umetniskhe slike, zlasti ruske ikone in tibetanske tanke (sončne risbe) so presojne membrane med *tukaj* in *tam*, pravi profesor Robert Thurman. Skoznje od *tam* pronica k nam chista, svetla energija, mi pa dobimo možnost, da skozi to kopreno, za barvami in chrtami – vsaj za hip – uzremo, zaslutimo še druge, navadnemu ochesu nevidne svetove. Me nič ne zanimajo podatki o tem, kdaj in kako je umetnina nastala, dovolj je, da me slike posrkajo vase. Ni se jim treba blizhati z razumom, zachutim jih neposredno; tisto, kar je za oblikami, se skozi mojstrovo srce, roko, chopich in barve pretochi vame.

A v vsaki dvorani bi morale biti največ po tri umetnine. In vsak dan bi bilo treba iti pogledat največ eno tako dvorano!

Fotografiram. Mavri, recimo, so prinesli sem chudovito ornamentirano keramiko, ki so je polne tudi lizbonske ulice. Sem hotela posneti video nekega japonskega paravana, a me je Matjazheva pripomba »Nisem vedel, da so Japonci zhe takrat poznali amortizerje!« (beri: nemirna roka, ki povzrochi tresochi se posnetek) streznila. Po dobrih dveh urah hoje od umetnine do umetnine se je bilo treba spochiti na travnichku ob vodi.

Lepih hish je še in še. In parkov, z drevesi, ki zjutraj po dezhju dishijo, in plochnikov, tlakovanih z lepimi zlizanimi kamni, in trgov z ljubkimi fontanami. Avenida do Libertade: na obeh straneh velik drevored in na obeh straneh shiroka cesta za peshce, tlakovana s prelepimi vzorci. Taka hoja naju ne utruđi, sploh pa, ker se prijetno polozhno spushcha proti reki Tejo, ki je videti kot morje.

Portugalshchina nekako zhubori. Govorica je podobna trzhashchini: »ke kosh te ga fato, i zhe furbi loro, te pol kuzhinar kuzhi, ke bei kavei ...«, pa tudi ljubljanskemu dialektu: »kaush delu, de naush za tezhu, teu gdou zhgau, zhvau!« Italijanshchino zmeshash s shpanshchino, dodash še par u-jev, zh-jev in sh-jev – pa smo! Shala. Mala.

Shiroka delta reke daje občutek prostornosti. Vsak dan znova me fascinirajo keramichne fasade hish, izlozhbe in mozaichno oblikovani plochniki, ulice in (slavo)loki nad njimi, stopnice pod njimi, naokoli pa kavarnice, trgovinice, pomaranchevci, tuk-tuki in tramvaji. Na obrezhju zhiva muzika: fado, afrishki ritmi, ljudje poplesujejo. Starejsi chlovek vsak dan iz rechnih kamnov lepi kipe in jih nato barva. Se ne meni za nikogar, tudi ne nastavlja klobuka. Igra se.

V trgovinah – pravzaprav povsod – vlada lezhernost, ki smo se je na severnejshih delih Evrope zhe krepko odvadili.

Ishcheva namestitev za naslednji teden. Tu, na grichu Príncipe Real je res lepo, ampak stene v podstreshni sobici povzročajo glavotrke in stopnice se po celodnevem peshachenju kar krepko usidrajo v noge. Sploh pa ne moreva tu nič podaljshati, ker je za naprej zhe vse zasedeno, turistichna sezona namrech v Lizboni traja skozi vse leto.

V novem hostlu bova imela pogled na sever in balkon. Bo Matjazh lahko kadil brez slabe vesti.

Prvi oblachen, a she vedno topel in nevetroven dan. Vseljena v hisho, preurejeno iz nekega samostana. Blizu rečne obale, ki se ji reče ribeira. Soba 306 je brez mize, a ima visok strop in lep lestenec. Skozi okno gledam točno v lino trdnjave ob katedrali. Jutri se seliva v drugo nadstropje – to pomeni približno petnajst stopnic manj! Balkona ne bo, severa pa tudi ne.

Zgodba vcherašnjega dne na policijski postaji je bila za take vrste dogodek nenavadno vesela. Smo se kar nekaj smejali ves chas. V marketu so mi namrech ukradli denarnico z dokumenti (kartico sem blokirala, 20 evrov pa je nekdo najbrzh porabil za »marjanco«), pa sva shla prijavit zadevo na policijo. Policist *squadre municipal* je obdelal zadevo pochasi in she malo poklepetal vmes. Alexander Dionisio Alves de Goes ima precejshen smisel za humor, tako da ga je Matjazh vprashal, ali se bo kaj namashkeral za pusta. »Ja, seveda se bom,« je rekel, »slekel bom uniformo!« Na koncu sem mu dala mandarino, za vitamine. Jo je vzel, s pripombo, da upa, da ni zastrupljena; sem rekla, naj jo poskusi, pa bo videl. Poslovil se je z nasmehom in obvezno frazo iz policijskih nadaljevank: »You are free to go, I never want to see you again!« Na zdravje, Dionizij!

No, se zhe kazhe malo sonchka.

Receptorka meri meter pedeset in zhubori angleshko na shpanski nachin v zelo visokih, gostih frekvencah. Imenujeva jo Sopranistka.

Deveti dan. Rahlo dezheven, topel, oblachen. Soba 208 v drugem nadstropju je boljsha in lepsha, predvsem svetlejsa. Dopoldne sva preklepetala na širokem plochniku, ob dobri, mochni kavi. Zunanja politika, slovenska kultura, dozhivljanje umetnosti ... in bila vesela, da sva zhiva, she kar zdrava, da sva tu, kjer je veliko neba, vode in chloveshkih ras.

V metroju je zaspanchkal najlepshi Japonchek, kar sem jih videla, star približno pet let. Njegov malo starejsi bratec je tapkal po mobiju – njuna babica pa tudi. Tudi tu ljudje shparajo glasilke in rajshi razmigujejo prste. Chrnke se redko oblechejo v chrne barve – che pa se, so zelo elegantne.

Matjazh zhe tretjih pije kavo v istem lokalu, spodaj pod najinim hostlom. Chrnec, ki mu strezhe, je vesel, ima dregse in je zelo chrn. Smo zhe malo prijatelji.

She vedno se me drzhi nekaj ljubljanske megle. Ljudje tu zhivijo mirno in lezherno. Ugotavljam, da pojma nimam, kako jim to znese. Vchera je pred nama hodil neki hudo skuliran kreolski par v srednjih letih. Ves chas sta se na glas krohotala in se sijajno zabavala. Ona, kar korpulentna, z lasmi, spetimi v veliko figo, on, malo manjsi od nje, z nahrbtnichkom, skoraj plesala sta po plochniku, niti pijana niti zadeta, samo tako zelo presherno vesela.

V avtobusu: mlada zhenska, deluje mi kot pridna uradnica, resno gleda skozi okno in na glas zhvizzhga veselo melodijo.

V prodajalni torbic: dve stari gospe, očitno sestri in lastnici, prijazno poishcheta najbolj poceni denarnico, ko jima povem, da so mi prejsnjho ukradli.

Prvi vtisi so bili najmočnejši. Bilo je res veliko novega. Zdaj je zhe marsikaj bolj domače in manj impresivno, marsikaj pa je postalo – obratno – prav zdaj nenavadno. Bolj ko grem v podrobnosti, bolj neznano je vse skupaj. Evo, pa sem potopiska. Vonji recimo so tu dobri. Razen ponekod ob reki. Vzorci so, kot rečeno, mavrski, polakirani z evropsko bledico. Dobish lepe fasade in lepa tla. Veliko ljudi je na cestah, občutka gneče pa ni. Danes pochivava in pisheva. Matjazh, v svoji »pisarni«, v kopalnici, sedi na baročnem stolu, oblečenem v rdech zhamet, in pishe v svoj zvezek na zaprti stranishchni shkoljki. Jaz sedim po turshko na prevech visoki postelji, za podlago imam rachunalnik. Vtisi so neurejeni in razprsheni. Sir Richard Burton, slovechi britanski potopisec, raziskovalec in lingvist, je imel prav: che ne zapishesh svojih opazhanj takoj, se veliko tega izgubi ... Pijeva kamelovo kavo v »O Cofre« (pomeni zaboj, skrinja, tudi kovček – kufer) Prijazni chrnec z dregsi je spet skuhal kavo, ki si jo bova zapomnila. Predlani oktobra sva tudi pila kavo pri »Kovchku«, samo da je bilo tisto v Lvivu. Obe mesti na L in kmalu se obeta she tretje – Ljubljana. Le da najin »Modri bar« nima nich skupnega s kovčki. Sonce je zhe kar vroche. Ljudje danes tu hodimo v samih jopicah – dokler ne srečamo dovolj vetra. Kaj nama bo prinesel ta dan?

V vsaki trgovinici spominkov se grmadijo celi platoji vsakovrstnih petelinov. *Petelinček je na goro shel, kikirikiki ...* sem se spomnila na malega Riharda in izbrala zanj mali rumeni tramvaj. Darilce iz Porto- (pristanishche) -galo (petelin).

Enajsti dan. Katedrala. Pred njo starejsa gospa ponuja ročno izdelan shal s chudovitimi rdecheoranzhnimi vzorci. Lep za umret. Nasmehnem se ji, grem naprej, spet obchudujem svetlobo, ki se raznobarvno lomi skozi rozeto in mavrichno objema kamnite sive stebre. Fotkam. Matjazh me chaka v širokem sonchnem zharku na klopi, v stranski ladji (tam je lazhe pisati kot sklonjeno v kopalnici). Odideva ven – in spet ta prelepi shal. Matjazh mi ga podari za rojstni dan. Pove, da ga je tudi on obchudoval, ko je vstopal v katedralo, zdaj pa je opazil moj pogled – in evo ga na: zdaj je moj. Pa sva shla spet na pingado, ki je razlichica »nashega« macchiata ...

Kasneje pa she v Museu do Oriente. Fotke so se hitro nabrale. Kitajska kaligrafija, japonske flashke, kitajsko gledalishche, porcelan, vezenine, zgodovina. »Ciao, miao,« pozdravlja Matjazh v recepciji hostla in dobi prijazen nasmeh in odgovor: »Ciao, miao!« Zdaj vedo, kako pozdraviti Slovence!

Dvanajsti dan. Matjazh je ponoči napisal novo pesem za zbirko *Pingado*. Lepa kot vse njegove. Kot drobna vijolica, ki cveti in dehti, skrita v zavetju mahovnate skale. Kadar kdo pride mimo in jo opazi, mu polepsha dan. Sonček, vetrček, oblachki in obvezen postanek pri O Cofre na Rua dos Bacalhoeiros (ulici Polenovk). Pochivava. Se pogovarjava. *Pura poesia ...*

Nobenih Arabcev nisem videla tu, tudi kitajskih restavracij in trgovinic ni, so pa turshke kebabdzhinice in tudi zhe amerishke hamburgerdzhinice. Najvech pa se je ribe, predvsem polenovke, svezhe in lepo zapechene, krona vsega so pa sopas – juhe. Zame je najboljsha zeljno-chebuljno-korenchkova Juliana.

Trinajsti dan. Nova zbirka fotk. Museu da Marinha v četrti Belém. Bele ladje na morju, na vseh morjih sveta ... Manj sva utrujena kot v prejšnjem muzeju. Vstopnina za oba je 6 eurov. Portugalska je bila tudi dezhele pogumnih pomorščakov in spretnih trgovcev. Trgovina je bila zashchitena z vojsko, vojska napojena s trgovino – preko davkov – iz budzheta je naročala (bojne) ladje na Shkotskem, v Veliki Britaniji in drugod. Denar so kovali v srebru in je, ves obrabljen in zlizan od rečne vode, zdaj tu na ogled, poleg chudovitih miniaturnih starodavnih galej, vechjambornic, korvet in drugih vojnih in trgovskih ladij. V kraljevi kabini, razstavljeni v naravni velikosti, vidim klavir, baldahinsko posteljo, kraljica pa je imala kabino, ki je bila ena sama velika sprejemnica, vsa v zhmetu in kristalu. Pa slike, kompasi, sekstanti ... V posebni izlozhbi domuje zdaj zavetnik ladij bratov da Gama, sveti Gabriel, ki ga je Vasco neposhkodovanega reshil s potapljačice se bratove ladje, in ga je poslej spremljal na vseh plovbah.

Bili so povsod, kamor jih je pripeljalo morje. Tam okoli leta 1500 zhe plujejo v Brazilijo, pa v Afriko, Indijo, Siam, na Kitajsko, Japonsko, ena vijuga na zemljevidu gre celo nekam v blizhino danashnjega amerishkega Maina, druga she vishe na sever. Svoji zadnji koloniji so se Portugalsci odpovedali leta 1999! Macao, najstarejsa evropska kolonija v Aziji, se je po 442-tih letih portugalske vladavine vrnila pod Kitajsko.

Na koncu pa naju je chakala she ogromna hala s pravimi jadrnicami, naročenimi za krizharjenja modrokrvnih ljudi, tudi s shtiridesetimi pari vesel, vseh barv, bogato ornamentiranimi z zlatimi in srebrnimi intarzijami.

Mene je prevzel tudi blizhnji velik lep park z ogromno fontano, s kipom dveh morskih konjev in s chudovito oblikovanimi kamnitimi klopami. Chez cesto se impozantno shopiri Mosteiro dos Jerónimos. Pred njim je dolga vrsta turistichnih avtobusov in neznosno dolga vrsta ljudi pred blagajno. Takoj me vse mine. Ogromni kompleks mosteira zdaj gosti tudi muzejske zbirke, planetarij, ki ga je ustanovil zhe omenjeni Gulbenkian, in kdo ve, kaj she vse. Kaj so v teh stoterih sobanah pocheli prej, se sprashuje Matjazh. Ne vem in me ne zanima dovolj, da bi stala v vrstah. Zvem pa recimo to, da so imeli srednjeveshki portugalski mornarji astrolabe (astrolab je »tisti, ki ulovi nebesna telesa«) narejene na enak nachin kot pomorshchaki, ki so pluli po morjih zhe 1000 let pred njimi, in she to, da nekateri navtiki trdijo, da so se z njimi orientirali prav tako dobro kot se dandanes z GPS-i. V pomorskem muzeju lahko sledish srednjeveshkim plovbam v simulaciji, kjer so oznachene tudi smeri vetra in morski tokovi. Nich chudnega ni potem, da so bile chrte njihovih poti velikokrat v eno smer cikcakaste, nazaj grede pa so pluli bolj premochrtno.

She vcheraj sva govorila »oh, saj imava she ogromno chasa, lahko ostaneva v sobi in lenariva«, danes se pa kar naenkrat pokazhe, da bo jutri zhe petek in nato zachne techi zadnji teden Lizbone! Tu je plus 16, v Ljubljani minus 9. Tu sem se razvadila. Nobenih sinusitsov. Matjazha pa zob ne neha spominjati nase. Pa she

ochala je pozabil doma. Včeraj se je poigral z mislijo, da bi si tu najela stanovanjce za eno leto, ga za pol leta oddajala in bila pol leta v njem midva. Hm. In kako bi se izšli rachuni? Ne vem. Bilo bi pa chudovito!

Darka sporoči, da je naredila vse izpite tega semestra magistrskega shtudija v Dublinu! Bravo, res je pridna, brihtna in vztrajna ta moja hchera. Kako bi bil moj oche ponosen nanjo in mama tudi! Mene je prehitela po celi chrti. Trije otroci, selitve po Evropi, velikokrat brez pomochi, shtudij. Izredno!

Shtirinajsti dan. Petek. Spet greva v Belém. Na Escherja, she prej pa na pingado na obrezhje Cais do Sodré. Obala in reka sta v megli. Toplo je. Na mlechni reki ne vidim ladij, le slishim jih, ko se klichejo med seboj s svojimi sirenami. Sonce se prebija skozi kopreno in vse se zhe bleshchi. Greva na bus, izstopiva pred mojim lepim parkom, se sprehodiva skozenj in skozi podhod prideva na obalo. Sonček se vedno bolj prebujata. Ljudje se mi vidijo kot temne silhuete, vse ostalo kot svetle sence. Reka je kot zhivo srebro. Zelo zhivo. Polovica dolgega mostu cheznjo lebdi sredi neba. Sediva chisto na robu brega, in ko megla zgineva, nama sposojeni Neil Young v zhivo prepeva svoje stare pesmi. Escherjeva 3D litografija *Plane Filling II* me v tem obdobju spominja na pepita vzorec, ki mi ga Lizbona ponuja na vsakem koraku, njegova *Relativnost* pa na stopnice, po katerih hodiva gor in dol pa dol in spet gor, in s katerimi zachneva in konchava vsak lizbonski dan.

Na hrbtu nekoga s kapuco pishe: Follow no one (ne slêdi nikomur). Darka mi odpishe: Go with a flow (pojdi s tokom). Oboje mi je vshech.

Shestnajsti dan, nedelja. Fado. Usoda. V glasu zatrepeta najranljivejši delček chloveshke dushe. Strune gitarre zazvenijo v najsubtilnejših občutenjih. Pocedi se najgostejši sok pristnega zhivljenja ... Garcia Lorca je za shpansko inachico fada – za andaluzijski cante jondo – rekel, da od takega petja na koncu, ko je chustev prevech, pevcem pochi srce. Taka muzika se rojeva na ulicah: v Alfemi (Amalia Rodrigues), na Montmartru (Edith Piaff), v Berlinu (Lotte Lenya), Rimu (Gabriela Ferri), New Yorku (Billie Holiday), v Splitu (Oliver Dragojević), v Ljubljani (Tomazh Pengov). Zhiveti brez rezerve, se popolnoma predati vsemu lepemu in grdemu, veselemu in hudemu, in to upodobiti v glasbi, poeziji, na slikah, na odru, v plesu. Pri tem pa ves chas stati inu obstati. (Zato plesalka flamenka koncha svoj nastop v pokonchni drzhi. Ne da se, Ines!) In mi se predamo njim, umetnikom, kajti na koncu nam vedno zmorejo pokazati zharek svetlobe. To je katarza, ki jo plachujejo s celim svojim bitjem. Da lahko mi v sebi znova obudimo mehko in občutljivost, ki nam kazheta pot do ljubezni.

Stanujeva v Alfemi, chetrti, kjer je fado od nekđaj doma. Je pa zadeva zhe zelo turistichna, tako da me ne privlachi prevech. V teh klubih se Americhani srechujejo s svojimi rojaki, ugotavljajo iz katere drzhave je kdo in kmalu pozabijo na Portugalce in fado (sem poslushala veselo snidenje dveh skupin Americhanov, oh, tako dalech od doma).

Sedemnajsti dan. Ponedeljek. Imam to srecho, da nisem *prevech* pametna. Moje vodilo, z vsem dolzhnim sposhtovanjem do Descartesa ali Huma, je: »Non dubito,

ergo sum«. Se mi zdi, da tudi zato lahko kar dobro uzhivam to zhivljenje. Če ljudje povedo o sebi kaj takega, kar ne drzhi, jim rada ustrezhem in jim verjamem. Vsakdo bi bil rad videti vechji, boljshi, pametnejshi. Z mano vred ... Le odkod je priletela ta misel v mojo glavo? To se ti zgodi, che dolgo gledash valove in mislish, da ne mislish na nich!

Reka Tejo (tezhu) je shiroka in globoka, parki ogromni, kava dobra in ljudje – v glavnem – prijazni. Delajo pa lezherno, kot bi se jim sanjalo – trikrat poskushajo lochiti plastichni krozhnichek od ostalega kupa, no, chetrtich jim uspe ... papirni prtich jim pade na tla, pa saj imajo she kakshnega kje v blizhini. Ljudje lepo pridno chakajo ob blagajni, deset minut, chetrt ure, da se vrne blagajnik, ki se potem she malo pomeni z vsako stranko, nasmehne in veselo dela naprej. Dobra stran te »neznosne lahkosti bivanja« je promet, ki je tekoch, nimash obchutka gneche, avtomobili in avtobusi vozijo hitro, kljub temu, da imamo peshci absolutno prednost tudi zunaj svojih prehodov.

Jutri sva zmenjena z Vido in Janom – za tri dni sta se skochila posonchit v Lizbono, njuno ljubo mesto, she prej pa naju tole rajsko jutro najprej v vsem sijaju sonca, pred katedralo, chaka kavica (ne vech pingado, ampak malo manj mochna *abatano*). Vsakih pet minut mimo naju zavije navzdol mali rumeni tramvaj, tuk-tuki chakajo v vrsti na turiste, ki she vsi krmezhljavi ne vedo, kam in kako, midva pa, poleg starejshega japonskega para, v teh zadnjih dnevih intenzivno nabirava lizbonsko svetlobo, sonce, toploto in vedrino. Matjazh je nashel zadnji verz pesmi, jaz pa dobro fotko.

Na eni strani vedrina, ki jo chutish v srcu, ko hodish med ljudmi, chrnimi in belimi, na drugi strani fado – to je ta *pepita* vzorec, ki najde svoj odsev na keramichnih plohchicah fasad, na tlakovanih plochnikih, pri ljudeh bele in chrne rase, v govoricu pri mehkih samoglasnikih in trshih soglasnikih, pri Escherju, ko izza temnih rib izstopijo bele ptice.

Osemnajsti dan. Torek. Kiosk s srechkami. Ko zhe kupujesh loto, si lahko pa she kakshno staro knjigo kupish! Izbor je precejshen. Jan in Vida – kavica in kosilo. Nekoch hocheta tu imeti drugi dom. Vida je bila v Lizboni zhe vechkrat. Pomislim, kako bo tezhko iz + 17 stopinj preiti na – 3! Res bi raje ostala tu she do srede marca. Shele takrat naj bi zhivo srebro v Ljubljani priplezalo do 10 stopinj Celzija. S podzemno se odpeljeva do Saõ Sebastiaõ v Corte Inglés na Juliano in limonado s pehtranom. Zachela bom odshtevati ure ...

Spreleti me obchutek shirnega sveta, ko okoli sebe slishim vse mogoche jezike, predvsem pa lepo teche portugalschchina, ki je ne razumem in mi je zato zelo vshech. Nekaj med shushtenjem, zhgolenjem in zhuzhnanjem.

Devetnajsti dan. Sreda. Sintra. Pri drobni Japonchici si za na pot kupim uhane. Vlak je poln do zadnjega kotichka. Turistichna sezona tu ne pozna premora. Izstopiva in se znajdeva v chredi, ki se vije nekam navzgor. Na poti pod modrim nebom in svetlim soncem so vse cestne svetilke – prizhgane. Harfa, s pushchico

chez strune, ki se v vetru tiho premika, kazhe smer, zdaj sem, zdaj tja. Tuk-tuki brzijo med hordami turistov z vseh celin. Korejci gledajo v tla, a jim to nich ne pomaga in morajo gledat po evropsko, kar jih zmede. Najhuje je, ko ti tempo diktira mnozhica turistov. Treba se je bilo obrniti in iti proti toku. Najprej je bilo naporno, potem sva pa zadihala. In bila nagrajena! Najboljshe, kar se lahko zgodi popotniku, se je zgodilo. Izgubila sva se. In se znashla na neki futuristichni vmesni postaji. Kot bi prishla v neko drugo mesto. Pa je bila tudi to Lizbona ... z »galejami«, kot bi arhitekt sanjal *Letechi cirkus* Monty-Pythonov! Zelo impozantna je ta hipermoderna korporacijska arhitektura in nich manj lepo ni tu, kot v kakshnem drugem delu Lizbone, le drugache. Zdelo se mi je, da sem vstopila v neko noro zgodbo, moderno verzijo *Alice v deveti dezheli*. Vshech so mi bili predvsem uchini odsevov zgradb v ogromnih zrcalih ...

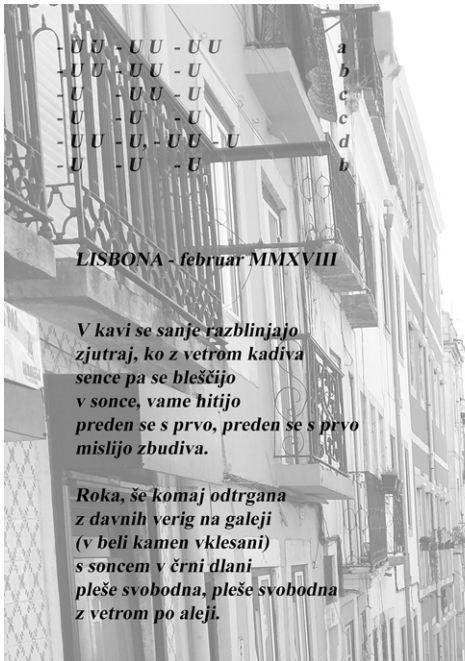
Vrneva se nazaj, v Alfamo, kjer se zhe pochutiva domache. Ochitno so vsi turisti odshli v Sintro. Tukaj pa zdaj, popoldne, pride mimo le kak posameznik. Konchno je na ulicah vech domachinov. V izlozhbi tekstila sem nashla vech vzorcev *pepita* in vse se mi lepo sestavi!

Predzadnji dan. Chetrtek. Na obali reke je sonce in je toplota. Plesalka irskega stepa je mlado, privlachno in veselo bitje. Zelo natanchno je zvadila svoj ples in vsemu temu primerno se klobuk hitro napolni s kovanci. Nekaj sto metrov naprej sedi na tleh, chisto pri miru chlovek, podpira si glavo, razmishlja. Tudi on ima pred sabo klobuk – prazen. Ga sploh nisem opazila. Matjazh ga pa je in kasneje pripomni, kako ljudje bolj cenimo tiste, ki nas zabavajo in nam delajo veselje, kot pa ljudi, ki razmishljajo, meditirajo in za nas ustvarjajo dobro energetsko polje.

Zadnji dan. Trikrat me je pogledala stara gospa s palico, ko je stopala mimo mene. Prvich utrujeno, drugich radovedno in tretjih – se mi je nasmehnila nazaj.

She zgodba iz nekega lizbonskega kioska. Zadnje dneve hodiva na jutranjo abatanado (to je tista malo manj mochna kava) h kiosku ob katedrali. Danes je bila gospodichna, ki tu strezhe, izredno dobre volje. Matjazh izve, da je vchera uspeshno opravila zadnji izpit v predzadnjem semestru EF. Shtudij si plachuje z denarjem, ki ga zasluhzi s strezhbo od pol desetih dopoldne do vechera. Nazdravili smo. Na vse pridne shtudentke in shtudente!

Sobota, na letalu. Miren let – uslishana zhelja. Lizbona je s Tejom ostala spodaj. Zadnji vecher sva slishala tudi pevko fada v zhivo. Moram rechi, da se me njeno petje ni dotaknilo. Verjetno zaradi potovalne mrzlice. Mnozhica vtisov, ki so se nabrali v tem lizbonskem mesecu je chрно-bela. Pepita. Celo najin odnos je bil tak. S to hecno besedo je povedano vse. Tu zgoraj je praznina ... Ugotovim, da bi spremenila eno samo stvar. Rachunalnik bi pustila doma. Pa she kaj. Prtljage je vedno prevech – take in drugachne. Predvsem drugachne. In res je lizbonski vetrich razpihal nekaj pajchevin po mojih kotih ...

- U U - U U - U U a
 - U U - U U - U b
 - U - U U - U c
 - U - U - U c
 - U U - U, - U U - U d
 - U - U - U b

LISBONA - februar MMXVIII

*V kavi se sanje razblinjajo
 zjutraj, ko z vetrom kadiva
 sence pa se bleščijo
 v sonce, vame hitijo
 preden se s prvo, preden se s prvo
 mislijo zbudiva.*

*Roka, še komaj odtrgana
 z davnih verig na galeji
 (v beli kamen vklesani)
 s soncem v črni dlani
 pleše svobodna, pleše svobodna
 z vetrom po aleji.*

A
 R
 B
 R
 C
 R
 D
 R

PINGADO

*Zvoki samo še odmevajo
 kot iz globin oceana
 tramvaj vozi v pozabo
 vleče me za sabo
 pot je rumena, pot je rumena
 s soncem obsijana.*

*Vsa ta svetloba me oslepi
 ko se po pločnikih zlija
 in življenje mineva
 v rojstvo tega dneva
 misel odhaja, misel odhaja
 prebujena, živa.*

- U U - U U - U U a
 U U - U U - U b
 U - U U - U c
 U - U - U c
 U U - U, - U U - U d
 U - U - U b

DREVO - Jardim do Principe Real

*Mesto nenadoma zadiši
 v dežju zaslišim glasove
 kličejo me vonjave
 iznad moje glave
 krošnja me vabi, krošnja me vabi
 v čudežne svetove.*

*Staro drevo blagoslavlja park
 veje so potke prekrile
 kogar z vonjem objame
 ta lahko verjame
 da se mu bodo, da se mu bodo
 želje izpolnile.*

A
 R
 B
 R
 C
 R
 D
 R

PINGADO

*Vstopim v ta prostor, zaprem oči
 v hipu resničnost izgine
 ladja vame zaplove
 tone pod valove
 čisto počasi, čisto počasi
 mi zdrsi v globine.*

*Moja lobanja se spremeni
 v davni privid Koloseja
 z živim srebrom oblita
 z luno se vrtita
 ko mi iz debla, ko mi iz debla
 raste nova veja.*

- U U - U U - U U a
 - U U - U U - U b
 - U - U U - U c
 - U - U - U c
 - U U - U, - U U - U d
 - U - U - U b

A
R
B
R
C
R
D
R

PINGADO

ALFAMA - Igreja de Santa Maria Maior

*Veter molči, kot da bi zaspal
 v dan so se zgneti oblaki
 v žepu ni več tobaka
 strma pot me čaka
 v sive stopnice, v sive stopnice
 tonejo koraki.*

*Skozi rozeto je vdrla luč
 v tiho temô katedrale
 sence se pred oltarjem
 klanjajo vladarjem
 kot da ne vejo, kot da ne vejo
 česa bi se bale.*

*Vsi smo že tu, le duhovna ni
 sončim se v snopu svetlobe
 mrtvi modrec prisede
 reče te besede:
 „To je najlepši, to je najlepši
 svet najlepše dobe.“*

*Iz onostranstva ni več glasu
 pisane freske molčijo
 pod zaplato jasnine
 ko privid izgine
 zunaj kljub zimi, zunaj kljub zimi
 sadeži zorijo.*

- U U - U U - U U a
 - U U - U U - U b
 - U - U U - U c
 - U - U - U c
 - U U - U, - U U - U d
 - U - U - U b

A
R
B
R
C
R
D
R

PINGADO

MACAO v mojih sanjah

*Včeraj v Lisboni, na maškarah
 punce so pele kogoja
 fantje pse so dojili
 zlobca sramotili
 šurbek je mahal, šurbek je mahal
 pesnika heroja.*

*„Ljudstvo, usmili se Satana!“
 je modrovala svetina
 in psovala državo
 našo molzno kravo:
 „Ljubi minister, ljubi minister,
 daj še liter vina!“*

(Mojna iz Slovenije)

*Danes Marija v svetilnici
 zlata, srebrna in bela
 kliče čez Apenine
 da bi iz tišine
 v luninih žarkih, v luninih žarkih
 harfa zazvenela.*

*Hodim po toplih ibernskih tleh
 vidim ob schengenski meji
 kam je šla melodija
 Clauda Debussyja
 v daljni Macao, v daljni Macao
 pluje na galeji.*

- U U - U U - U U a
 - U U - U U - U b
 - U - U U - U c
 - U - U - U c
 - U U - U, - U U - U d
 - U - U - U b

A
R
R
B
R
C
R
D
R

BELEM - Museu da Marinha

*Davno tegà je, kar sem odplul
 proti ozvezdju Medveda
 in tovoril darilo
 opij, čaj in svilo
 vse za veselje, vse za veselje
 modrega vseveda.*

*Jadra so žarke zajemala
 mrtvi veslači so peli
 ladja pa je ječala
 ker se je obala
 oddaljevala, oddaljevala
 v skalnate globeli.*

*Kamor krmilo sem zavrtel
 tja so vršeli viharji
 tam so se razdivjali
 plameneči vali
 v njih smo zgoreli, v njih smo zgoreli
 zvezdni gospodarji.*

*Mala galejica iz srebra
 v noč je odvrгла verige
 pod črnino gladine
 iz ebenovine
 kjer na policah, kjer na policah
 se prašijo knjige.*

- U U - U U - U U a
 - U U - U U - U b
 - U - U U - U c
 - U - U - U c
 - U U - U, - U U - U d
 - U - U - U b

A
R
R
B
R
C
R
D
R

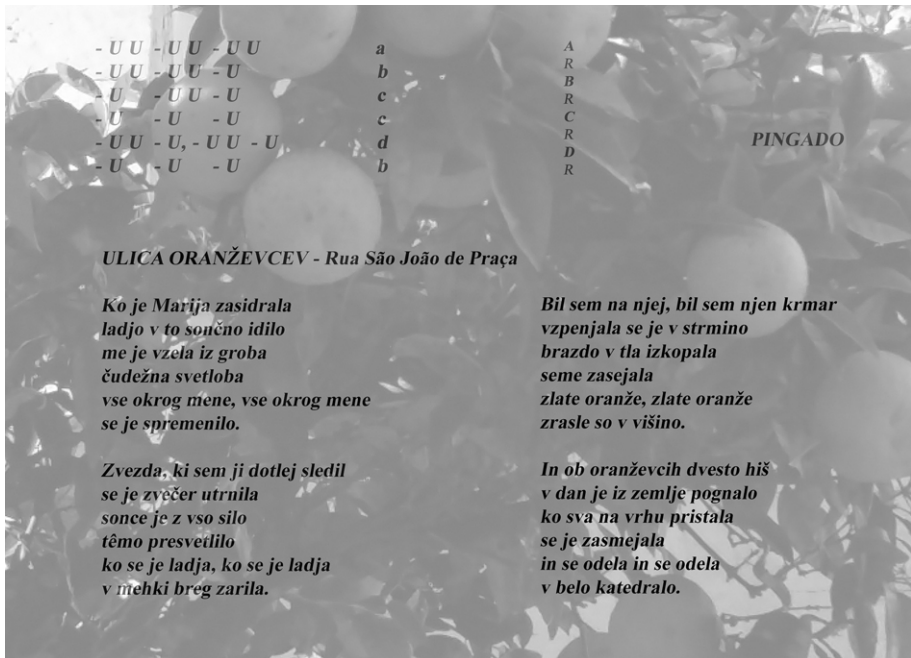
FADO - Museu do Fado

*Lepa Amelia je prišla
 vse je v trenutku obstalo
 dihal sem njene čare
 iz globin kitare
 je poletela, je poletela
 v žarke nad obalo.*

*Pevka nad sojem gorečih polj
 grešna, brezmadežna ptica
 med oblaki izgine
 v večni hip tišine
 v moja ušesa, v moja ušesa
 in pod solzna lica.*

*V krvi začutim zamahe kril
 v prsih srce se zasmije
 sanje so se prelile
 skozi moje žile
 kot da minevam, kot da minevam
 hitro, vse hitreje.*

*Pela je, pela globoko v noč
 z jutrom se je umirila
 kot da bi odletela
 in mi onemela
 zašepetala, zašepetala:
 „Jaz sem te ljubila.“*

- U U - U U - U U a
 - U U - U U - U b
 - U - U U - U c
 - U - U - U c
 - U U - U, - U U - U d
 - U - U - U b

A
R
B
R
C
R
D
R

PINGADO

ULICA ORANŽEVCEV - Rua São João de Praça

*Ko je Marija zasadrala
 ladjo v to sončno idilo
 me je vzela iz groba
 čudežna svetloba
 vse okrog mene, vse okrog mene
 se je spremenilo.*

*Zvezda, ki sem ji dotlej sledil
 se je zvečer utrnila
 sonce je z vso silo
 têmo presvetlilo
 ko se je ladja, ko se je ladja
 v mehki breg zarila.*

*Bil sem na njej, bil sem njen krmar
 vzpenjala se je v strmino
 brazdo v tla izkopala
 seme zasejala
 zlate oranže, zlate oranže
 zrastle so v višino.*

*In ob oranževcih dvesto hiš
 v dan je iz zemlje pognalo
 ko sva na vrhu pristala
 se je zasmejala
 in se odela in se odela
 v belo katedralo.*

- U U - U U - U U a
 - U U - U U - U b
 - U - U U - U c
 - U - U - U c
 - U U - U, - U U - U d
 - U - U - U b

A
R
B
R
C
R
D
R

PINGADO

ABATANADO - Cais do Sodre

*Čista sinjina se lesketa
 v vetru galebi kričijo
 in srebrno letalo
 je odpovalo
 tja, kjer ponosni, tja, kjer ponosni
 Mavri še živijo.*

*Njihov pozdrav iznad ruševin
 daleč čez Sintro odmeva
 zlate strune zvenijo
 puščice švistijo
 črna Diana, črna Diana
 s harfo nas zadeva.*

*In ko beživa na drugo stran
 vlak naju vrže v neznano
 stolpnice poletijo
 v drugo galaksijo
 kozmične ladje, kozmične ladje
 plovejo v Ljubljano.*

*Zadnje podzemne postaje ni
 kamor popotnik pritava
 gledam iz aviona
 spodaj spi Lisboa
 zlata kot sonce, zlata kot sonce
 črna kakor kava.*

Fotografije posnela Nadja Jarc, pesmi v *pingado* obliki pa spesnil Matjazh Jarc (Op. avt.)

Lev Detela

VSE MINE, VSE OSTANE

Zaključni epilog tridelnega romana o atentatu v Sarajevu junija 1914, prvi svetovni vojni in propadu avstro-ogrške monarhije. Nemški izvirnik je ob letosnji stoletnici konca prve svetovne vojne pripravljen za tisk, avtor pa vzporedno sestavlja tudi slovensko inachico istega dela. Glej tudi prvo slovensko predobjavo »1914 / Morda je bilo popolnoma drugače«, Revija SRP, februar 2015, sštevilka 121/122. (op. avt.)

Chas mine. Spet pride zima. Pride jesen. Mogoče je marec. Ali pa junij in potem pride september.

Vse odteče, vse mine. Leta minejo. So minila. In spet je poletje ali pa zima. In vse je nenadoma shtirikrat dražje kot takrat v malem nizhjeavstrijskem kraju, kjer je Helena pouchevala na glavni sholi. Zdaj je sodelavka na nekem znanstvenem inštitutu v Berlinu. She vedno raziskuje dogodke v prvi svetovni vojni, toda zdaj neortodoksno, svobodno, z novimi pristopi. V ospredju so usode malih ljudi. Njeni mladi asistenti skushajo vse staro postaviti na glavo. Avstrijski cesar Franc Jozhef ob vsem tem ni vech posebno pomemben.

Nekdanja dunajska univerzitetna asistentka je utrujena, toda tudi precej bolj modra kot nekoch. Noche se vech izpostavljati za vsako ceno. Nenadoma, po tolikih letih in desetletjih s skoraj nepregledno mnozhico konferenc in simpozijev ter zasukov na levo ali na desno, ji je postalo jasno, da zgodovina ni ne bela in ne chrna. Zgodovina je namrech posebno trd oreh. Nekateri zgodovinarji so zato ugotovili, da ne obstoji le ena zgodovina, temvech da obstaja vech zgodovin iz razlichnih zornih kotov, kar nas pouchi, da moramo zgodovinske dogodke razchlenjevati in ocenjevati na vechsmeren nachin. Zato bi bilo potrebno razlomiti obichajno vrednotenje po vzorcih „storilec – zhrtev“ oziroma „prijatelj – sovrazhnik“.

Vsekakor je velikokrat zelo tezhko ali celo nemogoche razvozlati ozadja določenih dejanj in dogodkov. Marsikaj ostane zakrito v temi. Obstaja mnozhica zanimivih analiz in zaključkov o tem ali onem dogajanju, toda ob vseh teh ne vedno dobronamernih raziskovalnih naporih pogresha Helena dokonchno zaključno obrazlozhitev, ki bi lahko obveljala.

Kaj bi se zgodilo, che prestolonaslednika Franca Ferdinanda leta 1914 ne bi ustrelili v Sarajevu? Ali che ostareli avstrijski cesar ne bi dovolil vojashkega kaznovanja Srbije? Kako se lahko motimo. Kljub mrachnim splošnim občutkom negotovega konca in morebitnega propada v zadnjem letu vojne v avstro-ogrski monarhiji prichakujejo zmago in mir. Po italijanskem letalskem bombnem napadu na bozhichni dan leta 1917 na furlanski Vittorio Veneto, ki so ga v zadnji ofenzivi zavzele avstrijske vojashke sile, habsburshki generali chrepinje na razbitih oknih mestnih stavb razlagajo kot srechna znamenja, ki napovedujejo skorajshnjo zmago slavne cesarske vojske. In zares. Rusija je sredi omotice bolshevisшке revolucije vojashko na koncu,

Romunija premagana, Srbija in Črna gora poraženi in zasedeni, dve tretjini Albanije pod nadzorom avstro-ogrskih vojashkih enot, Italijani pahnjeni daleč nazaj na italijansko ozemlje. Zadnji avstrijski cesar Karel I. zhe sanja o poljski kroni.

Ah, kako se lahko motimo! Kljub shtevilnim zmagam zavlada v habsburški drzhavi zaradi slabe oskrbe s prehrano lakota. Ljudje so izchrpani. Pojavijo se nemiri in delavske stavke. Vedno večje shtevilo zajetih vojnih ujetnikov povzroča nerazpoloženje med prebivalstvom. Ljudem se zdi, da jim ujeti tujci odjedajo zadnje koshchke hrane, zato so vedno bolj nezazheleni.

Novembra 1918 postane na hitro vse drugache. Ogrska od 1. novembra ni več v drzhavni zvezi z avstrijskim delom drzhave. V Berlinu oklichejo republiko in dan za tem, 12. novembra 1918, proklamirajo na Dunaju republiko Nemshka Avstrija.

Vendar skoraj petnajst milijonov mrtvih in vech kot enaindvajset milijonov ranjenih v prvi svetovni vojni she ni dovolj. Zhe je posejano seme za skorajshnjo novo she hujsho svetovno vojno. Chloveshtvo je slepo in gluho in se nichesar ne nauchi iz zgodovinskega dogajanja.

Velika je Zemlja, zares je Zemlja zelo velika. Toda je tudi nadvse majhna. Helena ve, da je zdaj, mnogo desetletij po drugi svetovni vojni vse drugache. Multimilijonarji so si vsepovsod utrdili oblast. Demokrati, ki so baje v zahodnem svetu na oblasti, so odvisni od njihovih odlochitev in zahtev. Milijarderji imajo vedno in povsod prvo in zadnjo besedo. Niso jim vech dovolj shtiri vile ob jezeru, trije gradovi v hribih in dve jahti v Monte Carlu.

Nove ceste, ki vodijo do velikanskih nakupovalnih centrov na robu zabetoniranih mest, dolgochasna satelitska stanovanjska naselja, pred katerimi se gosti in zastaja vedno vechji promet, se brez posluha za okolico razrashchajo v pokrajino. Zaprashene industrijske stavbe in betonska skladishcha velikih mednarodnih podjetij so vsepovsod zastrupila, zacementirala, popachila in unichila prvotno naravno okolje.

Tudi vlaki in zheleznishke postaje so drugachne kot nekoch. Kolodvorske palache v glavnih mestih nekdanje monarhije so razrushile bombe v drugi svetovni vojni oziroma so jih podrli v naslednjih gospodarsko uspesnih desetletjih, ker niso vech »prometno – tehnicno« ustrezale novim zahtevam chasa. Zamenjali so jih z ogromnimi sterilnimi stavbami z obshirno trgovinsko in gostilnishko ponudbo.

Stari cesar vsega tega ne bi mogel razumeti. Bil bi popolnoma zmeden in presenechen zaradi teh razsipnih ocharljivosti novih chasov, che bi po vech kot sto letih she vedno zhivel med nami. Ali pa tudi ne. Znano je sicer, da kot chlovek stare shole in predindustrijske aristokratske vzgoje ni posebno zaupal izumom njegovega obdobja. Vendar je skushal kljub dvomom o koristnosti novih mozhnosti in naprav dopushchati in celo omogochati uveljavljanje teh novih dosezhkov v tehniki, znanosti in kulturi. Trudil se je, da bi razumel, chesar do svoje smrti ni mogel razumeti.

Spet je april. In nato pride poletje ali zima. Helena srecha na svojih potovanjih na razlichna znanstvena posvetovanja vedno znova znance iz starih chasov, toda ti so se med tem zelo spremenili. She bolj egoistichni so kot prej, ali pa popolnoma na koncu, strti, sivi zaradi razlichnih tegob, napihnjeni od samozadostnega nicha v samem sebi, ali pa so do onemoglosti zavistni do vseh, ki imajo uspeh. In je spet avgust z zharecho svetlobo in senchnatim hladom, ki se vedno znova kot vsi

meseci leta povrne k nam v zhivljenje, ker se v naravi stalno vse ponovi in je vseeno vedno znova drugachno.

Polja in zrak so zastrupljeni, neprerachunljivo podnebje neizprosno tolche in udarja chez obshirne predele, unichuje zhetve in upanja. Tudi na inshtitutih in v seminarjih razpravljajo o spremembah, vendar jim je pretezhko, da bi na dogajanje odlochilno vplivali in poskušali stanje izboljšati. Cheprav je očitno vse drugache, menijo na koncu vsi, da se pravzaprav ni nich bistveno spremenilo.

Ljudje na berlinskem inshtututu se pravzaprav sploh vech ne zanimajo za tematiko, ki je pred dvajsetimi leti she bila pomembna. Tudi v kulturni politiki in na znanstvenem področju govorijo samo she o rachunih, stopnjevanju efektivnosti, ugodni prodaji znanstvenih dosezhkov in uspesnem in finančno donosnem povezovanju v spletnih mrežah. Strokovnjaki, ki so pristojni za stopnjevanje pozitivne in finančno uspesne poti v prihodnost, so zelo glasni in zhivahni, vendar obchujejo le v ozkem krogu sami med sabo in sploh ne slishijo in ne poslushajo tistega, kar je drugim pomembno za prezhivetje in bistveno za bodoči razvoj.

Helena je z nekaterimi redkimi somishljeniki kljub temu preprichana, da preteklo z vsemi zhe skoraj popolnoma pozabljenimi nekdanjimi dejavniki kljub shtevilnim napakam in spodrslijajem she vedno zhivi. Vchasih, v kakem odrochnem mestnem predelu, se za zanemarjenimi stanovanjskimi bloki nenadoma pojavijo stari in nekdanji kot nenavadne figure, ki Heleni niso znane samo iz zgodovinskih knjig. Zgodi se, da se pojavijo popolnoma neprichakovano v najbolj neprimerem trenutku kar sredi ulice. Vchasih so to samo spomeniki znamenitih osebnosti ali spominske ploshche, napisi na pokopalishkih nagrobnikih ali pa zhe skoraj popolnoma nechtitljiva obledela imena v starih zaprashednih knjigah v zadnjih kotih knjizhnic. Vendar so kljub vsemu tu, z njihovimi popolnoma osebnimi usodami sredi velike zgodovine sveta, Historije.

V nekem posebnem trenutku prekorachimo skrivnostno mejo bivanja in je spet vse kot na dlani pred nami. Pravzaprav ni prav nich izginilo v pozabo. She vedno stoji nekje v razpokah sveta sto let za usodnimi dogodki, ki so vrgli stari svet iz techajev, majhna skromna hishica z nizko streho, v kateri je zhivel ubozhen shtudent s temnimi mislimi. Njegov strel iz revolverja je spremenil popolnoma vse. Nebo se je napolnilo s svincem, cheprav je tam dalech na Dunaju she vedno v vrochem junijskem soncu zmagoslavno blestel zlati orel na obeliskih pri vhodnih vratih cesarskega dvorca Schönbrunn. V letovishchu Bad Ischl se je ob istem chasu sprehajal v chudovito urejenem parku ostareli cesar na svojem obichajnem poletnem oddihu. Chebele so veselo brenchale pred na stezhaj odprtimi okni. Bilo je krasno poletje z zhivahno svetlikajochimi se sonchnimi vzhodi in zahodi.

Helena spet stoji v parku pred spomenikom starega cesarja. Njegovi obrisi so v vechernem polmraku vedno bolj chudno zabrisani. Zdi se, da tu ni primeren prostor za spomenik. Cesar zre iz kamna s stoletnim zhalostnim pogledom, popolnoma tiho in skoraj nevidno se priklanja pred vranami in vrabci v travi pod svojimi nogami, njegove oči so prazne in votle. Zatopljen v spomine stoji sam in zapushchen v somraku. Tiho je in hladno, ker z neba nalahno rosi utrujeni dezh.

Ivo Antich

KINO

(horror dvogovor)

- Ko se takole pogovarjava, se mi zdi, da tvoji odgovori dishijo po cinizmu. Ali vsaj po humorju, ironiji, satiri ... Kakshen je pravzaprav odnos med temi pojmi?
- To so v bistvu sinonimi. In ker nasploh ni absolutnih sinonimov, saj so zmeraj vpleteni določeni pomenski odtenki, je tako tudi pri tem.
- Torej bi lahko rekli, da ni enega brez drugega. Ali res ni humorja brez cinizma?
- Kakor ga ni brez ironije in satire.
- V ozadju vsega pa je cinizem?
- Kinofilozofija: kyon je pes po grshko. Pasja filozofija. Filozofija psa.
- Rechi chloveku, da je pes, v glavnem ne pomeni nich chastnega. Vsa tovrstna pasja metaforika je naravnana negativno. Toda ali ni pes chlovekov najboljsi prijatelj?
- Kaj psu pomeni prijateljstvo s chlovekom, ne ve nihche; vsekakor je pogojeno skrajno pragmatichno. Mozhen je tudi kontrapost: chlovek je najboljsi prijatelj psa – cheprav je lahko tudi hudo krut do njega.
- Je to paradoks?
- Paradoksov ni. Meje med nasprotji so prepustne, permeabilne. Odnos do iste stvari je lahko zelo razlichen. V islamu je pes nechista zhival, podobno kot svinja. Za Kitajce je pes gastronska poslastica.
- Ali ni taka poslastica tudi chlovek za psa?
- Pes prav rad gloda chloveshka trupla. Vrhunska poslastica pa je zanj chloveshki drek.
- Kako to povezati z nekakshnim pasjim statusom filozofije?
- Filozof je v bistvu kot pes ob cesti, nekaj hripavo bevsko, svet kot biomehanizem pa je voz, ki gre mimo.
- Taka podoba nakazuje določeno bivanjsko insuficienco, omejenost ali nemoch filozofije, mar ne?
- Seveda. Gre za izbiro med udarcem in kozarcem.
- Ne razumem. Kakshna izbira je to?
- Med udarcem mishljenja in kozarcem pozhelenja ali premozhenja.
- Ali je morda tudi humor le kompenzacija nemochi, zakrinkana agresivnost?
- Brez agresije se nich ne razvije, nich ne razkrije in nich ne razbije.

- Po nekih razlagah sta humor in ironija zgolj udobna, neodgovorna, celo vzvishena distanca. Se strinjash?
- Vsaka refleksija potrebuje distanco. Kdor se resnično utaplja, morda celo v krvi, nima chasa za refleksijo, ne za resno ne za humorno.
- Ko smo zhe pri sinonimih: ali ni cinizem morda le nekoliko bolj izzivalno izostren realizem, pravzaprav naturalizem? Mogoče je v ozadju celo zafrustrirani svetobolni pesimizem?
- Nekaj od tega gotovo. Z dodatkom shchepca duhovitosti – kot chnopopraste zachimbe.
- Obstaja mnenje, da je duhovitost le oblika prismuknjenosti. Je kaj resnice v tem?
- Zhivljenje je neskončen konvejski stroj, ki ne ve nich ne o pesimizizmu ne o optimizmu, pa tudi ne o duhovitosti. Vse to so le pojmovne igrachke, besedni okraski. Jedro cinizma je »umwertung« kovanca na drugo, »spodnjo« stran: pod cesarjevo glavo (mozhgani) grb, grm, drob (chreva). Dvoumnost, divergentnost, shizoidnost: grshko hará (radost), latinsko hara (svinjak), japonsko hara (trebuh). Povsod je ključni koren varianta kgh- ali kot je menil eden kontumaciranih slovenskih etimologov Engelbert Rakovec: kk-debla.
- Radikalni skepticizem?
- Nihil sciri potest ... Nichesar ne vesh, niti tega, da nich ne vesh. Sam vase ujeti, svoj rep grizochi pes skepticizma. Vse kot bezhne slike v kinu ... shviganje optichnih flik ... flicks, flickers ...
- Omenil si »umwertung«. Nietzsche?
- Izvir je Sokrat, nato njegov učenec Antisten, pa Antistenov učenec Diogenes kot megaikona cinikov. Po svoje je v navezi tudi Gorgias – pa vse do Nietzscheja, ki je cenil Diogenesa in cinizem v svojem preseku resno-smeshno.
- Sokrat je bil obsojen na smrt zaradi »ateizma«. To je sinonim za nihilizem, mar ne?
- Za nekatere je Sokrat predhodna »inkarnacija« Kristusa. Gorgias in Nietzsche pa veljata za patriarha takó imenovanega nihilizma. Gorgiasov neohranjeni spis »O ne bivajochem« ... V chasu svojega 108-letnega zhivljenja je bil silno popularen, imel je zlat spomenik. Toda njegova dela so bila problematična za družbo. Varnostniki so poskrbeli, da so se temeljito »izgubila«. Pozabiti ne kazhe niti na Shakespeara: vrhunski literat, ki je cinichno pljunil v lastno skledo. V Hamletova usta je polozhil definicijo literature: »Besede, besede, besede.« Se pravi: chvek, grafomanija, logomanija, logoreja.
- Grshko-japonska hara. Ista beseda lahko v drugem kontekstu pomeni nekaj povsem nasprotnega, od lepote do gnusa. Je tudi to simptom cinizma?
- Mozhen je tudi tak pogled. Primerov je neshteto. V bratskoslovanski rushchini beseda »ponós« pomeni drisko, »ponóska« pa stvar, ki jo na ukaz prinese pes. Ali znotraj istega jezika: v shpanshchini so »seguidillas« lirske pesmi, pa tudi – diarrea.

Prevajalnica

Juan Ramón Jiménez

JAZ NISEM JAZ

NEKEMU PESNIKU

za nenapisano knjigo

Ustvarimo imena.

Izpeljala bodo ljudi.
 Potem bodo izpeljala stvari.
 In ostal bo le svet imen,
 zapis o ljubezni ljudi,
 o vonju rozh.

Od ljubezni in rozh
 nich ne sme ostati razen imen.
 Ustvarimo imena!

(Brezosebne pesmi, 1911)

VECHNOSTI (1918)

I

DEJANJE

Goethe

Ne vem, kako naj to izrechem,
 kajti ni she ustvarjena
 moja molchecha beseda.

IV

Vrzi kamen danashnji,
 pozabi in zaspi. Che je luch,
 ga bosh jutri nashel,
 pred zoro – postal bo sonce.

VI

Zvezda danica!
Ali pa je to krik
chistega prebujanja najine ljubezni?

VIII

To je končno resničnost. A je biló
pravzaprav lažh, da sledi
zmeraj nemogoche bivanje.

XVII

Spanje je kakor most,
ki se pne od danes k jutri.
Spodaj pa, kot kakshne sanje,
gre mimo voda, gre mimo duša.

XIX

EPITAF

od mene, zhivega

Umril sem v snu.
Zbudil sem se v zhivljenje.

XXXII

Stanovanje, zdaj, hisha,
v miru kot zhe predtem
sem letel nad njo v mojih sladkih sanjah.

Da, zhivim na nebu
mojih deshkih kril!

XLVII

Nichnost sanj, bolj strashna
kakor ta v resnichnosti!

XLV (ROZHA)

Samo ti si ta
– prava ta –
kadar me ranish.

LI (SAMA)

Pred mano si, da.
A jaz pozabim nate,
misleč vate.

CXXIV
ZEMLJA IN MORJE

Obzorje je tvoje telo.
Obzorje je moja duša.
Blizham se tvojemu koncu: vech peska.
Blizhash se mojemu koncu: vech vode.

CXXV

Jaz nisem jaz.
Jaz sem ta,
ki gre ob meni pa ga ne vidim;
ki ga, vchasih, vidim,
in ki ga, vchasih, pozabljam.
Tisti, ki molchi, veder, kadar govorim,
tisti, ki odpushcha, ves mil, kadar sovrazhim,
tisti, ki gre mimo tam, kjer mene ni,
tisti, ki ostal bo pokonchen, ko jaz umrem.

KAMEN IN NEBO (1919)

POÉM

Ne dotikaj se ga nich vech,
ker le takó je to rozha!

LXXV (PESEM VSEH PESMI)

Kratka pesem, pesmica.
Mnoge, mnoge, mnoge ...
Kot zvezde na nebu,
kot pesek na obali,
kot plevel na travniku,
kot valovi v reki.

Pesmica. Kratka, zelo.
Ure, ure, ure, ure.
(Zvezde, pesek; ure, sence.
Ure mnogih zhivljenj,
mnogih smrti mojega zhivljenja ...

* * *

Metuljka svetlobe,
lepota mine, ko sezhem
po njeni rozhi.

Techem, slep, za njo ...
Vmes jo zgrabim tu in tam ...

V moji roki ostane le
oblika njenega bega!

* * *

Umreti je samo
gledati navznoter; odpreti zhivljenje edinole
navznoter; biti grad nezavzet
za zhive iz zhivljenja.

(Poezija, 1923)

NEKORISTEN

Prishel sem.
Toda tam je ostal moj jok,
na obali morja,
v solzáh.

Prishel sem.
Toda nich vam ne bom koristil,
kajti tam je ostala
moja dusha.

Prishel sem.
Toda ne imenujte me brat,
ker moja dusha je tam,
v solzáh.

(Poezija, 1923)

O TRDNEM TEMELJU

Moja razpršena duša se mi vracha celovita, zbrana v roj, po vseh sončnih cestah te zmeshnjave zgodnjega poletja. Chebele, ki so srkale toliko različnih cvetov, se kopichijo v mojem srcu in nadležno marljivo meshajo bolechino in srečo, ko mi izdelujejo med mehkega zlata.

Kako neizmerno me obkrožha to, da sem odreshen mojih norih dvomov! Zdi se mi tako chisto in tako novo! Veter, cvet, voda, sonce, ptica ...! Kako lepo je vse, ponovno, in kako je vse na svojem mestu (kot v moji lahkoverni mladeniški dobi)!

Presojno zhivljenje in jaz! Kakshna svoboda nasha! Na trdnem temelju duhovni stolp, obstal je zhalosten chas, razjasnjeno se dviga v nebo. (V dušhi nobene prisile, porabljene zaman.) In svetli zvonovi razumevanja pojejo vso notranjo moč v neskonchnost!

(Ascensión, 1913; Libros de Madrid – Prosa, 2001)

JUAN RAMÓN JIMÉNEZ (1881, Moguer, Andaluzija – 1958, San Juan, Portoriko, ZDA), shpanski pesnik, nobelovec (1956). Iz premozhne družhine trgovca z vinom, srednja shola pri jezuitih, nekaj chasa shtudiral slikarstvo, nato pravo (na zahtevo ocheta) na univ. v Sevilli, opustil shtudij in se v Madridu povsem posvetil literaturi. Leta 1916 poroka v New Yorku, zhenja Zenobia Camprubí Aymar, Americhanka, rojena v Kataloniji, pisateljica (v shpan.), lingvistka, prevajalka Tagoreja, feministka. Do izbruha shpanske vojne 1936 sta zhivela v Madridu, tedaj sta emigrirala v ZDA. Nazadnje sta zhivela v Portoriku. Zhenja je umrla v chasu sporochila o Nobelovi; on je v globoki depresiji zanemaryl delo in osebno nego.

Góngora, Lope de Vega, Jiménez, Lorca – kvartet poglavitnih velikanov shpanske poezije v dveh obdobjih njenih najvishjih vzponov: prvi par v 16. («zlati vek»), drugi v 20. stol. Brez ustaljenosti kontinuitete so tako za shpansko zgodovino kot za kulturo znachilni razmeroma redki, a siloviti izbruhi z edinstvenimi, celo shokantnimi dosezhki; med »premori« se mediteranska lezhernost dotika orientalske letargije. Glede Jiménez in Lorce obstaja nekaj negotovosti; prednost prvega je shpanski konsenz, po svetu je slavnejshi drugi (deloma podoben »par« sta Zhupanchich in Kosovel). Monumentalni pesnishi opus JRJ (ok. 50 zbirk) nakazuje tri stilsko-razvojna obdobja z dvema prelomnima letnicama: 1916 (poroka), 1936 (emigracija); naslednji dvajsetletni razmik prinese hkratnost triumfa in propada: 1956 (Nobelova, smrt zhene). Prvo obdobje: virtuozna kombinacija shpanske (tudi ljudske) tradicije in francoskega simbolizma (z vplivom Nikaragovca Rubéna Daría), sklep je zbirka *Dubovni soneti* (1916). Drugo obdobje: zbirka z bizarnim (samo/ironichnim?) naslovom *Dnevnik pred kratkim porochenega pesnika* (1917) nakazhe nadaljnjo prenavo pesmotvornega idioma v smeri redukcije vse do minimalizma na sledi starodavne shpanske ljudske kratke pesmi »copla« (vechinoma v shtirih rimanih verzih, pa tudi v petih ali treh – podobno jap. haiku, tanka).

Tretje obdobje: katastrofa emigracije (izguba knjižnice, neobjavljene zbirke, zgubljeni rokopisi) je hkrati prerod na vishjem, transatlantskem (»kolumbovskem«), hispanoameriškem (»vrnitev« k Dariu), oceansko-univerzalnem nivoju, kjer se vrne k metafizični refleksiji v prefinjeni neobarocchi retoriki. Njegov solipsizem s kultom t. i. »chiste poezije«, onstran politike in njenih pozharov 20. stoletja, je izzval mnoge kritike (ob Nobelovi tudi posmeh »naftalincu«), a kazhe, da se vse odbije od njegovega »stolpa«, pravzaprav svojevrstnega svetilnika. Kljub sledovom (neo)romantichnega sentimentalizma in patetike njegova na prvi pogled preprosta, sicer pa kompleksno hermetichna beseda presenecha s specifichno svezhino, pri chemer je poseben »ekscses« zbirka oslu posvechenih proznih zapisov (pesmi v prozi) *Sinček in jaz* (1914), ki po shtevilu ponatisov in prevodov tekmuje z *Don Kibotom*, nekaterim (zunaj resne relevance) pomeni vrh avtorjevega opusa, anglosashka kritika jo ima za »children book«. Tukaj je JRJ predstavljen s primeri esencialno izostrenega minimalizma, v glavnem iz zbirk *Vechnosti* (mnozh.) ter *Kamen in nebo*, njegovo mojstrstvo v zhanru prozne pesmi pa zastopa tekst *O trdnem temelju*. Pesem *Nekemu pesniku* je ena zgodnejshih rimanih, a njenih jezikovno izjemno specifichnih rim v prevodu ni mogoche ustrezno nakazati. Podobno slovensko »jaz nisem jaz« ne posreduje shtirikratne ponovitve o-vokala v izvorniku (»yo no soy yo« – implikacija kroga, ujetosti). Ker je JRJ v svoji razmeroma dolgi aktivnosti vnashal popravke v posamezne pesmi, se pojavljajo dodatne dileme ob nekaterih verzih in (ne)naslovljenih besedilih.

Izbor, prevod in zapis o avtorju Ivo Antich

David Maria Turollo

MOJ GLAS JE RASKAV

Mene pa zamika vsakich,
ko zagledam svetlobo,
ki poseda na balkonu
kot lastovka.

To
nesmiselno zhivljenje,
to pichlo nebo,
ki mi ostaja med hishami,
to zapushcheno kamenje
so moje prilozhnosti;
spomin,
kjer se sestajam sam s sabo,
tam konchno zachutim,
da sem premagal
svojo osamljenost.

*

Ni zame chistost verza.
Oster kamen je beseda
v mojih rokah.
Medtem ko to, kar mi je drago,
izgrebeno gnije kot potrgano
rastlinsko listje.
Taki so moji dnevi, nesramezhljivo prazni,
moje petje brez not,
resnichnost brez ljubezni.

ADAM

Pod dolgimi in bujnimi lasmi
skrivam ametiste in na chelu
nosim jezerske shkoljke.
Oko tudi v senci
odseva zharke severnic,
sam, na svetu, mi je chas enak.

Vase zapiram obzhalovanje
za zgubljenimi nebese
in prepricanje, da me je
Bog premagal.
S seboj sem zadavil ljubezen.
Ti Adamovo srce
nisi nich drugega vech
kot muzej iz mesa.

GOLO STVARSTVO

Nimam prosojnih besed.
Moj glas je raskav
kot dlani rokodelca.
V krvi mi je ostal
spomin na grenka zelishcha.
A zdaj se pochutim jedrnat.

Trte so obrezane, ptichje petje
je preprosto; posvechen je tudi
kamen pod kolena molivca.

LITANIJE

Ker si tezhko breme,
ker se ni lahko odzvati tvojemu glasu
in tvoje sporochildo je brezupno,
ti mi bosh odpustil.

Ker je veliko moje zhivljenje,
shibka moja volja,
ugasla moja svetloba,
ti mi bosh odpustil.

Ker je moja oshabnost brezmejna,
globoka moja potreba,
grozljiva moja zgodba,
ti mi bosh odpustil.

Ker so se moje roke utrudile
 moliti, moje srce navelichalo
 odpushchati in moja usta blagoslavljati,
 ti mi bosh odpustil.

Ti bosh blagoslovil njegove stroje in njegov znoj,
 edino ti bosh varoval njegove zhene
 in otroke, dal bosh kruh in mir;
 vendar ti bosh ostal pozabljen.

BOG NE PRIDE NA ZMENEK

Le kdaj bo minil ta dan
 brez sončnega zahoda?
 Na zazheleno srechanje
 nihche ni prishel.
 In kamenje pije kri
 tega srca, ki je – pravo
 chudo – she vedno zhivo.

NE DOPUSTI, DA UMREMO

Bog, ti si dan in noch
 in
 vsak chas
 zbran v trenutku,
 ki nas napade
 v vrtincih kesanja.

Bog, si mir in strah,
 odpushchanje in sekira,
 ki sloni ob drevesnih koreninah.

Bog, ti pretish z unichenjem
 ali sedish pred hishnim pragom
 ali prezhish ob vsakem cestnem ovinku ...

Che se nam ne razodenesh,
 neizbezhno bo, da si nasprotujemo;
 che se pa prikazhesh, ne oslepi nas,
 ne daj, da umremo.

JAZ SEM ZAGRENIL TUDI TVOJO SMRT

Furlanija – zima 1954

Mama, imash polna usta zemlje.
Korenine zdaj poganjajo iz tvojih oči,
iz srca, ki nam je delilo kruh molche.
In vsa si se tresla ob nashih deshkih, a zhe
zrelih bridkostih,
ob dechkih, ki so she vedno sami in revni.
Od takrat je dom zapushchen,
célo dvorishche en sam nered, in nich
se ni spremenilo od skopega bivanja.

Mama, zdaj mi niti Bog ne odgovarja,
zaprl se je za bronasta vhodna vrata,
na katera trkam, zlasti ponoči,
a nihche ne pride potolazhit
tega tvojega zadnjega otroka.
Samo veter zhvizhga in jezdi
nad vso ravnino.

Zapustil sem chredo: se spominjash
ovce, na chelu belo zaznamovane,
ovce, ki je z nami zhivela toliko let,
matere vseh jagnjet,
ki je poznala tvoj lahki korak
in te je klicala z glasom chloveshkega bitja
in te je gledala s tako milimi ochmi,
ko si jo molzla zvecher.
In jaz sem bil vesel kot lastovka,
ko sem se vrachal s pashe s sito chredo.

Zapustil sem nasha polja, mama,
tisto shiroko in tiho ravnino,
ki je imela barvo tvojih plavih
las kot vinogradi jeseni.

Zapustil sem sosholce, ki so se lovili,
tik pred belo cerkvijo: se spominjash
tistega zhalostnega septembrskega dne,
ti si me pozdravljala za vrati in mi govorila:
Sin, mi smo ubozhni,
ta dogodek je za nas prevelik!

In bil je dogodek zares prevelik, Mati!
In nebo ne prizanese nikomur
in ljudje ne odpustijo duhovnikom.

Zdaj se vrčham iz pushchave polovice Evrope
v naravnost ogromni dom. (Takrat
se nam je zdel kot gnezdo vrabcev.)
In me she vedno tezhish na rokah,
chrno oblechena in spokojna.

Od takrat me tezhish vsak dan na pateni
skupaj s Kristusom, moja sladka poguba,
kot smo te najbrzh mi tezhili v naročju.
Najprej si ti objokovala nasho usodo,
zdaj pa jaz grenim tudi tvojo smrt.

TRI KRATKA PREMISHLJEVANJA

Alef: »Rotim vas, naj bodo vsi nori
od ljubezni do Njega, ki so ga shteli
za norega od ljubezni do nas.«
(Sveta Tereza Avilska)

Mi pa govorimo
prevech pametno:
ne prasketajo vech
besede iz ognjenega
grma!

In plamen
ne greje vech
in ne razsvetljuje.

Bet: »Ne oziraj se na razum,
saj ne pochne drugega, kot da melje.«
(Sveta Tereza Avilska)

Ni mogoche zhiveti,
che ti kdo ne verjame;

vera hrani prijateljstvo
in prizhiga skupna upanja;

vera je isto kot dejanje ljubezni,
vsako resnichno dejanja je vera.

Celo Bog se hrani
in zhivi in prepeva
od moje vere.

Ti pa, prijatelj in brat
Kristus, kako
si lahko zdrzhal,
ne da bi verovali vate?

Ko bi se le ne mogli
ozirati na razum!

Gimel: »Pridigarji ne dosežejo,
da se ljudje osvobodijo, ker tisti,
ki pridigujejo, so preveč pametni
in jim pameti ne zmanjka za veliki
ljubezenski ogenj bozhji, s posledico,
da njihov plamen greje malo.«
(Sveta Tereza Avilska)

Ko bi lahko pojoch doživeli
krepko in sladko
muchenishtvo, in nobene

od teh spokojnosti
pustili nedotaknjene,
peti »blazhenemu upanju«:

onkraj vsakega lastnishtva
svobodni in lahkotni
kot gazele v pustniji!

Potovati iz dezhele v dezhele,
nasicheni s hrano in zrnjem
za ptice ob oknih,
in prepevati psalme.

In plesati,
dokler ljudstvo ne postane
spet veselo!

In ne zahtevati nich,
niti vere:
opevati ljubezen
in izzharevati radost,
z ochmi polnimi
lepote.

IZSELITI SE ONSTRAN MOGOCHEGA

Torej je nemogoče živeti
samo razumsko
in v odrejenem redu.

Nerazumnost ti osvetli
širna temna območja,
kjer se neizbežno
ugnezdi strah:
a kako se odločiti in tvegati
brez norosti?

Kdo bi ti lahko dal veselje,
da se sporazumevash s stvarmi,
veselje otrok,
veselje prijateljstva in ljubezni?

Ljubezen je dejanje vere,
in vera te navda z gotovostjo
o resničnosti, ki ne razočara,
da se reshish navideznih reči.

Izseliti se onstran videzov
in doseči stanje resničnosti
in narediti iz skrivnosti tvoj
dom in se pochutiti blazhenega,
ker ti norosti naposled le ne manjka!

In blato preobrazhati v zlato ...

V TIHI VERI

In nato čakati
na vratih celice
do večera
do noči:
čakati nekaj
ali nekoga
ali nikogar,
vendar čakati.

OH, SPOKOJNOST

Oh, spokojnost misli in chutov ...

in govoriti sproščeno in prisrčno z brati
in se sprehajati z Bogom na večer.

VSE SE MORA

Vse se mora she zgoditi
v popolnosti:
zgodovina je vedno
nepopolno preroshstvo.

Vojna je zlo shele na povrshini.
Veliko Zlo je prej,

veliko Zlo
je »Ljubezen do Nicha«.

ZNANOST, KI NE VE

Znanost, ki ne ve,
kaj se skriva onstran
vsakdanjih odkritij,
kaj se skriva v vsem
tem, kar ve:

ali gre za novo shpranjo nad prepadom
Vsega ali Nicha.

VEM, POZNAM

Moje srce,
zadovoljno s tako malim,

domishlja si morda, da je
konchno odkrilo
veliko skrivnost,

ampak jutri, gotovo,
ko se spet slishim, se zavem,
da je bilo vse neizrecheno,

poznam te grozno muchne radosti
trdovratnega bozhjega molchanja.

TIK PRED SMRTJO

Zahod tik pred smrtjo
zaradi preobilja odvečnih stvari.

In ljudje, komaj telesa
s sitim trebuhom,
ali zastrupljena telesa,
druga pa unichena od trpinčenja
/ in nadlog.

Ni zhenskih neder,
ki ne nosijo krizha,
brezbozhni zahod,
ki nikogar ne prichakujesh ...

BOG, TI SI

Bog, ti si moj dih,
in ne vem, kdo si:
naj mi kdo pove, naj vsaj
pove, kaj si, o Ruah?

Bog, bojim se, da te vznemirjam:
in ne vem, kje si in niti,
kje naj te sreham.

Bog, bojim se in te imam rad,
ker me reshujesh vsakega strahu:
Bog, moj mir in moja
strashna Noch.

Bog chisto blizu odsoten oddaljen,
jaz ti govorim in ti ...

O ti, ki shtejesh zvezde na nebu,
in ptice v gozdovih,
in zhiva bitja na dnu morja,
kdo si?

»Komaj shepet
srhljive tishine,
rahla sapica
nad zhetvami ob zori ...«?

NIKOLI O TEBI

Nikoli ne bomo zvedeli o tebi,
 kaj si:
 ali Zvok
 ali Tishina
 ali Beseda,

ali Oko, ki odseva
 vso zemljo kot biser;

in nikoli nich dokonchnega ne bomo
 zvedeli niti o sebi ...

O avtorju

Italijanski pesnik, esejist, dramatik, pripovednik, prevajalec in servit oche David Maria Turolto je bil rojen leta 1916 v Furlaniji (Coderno del Friuli) kot otrok zelo revne in shtevilne družine, umrl pa je februarja 1992 v Milanu za rakom. Leta 1940 je pel prvo masho v okolici Vicenze, nato je bil pri servitih v Milanu 15 let. Med vojno se je pridružil odpornishkemu gibanju oz. je ustanovil ilegalni protifashistichni chasopis *L'uomo* (Chlovek); po vojni je do leta 1953 pridigal v milanski stolnici, dokler ga niso premestili, saj je bil za cerkveno oblast problematichna osebnost (un prete scomodo), ker se je vedno izpostavljajl ter brezkompromisno potegoval za resnico in pravico. Rad je tudi javno govoril o svojih dvomih in skushnjavah, s prostodushnostjo, ki je vechkrat begala tako cerkev kot vernike in laike. Bil pa je predvsem globok kristjan in humanist in silno občutljiv pesnik. Za seboj je pustil kar obshiren pesnishki, prozni in esejistichni opus. Omenila bom le pesnishke zbirke: *Io non ho mani* (Nimam rok), 1948; *Udii una voce* (Shlshal sem glas), 1952; *Gli occhi miei lo vedranno* (Moje oči ga bodo videle), 1955; *Pregchiere tra una guerra e l'altra* (Molithe med eno in drugo vojno), 1955; *Se tu non riappari* (Che se spet ne prikazhesh), 1965; *Poesie* (Pesmi), antologijska zbirka, 1971; *Fine dell'uomo?* (Konec chloveka?), 1976; *Il sesto angelo* (Shesti angel), 1976; *Laudario alla Vergine* (Lavdarij Devici Mariji), 1980; *Lo scandalo della speranza* (Shkandal upanja), 1978, ponatis 1987; *Impossibile amarti impunemente* (Nemogochte te je ljubiti nekaznovano), 1982; *Ritorniamo ai giorni del rischio* (Povrnimo se k dnevom nevarnosti), 1985; *O gente terra disperata* (O ljudje obupana zemja), 1987; *Il grande male* (Veliko zlo), 1987 ["Veliko zlo" je za Turolto ljubezen do Nicha in Smrti, kot pishe znanemu italijanskemu kritiku in literatu Carlu Boju v spremni besedi istoimenske zbirke.]; *Come possiamo cantarti, o Madre?* (Kako naj te opevam, o Mati?), 1988; *Nel segno del Tau* (V znamenju Tau); *Cosa pensare...* (Kaj misliti ...), 1989; *Canti ultimi* (Zadnji spevi), 1989; skupaj z Gianfrancom Ravesijem *Opere e giorni del Signore* (Gospodova dela in dnevi), 1989. Leta 1993 je izshel pri milanski zalozhbi Rizzoli velik izbor njegovih pesmi od leta 1948 do 1988, z naslovom *O sensi miei...* (O moji chuti ...); uredila sta ga in napisala spremni besedi znana literata in pesnika Andrea Zanzotto in Luciano Erba, na koncu knjige pa je dodano she zelo koristno in izchrpno navodilo za bralce izpod peresa pisatelja, pesnika in she marsikaj Giorgija Luzzija, ki je s Turoltom tudi dolgo prijateljaval in sodi med najboljše poznavalce njegovega celotnega opusa. Prevedene pesmi so iz te antologijske zbirke.

Prevod in opomba Jolka Milich

Gilbert Keith Chesterton

KONICA ZAPONKE

Oche Brown je vselej trdil, da je ta primer razreshil v spanju. Kar je bilo tudi res, čeprav v dokaj neobichajnem smislu, saj je bil njegov spanec takrat pogosto moten. Zachelo se je navsezgodaj zjutraj z udarci gradbenih orodij znotraj velikanske stavbe, pravzaprav gradbisha, nasproti njegovega stanovanja. Kolosalna gora stanovanj je bila vechinoma she obdana z gradbenimi odri in obvestili, da sta graditelja in lastnika objekta gospoda Swindon in Sand. Udarci so se oglashali v rednih presledkih in so bili zlahka prepoznavni, ker sta gospoda Swindon in Sand uvedla nov ameriski betonski sistem talnih plosch, ki pa so ga morali kljub njegovi gladkosti, trdnosti, neprepustnosti in trajnemu udobju (kot so ga opisovali oglasi) na določenih mestih vpenjati s tezhkimi orodji. Oche Brown si je med nenehnim trushchem prizadeval za borno tolazhbo, ko je zatrjeval, da ga vedno prebudi pravočasno za najzgodnejsho maso in je torej nekaj podobnega cerkvenemu zvonu. Navsezadnje, je dejal, je skoraj enako poetichno, che kristjana prebudijo kladiva namesto zvonov. Gradbenishki podvig pa mu je shel bolj na zhivce iz drugih razlogov. Nad na pol zgrajenim nebotichnikom je kot oblak visela možnost delavske krize, ki so jo chasopisi vztrajno opisovali kot stavko. Pravzaprav pa bi, che bi se napovedi kdaj uresnichile, prej prishlo do izkljuchitve delavcev z gradbisha.² Vseeno pa ga je skrbelo, da se bo uresnichila. Zastavljalo se je vprashanje, ali je trushch na gradbishchu bolj motech zato, ker lahko traja v nedogled, ali pa zato, ker lahko preneha vsak hip.

»Che izbiram le na podlagi okusa in lastnega nagiba,« je dejal oche Brown, medtem ko je s svojimi sovjimi ochali strmel navzgor v gradbisha, »si zhelim, da bi hrup prenehal. Zhelim si, da bi na vseh gradbishchih prenehali z gradnjo, dokler so she obdana z odri. Skoraj shkoda se zdi, da so hishe sploh kadarkoli dokonchane. Tako svezhe in polne upanja se zdijo v pravljichno filigranskem spletu svezhega lesa, vse svetle na soncu; in vse prepogosto se dokonchane hishe spremenijo v grobnice.«

Ko se je odvrnil od predmeta svojih misli, se je skoraj zaletel v mozha, ki mu je hitel naproti. Poznal ga je le bezhno, a dovolj, da ga je (glede na okolishchine) imel za slabo znamenje. Gospod Mastyk je bil chokat moshki s pravokotno, skoraj neevropsko glavo, odet v gizdava, skoraj prevech zavestno evropeizirana oblachila. Brown ga je pred kratkim videl govoriti z mladim Sandom iz gradbenega podjetja, kar pa mu ni bilo nich kaj vshech. Mastyk je bil vodja organizacije, ki je bila novost v svetu angleshke industrije in ki so jo proizvedle skrajnosti na obeh straneh: vojska vechinoma tujih delavcev brez sindikalnih organizacij, ki so jo najemala

različna podjetja. Tu je očitno zaslutil možnost, da jo ponudi v najem na gradbishiču. Na kratko, izpogajati je zhelel izključitev delavcev v sindikalnih organizacijah in preplavitev gradbishiča s svojimi stavkokazi. Očeta Browna so vključili v nekatera izmed pogajanj, kamor so ga pozvali na pobudo obeh strani. In ker so kapitalisti zatrjevali, da je boljševik, boljševiki pa, da je na meshchansko ideologijo brezupno vezan reakcionar, se zdi, da so bili njegovi nasveti smiselni, čeprav brez vidnega vpliva na katerokoli vpleteno stran. Novice, ki jih je prinashal gospod Mastyk, pa so bile premishljene na kar največji uchinek za vse vpletene v sporu.

»Zhelijo, da takoj pridete,« je dejal gospod Mastyk s chudashkim naglasom. »Zaradi grozhnje z umorom.«

Oče Brown mu je molche sledil navzgor po vech stopnishchih in lestvah do ploshchadi na nedokonchani zgradbi, kjer so bili zbrani vodilni gradbenega podjetja, ki jih je bolj ali manj poznal. Med njimi je stal tudi nekdanji glavni vodja, chigar glava pa je bila zadnje chase bolj v oblakih. Od pogledov navadnih ljudi jo je kot oblak shchitil plemishki naslov: Lord Stanes se je namrech umaknil iz gradbenih poslov in poniknil v gosposki zbornici. Njegove redke navzočnosti so bile medle in nekoliko zhalobne; vendar pa tokratna, vzeto skupaj z Mastykom, ni bila zato nich manj grozecha. Lord Stanes je bil slok mozh s podolgovato lobanjo in z vdrtimi ochmi pod razredchenimi plavimi lasmi ter se je duhovniku zdel najbolj izmuzljiv chlovek, kar jih je kdaj srechal. Njegov oxfordski talent za izjave tipa »nedvomno imate prav«, ki pa so zvene kot »nedvomno mislite, da imate prav«, in pripombe »tako torej menite«, ki so namigovale na neizrechen strupen dodatek »si kar mislim«, je bil nenadkriljiv. Ochetu Brownu pa se je zdelo, da mozh ni bil le zdolgochasen, ampak tudi rahlo zagrenjen, čeprav se ni mogel odločiti, ali je bila zagrenjenost posledica tega, da je bil zaradi malih podjetnishkih sporov primoran sestopiti s svojega Olimpa, ali pa dejstva, da nad njimi ni imel vech vpliva.

Ochetu Brownu je bila bolj pri srcu meshchanska polovica partnerstva, sir Hubert Sand in njegov nechak Henry, čeprav je dvomil, da iskreno zastopata meshchansko ideologijo. Res je, da je bil sir Hubert Sand dokaj znan mozh, ki si je sloves pridobil kot pokrovitelj shporta in domoljub v mnogih krizah med in po prvi svetovni vojni. Kljub svojim letom se je hrabro bojeval v Franciji in se nato odlikoval kot podjetnik, ki je reshil delavsko krizo v proizvodnji municije. Imeli so ga za mozha sile, pa ne po njegovi krivdi. Pravzaprav je bil le silen in prisrchen Anglezh – odlicen plavalec, dober gentleman in obchudovanja vreden rezervni chastnik. Nekaj vojashkega je prevevalo njegov nastop: postajal je zajeten, vendar je obdrzhal ravno drzho. Njegovi kodrasti lasje in brki so bili she vedno rjavi, medtem ko so barve njegovega obraza zhe nekoliko uvene in obledele. Njegov nechak je bil mlad silak z dokaj majhno glavo na debelem vratu, ki je deloval, kot da se stvari loteva v naskoku. Zaradi shchupalnika na njegovem potlachenem nosu pa je bil njegov videz prej komichen in deshki.

Oče Brown jih je vse zhe poznal. Vsi zbrani pa so usmerjali svojo pozornost na nekaj, chesar she ni bil videl. Na sredi lesenega opazha je bil pribit velik plahutajoch list, na katerega je bilo s tiskanimi chrkami nakracano sporočilo, ki je delovalo, kot da je pisec skoraj nepismen, ali pa, da je poskušal oponashati nepismenost: »Svet delavcev svari Huberta Sanda, da z nizhanjem plach in z izkljuchitvijo delavcev z gradbishcha ogrozha svojo varnost. Che bo jutri odpushchal, bo umrl po volji ljudstva.«

Lord Stanes je ravno prenehal z branjem, in s pogledom proti svojemu partnerju je v nenavadnem tonu dejal: »No, umoriti zhelijo tebe. Jaz očitno nisem vreden umora.«

Ochetu Brownu se je sama od sebe in na videz brez pomena porodila misel, da mozha, ki je izrekel te besede, ni mogoche umoriti, ker je zhe mrtev. Bila je, kot si je prostodushno priznal, povsem nesmiselna ideja. Vendar pa mu je nekaj v razocharanem hladu plemishkega poslovnega partnerja ter v njegovih negostoljubnih ocheh vedno pognalo mravljince po telesu. »Mozh ima hladne ochi,« si je dejal v svojem tihem razmishljanju, »lahko pa bi imel tudi hladno kri.«

Gotovo pa je bilo, da je kri sira Huberta Sanda vse prej kot hladna. Po njegovih od vremena izdelanih licih se je shirila vrocha kri zhivljenja in jih barvala v polno rdech odtenek, ki pripada naravnemu in nedolzhnemu ogorchenju dobronamernih.

»V vsem svojem zhivljenju,« je dejal z mochnim, a vendar rahlo tresochim glasom, »mi she nihche ni dejal ali prizadejal chesa takega. Vchasih se morda nisem strinjal ...«

»Glede tega se pach vsi strinjamo,« je nestrpno vskochil njegov nechak. »Poskushal sem se sporazumeti z njimi, vendar je shlo predalech.«

»Menda ne mislite,« je zachel oče Brown, »da so vashi delavci ...«

»Dejal sem, da se vchasih morda nisem strinjal,« je nadaljeval stari Sand she vedno nekoliko tresoche. »Bog ve, da nisem nikoli rad grozil angleshkim delavcem s cenejsjo delovno silo ...«

»Nihche izmed nas ni,« je dejal mladenich, »vendar pa, che te prav poznam, stric, je to sodu izbilo dno.«

Po premoru je dodal: »Kot si rekel, se morda nisva strinjala glede podrobnosti, glede sploshnih nachel pa ...«

»Dragi moj,« je dejal stric, »upal sem, da nikoli ne bo prishlo do resnega nestrinjanja.« Tu lahko vsakdo, ki le kolichkaj pozna Anglezhe, sklepa, da je bilo nestrinjanje precejshnje. Stric se je od nechaka razlikoval podobno kot Anglezh od Americhana. Stric je gojil angleshki ideal umika iz poslovnega sveta v nekakshen alibi podezhelskega gospoda. Nechak pa je gojil amerishki ideal prodora v poslovni svet, prav v njegov notranji mehanizem. In zares je tudi sam sodeloval z mehaniki in delavci ter je poznal vse postopke in tehnicne podrobnosti dela. Tudi v tem smislu je bil podoben Americhanu: deloma je to pochel kot delodajalec zaradi nadzora, deloma pa kot delavec, ki je enak drugim delavcem, iz chesar je

chrpal nejasen ponos. Zato je v nasprotju s svojim stricem, ki je bil bolj doma v športu in politiki, pogosto deloval kot tehnični zastopnik delavcev. Podoba mladega Henryja, ki prihaja iz delavnice z zavihanimi rokavi, da bi zahteval izboljšanje delovnih razmer na gradbišču, je tokrat njegovim nasprotnim argumentom podelila posebno, skoraj nasilno moč.

»Preklete, zdaj so se sami izključili z gradbišču,« je zavpil. »Po taki grozljivi nimamo druge izbire, kot da jim kljubujemo. Nich drugega nam ne preostane, kot da jih vse odпустimo, takoj. Drugače bomo splošna tarča posmeha.«

Stari Sand se je enako jezen namrščil, nato pa zachel pochasiti: »Zelo me bodo kritizirali ...«

»Kritizirali!« je zavpil mladi. »Kritizirali, da kljubujesh grozljivi z umorom! Ti je jasno, kako te bodo shele kritizirali, che ji ne kljubujesh? Kako ti bodo tedaj vshech chasopisni naslovi? *Ustrabovanje velikega poslovnežba!* in *Delodajalec se je uklonil grozljivi z umorom.*«

»She posebej,« je z rahlo neprijetnim tonom dejal lord Stanes, »ker je bil v chasopisih zhe tolikokrat omenjan kot *Silni mozg gradbene industrije.*«

Sand je spet postal shkrlaten in njegov glas izpod gostih brkov je odločno dejal: »Seveda imata prav. Che ti nasilnezhi mislijo, da me lahko kar tako ustrahujejo ...«

V tem trenutku je pogovor prekinil vitek mlad mozg, ki je prihitel h gruchi. Na prvi pogled je bil eden tistih, ki se moshkim, pa tudi zhenskam, zdi malce prevech chednega videza, da bi bil zares cheden. Imel je lepe temne kodraste lase, svilene brchice in govoril je uglajeno kot gospod, vendar pa s skoraj prevech rafiniranim in pravilnim naglasom. Oche Brown ga je takoj prepoznal: bil je Rupert Rae, tajnik sira Huberta, ki ga je pogosto videval v podjetnikovi hishi; nikoli pa ga ni videl v taki naglici ali s takim zaskrbljenim izrazom na obrazu.

»Oprostite, gospod,« je dejal svojemu nadrejenemu, »neki moshki zheli govoriti z vami. Poskushal sem se ga znebiti po svojih najboljših mocheh. Zheli vam predati pismo, vendar vztraja pri tem, da vam ga izrochi osebno.«

»Hochete rechi, da je najprej prishel k meni domov?« je dejal Sand in se urno obrnil k tajniku. »Predvidevam, da ste bili vse dopoldne tam.«

»Da, gospod,« je odvrnil Rupert Rae.

Po kratkem premoru je sir Hubert Sand osorno pomignil, naj neznanca privedejo k njemu.

Nihche, niti najmanj izbirschna gosa, ne bi mogel trditi, da je tudi ta prishlek prevech cheden. Imel je prevelika ushesa in obraz, podoben zhabi, predse pa je strmел s skoraj grozljivo nepremichnostjo, kar je oche Brown pripisoval njegovemu steklenemu ochesu. Pravzaprav se mu je zdelo, da sta obe mozhakovi ochesi iz stekla – s tako zelo steklenim pogledom je meril drushchino. Duhovnikove izkushnje pa so, v nasprotju z njegovo domishljijo, razlog za tak nenaraven pogled prej iskale v vrsti naravnih vzrokov; eden izmed njih je bil

zloraba bozhanskega daru alkoholnih pijach. Mozh je bil nizek in zanikrn, z velikim polcilindrom v eni in z velikim zapechatenim pismom v drugi roki.

Sir Hubert Sand ga je premeril s pogledom, nato pa z glasom, ki je glede na svoj izvor v velikanskem telesu deloval nenavadno skromno, tiho dejal: »Oh – ti si.«

Segel je po pismu, se opravičujejoče ozrl po zbranih in nato z izprozhenim prstom odprl ovojnico ter prebral vsebino. Ko je konchal, ga je zganil v prsni zhep ter hlastno in nekoliko osorno dejal: »No, kot pravish, je torej zadeva zakljuchena. Pogajanja zdaj niso vech mozhna; v vsakem primeru ne bi mogli izplachati plach v vishini, ki jo zahtevajo. Bi te pa rad spet videl pozneje, Henry, da ... Da zakljuchiva zadevo.«

»Prav,« je dejal Henry, morda nekoliko kujavo, kot da bi zhelel zadevo zakljuchiti sam, »po kosilu bom v shtevilki 188; preveriti moram, kako napredujejo z delom tam.«

Mozh s steklenim ochesom, che je sploh bilo stekleno oko, je togo odkorakal; oko ocheta Browna (ki nikakor ni bilo stekleno) pa mu je pozorno sledilo, ko je plezal po lestvah navzdol in izginil z ulice.

Naslednje jutro je oche Brown predolgo spal, kar mu sicer ni bilo v navadi. Vsaj zdelo se mu je, da je pozen, ko je skochil iz postelje. Deloma je razlog za ta občutek tichal v spominu, podobnemu spominu na sanje, da se je zhe na pol prebudil ob zgodnejshi uri in nato spet zaspal – pogosta izkushnja za vechino, a zelo nenavadna za ocheta Browna. Pozneje je bil v svoji mistichni zavesti, ki je bila navadno skrita svetu, prepričan, da se v tistem lebdechem temnem sanjskem svetu med obema zbujejnema kot kakshen zaklad skriva resnica te prigode.

Tedaj pa je urno vstal, planil v svoja oblachila, segel po svojem velikem dezhniku in planil na cesto, kjer je zhalobno bledikasto jutro kot razpochen led zachelo trgati temo ogromnega gradbishcha nasproti. Presenetilo ga je, da so bile ulice v hladni kristalni svetlobi she skoraj prazne; zhe na pogled je bilo jasno, da she ni tako pozno, kot se je bal. Tedaj pa je bila negibnost prizora prekinjena s sivim avtomobilom, ki je kot pushchica zavrl pred gmoto nedokonchanih stanovanj. Iz njega se je prepognil lord Stanes in se z dvema velikima kovchkoma v rokah neodlochno priblizhal vratom. Sochasno so se vrata odprla in zdelo se je, da se je nekdo umaknil, namesto da bi izstopil na ulico. Stanes je dvakrat zaklical mozhu znotraj, preden je ta uresnichil svoj prvotni namen, in stopil na prag. Izmenjala sta si nekaj besed, nato pa je plemenitash odnesel oba kovchka navzgor, drugi pa je stopil v polno svetlobo ter razkril tezhka ramena in poizvedujocho glavo Henryja Sanda.

Oche Brown temu nenavadnemu sestanku ni vech namenjal pozornosti, dokler se ni dva dni pozneje mladi mozh pripeljal v svojem avtu in povabil duhovnika, naj prisede. »Nekaj strashnega se je zgodilo,« je dejal, »in raje bi govoril z vami kot s Stanesom. Saj ste nedavno videli Stanesa, ki je prishel na dan z idejo o taborjenju v enem izmed komaj dokonchanih stanovanj. Zato sem bil tu tako zgodaj in mu

odprl vrata. Ampak vse to lahko pochaka. Rad bi, da nemudoma pridete do stricheve hishe.«

»Je bolan?« se je takoj pozanimal duhovnik.

»Mislim, da je mrtev,« je odgovoril nechak.

»Kako: mislite, da je mrtev?« je nekoliko urno vprashal oche Brown. »Ste poklicali zdravnika?«

»Ne,« je odvrnil oni, »nimam ne zdravnika ne pacienta ... Klicati zdravnika, da pregleda truplo, ne bi pomagalo, ker je truplo pobegnilo. Bojim pa se, da vem, kam je pobegnilo ... Che vam povem po resnici – prikrivali smo jo dva dni – truplo je izginilo.«

»Ali ne bi bilo bolje,« je milo dejal oche Brown, »da zgodbo poveste od zacetka?«

»Vem,« je odvrnil Henry Sand, »nedostojno je o starem govoriti tako lahkotno; ampak kriva je raztresenost. Nisem dober v prikrivanju resnice. Na kratko – na dolgo vam zdaj ne bom govoril, nekateri bi temu rekli le strel v prazno, sumnichavost vsepovprek in tako naprej –, ampak, na kratko povedano, moj nesrečni stric je naredil samomor.«

Zdaj sta zhe drvela skozi zadnje obronke mesta ter prve obronke gozda in parka onkraj; vrtna vrata malega posestva sira Huberta Sanda so bila kake pol milje dalje v vedno gostejšem bukovem gozdu. Posestvo je bilo razdeljeno na majhen park in velike okrasne vrtove, ki so se v nekakshnem klasicistichnem pompu po terasah spushchali k veliki reki. Takoj, ko sta prispela do hishe, je Henry nekoliko naglo popeljal duhovnika skozi stare sobane iz chasa kralja Jurija ven na drugo stran, kjer sta se molche spustila po dokaj strmem in s cvetjem prekritem pobochnju, od koder sta skoraj kot iz zraka uzrla blede reko, zleknjeno pod njima. Ravno sta zavila okrog ogromne klasiche vase, ki jo je kronal nekoliko neskladen venec geranij, ko je oche Brown opazil v grmovju in drevesih pod njim premikanje, ki se je zdelo nenadno kot gibanje prestrashenih ptic.

V prepletu tenkih dreves ob reki sta se dve postavi lochili ali razshli; ena od njiju je urno izginila v sencah, druga pa jima je prishla naproti in ju nenadno zaustavila v ne povsem razlozhljivi tishini. Nato je Henry Sand s svojim tezhkim glasom dejal: »Mislim, da poznash ocheta Browna ... Lady Sand.«

Oche Brown jo je poznal; v tistem trenutku pa bi lahko tudi trdil, da je ne pozna. Bledica in ozkost njenega obraza sta spominjali na tragichno masko. Bila je precej mlajsha od svojega mozha, vendar pa je trenutno delovala starejsa od vsega v starinski hishi in na posestvu. Duhovnik pa se je s podzavestnim vznemirjenjem spomnil, da je po svojem rodu in vzgoji zares starejsa ter da je na neki nachin prava lastnica posestva. Njena obubozhana plemishka družina ga je posedovala zhe dolgo, preden je sama s poroko z uspesnim poslovnezhem obnovila družinsko premozhenje. Pred obiskovalcema bi lahko stal tudi družinski portret ali celo družinski duh. Njen blede obraz je bil tiste konichaste in vendar ovalne oblike, ki ga vchasih najdemo na starih portretih Marije Stuart, shkotske kraljice.

Njen izraz pa je bil skoraj pretiran glede na sicer zares nenavadno izginotje njenega mozga, ki naj bi mu botroval samomor. Oče Brown se je z istim podzavestnim razmisljanjem sprasheval, s kom se je pogovarjala med drevesi.

»Predvidevam, da zhe veste za strashni dogodek,« je dejala z nepomirjujočo zbranostjo. »Ubogi Hubert se je moral zlomiti pod težo vsega tega revolucionarnega preganjanja in si je v trenutku norosti vzel zhivljenje. Ne vem, ali lahko kar koli storite. In ali bodo tisti strashni boljsheviki odgovarjali za gonjo proti njemu, ki se je konchala s smrtjo.«

»Strashno sem pretresen, lady Sand,« je dejal oče Brown. »In tudi, moram priznati, malo zmeden. Govorite o preganjanju; mislite, da bi ga lahko kdorkoli pogнал v smrt le z grozilnim pismom na zidu?«

»Mislim si,« je z zmrachenim obrazom odgovorila gospa, »da so bila poleg tega papirja tudi druge oblike preganjanja.«

»Kako se lahko chlovek moti,« je zhalostno menil duhovnik. »Nikoli si ne bi mislil, da bi lahko bil tako nelogichen; umrl je, da bi se izognil smrti.«

»Vem,« je odgovorila in ga resno merila s pogledom, »tudi sama ne bi verjela, che ne bi pustil lastnorochnega sporochila.«

»Kaj?« je zaklical oče Brown in malce poskochil kot zajec pred lovchevo pushko.

»Da,« je mirno odvrnila lady Sand, »pustil je poslovilno pismo; zato se bojim, da ni nobenega dvoma.« V nedotakljivi osamljenosti družhinskega duha se je zachela vzpenjati po pobochnju.

Ochala ocheta Browna so se v nemem poizvedovanju obrnila k shchupalniku Henryja Sanda. Po trenutnem obotavljanju je slednji spet spregovoril na svoj slepo zaletav nachin: »Da, vidite, precej jasno se zdi, kaj se je zgodilo. Vedno je bil dober plavalec, vsako jutro je v svoji jutranji halji shel plavat v reko. No, kot vedno je torej prishel dol in pustil svojo haljo na bregu; she zmeraj je tam. Pustil pa je tudi sporochilo, v katerem govori o svojem zadnjem plavanju in nato smrti ali nekaj podobnega.«

»Kje je pustil sporochilo?« je vprashal oče Brown.

»Vrezal ga je na drevo, ki sega nad vodo in ki je bilo verjetno zadnja stvar, katere se je oprijel; malo nizhe od mesta, kjer je pustil lezhati svojo haljo. Pridite in si poglejte sami.«

Oče Brown je pohitel po kratki zadnji brezhini navzdol do brega reke in pogledal pod viseche drevo, katerega veje so se skoraj dotikale vode. Zares je na gladkem lubju zagledal jasno in nezmotljivo vrezano sporochilo: »She zadnje plavanje in nato utopitev. Zbogom. Hubert Sand.« Pogled ocheta Browna se je pochasi premikal navzgor po bregu, kjer je zastal na razkoshnem kosu rdeche tkanine, posute s pozlachenimi resicami. Bila je jutranja halja; duhovnik jo je pobral in jo zachel razgrinjati. V istem trenutku je na robu svojega vidnega polja zaznal visoko temno postavo, ki je hitela iz ene skupine dreves do druge, kot bi sledila poti izginule gospe. Niti najmanj ni dvomil, da gre za njenega spremljevalca, s katerim

sta se morala pred kratkim ločiti. She manj pa, da gre za Ruperta Raeja, pokojnikovega tajnika.

»Seveda je možno, da gre v sporočilu za poslednji pomislek,« je s pogledom, osredotočenim na rdeče-zlato haljo, in ne da bi pogledal navzgor, dejal oče Brown. »Ljubzenska sporočila na drevesnih deblih so vsem poznana, očitno pa so možna tudi poslovilna sporočila na drevesih.«

»Mislim, da ni imel v zhepih halje nichesar uporabnega,« je dejal mladi Sand. »In za chloveka brez pisala, chnila in papirja se zdi naravno, da vrezhe sporočilo v deblo.«

»Vrezovanje v deblo se mi navadno zdi bolj romantichna dejavnost,« je zhalostno menil duhovnik, »toda nisem mislil tega.« Po premolku je spet spregovoril s spremenjenim glasom:

»Po pravici povedano, sem razmisljal, ali ni morda možno, da bi chlovek vrezal sporočilo v drevo kljub temu, da bi imel na razpolago skladovnico pisal, galone chnila in pole papirja.«

Henry ga je meril z nekoliko presenečenim pogledom skozi shchupalnik na svojem potlachenem nosu. »In kaj hochete s tem povedati?« je ostro vprashal.

»No,« je pochasi zachel oče Brown, »nisem mislil ravno tega, da poshtarji prenashajo pisma v obliki drv ali da na primer vi kadarkoli poshljete prijatelju sporočilo na smrekovem deblu, na katero nalepite znamko. Govorim o posebnem polozhaju – pravzaprav o posebnem tipu chloveka, ki bi imel raje tako drevesno korespondenco. Toda glede na ustrezen polozhaj in chloveka ponavljam, kar sem rekel. Pisal bi na drevo, kot pravi pesem, chetudi bi bil ves svet iz papirja in vsa morja chnilo;³ chetudi bi ta reka tekla chrna in bi v teh hostah rasla peresa in nalivniki.«

Očitno je bilo, da so Sanda duhovnikove domishljijiske podobe nekoliko strashile; bodisi ker jih ni razumel, bodisi ker je zachenjal razumeti.

»Vidite,« je dejal oče Brown, medtem ko je pochasi obrachal haljo, ki jo je imel v rokah, »od chloveka, ki pishe na drevo, nihche ne prichakuje najleshe pisave. In che chlovek, ki pishe, ni chlovek, ki – Hej!«

Gledal je navzdol na rdecho haljo in za trenutek se je zdelo, kot da bi nekaj barve ostalo na njegovem prstu; vendar pa sta obraza obeh mozh rahlo pobledela.

»Kri!« je dejal oče Brown in za trenutek je prevladala mrtvashka tishina, ki jo je prekinjalo le melodichno zhuborenje reke.

Henry Sand pa si je s povsem nemelodichnimi zvoki izchistil grlo in nos ter nekoliko hripavo vprashal: »Chigava kri?«

»Oh, moja,« je odvrnil oče Brown, vendar se ni nasmehnil.

»V zhepu halje je bila zaponka, s katero sem se zbodel. Mislim pa, da mi ne sledite z vso ostrino ... namrech glede konice zaponke,« je dejal trenutek zatem in si kot otrok zachel sesati prst.

»Veste,« je dodal po ponovnem premolku, »halja je bila zlozhena in pritrjena z zaponko. Nihče je ne bi mogel razgrniti – vsaj ne tako, da se ne bi zbedel. Preprosto povedano: Hubert Sand te halje nikoli ni nosil. Niti ni nikoli pisal na drevo. Ali se utopil v reki.«

Shchupalnik se je tiho nagnil in padel s Henryjevega vprashujočega nosu; v vsem drugem pa je mozh ostal negiben, kot bi okamnel od presenečenja.

»To pa naju vrne,« je bolj lahkotno nadaljeval oče Brown, »k nekemu, ki za svojo zasebno korespondenco uporablja drevesa, podobno kot Hiawatha in njegov slikovni jezik.⁴ Sand je imel vech kot dovolj chasa, preden se je utopil. Zakaj ni svoji zheni pustil navadnega sporočila, kot bi bilo prichakovati? Ali bolje: zakaj ni neznanec pustil sporočila njegovi zheni, kot bi bilo prichakovati? Ker bi moral ponarediti mozhevo pisavo, kar je danes z vsemi specializiranimi strokovnjaki vedno tezhavna naloga. Nihče pa ne prichakuje, da bi chlovek, ki v velikih tiskanih chrkah vrezuje sporočilo v drevesno skorjo, oponashal svojo pisavo, kaj shele pisavo koga drugega. Tu ne gre za samomor, gospod Sand. Gre za umor.«

Praprot in grmovje podrasti sta se lomila in pokljala, ko se je mladi mozh dvignil kot kit iz vode in obstal skljuden, s svojim debelim vratom sklonjen naprej.

»Nisem dober v prikrivanju dejstev,« je dejal, »in napol sem sumil, prichakoval nekaj podobnega pravzaprav, zhe kar nekaj chasa. Po pravici povedano, sem komaj ostal vljuden do njega – do obeh.«

»Kaj točno zhelite povedati?« ga je vprashal duhovnik in mu resno meril oblichje.

»Povedati hochem,« je dejal Henry Sand, »da ste mi pokazali umor, jaz pa mislim, da vam lahko pokazhem morilca.«

Oče Brown je molchal, medtem ko je oni sunkovito nadaljeval:

»Dejali ste, da ljudje v drevesa vchasih vrezujejo ljubezenska sporočila. Pravzaprav jih je nekaj prav na tem drevesu: dva med seboj prepletena monograma zgoraj pod listi. Predvidevam, da veste, da je bila lady Sand dedinja tega posestva zhe mnogo pred svojo poroko; takrat je tudi zhe poznala onega prekletega samovshechnega tajnika. Verjetno sta se dobivala ob tem romantichnem drevesu in vanj vrezovala obljuje, ki sta jih dajala drug drugemu. Zdaj sta ga uporabila she za druge namene. Iz sentimentalnih razlogov, morda pa tudi zaradi ekonomichnosti.«

»Biti morata zares strashna chloveka,« je menil oče Brown.

»Mar v chrni kroniki primanjkuje strashnih ljudi?« je nekoliko razburjeno dejal Sand. »Mar niso nekateri ljubimci ljubezen spremenili v strashnejsho od sovrashstva? Mar ne poznate legende o Bothwellu⁵ in vseh krvavih legend o takih ljubimcih?«

»Legendo o Bothwellu poznam,« je odvrnil duhovnik, »vem pa tudi, da je predvsem legenda. Nedvomno pa je res, da se zakonskih mozh vchasih znebijo na podoben nachin. Mimogrede, kako pa sta se ga znebila? Hochem rechi, kam sta skrila truplo?«

»Verjetno sta ga utopila ali pa sta ga vrgla v reko, ko je bil zhe mrtev,« je nepotrpezhljivo prhnil mladi mozh.

Oče Brown se je zamishljeno zastrmel in nato rekel: »Reka je dobro skrivalishche za namishljeno truplo, vendar pa precej slabo za resnichno. Hochem rechi, lahko je trditi, da je bilo vrzheno v reko, ker bi ga lahko zaneslo do morja. Che pa bi ga resnichno vrgli vanjo, je le malo mozhnosti, da bi prishlo tako dalech. Veliko bolj pogosto bi ga zhe dosti prej naplavilo na breg. Mislim, da sta za truplo morala imeti boljši nachrt, sicer bi ga do zdaj zhe nashli. In che bi bila na njem znamenja nasilja ...«

»Chemu se ukvarjati s skrivalishchem trupla,« je nekoliko razdrazheno dejal Henry, »mar ni dovolj dokazov v sporočilih na tem vrazhjem drevesu?«

»Truplo je glavna pricha vsakega umora,« mu je odvrnil sogovornik. »Kako skriti truplo, je v vechini umorov glavni praktichni problem.«

Sledila je tishina, oče Brown pa je nadaljeval z obrachanjem in razgrinjanjem jutranje halje na svetlechi travi sonchnega brega. Ni se ozrl navzgor, cheprav se mu je zhe nekaj chasa zdelo, da se je podobi pokrajine pridruzihla tretja postava, ki je stala pri miru kot kipi v vrtovih.

»Mimogrede,« je dejal s tishjim glasom, »kaj si mislite o malem mozhaku s steklenim ochesom, ki je zadnjih prinesel pismo vashemu stricu? Zdelo se mi je, da se je stric potem, ko ga je prebral, povsem spremenil. Zato niti nisem bil presenechen nad samomorom, dokler sem she mislil, da gre za samomor. Mozhak je bil, che se ne motim, zasebni preiskovalec amaterske sorte.«

»No,« je obotavljajoche dejal Henry, »mozhno je, da je res bil. Ob takih družhinskih tragedijah mozhje vchasih najamejo detektive, mar ne? Domnevam, da je prejel dokaze o aferi; zato sta ga ...«

»Na vashem mestu ne bi bil preglasen,« je dejal oče Brown, »ker naju vash preiskovalec prav zdaj preiskuje izza onega grmichevja.«

Ozrla sta se navzgor in zares zagledala shkratovsko postavo, ki ju je merila s svojim steklenim pogledom in je med voshcheno belimi cvetovi klasicistichnih nasadov delovala she bolj groteskno kot sicer.

Henry Sand se je skobacal na noge s hitrostjo, ki se je glede na njegovo tezhlo zdelo bliskovita, ter jezno in odrezavo povprashal mozhaka, kaj pochne tu, in mu obenem ukazal, naj nemudoma izgine.

»Lord Stanes,« je dejal vrtni shkrat, »vljudno prosi ocheta Browna, naj se mu pridruzhi zgoraj v hishi.«

Henry Sand se je besno obrnil, kar je duhovnik pripisal dobro znani antipatiji med njim in plemenitashem. Ko sta se spet zachela vzpenjati po pobochnju, je oče Brown za trenutek zastal, kot da bi razbiral vzorce na gládkiem drevesnem deblu; dvignil je pogled k temnejshim in bolj skrivnim hieroglifom domnevne ljubezenske

zveze zgoraj, nato pa se je zazrl she v vechje in bolj razprostranjene chrke poslovilnega oziroma domnevnega poslovilnega sporočila.

»Vas te chrke na kaj spominjajo?« je vprashal. Ko je njegov kujavi sopotnik zmajal z glavo, je dodal: »Mene spominjajo na pisavo na plakatu, ki je umrlemu grozil z mashchevanjem stavkajochih.«

»To je najtezhja uganka in najbolj nenavadna prigoda, kar sem se jih kdaj lotil,« je dejal oche Brown mesec dni kasneje, ko je sedel nasproti lorda Stanesa v ravnokar opremljenem stanovanju sht. 188, zadnjem, ki je bilo dokonchano pred sporom z delavci in poznejšim prenosom dela izven okrilja sindikatov. Opremljeno je bilo udobno, lord Stanes pa je med duhovnikovo izpovedjo postregel z grogom in s cigarami. Na svoj hladen in neprisiljen nachin je postal presenetljivo prijateljski.

»Verjamem, da je to glede na vashe izkushnje smela izjava,« je dejal Stanes, »vendar pa detektivi, vključno z našim prijateljem s steklenim ochesom, she vedno niso nashli reshitve.«

Oche Brown je odlozhil svojo cigaro in previdno dejal: »Ne gre za to, da ne najdejo reshitve. Gre za to, da ne vidijo niti problema.«

»Zares,« je odvrnil oni, »morda tudi sam ne vidim problema.«

»Problem se razlikuje od vseh drugih iz naslednjega razloga,« je dejal oche Brown. »Zdi se, kot da bi zlochinec namenoma storil dve razlicni stvari, ki bi bili vsaka posebej lahko uspesni; ko ju je izvedel skupaj, pa sta si postali nasprotujochi. Domnevam in trdno verjamem, da je isti morilec sam pritr dil bolsheviski razglas z grozhnjo umora na gradbishchu in sam vrezal v drevo domnevne poslovilne besede samomorilca. Lahko ugovarjate, da je navsezadnje mogoche, da je bil razglas zares grozhnja proletarcev, da so nekateri izmed ekstremistichnih delavcev hoteli ubiti svojega delodajalca in to na koncu tudi storili. Tudi che bi to drzhalo, bi she vedno ostalo vprashanje, zakaj bi oni oziroma sploh kdorkoli ustvaril temu nasproten dokaz samomora. Vendar ta zgodba prav gotovo ne drzhi. Nihche izmed delavcev, ne glede na to, kako zagrenjeni so, ne bi storil chesa takega. Poznam jih dokaj dobro, prav tako tudi njihove voditelje. Da bi ljudje, kot so Tom Bruce ali Hogan, usmrtili nekoga, ki bi ga prav tako lahko preganjali po chasopisju in mu shkodovali na razlicne nachine, so domneve, ki bi se razumnim ljudem zdele nore. Ne; gre za nekoga, ki ni ogorchen delavec, ki pa je najprej odigral vlogo ogorchenega delavca, nato pa she vlogo samomorilskega delodajalca. Zakaj neki vendar? Che je mislil, da bo umor lahko zakrinkal kot samomor, zakaj si je vse pokvaril z grozhnjo umora? Lahko bi mi ugovarjali, da se mu je krinka samomora porodila pozneje, ker vezhe nase manj pozornosti kot zgodba o umoru. Vendar pa tega ne dosezhe, che je razglashena shele po grozhnji z umorom. Moral je vedeti, da je zhe preusmeril pozornost nas vseh k umoru, ko bi vendar njegov cilj moral biti ravno nasproten. Che se mu je ta misel utrnila shele pozneje, je bila to pach misel zelo nepremishljenega chloveka. Obchutek pa imam, da je nash ubijalec zelo premishljen. Vam vse to kaj pove?«

»Ne; vendar pa razumem, kaj ste mislili,« je dejal Stanes, »ko ste rekli, da ne vidimo niti problema. Ne gre le za to, kdo je ubil Sanda; marveč zakaj bi kdo obtožhil nekoga drugega za Sandov umor in ga nato naprtil Sandu samemu.«

Obraz ocheta Browna je bil zagoneten, cigara med zobmi pa mu je izmenoma zharela in ugashala, kot bi bila znamenje burnega utripanja v mozhganih. Nato je spregovoril bolj sam sebi: »Biti morava zelo pozorna in natanchna. Vse skupaj je podobno lochevanju različnih med seboj prepletenih miselnih niti. Ker je namig o umoru pokvaril namig o samomoru, ga morilec v navadnih okolishchinah ne bi sprozhil. Vendar ga je, torej je za to moral imeti neki drug razlog. Ta razlog je moral biti tako močan, da je bil zanj pripravljen zhrtvovati celo preprichljivost svojega prvotnega namiga o samomoru. Z drugimi besedami: namig o umoru pravzaprav ni bil namig o umoru. Hočem rechi, da ga ni uporabljal kot namig o umoru – vsaj ne na nachin, da bi krivdo za umor preusmeril na koga drugega. Imeti je moral neki drug razlog. Njegov nachrt je moral vkljucevati razglas, da bo Sand umorjen, ne glede na to, ali bi s tem vrgel sum na druge ljudi ali ne. Pomembno je bilo oznanilo samo. Vendar zakaj?«

Z naravnost ognjenishko koncentracijo je kadil in pihal dim kakih pet minut, preden je spet spregovoril: »Kaj, razen obdolzhitve delavcev, bi lahko dosegel z namigom o umoru? Kaj je z njim dosegel? Eno je očitno: grozhnja, naj Sand nikar ne izkljuchi svojih delavcev z gradbishcha, je bila verjetno edina stvar na svetu, ki bi ga lahko preprichala ravno za to. Pred ochmi je treba imeti tip chloveka in njegov ugled. Ko te nash prismojeni senzacionalistichni tisk zachne oznacevati za silnega mozha, ko te vsi angleshki imenitnezhi naklonjeno imenujejo za idealnega shportnika, se chlovek ne more ukloniti grozhnji s pishtolo. Bilo bi, kot da bi se chlovek med družbeno smetano javno razglashal za bojazljivca. Zlomilo bi njegovo samopodobo, ki jo ljudje, che niso ravno nichvrednezhi, postavljajo vishe od svojega zhivljenja. In Sand ni bil nichvrednezhi; bil je pogumen, bil je tudi impulziven. Zadeva je nemudoma delovala kot urok: njegov nechak, ki je bil navadno zastopnik delavcev, je nemudoma zahteval, da je treba grozhnji takoj in v celoti kljubovati.«

»Da,« je dejal lord Stanes, »to sem opazil.« Za trenutek sta se spogledala, nato pa je Stanes lahko nadaljeval: »Torej mislite, da je morilec zhelel ...«

»Izkljuchitev delavcev!« je energichno zaklical duhovnik. »Stavko ali kakorkoli temu rechete; vsekakor pa prekinitve dela. Hotel je, da se delo nemudoma prekine. Morda tudi, da se delavce takoj zamenja s stavkokazi, vsekakor pa, da se takoj odpusti delavce, ki so vchlanjeni v sindikate. To je stvar, ki jo je zares hotel; Bog ve, zakaj. Izvedel pa jo je tako, da se ni kaj dosti obremenjeval z obstojem boljshevishkih ubijalcev. Nato pa ... mislim, da je nato nekaj shlo narobe. Ugibam in le pochasi tipam v temi, vendar je edina razlaga, ki se je domislim, da je nekaj zachelo vlechi pozornost na resnichni problem: na razlog za ustavitve gradbenih

del, kakrshen koli je zhe bil. Zato je z zamudo, v obupu in precej nedosledno hotel ustvariti novo sled, ki je vodila k reki le zato, ker je vodila stran od gradbishcha.«

Skozi svoje okrogle naochnike se je ozrl naokrog po sobi in njeni opremi: zadržhano razkoshje tihega svetovljana, ki je bilo v nasprotju z dvema kovchkoma, s katerima je stanovalec nedavno prispel v svezhe dokonchano in neopremljeno stanovanje. Nenadoma je dejal: »Na kratko, morilec se je zbal nechesa ali nekoga v zgradbi. Mimogrede, zakaj ste se vselili sem? Pa she to: mladi Henry mi je dejal, da ste se, ko ste se vselili, navsezgodaj dobili z njim. To drzhi?«

»Prav gotovo ne,« je dejal Stanes. »Kljuche sem dobil od njegovega strica prejsnjji vecher. Nimam pojma, zakaj je bil Henry tisto jutro tu.«

»Ah,« je rekel oche Brown, »potem se mi zdi, zakaj je prishel ... Zdelo se je, kot da ste ga presenetili pri odhodu, ravno ko ste vstopali.«

»In vendar,« je dejal Stanes s pobliskom v svojih svetlih ocheh, »mislite, da so tudi moja dejanja nekoliko zagonetna.«

»Mislim, da so dvojno zagonetna,« je odvrnil oche Brown. »Najprej zaradi razloga, zaradi katerega ste se umaknili iz Sandovega podjetja. Nato pa zaradi tega, ker ste se vrnili in se vselili v Sandovo zgradbo.«

Stanes je razmishljajoch kadil, otresel pepel, nato pa pozvonil na zvonec na mizi pred seboj. »Che mi oprostite,« je dejal, »bom k najinemu posvetu pozval she dva. Jackson, mali detektiv, ki ga zhe poznate, se bo odzval na zvonec. Henry Sand pa se nama na mojo proshnjo pridruzhi malo kasneje.«

Oche Brown je vstal iz naslanjacha, se sprehodil po sobi in se namrshchen zagledal v kamin.

»Medtem pa,« je nadaljeval Stanes, »rade volje odgovorim na obe vprashanji. Iz Sandovega podjetja sem se umaknil, ker sem postal prepričan, da je prishlo do poneverb in da je nekdo kradel ves denar. Vrnil pa sem se in se vselil semkaj zato, da bi na mestu samem poiskal resnico o Sandovi smrti.«

Ob detektivovem prihodu v sobo se je oche Brown obrnil, se zagledal v preprogo in ponovil: »Na mestu samem.«

»Gospod Jackson vam bo povedal,« je dejal Stanes, »da ga je sir Hubert najel, da bi poizvedoval o tatu, ki je ropal podjetje. Dan pred izginotjem starega Huberta je prinesel zapise o svojih ugotovitvah.«

»Da,« je dejal oche Brown, »in zdaj vem, kam je izginil. Vem, kje je truplo.«

»Mislite ... ?« je hlastno zachel njegov gostitelj.

»Tu je,« je dejal oche Brown in z nogo poteptal preprogo. »Tu, pod elegantno perzijsko preprogo v tej udobni in elegantni sobi.«

»Kako za bozhjo voljo ste prishli do tega sklepa?«

»Ravnokar sem se spomnil,« je odvrnil oche Brown, »da sem ga nashel v spanju.«

Zaprl je oči, kot da bi si zhelel priklicati sanje, in sanjavo nadaljeval:

»To je zgodba o umoru, ki se je razvila v zgodbo z naslovom *Kako skriti truplo*, nashel pa sem ga v spanju. Vsako jutro me je zbudil hrup z gradbishcha. Tisto jutro sem se na pol zbudil, spet zaspal, in ko sem se prebudil drugich, sem bil preprichan, da sem pozen; vendar sem se motil. Zakaj? Tudi tisto jutro je bil na gradbishchu hrup, cheprav je delo sicer zastalo: kratek in pridushen hrup v zgodnjih jutranjih urah pred zoro. Tak dobro znan zvok chloveka samodejno prebudi. Vendar pa, ker se znani zvok ne pojavi tudi ob znani uri, se spet pogrezne v spanec. Zakaj bi si torej zlochinec zhelel nenadno prekinitev dela in nato najetje nove delovne sile? Ker bi, che bi se vrnilo stari delavci, takoj opazili, da so bila ponochi izvedena nova dela. Stari delavci bi vedeli, kje so konchali, in bi v tej sobi nashli na novo polozhen pod. Pod, ki ga je polozhil chlovek, ki je tega veshch. Ki se je mnogo druzhil z delavci in se nauchil gradbenishkih veshchin.«

She ko je govoril, so se vrata odprla in skozi je sunkovito pogledala majhna glava na debelem vratu z mezhikajochimi ochmi za shchupalnikom.

»Henry Sand je dejal,« je razmishljal oche Brown, medtem ko je strmel v strop, »da ni dober v prikrivanju resnice. Mislim pa, da do sebe ni bil chisto poshten.«

Henry Sand se je obrnil in pohitel navzdol po hodniku.

»Ne le, da je svoje tatvine v podjetju uspesno prikrival vech let,« je neprizadeto nadaljeval duhovnik, »ampak je potem, ko jih je njegov stric razkril, na povsem nov in originalen nachin skril tudi njegovo truplo.«

V istem trenutku je Stanes spet rezko pozvonil in mali mozg s steklenim ochesom je z vrtecho se vratolomnostjo avtomatske figure na vrtiljaku planil po hodniku za ubezhnikom. Obenem je oche Brown pogledal skozi okno in pod seboj je zagledal pet ali shest mozg, ki so planili izza grmichevja in ograje ob cesti ter se podobno avtomatsko razprli v nekakšno zhivo mrezhko, ki je prestregla ubezhnika, ko je kot krogla planil iz stavbe. Oche Brown je videl le vzorec zgodbe, ki ni nikoli zapustila te sobe. Tu je Henry zadavil Huberta in skril njegovo truplo pod deskami poda, medtem ko je zaustavil delo na celotnem gradbishchu. Zbodljaj z zaponko je Brownu vzbudil sum, da je bil speljan na napachno sled, polno lazhi. Zbodlo ga je, da je bil ves pomen zaponke v tem, da ni imela nobenega pomena.⁶

Zdelo se mu je, da konchno razume Stanesa, tega nenavadnega mozha, ki ga ni bilo lahko razumeti. Ta utrujeni gospod, ki se mu je nekdej zdel tako hladen, je za svojo podobo skrival hladnokrvno pravichnost oziroma konvencionalni obchutek za chast; ta ga je gnal, da se je najprej umaknil iz dvomljivih poslov, nato pa se je iz sramu zaradi umika in prelaganja odgovornosti vrnil kot zdolgochasen, a vztrajen preiskovalec. Svoj preiskovalni tabor si je postavil ravno na mestu, kjer je bilo skrito truplo, kar je morilca, ki se je zhelel izogniti vohljachu tako blizu skrivalishcha, pognalo v urno improvizirano alternativno dramo jutranje halje in utopljenca. Vse to je bilo zdaj jasno, vendar pa se je oche Brown, preden je umaknil pogled od zvezdne nochi, she enkrat ozrl k obsezni chrni gmoti

kiklopske zgradbe, ki se je kopichila visoko v temno nebo, ter se spomnil na Egipt in Babilon in na vse chloveshko, ki je večno in minljivo obenem.

»Pa se le nisem motil zhe na zacetku,« je dejal. »Spominja me na Coppéejevo⁷ pesem o faraonu in piramidi. Ta hisha naj bi postala stotina hish; in vendar je celotna gora zgradbe le grobnica enega mozha.«

(prva objava: Praznine - glasilo za arhitekturo, umetnost in bivanjsko kulturo, Ljubljana, 2015, sht. 8)

¹ Op. k naslovu: Chesterton je zgodbe očeta Browna sprva objavljaj v chasopisu, kasneje pa so bile izdane v knjigah: *The Innocence of Father Brown* (1911), *The Wisdom of Father Brown* (1914), *The Incredulity of Father Brown* (1926), *The Secret of Father Brown* (1927), *The Scandal of Father Brown* (1935). Iz slednje je *Konica zaponke* (The point of a pin).

² Lock-out je vrsta stavke, ki je pri nas, nasprotno kot v anglosashkih dezhelah, slabo poznana. Pri tej »delodajalski stavki« vodstvo delavcem prepreehi vstop na gradbishche ali v tovarno in tako izsiljuje spremembo pogojev dela.

³ Oche Brown navaja prva dva verza iz tradicionalne otroshke pesmi anonimnega avtorja *If All The World Were Paper*.

⁴ Hiawatha je legendarni poglavar indijanskega plemena Mohawk. V izrochilu severnoamerishkih staroselcev velja za soustanovitelja Irokeshke zveze plemen. Henry Wadsworth Longfellow je napisal ep *Pesem o Hiawathu* (1855), kjer v XIV. spevu opisuje Hiawathov izum slikovnega jezika.

⁵ James Hepburn, prvi orkneyski vojvoda in chetrti boswellski grof (c. 1534–1578). Shkotski plemich in tretji soprog Marije Stuart, shkotske kraljice (1542–1587). Obtozhen je bil sodelovanja v zaroti in pri umoru kraljichinega drugega mozha, lorda Darnleya, vendar je bil pred sodishchem oproshchen in se je s kraljico kmalu nato porochil.

⁶ V izvirniku: »The point of the pin was that it was pointless.«

⁷ François Coppée (1842-1908), nekoch slaven, danes pa manj znan francoski pesnik in pisatelj.

Prevod in opombe Milosh Kosec

Milosh Kosec

CHESTERTONOV OCHE BROWN IN ARHITEKTURA

(Spremni zapis k prevodu)

She ne tako daleh nazaj je bilo v arhitekturnih krogih pogosto slisati, da razlog za neredko ochiten razkorak med vizijami arhitektov in javnim mnenjem lezhi v pomanjkanju splošne prostorske izobrazbe javnosti. To velikokrat drzhi; vendar pa se mi zdi bolj zanimivo poskusiti razumeti razloge za splošno nezadovoljstvo z dobrshnim delom sodobne arhitekture, kot ga je mogoche zaznati povsod, od chasopisnih chlankov in okroglih miz pa vse do temachnih odlagalishch frustracij – internetnih forumov. Tezhko je namrech zanikati, da ob gradnji nove stavbe navadno opazujemo dve razlicni, nasprotujochi si reakciji. Arhitektovi upi praviloma narashchajo z gradbishchem vred, medtem ko gre mnenje splošne javnosti pogosto v nasprotno smer in ob dokonchanju zgradbe trchi ob trda tla. Ta fenomen se mi zdi vreden kratke raziskave; obenem sem prepričan, da ga ni mogoche pojasniti le s pomanjkljivo prostorsko izobrazbo.

Taki konflikti niso nich novega. Pred kratkim sem v detektivski zgodbi, torej na najbolj neprichakovanem mestu, naletel na odlicen odlomek, ki se loteva podobne problematike. Ne gre ravno za katerokoli detektivsko zgodbo, temvech za eno izmed novel G. K. Chestertona o ochetu Brownu, chigar majhna in skromna duhovnishka oseba v sebi skriva široko in psiholoshko prenikavo detektivsko osebnost, ki reshuje tudi najtezhje zlochine in je mnogim bralcem nedvomno dobro poznana. She vechje zadovoljstvo kot reshitev zlochina pa bralcu povzrochajo duhovnikovi lucidni komentarji o vsem in vsakomer. V enem od svojih tezhjih primerov, v zgodbi *Konica zaponke*, se dotakne tudi arhitekture. Ob pogledu na gradbishche chez cesto Brown pripomni:

»Zhelim si, da bi na vseh gradbishchih prenehali z gradnjo, dokler so she obdana z odri. Skoraj shkoda se zdi, da so hishe sploh kadarkoli dokonchane. Tako svezhe in polne upanja se zdijo v pravljichno filigranskem spletu svezhega lesa, vse svetle na soncu; in vse prepgosto se dokonchane hishe spremenijo v grobnice.«¹

Na prvi pogled je stalishche ocheta Browna za splošno javnost kar prevech avantgardno; vendar pa mislim, da zadene bistvo problema. Gradbishche je nenavaden prostor, prehoden chas med nichem in nechím. Obstaja le kot nujen pogoj za nekaj drugega – za konchano zgradbo. Kljub temu – ali pa morda prav zaradi tega – je fascinanten in navdihujoch prostor. Gradbishcha ni tezhko napolniti z vizijo, pravzaprav ga ni tezhko napolniti z mnozhico razlicnih vizij,

podobno kot velja tudi za prazen list papirja. Arhitekturni projekti, ki jim po konvenciji dodajamo pridevnik »vizionarski«, so navadno tisti, ki niso bili nikoli zgrajeni: Piranesijeve Jeche, Boulléejev Newtonov kenotaf in Tatlinov Spomenik tretji internacionali so le nekateri primeri. Obenem pa je dokončana hisha težko tudi domovanje ene same vizije. Vedno je realizirana, le redko jo shele pričakujemo.

Kam izginajo shtevilne možnosti, ko je hisha končana? Morda se odgovor skriva zhe v sami terminologiji. Ko je hisha končana, je z njo konec. Torej morda tudi v pomenu, da je »vzela konec«, da je na neki način umrla. Toda zakaj? Morda je vprasanje, zakaj je končana hisha tudi mrtva, primerna detektivska naloga za ometa Browna.

Gradbishche si z drugo nepopolno strukturo, namrech z rushevino, deli vech kot le navidezno podobnost. Oba sta si tako sorodna, da je Robert Smithson gradbishche poimenoval kar »vzratna rushevina«:

»Vzratna rushevina – torej vse, kar bo shele zgrajeno. Gre za nasprotje romantichni rushevini, ker stavbe ne postanejo rushevine potem, ko so zgrajene, temvech se dvignejo v rushevine preden so dokonchane.«²

Tako gradbishche kot rushevina sta kaotichna prostora. Oba povezujeta zgradbo z naravnim stanjem, pri chemer ji je gradbishche predhodno in ji rushevina sledi. Zachetek vsake zgradbe se nahaja v navidezno kaotichnem razkopavanju zemlje in konec vsake zgradbe je slutiti v komaj she opaznih sledih topografije. Med temi naravnimi oziroma »antiarhitekturnimi« kaotichnimi tendencami gradbishcha in rushevine ter arhitektom se razumljivo ustvarja napetost. Smithson o antipatiji med arhitektom in gradbishchem pripomni:

»[...] Gradbishche privzame videz rushenja; morda zato nekateri arhitekti sovrazhijo buldozherje in pnevmaticzna kladiva. Po njihovem sprevrachajo teren v nedokonchana mesta organiziranega unichevanja. Kaotichno nachrtovanje pogoltne eno gradbishche za drugim.«³

Kaos je naravno nasprotje arhitektovih namenov, ki poskušajo sestavne dele urediti, ne pa porushiti. Kljub temu pa je kaos v zadnjih desetletjih postal del arhitekturnega oblikovanja. Vsem nam so znane repetitivne in monotone stavbe, ki poskušajo svoje fasade »ozhiviti« z efekti, ki jih v notranjosti in ustroju zgradbe ishchemo zaman. Tehnike takih pozhivitev vključujejo na primer raznolike okenske odprtine za enake vrste sob in nenavadne konstrukcije z izključno dekorativnim namenom. Rezultat je zhalosten in komichen obenem. Nekoliko spominja na nalicheno truplo. Trupla so namrech pogosto nalichena, vendar le redko v preprichljivi obliki. In she v tistih primerih, ko je lichilo preprichljivo, truplo ne ozhivi. Tudi nameni, s katerimi damo lichiti trupla, so kar najboljshi. Zhelimo tolazhiti zhalujoche in jih ne vznemirjati po nepotrebem. Ko govorimo o arhitekturi, vlogo zhalujochih prevzame sploshna javnost, in kdo ve, kolikokrat jo lichilo prevara. Vsekakor pa sem preprichan, da oche Brown v svojem navdushenju nad gradbishchi ni imel v mislih takega mrtvashkega lichenja.

Na koncu oče Brown reshi primer in izginulo truplo najde v prostoru med parketom in betonsko ploščo, v enem od tistih prostorov, ki niso ne zunaj ne znotraj. Slavoj Žižek jih imenuje »vmesni prostori«: polni iztrebkov, inshtalacij in skrivališch poshasti, ki prezihajo na junake hollywoodskih filmov. Natanko to so prostori, ki jih arhitekti navadno hitijo prikrivat. Prostori strahu in vizij. Obojega hkrati, saj se tudi vizije, če jih uresničimo, vse prerade pretvorijo v svoja grozljiva nasprotja. Morda torej oče Brown kliche po arhitektu, ki je obenem sokrivec in detektiv, ki obenem zakrivi in razreshi zločin. Smo v neke vrste arhitekturni detektivki; ishčemo odgovor na vprašanje: kam so šla vsa upanja in vizije, ki so bile zhive she med gradnjo? Morda so poniknile ravno v teh vmesnih prostorih. Oče Brown svoj primer zaključuje z besedami:

»Ta hisha naj bi postala stotina hish; in vendar je celotna gora zgradbe le grobnica enega mozha.«⁴

Kaj pa naj s truplom stori arhitekt? Naj pustimo, da »mrtvi pokopljejo svoje mrtve«? Ali se moramo nauchiti prenehati, preden dokončamo? Slednje odzvanja v pripombi francoske arhitektke Anne Lacaton o obnovi Palais de Tokyo:

»Gre za vprašanje, kje se ustaviti, ne iti predalech, ustvariti možnost, da si ljudje prisvojijo stavbo. [...] Ključno je, da projekt dokončajo uporabniki.«⁵

Vprašanje, ali se zgradba in vizija vzajemno izključujeta, ostaja neodgovorjeno. Eno pa je gotovo: če želimo graditi vizije, se jih moramo nauchiti pustiti nedokončane. Prenehati trenutek prej, preden bi zgradili grobnico. Nedokončane zgradbe tako ne bodo »vzele konca«, nas pa ne bo pokončala jeza splošne javnosti.

(prva objava: Praznine - glasilo za arhitekturo, umetnost in bivanjsko kulturo, Ljubljana, 2015, sht. 8)

¹ G. K. Chesterton, *Konica zaponke*.

² R. Smithson, *A Tour of the Monuments of Passaic*. New Jersey, Cambridge, 2011, zbornik *Ruins* (ed. Brian Dillon), str. 49.

³ R. Smithson, *A Sedimentation of the Mind: Earth Projects. V: The Collected Writings*. Berkeley, University of California Press, 1996, str. 101.

⁴ Milosh Kosec, *Necromancer's Architecture*, Praznine X, <http://www.praznine.si/en/journal/>

⁵ Anne Lacaton, v intervjuju za *Oris* (revija za arhitekturo), sht. 24, Zagreb, 2003, str. 126. (Op. avt.)

Damir Globočnik

POETICHNI KRAJINAR FRANCE PAVLOVEC

France Pavlovec se je po prvi svetovni vojni prezhiviljal kot zhelezniški uslužbenec. Preizkušal se je v prilozhnostnem risanju karikatur in razmisljal o slikarskem poklicu.¹ Ob ogledu del Riharda Jakopicha, Frana Tratnika in Gojmira Antona Kosa, ki so bila razstavljena v Jakopichevem paviljonu leta 1920,² je spoznal, da ga je »usoda dolochila za nekaj drugega, o chemer sem imel tedaj she zelo nejasne pojme«.³ Po dveh letih kolebanja se je odlochil, pustil sluzhbo na zheleznici in zachel obiskovati umetnishko sholo Probuda. Na prigovarjanje profesorjev na Probudi Franja Sterleta (risanje in slikanje) in Sashe Shantla (grafika) se je oktobra 1923 vpisal na Umetnostno akademijo v Zagrebu. Pavlovec, ki je bil tedaj star 26 let, je pripravljalni letnik opravil pri prof. Tomislavu Krizmanu. Shtudij je nadaljeval pri prof. Vladimirju Beciću. Za hrano in stanovanje pri salezijancih je vsak mesec moral rezhirati novo igro, nastopati kot igralec in voditi salezijanski orkester. Ko je leta 1926 izgubil podporo salezijancev, mu je finančno pomagal Ivan Meshtrović s shtipendijo iz lastnega fonda.⁴

Prvih je razstavljal na razstavi Chetrte generacije septembra 1928 v Jakopichevem paviljonu v Ljubljani. Veljal je za najzrelejšhega slikarja med shesterico v Zagrebu sholanih mladih umetnikov, ki jih je na odprtju razstave predstavil Rihard Jakopich.⁵ Zagrebshka akademija je shtudente usmerjala v shtudij francoske umetnosti, vendar je ljubljanska likovna kritika Pavlovcheve slike, ki so bile naslikane v duhu zagrebshkih vplivov, sprva poskušala uvrstiti v niz modernistichnih slikarskih interpretacij pejsazha, ki ga zachenjajo slovenski impresionisti.⁶

Na razstavi Chetrte generacije je Pavlovec razstavil najmanj del: veliko oljno kompozicijo »Ilustracija« (vizija iz Cankarja),⁷ dve pokrajini, tihozhitje in shtudijo v pastelu. Rajko Lozhar je menil, da je Pavlovec »na svoj nachin neposredno zvezan z nashim impresionizmom«. »Njegova vsekakor mochna individualnost je zajeta v edinstvenem koloritu njegovih del, katerega je ob nekem shtadiju svojega razvoja dosegel tudi Grohar in katerega bi mogli nazvati 'romantichen barok'. Char skrivnostnega lezhi v teh barvah in likih, char nedostopnega chvstva.«⁸ Recenzent *Slovenca* je opazil, da je Pavlovec »ponekod she divji impresionist Jakopicheve smeri, dasi barvno nekam zamolkek«. Slika »Ilustracija« je nanj prav tako naredila barochni vtis, medtem ko shtudija potrjuje, da Pavlovca zanimajo sodobni kompozicijski pristopi.⁹

Pavlovec je tudi sam usmerjal pisce k iskanju povezav z domachim impresionizmom. V izjavi za *Slovenski narod* je odklonil novo stvarnost (tudi vechina ostalih chlanov Chetrte generacije se je uredniku *Slovenskega naroda* predstavila z udarnimi trditvami) in se skliceval na sorodnosti z realizmom Jozhefa Petkovshka

ter z Groharjevim in Jakopichevim impresionizmom. »*Moje skromno mnenje je tudi, da je za nas mlade slovenske oblikovne toreadorje chastnejshe od 'sodobnega novega realizma', da zabodemo svoja kopja tam, kjer so nehali Petkovshek, Grobar, in kjer se sbe bori nash matador Jakopich. Che so ti kaj ustvarili, o chemer jaz ne dvomim, potem je nasha dolzhnost in edina mozhnost, da nadaljnemo njih delo. Che pa niso nich ustvarili, povejte nam, da si preskrbimo druga ogledala, da poishchemo v tujini zavrzhena embrija, s katerimi bomo krasili nasho notranjo revshchino.*«¹⁰

Pavlovec se je z Jakopichem spoznal, ko je obiskoval tretji letnik zagrebshke akademije. Jakopichu je leta 1928 pomagal pri prenashanju njegovih osnutkov na obok stavbe Meksike v Ljubljani. Z Jakopichem sta tudi skupaj slikala.¹¹

Pri zgodnjih Pavlovchevih slikah je bil prisoten vpliv Vladimirja Becića in drugih hrvashkih slikarjev. Diplomsko delo »Kompozicija« (1927) je bilo monumentalna figuralna podoba s poudarjeno plastichnostjo telesnih oblik dveh sedechih zhen, ki je nastala pod Becićevim in deloma pod Meshtrovičevim vplivom.¹² Pavlovec je veljal za enega najboljših shtudentov na akademiji. Pred zakljuchkom shtudija je Beciću pomagal pri izdelavi vechje slikarske kompozicije za Hrvashko hranilnico.

Iskanje vzporednic s hrvashkimi in francoskimi slikarji se je nadaljevalo tudi kasneje, cheprav je Pavlovec hitro izoblikoval lasten slikarski pogled na svet. Poleg tega zagrebshka akademija ni ponujala praktichnega pouka slikanja v naravi, ki je postalo eno od osrednjih Pavlovchevih ustvarjalnih vodil. Najpomembnejshi element in temeljno izrazno sredstvo Pavlovchevega slikarstva je bila barva. Barve je sprva nanashal na platno v sorazmerno širokih nanosih in ploskvah, motivika je bila na videz preprosta, a barvno in oblikovno ubrana. Kot recheno, so bile barve bolj temachne, morda celo nekoliko skrivnostne, kar je bil vpliv zagrebshke akademije in odgovor na barvitost ekspresionistichnega in novostvarnostnega slikarstva.

Pavlovec je leta 1929 razstavil 21 krajin in tihozhitij na skupni razstavi s kiparjem Lojzetom Dolinarjem in slikarjem Gojmirom Antonom Kosom v Jakopichevem paviljonu.¹³ Rajko Lozhar je opozoril na temeljito razliko med Pavlovchevo barvno interpretacijo motivike in barvno lestvico impresionistichnih slikarjev: »*Mi tako skromnih in tihih, iskrenih, a tako finih barvnih pesmi vse do Pavlovca nismo poznali. To je vech nego pozhlabtnjen slovenski impresijonizem, kar je P. dal na Tihozhitju s brusbkami, Mali vasi, Savi, Gozdu, Za vasjo itd. Tu je barva prvikerat duhoven interpret pojava stvari in je predmet prvich v obsegu nashih impresijonistichnih struj postal vreden in sposoben, da se javlja potom barve kot subtilnega slikarskega fenomena. In slika je pri Pavlovcu prvich pri nas kot celota ne vech produkt barv samih, nego razmerja med njimi – tona.*«¹⁴

Tudi Stanko Vurnik je za slikovito interpretacijo motivike zaslutil globljo likovno problematiko. Impresionisti so v naravi odkrili optichno senzacijo in občutje povrshine, Pavlovec pa ima do narave bolj miselni interes; sliko pojmuje kot estetski organizem. »*Barva mu je lokalna, z umno potezo nakazuje in sumira formo in družhi predmete v neko smiselno, notranje strogo organichno ravnovesje. In to z neko disciplino,*

ki spominja včasih naravnost na velikega Cézanna, ne Cézanna kolorista, nego onega naznačitelja sedanje moderne, ki je bil v njem. Tudi ona ploskovnost, umno naznačenje forme, ki je kompromis med barvno liso in zgrajeno obliko, spominja na velikega Francoza.«¹⁵ Impresionistično drobljenje oblik v mozaik barvnih potez je pri Pavlovcu nadomestilo oblikovanje motivov iz bistvenih elementov, barvnih polj in potez.

Anton Podbevšek je Pavlovca na umetniski razstavi, prirejani poleti 1930 na ljubljanskem velesojmu, poleg Franceta in Toneta Kralja uvrstil med vodilne predstavnike mlajshe likovne generacije.¹⁶ Vechina piscev je menila, da je Pavlovec nadarjen in občutljiv slikar. Poleg Gojmira Antona Kosa je veljal za koloristični talent in up slovenskega krajinarstva, ki je barvne pridobitve pariskih šol v sprejemljivi obliki vnesel v domače slikarstvo.¹⁷ Med Pavlovchevimi vzorniki, ki jih je vechinoma lahko spoznaval samo po reprodukcijah, so bili Jean-Baptiste-Camille Corot (1796–1875), Maurice de Vlaminck (1876–1958), André Derain (1880–1954), po slednjem je Pavlovec imenoval svojega najstarejšega sina Andreja, kasneje znanega umetnostnega zgodovinarja in muzealca. Pavlovec omenja tudi Gustava Courbeta (1819–1877) in Théodora Rousseauja (1812–1867).

Na prvi pogled se zdi, da so Pavlovcheve slike nastale na suveren in sproshčen način – kot neposredna slikarska zajetja motivov. Slikarjev chopich lahko drsi po platnu. V resnici je bil Pavlovchev slikarski postopek mogoch samo ob izjemni slikarjevi zbranosti. Barvni nanosi so položeni v trenutkih skrajne koncentracije. Hipno impresijo je nadomestila slikarska sinteza, do katere pa pot ni bila vselej lahka.

Pavlovec je likovnemu kritiku Stanetu Mikuzhu leta 1941 zaupal, da se ga ob vsaki novi sliki polasti občutek nemochi: *»Težhko je. Vi ne veste, kako je to težhko. In nikedar mi ne bo bolje, vedno težbe slikam. Vsako sliko si iztrgam iz sebe. Ob vsaki podobi me napade tisoč dvomov, tisoč vprashanj, in ko stoji gotova pred menoj, se mi zaxdi, kakor da jo je slikal vedno drugi in ne Pavlovec. Ni niti odsev svetlobe v dushi, kaj sbele svetloba sama. Vem, da ne povem s tem nih posebnega, saj gre vsem umetnikom delo težhko od rok, vendar, kakor dvom mene razjeda, to je drugim v toliki meri prihranjeno. Včasih me obide zhelja, da bi unichil vse. Preslikam, vrzhem v pech, pa kaj hochete, ko pa moram zhhiveti. Ko bi imel chlovek denar ...! /.../*

Kako slikam? Poglejte tiste sonchne rozhe. Sedaj jih bom imel v ateljeju toliko chasa, da bodo ovenele, potem pa bom dobil druge in tiste bom spet naslikal. S krajino pa je isto. Kje morete naslikati pravo podobo, che jo vidite prvich. Vsaka stvar na svetu ima vendar svojo bistveno, samo njeni vrsti lastno podobo. Mislim na bistvo. Krompir, pogledjte, koliko ga je na svetu in vendar je v bistvu le ena sama podoba krompirja. Ali drevo? Chudim se, da na akademijah predavajo o anatomiji chloveka, anatomije drevesa se pa izognejo. In vendar bi bila ravno tako vazhna kakor ona druga.«¹⁸

Pavlovec je leta 1933 kot gost sodeloval na razstavi zagrebshke skupine Treh (Ljubo Babić, Vladimir Becić, Jerolim Mishe) v Umetniskem paviljonu v Zagrebu (gosta na razstavi sta bila tudi poljski grafik Władysław Skoczylas in hrvasški slikar

Antun Motika). Decembra 1933 je bila razstava na ogled v Jakopichevem paviljonu v Ljubljani.¹⁹ *Slovenec* piše o izjemnem Pavlovčevem uspehu v Zagrebu (*»Pavlovec je sedaj v Zagrebu visoka moda.«*) in dodaja: ker ni imel denarja za potovanje, je doslej odklanjal vabila za razstavljanje v Beogradu.²⁰ Istega leta je banovina Pavlovcu dodelila shtipendijo za obisk Pariza. Upravnik Narodne galerije Ivan Zorman je poskrbel za potni list in vozovnico do Pariza, vendar je Pavlovec oboje v jezi raztrgal. Pozneje je to pojasnjeval s strahom, da se iz Pariza ne bi vrnil.²¹

Temeljni Pavlovčev motivni vir je bila bližnja krajina (zlasti obsavski svet v bližini Stozhic). Pogosto je slikal tudi gorske pejsazhe. Slikarske interpretacije so bile zasnovane na principu neposrednega kontakta z vidno stvarnostjo. Intenzivnost občutja, bistvo, vtis dozhivetja, ki ga je zhelel zajeti na krajinskih podobah – to je bilo vselej odvisno od krajinskega modela, ki ga je Pavlovec moral imeti pred ochmi. Zato se slikanju v naravi ni odrekel celo pozimi, pa cheprav naj bi mu celo zmrzovale barve v tubah.

Skozi okno njegovega podstreshnega ateljeja se je odpiral pogled na Kamnishke planine, Shmarno goro in Ljubljansko polje. Pavlovec je novinarju *Slovenskega naroda* zaupal: *»Kadar postanem truden, stopim k oknu in se zagledam v okolico. Vsa utrujenost mahoma izgine in zopet se pochutim svežbega. Tale razgled mi pomaga tudi, kadar sem v dvomih glede tega ali onega naravnega pojava.«*²²

Konec tridesetih let je slikal tudi na morju (mdr. Sushak, otok Krk). Leta 1939 je zachel slikati na Dolenjskem. Med okupacijo se je omejil na motive iz neposredne bližine doma (kmechka dvorishcha). Leta 1944 je zachel v krajinske motive vključevati shtafazhno chloveshko ali zhivalsko figuro. Po vojni je obiskal Primorsko, kjer je zachel slikati z bolj pastoznimi barvami in potezami, ki so sledile strukturi krajine. Ljudska skupshchina in ministrstvo za prosveto sta leta 1949 naročila vech slik velikega formata, ki jih je Pavlovec izdelal na Gorishkem in Tolminskem.

Pavlovec je krajinski motiv dozhiviljal iz svoje, chisto intimistichne perspektive. V zhe omenjeni izjavi ob razstavi Chetrte generacije je poudaril: *»Moja purgarska dushica se she vedno veseli hrastovega debela v Mestnem logu, moje plave ochi se pa radoste ob pogledu na belino cerkvice na Rozhniku. Chutim, da je to hrastovo deblo in ta belina cerkvice na Rozhniku dovolj velika ideja in vredna realizacije na platnu. Skromna ideja, za mene pa vredna vsake zhrtve.«*²³

Pavlovca uvrshchamo med osrednje predstavnike barvnega oziroma poetichnega realizma v slovenskem slikarstvu. Motiv mu je predstavljal izhodišche za slikarsko vsebino. Pavlovec je lahko slikal tudi najbolj vsakdanje motive, saj jih je spreminjal v likovne pojave. Realistichni princip je vselej povezoval z barvnim in oblikovnim prevrednotenjem detajlov. Naravni motiv je prilagodil svojim likovnim spoznanjem in tezhnjam po skladnosti oblik, linij in barv.

Poteze so lahkotne in tekoče. Pogosto se povezujejo v vechje barvne lise. Z njimi je spretno prekril realistično jedro slike. Chopich sledi strukturi motiva, ki je praviloma nakazan samo na povzemajoch nachin. Motiv je dojemal kot harmonično celoto. Vse je na svojem mestu, čeprav slikarja ni zanimala skrbna izdelava vseh podrobnosti. Globina prostora je spretno dosežena samo z nekaj barvnimi nanosi. Nagli zasuk chopicha lahko sledi veji, široka poteza zajame deblo, z mehkiimi barvnimi in tonskimi prehodi je opredeljen tok vode. Pretanjeno naslikano, pogosto oblachno srebrnkasto nebo, kakršno je rad upodabljal Camille Corot, je enakomerno razprshilo svetlobo.

Pavlovec je skrbno zbiral barve, saj je njegovo slikarstvo temeljilo na barvi kot osnovnem likovnem elementu. Slike pogosto ponujajo vpogled v barvno in tonsko dozhivetje letnih chasov (porjaveli jesenski, sivi zimski, nezhni pomladanski toni). Pavlovec je bil dojemljiv tudi za dinamiko v naravi. V chasih se nam ob pogledu na Pavlovchev pejsazh zazdi, da slishimo shumenje vode in trepetanje vej v vetru, zachutimo vonj zemlje. Samotna, samo z nekaj potegi chopicha opredeljena drevesa se zdijo, kot bi bila zhiva. Pavlovec je slikal v skladu z ritmom narave, vendar v njegovih krajinah ni nich grobega, prevladuje mehko prelivanje barv in vtisov. Tudi chloveshka postava je nelochljivo povezana s krajino.

Likovna kritika je praviloma opozarjala na lirichne sestavine v Pavlovchevih slikah. Pavlovec je »izrazit lirik« po naravi in se izogiba pretirani ekspresiji. Vrstile so se oznachbe, kot so: »najnezhnejshi poet nashe pokrajine«,²⁴ »Umetnik je poet slovenske vasil«,²⁵ »slikar-poet, ki chrpa iz prepolne fantazije in mu je predmet samó kakor ozadje njegovim lirichnim nastrojenjem«,²⁶ »Pavlovcheva pesnishka dusha« ipd.²⁷

France Stelè je v slikarjih Rajku Slaperniku, Maksimu Sedeju, Anteju Trstenjaku in zlasti v Pavlovchevem »pokrajinskem lirizmu«, ki je po temperamentu soroden z zgodnjim slovenskim impresionizmom, videl zametek »nove domache tradicije, ki je po svojih sredstvih sodobno 'slikarska', po dubu pa slovensko lirichna«. ²⁸

Ob pogledu na »Zimo v Kranjski Gori« (1937), ki je visela v Koshakovem lokalu, je pesnik Oton Zhupanchich vzkliknil: »O Pavlovec, to je pesem, pesem!«. ²⁹ »Ajdo«, ki jo je Pavlovec leta 1939 naslikal na Dolenjskem, je Stane Mikuzh primerjal s pesmimi Josipa Murna-Aleksandrova. ³⁰ Sasha Shantel je zachutil v Pavlovchevih slikah »glasbeno melodichnost«. ³¹

Pavlovec je bil vselej bolj dojemljiv za razpolozhenjski vtis kot za dokumentarni vitez motiva. Krajinsko podobo je znal napolniti z občutji. V ubranosti oblik in barv je prisotna chustvenost, na katero v primerjavi s slikami Gojmira Antona Kosa na Pomladanskem salonu leta 1935 opozarja Karel Dobida: Kos je tehnično virtuozen in razumski, Pavlovec pa je njegovo pravo nasprotje. »Ves je poln notranjega ognja, ki nujno ogreje opazovalca. Zhe nekajkrat se je pokazal kot poetskega krajinarja, to pot pa je razstavil dvoje tibozhitij. So to kar realistično tochni podobi naslikanih predmetov, hkrati pa le z barvo izrazhena prispodoba nechesa nevsakdanjega, nevidnega.« ³²

Pavlovec se je zaradi sorodnosti (skupni vzori v francoski umetnosti) pridružil Klubu neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov. Znova je bil najstarejši član umetniskih skupine, s katero je razstavljal od leta 1937.

Za slovensko likovno kritiko je bil Pavlovec »elegantni krajinar«,³³ ki je v slovenskem slikarstvu nashel širok krog obhudovalcev in nekaj posnemovalcev. Zagrebška kritika mu na razstavi dvanajstih slikarjev in kiparjev, članov skupine Neodvisnih, leta 1940 ni bila naklonjena. Rudolf Maixner v *Obzoru* opozarja na vpliv zagrebške akademije, ki je posredovala francoske pobude do Neodvisnih, in pri Pavlovcu omenja sorodnosti s hrvashkimi slikarji Becićem, Babićem, Marinom Tartaglio in Krstom Hegedushićem: »France Pavlovec ishče v motivih preveč ugajanja in efektov. Na njegovih delih opazhmo neko neskladje, kot bi lirske pastorele 18. stol. obdelal z dinamično Becićevega chopicha (Motiv iz Gameljn). Njegova tihozhitja imajo debele in goste plasti barv, kjer prevladuje sivi akademski ton (Tihozhitje, Kruh), njegove krajine pa so preveč lirske sladkobne.«³⁴

Na prvi samostojni razstavi v zgornjih prostorih ljubljanske Galerije Obersnel jeseni 1941 je Pavlovec razstavil 30 pejsazhev in 10 tihozhitij in portretov (mdr. otroški portreti). V isti galeriji je decembra 1942 pripravil drugo samostojno razstavo. Ob prvi obletnici Jakopicheve smrti so bile Jakopicheve in zgodnje Pavlovcheve slike na ogled v izlozhenbenih oknih Salona Kos (Ljubljana, december 1944). *Jutro* je o Pavlovcu tedaj pisalo kot o Jakopichevem najznamenitejšem učenču.³⁵ Leta 1949 sta Gojmir Anton Kos in Pavlovec ponovno razstavljala skupaj na razstavi v Moderni galeriji v Ljubljani.

Pavlovec je poleg krajin slikal tudi cvetlična tihozhitja, ki so bila pogosto sestavljena iz domasih in travniskih rozh ter postavljena v preproste vaze. Tihozhitji »Kruh« in »Krompir« (1935) sta zhe ob nastanku zbudili precejšnjo pozornost in se uvrstili v zbirko Narodne galerije ter kasneje postali del stalne zbirke Moderne galerije. »... dal je predmetu njegovo bistveno, dubovno podobo, predmetu samemu na sebi in v odnosu do okolice; naslikal je obe podobi tako virtuožno (slikarsko-tehnično), da so rekli skoraj vsi nashi naturalisti, da Pavlovec nekaj zmore.«³⁶ Motiva sta preprosta, skoraj revna. Modelirana sta s skrbno nachrtovanimi barvnimi nanosi. Pavlovec je nacheti hlebec kruha na belem prtichu, ob katerem je na rdechkastorjavi ploskvi mize polozenega nekaj posodja, ki je zgolj nakazano s krozhnimi potezami, ter po mizi raztreseni krompir, karirasti prt, nozh, steklenico in posodo z izjemno slikarsko virtuoznostjo »dvignil nad vsakdanjo pomembnost, tudi v ta skromni kotichek se je naselila slikarjeva poezija.«³⁷

V Pavlovchevem opusu je vech portretov, pri katerih ga je podobno kot pri krajinskem slikarstvu bolj kot detajlna podobnost zanimalo zajetje temeljnih potez oziroma znachilnosti portretirancev. »Pavlovec je naslikal portret podobno kot pokrajino – vedno bolj pazljiv za svoje razpolozhenje kakor za modelovo fiziognomijo.«³⁸ Vechina znanih portretov je nastala od okrog leta 1940 dalje.

Pavlovec je veliko risal, a je risbe s svinčnikom pojmoval kot pripomoček pri slikanju in jih praviloma ni razstavljajal. Risbe imajo slikovit značaj. Motivi niso trdno obrisani, temveč sestavljeni iz pretanjenih chrt, s katerimi je povzemajoče sledil prostorskim razmerjem in motivni atmosferi. Izjema so ilustracije, s katerimi je na zacetku tridesetih let sodeloval v reviji *Nash rod*.³⁹

Opombe:

¹ Po: Stane Mikuzh, »Slikar France Pavlovec«, *Nasha sodobnost*, 1958, sht. 10, str. 866.

² Najbrz XVIII. umetnostna razstava v Jakopichevem paviljonu, maj–junij 1920. Razstavljalo je 22 likovnikov. Z največ deli je bil zastopan Fran Tratnik (risbe in slike). Karel Dobida je v oceni razstave poleg Jakopicha posebej izpostavil tudi Gojmira Antona Kosa ter Franceta in Toneta Kralja (K. Dobida, »XVII. umetnostna razstava v Ljubljani«, *Ljubljanski zvon*, 1920, sht. 6, str. 382–383).

³ Po: -k. (Milan Zadnek), »Pri slikarju Franu Pavlovcu«, *Slovenski narod*, 1929, sht. 226.

⁴ Biografski podatki po: Barbara Plestenjak in Andrej Pavlovec, »Biografija«, *France Pavlovec (1897–1959)*, katalog razstave, Moderna galerija v Ljubljani, 1989, str. 43–49.

⁵ Po: »Otvoritev razstave 'chetrtre generacije'«, *Slovenski narod*, 1928, sht. 201; T. Se. (Tone Selishkar), »Umetnostna razstava 'Chetrtre generacije'«, *Delavska politika*, 1928, sht. 75; »Mladi slovenski slikarji in kiparji«, *Slovenija*, 1936, sht. 49.

⁶ Temelj slovenski moderni umetnosti naj bi postavili impresionisti. Sledil naj bi organski razvoj slovenske umetnosti v generacijskem sosledju: impresionisti kot nesporna avtoriteta v slikarstvu, vesnani, ekspresionisti.

⁷ Morda »Za krizhem« (ilustracija Cankarjevega romana *Za krizhem*), 1928, olje, platno, 161,5 x 121,5 cm, Moderna galerija v Ljubljani, inv. sht. 439/S.

⁸ Rajko Lozhar, »Dvoje razstav«, *Dom in svet*, 1929, sht. 10, str. 319.

⁹ Po: M., »Razstava Globochnik, Malesh, Mezhan, Pregljeva, Pavlovec, Pirnat«, *Slovenec*, 1928, sht. 209.

¹⁰ (Milan Zadnek), »Dushevni profili 'chetrtre generacije'«, *Slovenski narod*, 1928, sht. 211.

¹¹ Po: Stane Mikuzh, »Jakopich – Pavlovec«, *Slovenec*, 1940, sht. 299. – Prenos Jakopichevega figuralnega slikarstva v impresionistični interpretaciji v monumentalno stensko slikarstvo se je ponesrečil. Delo je bilo tehnično slabo izpeljano, zato so poslikave kmalu zachele propadati.

¹² Po: Stane Mikuzh, »Slikar France Pavlovec«, *Nasha sodobnost*, 1958, sht. 10, str. 868.

¹³ Trojica je junija 1931 uspešno razstavljala v Paviljonu Cvijete Zuzorić v Beogradu. Beograjska občina je odkupila Dolinarjev »Avtoportret«, Kosovo »Zeleno listje« in Pavlovchevo »Okolico Ljubljane«. Obiskovalci so kupili vseh del, tri Dolinarjeve plastike, vseh Kosovih slik in tri Pavlovcheve slike: »Rumeno listje«, »Kmečka cesta« in »Tabor ob Savici« (po: »Popoln uspeh razstave slovenskih slikarjev v Beogradu«, *Jugoslovan*, 1931, sht. 140).

¹⁴ Rajko Lozhar, »Razstava Dolinar – G. A. Kos – Pavlovec«, *Ilustracija*, 1929, sht. 11, str. 354

¹⁵ V. (Stanko Vurnik), »Razstava Dolinar – G. Kos – Pavlovec«, *Slovenec*, 1929, sht. 265.

¹⁶ A. P. (Anton Podbevšek), »Umetniška razstava na velesejmu«, *Slovenski narod*, 1930, sht. 176.

¹⁷ Fran Shijanec, *Sodobna slovenska likovna umetnost*, Ljubljana 1961, str. 116.

¹⁸ Stane Mikuzh, »Pri Francetu Pavlovcu«, *Slovenec*, 1941, sht. 231.

¹⁹ Po: Fri. (Ludvik Mrzel), »Uspeh slovenskega umetnika v Zagrebu«, *Jutro*, 1933, sht. 262.

²⁰ »Kaj pravite?«, *Slovenec*, 1933, sht. 258. – Junija 1933 je Pavlovec razstavljajal na razstavi skupine jugoslovanskih umetnikov »Oblik« v Jakopichevem paviljonu. V katalogu je omenjenih 23 umetnikov, Pavlovec, ki je bil edini slovenski umetnik na razstavi, se je razstavljavcem

očitno pridružil ob njihovi ljubljanski razstavi (po: Choro Shkodlar, »'Oblikovi' tvorci med nami«, *Jutro*, 1933, sht. 140).

²¹ Po: Barbara Plestenjak in Andrej Pavlovec, »Biografija«, *France Pavlovec (1897–1959)*, Moderna galerija v Ljubljani, 1989, str. 46.

²² -k. (Milan Zadnek), »Pri slikarju Franu Pavlovcu«, *Slovenski narod*, 1929, sht. 226.

²³ (Milan Zadnek), »Dushevni profili 'chetrte generacije'«, *Slovenski narod*, 1928, sht. 211.

²⁴ Ante Gaber, »Nashi umetniki pred razstavo v Beogradu«, *Slovenski narod*, 1931, sht. 120.

²⁵ »Umetnostna razstava v Novem mestu«, *Slovenski narod*, 1932, sht. 152.

²⁶ Karel Dobida, »Razstava zagrebshke 'Trojice'«, *Ljubljanski zvon*, 1934, sht. 3, str. 188.

²⁷ Stane Mikuzh, »Slikar France Pavlovec«, *Nasha sodobnost*, 1958, sht. 10, str. 873.

²⁸ France Stelè, »Umetnostno leto 1935«, *Dom in svet*, 1936, sht. 1/2, str. 97.

²⁹ Po: Barbara Plestenjak in Andrej Pavlovec, »Biografija«, *France Pavlovec (1897–1959)*, Moderna galerija v Ljubljani, 1989, str. 47.

³⁰ Stane Mikuzh, »Razstava Franceta Pavlovca«, *Slovenec*, 1941, sht. 242.

³¹ vm., »Umetnost je vzvisihena nad chloveshko surovostjo«, *Slovenski narod*, 1944, sht. 41.

³² Karel Dobida, »Pomladanski salon«, *Ljubljanski zvon*, 1935, sht. 8, str. 473.

³³ -l- (Ludvik Mrzel), »Razstava 'Neodvisnih' II.«, *Jutro*, 1940, sht. 260.

³⁴ »Hrvatska ocena slovenskih slikarjev«, *Slovenec*, 1940, sht. 232.

³⁵ Po: »Ob obletnici Jakopicheve smrti«, *Jutro*, 1944, sht. 98.

³⁶ Stane Mikuzh, »Razstava Franceta Pavlovca«, *Slovenec*, 1941, sht. 242.

³⁷ Po: Stane Mikuzh, »Slikar France Pavlovec«, *Nasha sodobnost*, 1958, sht. 10, str. 873.

³⁸ Luc Menashe, »Slikarska razstava v Moderni galeriji«, *Tovarish*, 1949., sht. 52, str. 860

³⁹ Prevladuje tehnika perorisbe, slog pa se spreminja, cheprav so ilustracije nastale v sorazmerno kratkem chasu. – France Bevk, »Moja bridka sablja« (*Nash rod*, 1931/1932, sht. 2, str. 44–48); Bogomir Magajna, »Jezus v cirkusu« (*Nash rod*, 1931/1932, sht. 3, str. 79–81); Ludvik Mrzel, »Rozha« (*Nash rod*, 1931/1932, sht. 4, str. 116–119); Marija Kmet, »O gospodih pajkih« (*Nash rod*, 1932/1933, sht. 2, str. 48–52), Bogomir Magajna, »Jezus in mornar« (*Nash rod*, 1931/1932, sht. 3, str. 71).

France Pavlovec

LIKOVNA DELA /REPRODUKCIJE/

- 1 Sava s Kamnishkimi planinami, 1949, olje, platno, 57,8 x 79 cm
- 2 Potok v zelenju, 1942/1943, olje, platno, 50 x 64 cm (Moderna galerija v Ljubljani)
- 3 Koshana, 1949, olje, platno, 44,2 x 54 cm (Moderna galerija v Ljubljani)
- 4 Pokrajina, 1939, olje, platno, 54 x 63 cm (Umetnostna galerija Maribor)
- 5 Cvetocha jablana, olje, platno, 45,5 x 58 cm (Umetnostna galerija Maribor)
- 6 Krompir, 1935, olje, platno, 61 x 85,5 cm (Moderna galerija v Ljubljani)
- 7 Kruh, 1935, olje, platno, 55 x 79 cm (Moderna galerija v Ljubljani)
- 8 Jalovec, 1940 (?), olje, platno, 75,5 x 60 cm (Moderna galerija v Ljubljani)

Na naslovnici: Kamnishko sedlo, 1937, olje, platno, 62,5 x 53 cm (Moderna galerija v Ljubljani)

Avtorji fotografij: Matija Pavlovec (1-3), Damjan Shvarc (4, 5), Lado Mlekuzh in Matija Pavlovec (6, 7, naslovnica), Dejan Habicht (8)

France Pavlovec

Rojen je bil 14. avgusta 1897 v Trnovem pri Ilirski Bistrici zheleznishkemu chuvaju Matiji in Marjeti, roj. Dolgan. Njegov oche je umrl leta 1902. Osnovno sholo je zachel obiskovati v Ilirski Bistrici. Mati se je z otroki leta 1906 preselila v Ljubljano. Pri salezijancih na Rakovniku se je nauchil igrati na razne inshtrumente in je sodeloval v igralski družhini salezijanskih gojencev. Obiskoval je klasično gimnazijo, ki pa je ni dokonchal; sosholec ga je po krivici obdolzhil tatvine, zato so ga izkljuchili iz shole. Od leta 1911 se je prezhivljjal kot pomochnik v cirkusu, vajenec v livarni, pastir in raznashalec paketov. Leta 1914 je bil mobiliziran. Udeležhil se je vech bitk na fronti v Galiciji. Maja 1916 je padel v rusko ujetnishtvo. Kot jugoslovanski prostovoljec se je od maja 1917 do junija 1919 boril na solunski fronti. Julija 1919 se je zaposlil pri ljubljanski zheleznici (delavec, pisarnishki uslužbenec). Za odlochitev, da postane slikar, naj bi bil odlochilen ogled razstavljenih del R. Jakopicha, G. A. Kosa in F. Tratnika v Jakopichevem paviljonu v Ljubljani leta 1920. Obiskoval je slikarsko sholo Probuda v Ljubljani (1921–1923) in med letoma 1923 in 1928 Akademijo v Zagrebu (prof. Vladimir Becić). Po vrnitvi v Ljubljano je razstavljal na razstavi t. i. Chetrte generacije in od leta 1937 z Neodvisnimi. Po poroki z uchteljico in igralko Marijo Gorchevo leta 1929 se je preselil v Stozhice pri Ljubljani. Leta 1929 se rodi sin Andrej, leta 1930 Damjan in leta 1936 tretji sin Peter Matija. Prvich je samostojno razstavljal leta 1941 v Galeriji Obersnel v Ljubljani. Dvakrat je prejel Preshernovo nagrado (1949 za sliki »Socha« in »Sava«, 1951 za samostojno razstavo v Trstu leto poprej). Umrl je 12. februarja 1959 v Ljubljani.

Damir Globochnik

DR. FRIEDRICH KEESBACHER

Ljubljanski zdravnik nemškega rodu dr. Friedrich Keesbacher je spadal med uglednejše nasprotnike slovenskega narodnega gibanja na Kranjskem v obdobju od zacetka šestdesetih let do konca 19. stoletja. Rojen je bil leta 1831 v Schwazu na Tirolskem.¹ Po gimnaziji v Brixnu je shtudiral medicino v Innsbrucku, Pragi, Münchnu in na Dunaju. Prakticiral je v splošni bolnici na Dunaju, bil je asistent in sekundarij v Innsbrucku (dec. 1855–jul. 1859). Kot specialist za pljuchne bolezni je odshel v Benetke; med vojno 1859–1860 je bil shef vojne bolnice v Ambrasu, nato se je za nekaj chasa vrnil v Benetke in se she istega leta naselil v Ljubljani (1860).

Dezhelni odbor ga je leta 1863 imenoval za primarija ljubljanske dezhelne bolnishnice in t. i. »blaznice« (slovenski protikandidat je bil sekundarij dr. Karel Bleiweis-Trstenishki). Leta 1866 je bil tudi vodja provizorne vojne bolnice na starem strelishchu. Leta 1872 je kot sanitetni koncipist stopil v sluzhbo pri dezhelni vladi. Napredoval je do mesta vladnega svetnika in dezhelnega sanitetnega referenta. Za zasluge je bil odlikovan z viteshkim krizhem Franc-Jozhefovega reda.

Soproga Irena Keesbacher, rojena Stutz, je umrla 1894. Imel je shtiri hchere (Klavdija, Meta, Marta in Friderika). Klavdija je bila porochena z Josipom Gorupom pl. Slavinskim (1834–1912), »slovenskim Rothschildom« na Reki.² Leta 1898 se je Keesbacher upokojil. Umrl je leta 1901.

Dr. Keesbacher je bil soustanovitelj in chastni chlan Drushtva zdravnikov na Kranjskem (Verein der Ärzte in Krain). Aktivno je deloval v I. ljubljanskem bolnishkem in preskrbljevalnem drushtvu do njegovega razpusta leta 1894, pri Dezhelnem pomozhnem drushtvu Rdechi krizh ter drugih medicinskih in dobrodelnih ustanovah. Nekaj chasa je bil ravnatelj na babishkem uchilishchu. Pisal in predaval je o medicinskih in higienskih vprashanjih ter o kranjskih zdravstvenih razmerah. Keesbacher je bil tudi chlan mestnega zdravstvenega sveta (ustan. 1877). Med Keesbacherjevimi zaslugami za ureditev zdravstvenih razmer v Ljubljani je bila zamisel o ureditvi mestnega vodovoda.³ V letih 1869 do 1881 je bil chlan ljubljanskega obchinskega sveta.

Leta 1862 je bil izvoljen v ravnateljstvo Filharmonichne druzhbe. Sprva je bil njen tajnik, v letih 1876–1877 ravnatelj namestnik, od leta 1878 ravnatelj, leta 1881 je postal chastni chlan. Vodil je prireditve, sodeloval je na koncertih kot tenor in sestavljal prilozhnostne pesnitve. Pisal je o zgodovini Filharmonichne druzhbe (*Die Philharmonische Gesellschaft in Laibach seit dem Jahre ihrer Gründung 1702 bis zu ihrer letzten Umbestaltung 1862*, 1862; *Die Musik in Krain und die Bedeutung der philharmonischen Gesellschaft*, 1891), urejal je drushtvena letna porochila in si prizadeval za zgraditev filharmonije (Tonhalle). O prireditvah Filharmonichne

družbe je poročal v *Laibacher Zeitung*. Sodeloval je pri narodopisnem delu drzhavne enciklopedije *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*.

Dr. Keesbacher je bil eden vidnih predstavnikov nemške oziroma t. i. ustavoverne stranke na Kranjskem. Udeležil se je ustanovnega sestanka Ustavovernega drushtva julija 1868, na katerem je bil izvoljen v odbor. Na drugem sestanku Ustavovernega drushtva 9. avgusta 1868 je nastopil z referatom o nujnosti ustanovitve liberalnega chasnika *Laibacher Tagblatt*, ki je zhe 14. avgusta zachel izhajati.⁴ S politichnimi in drugimi chlanki je sodeloval v nemshkih chasniki (*Laibacher Tagblatt*, *Die Presse*, *Triester Zeitung* idr.).

Slovinci so kritizirali predvsem Keesbacherjevo politichno delovanje. Obchasnno so seveda dvomili tudi o Keesbacherjevi zmoznosti pri zdravljenju slovenskih bolnikov zaradi njegovega nepoznavanja dezhelnega jezika (slovenshchine).⁵ Keesbacherjevo strokovno delovanje in medicinsko znanje (mdr. je od leta 1884 zdravil Frana Levstika)⁶ je bilo samo izjemoma tarcha slovenskih napadov.

Ker naj bi bil dr. Keesbacher »edini Nmec v Ljubljani, ki ume napravljati dobre nemshke verze«, so mu Slovenci pripisovali marsikateri pamflet.⁷

Avtor brochure *Eine Thierfabel aus Krain, erbauliche Historia für männiglich zu Nutz und Fromm*, ki je izshla na Dunaju leta 1861, naj bi bil dr. Karel Dezhman,⁸ za mozhnega avtorja pa je veljal tudi Keesbacher.⁹ Tudi Ivan Prijatelj meni, da je avtor *Zbivalskih basni s Kranjskega (Za marsikoga koristna in spodbudna zabavna zgodbica)* Keesbacher,¹⁰ Dushan Kermavner sklepa, da jo je napisal Dezhman v sodelovanju z dr. Keesbacherjem.¹¹ Anonimna brochura v knittelverzih je smeshila prvake in slovenske narodne zahteve. Dr. Valentin Zarnik je kot odgovor na *Eine Thierfabel aus Krain* napisal satiro na Dezhmanovo narodno odpadnisstvo *Don Quixotte della Blatna vas* (»nachrt tragiczne komedije v shtirih djanjih«, Zagreb, 1862).

Satirichni list *Brenclj* je dr. Keesbacherja prishteval med najbolj osovrazhene nasprotnike slovenskih zahtev. Urednik Jakob Aleshovec ga je uvrstil v »Blatnovashko« ali nemchursko ministrstvo na chelu z »vitezom prokletih grabelj« Karlom Dezhmanom: »Frice Käsmacher, posestnik znamenitega pudeljna, glavar odseka za nagajanje in zabavljanje slovenskega naroda, sicer pa oseba, ki bi rada kaj veljala.«¹²

Dr. Keesbacher, ki jaha na pudlu, je upodobljen tudi v naslovnem zaglavju prvega letnika *Brenclja*. Visoki nemshki zdravnik s pudljem je bil na ljubljanskih ulicah najbrzh precejshnja posebnost, podobno velja za velociped, na katerem v *Brencljevem* zaglavju bezhi eden izmed nemshkutarih oziroma ljubljanskih Nemcev. Velociped je kolo na nozhni pogon z ogromnim prvim in majhnim zadnjim kolesom, ki se je aprila 1869 pojavilo v Ljubljani. Na isti podobi je mogoche prepoznati tudi Karla Dezhmana z grabljami, cilindrom in *Laibacher Tagblattom*.

Aleshovec je dr. Keesbacherja v *Brenclju* poimenoval tudi »Dolgi Frice«, »der lange Fritz mit seinem Pudel« ali »Käsmacherjev Frice«, »tirolski tich s tujchevo peto, kateri posebno rad po 'blatu' brska«. »Ker je po svojem pudeljnu zhe dobro znan, ga ni treba she

posebno priporočati. Hvali se na njem lastnost, da rad brodi po slovenski kashi in kljun utika v take rechi, ki niso njegovega posla. Zacasno ima zdaj liberalushko perje.«¹³ Josip Jurčič je v *Slovenskem narodu* Keesbacherjev priimek poslovenil v »Sirček iz Potoka«.¹⁴

Na karikaturi v 6. shtevilki *Brenčja* iz leta 1870 Keesbacher v vitesškem oklepu jaha na pudlju, namesto s sulico je opremljen z injekcijsko iglo z napisom »Dezhmanovo maslo« (morda je mishljena nemška kultura). Ljubljanski zdravnik tirolskega porekla si obenem z mechem rezhe svoj delezh »Slovenskega kruha«. Podlistkar v *Slovenskem narodu* je konec leta 1870 zapisal: »... vsled usmiljenega dobrohotnega srca nashih 'patres patriae' she vedno uzhliva dr. Keesbacher mastni kerub zarobljenih Slovencev, med tem, ko si ga mora marsikateri domachin iskati na tujem.«¹⁵

Pod karikaturjo je objavljena satirichna pesem z refrenom »Hali, halo«. Zabavljico zoper turnarje *Hali, halo, zhelodov vech ne bo!* so Slovenci prepevali na vizhmarskem taboru maja 1869. Turnarji so na trakovih klobuka nosili dva hrastova zheloda (hrast je bil znamenje nemshtva).

Dr. Keesbacher je bil prusofil. *Slovenski narod* je konec leta 1870 Keesbacherja poleg trgovca Vincencija Woschnagga in protestantskega pastorja Schaka uvrstil med chlane »pruskega odbora«, ki je nabiral denar in drugo pomoch za nemsške brate. »So li tudi delovali za Bismarkovo politiko, o tem mi ni znano nich gotovega, pa kdor zna v Tagblattu med vrstami pa tudi vrste same po sebi brati, si bo lehko pravo sodbo naredil. Nepruska politika nashe vlade jih je menda o pravem chasu malo oplashila.« Prav tako je *Slovenski narod* pisal, da se je za ljubljanski prusofilski odbor zanimal celo avstrijski ministrski predsednik grof Taaffe, vendar mu je kranjski dezhelni predsednik Conrad zagotovil, da vest o obstoju odbora izvira iz sovrazhne (slovenske) stranke.¹⁶

Petchlanski odsek kranjskega dezhelnega zbora je leta 1871 obravnaval dodelitev sluzhbe primarija v dezhelni bolnishnici, ki jo je opravljal dr. Keesbacher. Dr. Henrik Etbin Costa in Ivan Murnik sta bila proti Keesbacherju, Dezhman zanj, dr. Janez Bleiweis ni glasoval (tudi njegov sin se je potegoval za to mesto). Dezhelni glavar dr. Radoslav Razlag je odlochil, naj zadevo she enkrat obravnava dezhelni zbor.¹⁷ Keesbacher je leta 1872 dobil sluzhbo koncipista pri dezhelni vladi.

Dr. Keesbacher je bil julija 1885 imenovan za c. kr. vladnega svetnika in dezhelnega zdravstvenega referenta (porochevalca) na Kranjskem. *Slovenec* je porochal, da naj bi se za to dobro plachano sluzhbo potegovala tudi dr. Karel Bleiweis in dr. Josip Voshnjak, »oba domachina in Slovenca, dobil jo je pa – tujec, zagrizen sovrazhnik nashega naroda!« »Nich bi zato ne rekli, kakor ne bi bil imenovani na svojem mestu, ali da bil nezmozhen delovati vspeshno; pach pa bi bilo zheleti, da bi se na sluzhbene vrhunce postarjavali mozhlje, ki so narodu, med kterim zhive in delujejo pravichni, ker drugache se 'mir med narodi' ne bode nikoli naredil.«¹⁸

Slovenski narod je poudaril: »Mi smo zhe davno znali, da bode tako, kajti dr. Keesbacher priporochal in hvalil se je od gotove strani kakor 'zhafran', sposobnosti mu pa tudi ne manjka, kajti ako je v svojem dosedanem poslu, kakor je sam rekel, 'le uro navijal', bode to delo tudi odslej 'cum otio et dignitate' in kar je glavna stvar, z nekoliko vechjo placho naudusheno nadaljeval.«¹⁹

»Za tako placho se zbe 'uro navija',« je nadaljeval *Slovenski narod*, ki je nashtel imena vseh Keesbacherjevih tekmecev (najstarejši okrajni zdravnik na Kranjskem dr. Jozhef Kapler, vladni svetnik prof. dr. Alojz Valenta, dezhelni zdravstveni referent v Sarajevu dr. Josip Unterlugauer, primarij v dezhelni bolnici dr. Karel Bleiweis vitez Trstenishki, okrajni zdravnik dr. Martin Razpet, odlikovan z zlatim krizhem za zasluge s krono, ter neki polkovni zdravnik) »Vsi ti sokompetenti nadkeriljujejo po svojem delovanju dra. Keesbacherja, skoro vsi so domachini, a vse ni nich pomagalo, prodril je tujec, mozgh, ki se je zbe tolikrat pokazal nam strastno sovrazhbnega, ki utegne sedaj, ko je dosegel, kar je zbehel, zopet premeniti svojo taktiko, saj je bil nekdaj 'deutscher Arzt in Venedig.' To vse pove.«²⁰

Urednik satirichnega lista *Rogach* Srechko Magolich je leta 1887 narisal Keesbacherjevo karikaturu z naslovom »Dr. Friedrich Keesbacher uro navija«, ki je bila del manjshe skupine karikatur »Galerija zloglasnih nemchurjev«. Keesbacher je oblečen v nemchurski frak, na tleh je cilindar. Cilindar in frak sta tedaj med Slovenci veljala za »znamenje kapitala in inteligencije«.²¹

Opombe

¹ Biografski podatki predvsem po: Avgust Pirjevec, »Keesbacher Friedrich«, *Slovenski biografski leksikon*, 3. zvezek, Ljubljana 1928, str. 440–441.

² Po: Osmrtnica za Ireno Keesbacher, 26. 3. 1894, *Slovenski narod*, 1894, sht. 69; »Pogreb + Josipa Gorupa«, *Slovenec*, 1912, sht. 96.

³ Po: »Obchinske volitve v Ljubljani in 'Slovenski Narod'«, *Slovenski narod*, 1903, sht. 87.

⁴ Po: »Konstitutioneller Verein«, *Laibacher Tagblatt*, 1868, sht. 1

⁵ »Pobirki iz chasnikov«, *Novice*, 1872, sht. 8.

⁶ Levstik je Keesbacherja vechkrat napadel v *Slovenskem narodu* (»Iz Ljubljane. 13. novembra«, 1869, sht. 134; »Iz Ljubljane. 28. novembra«, 1869, sht. 141).

⁷ Po: »Gospod dr. Keesbacher«, *Slovenski narod*, 1881, sht. 243.

⁸ Po: »Pretekli teden nam je iz Dunaja ...«, *Novice*, 1861, sht. 52, str. 429; »Gospod dr. Keesbacher«, *Slovenski narod*, 1881, sht. 243.

⁹ Po: »Pobirki iz chasnikov«, *Novice*, 1872, sht. 22.

¹⁰ Po: Ivan Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitichna in slovstvena zgodovina 1848–1895, Druga knjiga*, Ljubljana 1956, str. 61.

¹¹ Po: Dushan Kermavner, Politichnozgodovinske opombe v knjigi: Ivan Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitichna in slovstvena zgodovina 1848–1895* (Druga knjiga), Ljubljana 1956, str. 547.

¹² Jakob Aleshovec, »Blatnovashko ministerstvo«, *Brencelj v koledarjevi obleki*, Ljubljana 1870, str. 19.

¹³ »Volilcem kronovine kranjske!«, *Brencelj*, 1870, sht. 11.

¹⁴ Jurij Mlat. (Josip Jurchich), »Pisma gorenjskega pohajkovalca«, *Slovenski narod*, 1868, sht. 101.

¹⁵ »Iz Ljubljane«, *Slovenski narod*, 1870, sht. 152.

¹⁶ -r.-, »Iz Ljubljane, 14. dec. (Izv. dop.)«, *Slovenski narod*, 1870, sht. 147.

¹⁷ Po: »Iz Ljubljane. Dezhelni zbor«, *Novice*, 1871, sht. 52.

¹⁸ »Dr. Keesbacher«, *Slovenec*, 1885, sht. 104.

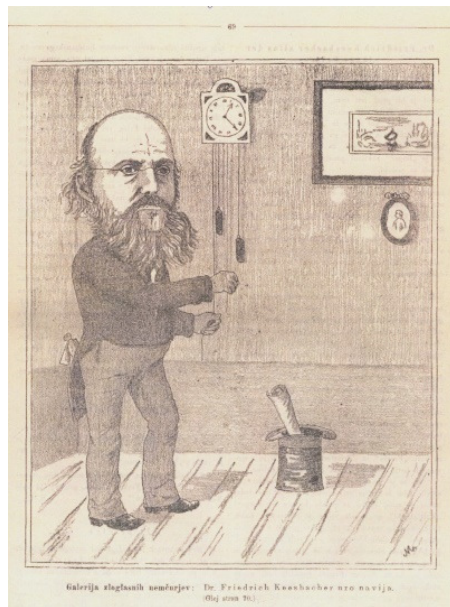
¹⁹ »Habemus papam«, *Slovenski narod*, 1885, sht. 164.

²⁰ »Velik skok«, *Slovenski narod*, 1885, sht. 165.

²¹ Slovenski prevod nemshko-liberalnega gesla »Besitz und Bildung«. Frazo »Kapital in inteligencija« naj bi prvi uporabil ljubljanski policijski komisar Vidic v porochilu o izgredu Sokola v Shantlovi vezhi julija 1867 (po: »Ker sedanja vechina mestnega zbora ni dosegla tega ...«, *Novice*, 1868, sht. 35).

Dr. Friedrich Keesbacher, *Brencelj*, 1870, sht. 6

Galvija slaganost učenarjev: Dr. Friedrich Keesbacher uro navija.
(Rej. 2008 9c.)

»Dr. Friedrich Keesbacher uro navija«, *Rogach*, 1887, sht. 9

Esejnica

Peter Amalietti

MATERIALNI DOKAZI O SLOVENSKEM POREKLU LATINICNIH CHRK

Poznavanje abecede je enako kot poshtevanka nekaj splošnega in samoumevnega. Kot vemo, ima vechina jezikov svojo lastno in svojsko abecedo, poshtevanka pa je prav nasprotno univerzalna in povsod veljavna. Abeceda zajema oziroma prikazuje niz vseh glasov, ki jih neki jezik uporablja, a je to le v primeru naravnega jezika, kakršen je slovenshchina, sicer to ne velja. V vsakem primeru pa je abeceda seznam vseh chrk, ki jih uporabijo pri zapisovanju glasov posameznega jezika. Moje dokazovanje bo zelo preprosto, govorim namrech o temeljih, in pri tem je najlepše to, da lahko bralec vse moje argumente preveri tudi sam – poznati pa mora seveda nasho abecedo. In da mi boste lazhe sledili, si pri sebi za zacetek najprej glasno povejte abecedo od A do Zh.

Zdaj jo she enkrat deklamirajte (glasno ali le v duhu), vendar pa bodite pri izgovarjanju posameznih glasov pozorni na tisto mesto v ustih, na katerem se posamezni glas pojavi oziroma oglasi. Prvi glas A je edini, ki ob delno razprtih cheljustih nastane tik pred ustnicami in she zunaj ustne votline, glas B je le za polovico ali en centimeter umaknjen, saj se oglasi med ustnicami, naslednji glas C se prvi oglasi znotraj ustne votline, glas Ch nastane she malo bolj znotraj, vendar vishje, namrech kot vsi shumniki tik ob nebu, sledi mu glas D, njemu sledi glas E, in tako vse do zadnje chrke nasho abecede, do glasu Zh, ki nastane na hrbtni strani zacetka zhrela oziroma kjer se nebo stika z vratom.

In zdaj she enkrat pozorno ponovite abecedo in se na lastni kozhi prepričajte, da nasha slovenska abeceda tvori popolni niz glasov, ki so razvrsheni po vrsti oziroma si zaporedno sledijo enako, saj je mesto tvorjenja vsakega naslednjega glasu v abecedi vselej tik ob predhodnem glasu. Glas B je desno od A in levo od C ... – in tako je v abecedi in v ustih. Zdaj smo se lahko torej skupaj prepričali, da razvrstitev glasov v slovenski abecedi ni nakljuchna ali umetna, temvech naravna, saj vrstni red njihove izgovorjave neposredno zrcali akustichno-fizikalne zakonitosti nastanka posameznega glasu. Kasneje boste razumeli, zakaj je to pomembno.

Nobenega dvoma tudi ni, da je nastanku abecede botroval nastanek pisave, in cheprav smo Slovenci v zgodovini uporabljali zelo razlichne pisave, pa moja odkritja o izvoru latinice dokazujejo, da je bila latinica zhe od samega nastanka (kot ena od etrushchanskih oziroma venetskih pisav) tudi pisava starih Slovenov. Dokazi za to trditev pa niso zgodovinske shpekulacije, temvech jezik sam.

Stari Latini nam torej niso ukradli le mitologije in civilizacije, temveč tudi chrkopis, ki je bil najprej namenjen za zapisovanje venetschine, da njihove kraje neshtetih slovenskih besed in korenov tukaj sploh ne omenjam ... Kot veliko vechino civilizacijskih pridobitev so namrech Rimljani tudi svojo pisavo povzeli po etrushchanskem chrkopisu, utemeljenem na venetskem chrkopisu, ki je najbrzh izhajal iz chrkopisa starodavne vinchanske podonavske kulture. O tem razvoju bomo govorili kdaj drugich, danes pa se bomo osredotočili na nastanek latinice in gajice. Porochal vam bom o svojem najnovejšem odkritju in kako je do njega prishlo. Vendar pa pri tem vem, da so vse to vedeli ucheni mozhje she v devetnajstem stoletju, she zlasti je to zagotovo vedel Hrvat Ljudevit Gaj, avtor nashega chrkopisa, ki je uvedel shumnike, pri katerih streshica, kot boste lahko videli, opisuje dotik jezika z nebom pri izgovarjavi posameznega shumnika.

Izum pisave je prvi korak pri nastanku in razvoju vsake civilizacije. Na zacetni stopnji razvoja civilizacije ni bilo zelo veliko besed in jim je zato zadostovala pisava, pri kateri je vsak pojem oziroma predmet dobil svojo pismenko. Ker pa je razvoj civilizacije nato terjal kovanje novih besed za nove stvari in dejavnosti, ki se kopichijo in jih je iz dneva v dan vech, vsekakor pa prevech, da bi lahko prav vsak nov predmet imel svoje risano znamenje, je chlovek moral iznajti nov nachin zapisa, in to je bil linearni chrkopis, ki temelji na omejenem shtevilu znakov za zapis glasov, ki sestavljajo posamezno besedo. Za nas je to nekaj vsakdanjega, vendar je nekdo nekoch to moral izumiti. Med vsemi chrkopisi je globalno gledano dandanes nesporna kraljica prav latinica. Zato mi je toliko bolj drago, da sem odkril, da so **latinske chrke shematični piktografski prikaz drzhe ustnic in lege jezika pri izgovarjavi posameznega glasu in torej vsebujejo neposredno navodilo, kako pravilno izgovoriti posamezni glas**, kar je vsekakor ingeniozni izum, ki pa ga lahko razumemo skorajda edinole Slovenci in nashi slovanski bratje, drugi narodi, ki zapishejo eno, izgovorijo pa nekaj chisto drugega, pa zagotovo ne.

V resnici nisem sicer odkril nichesar novega, temvech sem le obudil znanje iz preteklosti. Pri tem se mi zdi she zlasti zanimivo, da se z vprashanjem pisave sicer ne ukvarjam, ker se osredotocham na nastanek in razvoj jezika prek prouchevanja njegovega besedishcha; besede so s chrkami sicer povezane, saj tvorijo njihove zapise, vendar pri mojem prouchevanju niso pomembne chrke, temvech le glasovi, ki tvorijo zloge, ti pa besede. Tudi to moje odkritje je bilo povsem spontano in nenachtovano, saj se mi je vse skupaj razkrilo kar samo od sebe, ko sem bil zhe nekaj dni na prvem pravem dopustu po napornem letu, in to na chudovitem otoku Lastovu.

Od prvega dne na otoku sem ob istih urah slishal oglashanje grlic in zato sem zachel premishljevati o poreklu njihovega imena. Njihovo oglashanje se mi je zdelo zelo grleno in zato sem o imenu premishljeval v tej smeri. Tretji dan dopusta pa se je vreme znova razjasnilo in sem se ulegel v senco na plazhi ob kristalno prozornem azurnem morju notranjega jezera. Nekaj minut za tem, ko sem med udobnim lezhanjem zaslishal oglashanje grlic, sta le nekaj metrov proch od mojega

ležalnika na pesku ob vodi pristali dve svetlo rjavi grlici in se sprehodili mimo mene. Presunilo me je, ko sem videl, da imata obe okrog vratu jasno viden pas temno rjave barve, ki je bil videti kot nekakšna ogrlica. Zdaj sem torej spoznal, da ime grlica izhaja iz besede ogrlica, ki zelo podrobno opishe vidno posebnost te ptichje vrste.

Po tej ugotovitvi sem se zadovoljno znova zleknil na ležalnik in zamizhal. Pred notranjimi očmi se mi je tedaj v velikih chrkah pojavil napis O K O in za hip sem pomislil, saj to je menda skorajda zhe piktografski zapis in torej risba – che bi si namrech chlovek predstavljal oba O-ja kot ochesi, K pa kot nos. Naslednji hip sem to misel zavrnil kot chisto neumnost. Besedo OKO sem she enkrat izgovoril in tedaj sem uvidel, da pri izgovarjavi glasu O ustnice oblikujemo v krog. Nato sem rekel U in videl, da se pri tem ustnice iz okroglega O preoblikujejo in se malce stisnejo skupaj, enako kot se grafichno razlikujeta O in U. Ko sem nato izustil she I, sem uvidel, da se pri tem glasu ustnice vodoravno stisnejo v eno samo chrto, podobno chrki I (obrnjeni za devetdeset stopinj). Zdaj sem torej zhe odkril vzorec pri treh samoglasnikih. Zgrabila me je raziskovalna strast, in cheprav sem bil na dopustu, sem vklopil mozhgane.

Chrke veljajo za grafichne zapise in simbole posameznih glasov, ki v kombinacijah ali tudi sami zase tvorijo besede. Pred iznajdbo linearnega chrkopisa (venetski je bil najstarejsi, nekaj tisoč let starejsi od sicer slovitega ciprskega linearnega chrkopisa, ki so ga menda prinesli Fenichani, ki so bili tudi nashi predniki) so prve pisave temeljile na pismenkah, ki so bile risbe posameznih predmetov (na primer kitajska pisava in staroegipchanski hieroglifi, pa tudi harapska in sumerska), in so bile torej piktografska (enako velja za hebrejshchino, kjer je ALEF risba vola, BEITH pa risba bajte) znamenja. Z razvojem civilizacije in rojevanjem vedno novih besed je na naslednji civilizacijski stopnji prevladal linearni chrkopis. Sprva so zapisovali samo soglasnike, ki so bili kot nosilci korenskih jeder temeljni oznachevalci posameznega glasu in tudi nosilci pomena zloga ali besede; linearni chrkopis je namrech z omejenim naborom grafichnih znamenj za vse uporabljene glasove omogochal neshtete kombinacije. Shirjenje besedishcha je namrech zachelo obchutno presegati zmozhnost, da bi zanj ustvarjali vedno nove pismenke, saj jih ne bi nihche vech poznal in bi v pisnem sporazumevanju prihajalo do prevelikih nesporazumov.

Da bi se temu torej izognili, so vsem pomembnim (pomenonosnim) glasovom, iz katerih so v nekem jeziku sestavljene vse besede, pripisali posamezne chrke. Namesto neskonchnega niza pismenk je zapis zdaj temeljil na »sorazmernom« majhnem in omejenem shtevilu chrk abecede, ki pa so omogochale, da so vsi razumeli ali pa vsaj znali prebrati tudi nove, dotlej neznane besede – to je srchika univerzalnosti abecede in prednosti njene rabe, ki je danes v zahodnem svetu prevladujocha, saj danes vechina najbolj kulturnih narodov uporablja linearni zapis, imenovan latinica.

O veliki naravnosti slovenskih besed in pisave pricha tudi dejstvo, da se nasha beseda za OKO zachne z glasom O, ki piktografsko prikazuje oblike ochesa, kot tudi, da se nasha beseda za ushesa zachne z glasom U (enako tudi uhelj), ki je lep piktografski prikaz ushesa. Da torej obstajajo celo vizualno sinergichne povezave med glasovi, chrkami in nachinom njihovega tvorjenja na zvochni (kot glas) in vidni ravni (kot chrka). Za primerjavo sem pomislil, kako ochesu rechejo Anglezhi – AJ, napishejo pa EYE, in pomislil, kako je njihov jezik odtrgan od resnichnosti. Zhe zaradi dejstva, da Anglezhi in shtevilni drugi narodi, ki govorijo umetne in od slovenshchine občutno mlajshe jezike, napishejo eno, izgovorijo pa drugo, lahko tudi sklepamo, da potem naredijo nekaj tretjega, pri tem pa si mislijo nekaj chetrtega. Skratka, v te umetne jezike je vgrajena nekakshna shizofrenija ali razcepljenost med tistim, kar vidijo, in tistim, kar slishijo ali rechejo in ne nazadnje tudi storijo. V tem smislu je slovanskim narodom precej lazhe, pri nas je A A, O O in U U, ne pa, da pri A Anglezhi rechejo EJ, pri O OU, che pa sta dva OO pa U, in U je JU, vchasih pa tudi A, za povrh pa E izgovorijo I, I pa AJ. Ta huda zmeda je posledica tega, da je angleshki chrkopic temeljil na predelanem starejskem irskem, ki pa je bil she veliko bolj okulten od angleshchine, saj je poznal tudi chrke, ki se jih ni izgovorilo na glas, pa chrke, ki se jih je izgovorilo drugache, kot zapisalo, kar vse lahko srechamo tudi pri angleshchini. Vendar vse to presega namen tega sestavka.

Ob tem premishljevanju sem tedaj na tistem chudovitem obrezhju morskega jezera nenadoma kar skochil pokonci, ko se mi je posvetila povsem nova zamisel – kaj pa che latinska chrka O ni grafichni zapis ochesa, temvech ustnic, ko izgovorijo glas O? In enako je pri U, I in E.

Preden nadaljujem z opisom mojega odkrivanja, moram omeniti, da redno negujem dihanje, to negovanje pa se zachne vselej s tem, da jezik mehko pritisnem ob nebo na točki, na kateri sicer izgovorimo glas L. S tem zhelim povedati, da med meditacijo jezik vselej tishchim ob nebo, in se zato jezika pri tem tudi dobro zavedam in se nanj pogosto spomnim. In ko sem po tiho izgovoril A, sem uvidel, da se pri izgovarjavi tega samoglasnika ustnice zelo podobno vilasto razprejo, jezik pa je tedaj sredi ustne votline – namrech podobno kot prikazuje chrtica na chrki A. Predstavljati si morate usta pod kotom 90 stopinj glede na chrko A, srednja chrtica pa kazhe resnichni polozhaj jezika:

Nato sem si pred notranjim ochesom naslikal she vse druge chrke in za skoraj celotno abecedo odkril, da temelji na piktografskih in torej grafichnih prikazih, le da ti ne prikazujejo obrisov posameznih predmetov in drugih grafichnih podobnostih (kot na primer kitajske pismenke in hebrejske chrke), temvech so vse chrke natanchen prikaz tvorjenja posameznega glasu, ki sodi k chrki, oziroma so navodilo za to tvorjenje posameznih glasov, saj nam zgradba posamezne chrke

povsem jasno in nazorno prikazuje lego ustnic in jezika pri tvorjenju njenega glasu. Izrecite B in bodite pri tem pozorni na nachin, kako ga izgovorite: obe ustnici se pri tem malce napihneta, jezik pa je na dnu ustne votline, kar oboje prikazujejo obrisi chrke B – leva pokonchna chrta prikazuje lego jezika, desni zaviti polovichki pa ponazarjata lego ustnic, mesto, kjer je med obema polovichkama meja, pa kazhe na mesto, kjer se oglasi chrka B, namrech med nashobljenima ustnicama:

B

Izgovorite glas C in videli boste, da so pri tem usta malce razprta (kar ponazarja prekinjen krozhec), jezik pa je levo zgoraj pri zobeh na zachtetku neba (zato ni nobene chrstice):

C

Izgovorite glas Ch: ustnice in usta imajo sicer povsem enako lego kot pri glasu C, lego jezika pri Ch pa oznachuje streshica, saj se je za ta glas treba z jezikom dotakniti neba. Vsi shumniki imajo streshico in vse izgovorimo na enak nachin kot Ch – jezik se vselej za hip dotakne neba:

Č

Izgovorite glas D in vash jezik naredi podobno pot za zobmi, kakrshen je zviti del chrke D, ustnice pa so razvite vzporedno, kar oznachuje leva chrta chrke D:

D

Pri samoglasniku E se usta shiroko razpnejo, jezik pa je v sredini ustne votline:

E

Zgornja vodoravna chrta chrke F kazhe polozhaj zgornje cheljusti, spodnja spodnje cheljusti, ki se malce spusti (zato ni spodnje vodoravnice), srednja chrta pa polozhaj jezika:

F

Pri izgovarjavi chrke G so usta enako zaokrozhenata (zaokrozhenata je tudi chrka G in je tudi enako razprta kot ustnice) kot pri izgovarjavi glasu C, le jezik gre malce globlje v sredo ustne votline, kar prikazuje srednja oziroma vodoravna chrstica:

G

Pri izgovarjavi glasu H imajo usta skoraj enako obliko kot pri G, le da se malce sploshchijo. Obe zgornji konici na chrki H kazheta na razprte cheljusti, sredinska vodoravnica na lego jezika na sredini ustne votline pod nebom, spodnji konici pa kazheta na to, da se pri izgovarjavi glasu H razshiri vrat:

H

Navpichnica chrke I posnema tesno stisnjene ustnice pri izgovarjavi:

I

Ker to ni znanstvena shtudija, bom s to chrko konchal. Mislim, da je do zdaj bralec razumel bistvo povedanega in si lahko naslednje chrke pojasni kar sam, znanstvenikom pa prepustim to svoje odkritje, da ga razvijejo naprej.

Zdaj pa se vrnimo nazaj k naši abecedi z zacetka. Ta je namrech pomembno in nenadomestljivo dopolnilo latinskim chrkam, saj nam prav abeceda natanchno pove, na katerem mestu na vodoravni abecedni lestvici se oglasi posamezni glas, in che torej abeceda tvori vodoravnico v koordinatnem sistemu, v katerem je navpichnica posamezna chrka, dobimo popoln sistem učenja govorjenja in branja po nashe. Vse to so seveda vedeli tisti, ki so izumili to pisavo, saj je v nasprotju z nastankom in razvojem jezika, ki je bil sprva povsem naraven, izum pisave dosezhak chlovekove genialnosti, cheprav tudi druge zhivali uporabljajo oznachbe za sporochanje – na primer machke in druge zveri uporabljajo za to urin, ki njihovim tovarishem veliko sporochi. Podobno kot zhival z urinom oznachi svoj teritorij, pochnejo ljudje z napisi MEJA, PREPOVEDAN PREHOD! in podobno. V devetnajstem stoletju Ljudevit Gaj najbrzh ni bil edini, ki je she poznal izvor latinichnih chrk, z ideoloshkim somrakom v družhboslovju dvajsetega stoletja pa se je to – kot she marsikaj drugega – pozabilo in izgubilo.

Sklep

Najstarejsi znani linearni chrkopis je bil venetski (pelazgijski, etrushchanski, starofrigijski), iz njega pa se je nato razvil linearni zapis, ki ga zdaj popularno imenujemo latinica oziroma gajica, ki ima veliko enakih chrk.

Kot vemo, je linearni zapis mlajshi od piktografskega, vendar pa moje odkritje pokazhe, da je bila tudi latinica, ki je sicer linearni zapis, v resnici pravzaprav piktografska, le da chrke ne upodabljajo predmetov ali stvari, temvech neposredno prikazujejo, kako je treba oblikovati usta in kam polozhiti jezik pri izgovorjavi posameznega glasu oziroma chrke. Vendar je ta piktografski linearni zapis uvedel revolucijo v pisavah, izmislili so si namrech tudi druge chrkopise, ki sicer niso vech piktografsko prikazovali polozhaja ust in jezika pri izgovorjavi, v vsem drugem pa so posnemale linearno zamisel, da lahko namrech z omejenim shtevilom chrk in njihovo kombinacijo zapisishemo vse besede, nove in stare, ki jih bo bralec znal prebrati, tudi che jih prvich vidi. Ko se je pojavila nova beseda, jim ni bilo vech treba iskati ustreznega grafichnega simbola, raje so uporabili dogovorjena znamenja za glasove, ki sestavljajo posamezne besede. Povezanost slovenske abecede in izgovorjave latinichnih chrk lepo pokazhe, da so si jih izmislili Stari Sloveni oziroma Etrushchani. O tem pishem podrobneje v knjigi *Prababica sanskerta*. Ker pa govorci nashe materinshchine vselej dobro vedo, kako izgovoriti posamezni glas oziroma chrko, predvidevam, da latinice niso izumili za lastne potrebe, temvech za tuje govorce, kar so Rimljani tudi bili.

Milosh Kosec

GRADNJA JERUZALEMA – INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA IN IZNAJDBA MORALE V ANGLESHKI ARHITEKTURI

Vsako leto septembra napolni Royal Albert Hall, veliko krozhno koncertno dvorano na robu Hyde Parka v sredishchu Londona, glasbe in patriotizma zheljno obchinstvo, da bi prisostvovalo zadnjemu izmed poletnih promenadnih koncertov – »Last Night of the Proms«. Skupaj z zborom, orkestrom in mnozhicami v javnih parkih shirom po Britaniji, kamor se koncert prenasha v zhivo, pojejo najbolj priljubljene domoljubne pesmi od *Rule Britannia* pa do samoumevne *God Save the Queen*. Najbolj nestrpno prichakovana med tem klasicnim patriotichnim venchkom pa je pesem, ki je v slabih sto letih, odkar je uglasbljena, obveljala za neuradno angleshko narodno himno. Poje se na nogometnih tekmah in na srechanjih konservativne stranke, odmeva v anglikanskih cerkvah in je obvezna sestavina vsakoletnega zasedanja laburistov:

Mar na zelene Anglije gore
so noge te nekdej stopile?
In Anglije prijetne trate res
so Jagnje Bozhje opazile?

Mar lesketal se Bozhji je Obraz
v oblachnih grichih tam v davnini?
Je stal Jeruzalem kdaj tu, kjer zdaj
so mrachni Satanovi mlini?

Daj Lok mi iz plamtechega zlata!
Daj mi Pushchice hrepenenja!
Daj Kopje mi: Oblaki proch z neba!
Daj Voz ognjenega zharenja!

Ne bo zamrl v meni Dushni boj
in mech v rokah ne bo mi spal,
dokler na Anglije prijaznih tleh
Jeruzalem ne bo spet stal.¹

Napev je sredi klanja prve svetovne vojne zlozhil Sir Hubert Parry, pesem pa je napisal pesnik, mistik, grafik in slikar William Blake zhe vech kot stoletje prej, ob zori dobe, ki je to dezhelelo in ves svet za vedno odlochilno zaznamovala. »Mrachni

Satanovi mlini« so leta 1804 zhe preplavljali sever Anglije in vechja urbana sredishcha, kamor so se stekale surovine iz Britanskega imperija in vsega sveta. Tu so jih prevzeli parni stroji in brezimne mnozhice, ki so v rekah zapushchale revno podezhelje in se stekale v urbane slume zgodnjih industrijskih mest ter iz njih ustvarile potrošno blago, ki je, cenejshe kot kadarkoli, potovalo v prodajo nazaj po vsem svetu. Anglija je prvenstvo v industrijski revoluciji obdrzala celih sto let ter je zachrtala svetovni ekonomski in druzhbeni razvoj vse do danashnjih dni. Parni stroj je vsaj tako intenzivno kot sohasni napoleonski val vojn in revolucij na kontinentu razgrajeval stare rezhime in odpiral pot novemu druzhbenemu redu, meshchanstvu in kapitalizmu. Chetudi je otoshko kraljestvo z njim osvojilo svet, je proces industrializacije nepovratno razklal angleshko identiteto. Hrepenenje po neomadezhevani, predmoderni angleshki krajini, posuti s podezhelskimi dvorci in slikovitimi vasicami, je narashchalo vzporedno z izrednim tempom urbanizacije.

Tudi (in she posebej) v angleshki arhitekturi zadnjih stoletij se zgodovina zemljishkih in trgovskih shpekulacij kazhe na najbolj povedne nachine, pach povsem v duhu mladega, ekstrovertiranega in agresivnega kapitalizma, ki je dezhele prepredel z mnozhichno industrializirano proizvodnjo. Od vsega zachetka pa ni nich manj opazna tudi zgodovina poskusov ponovne gradnje obljubljenega Jeruzalema na »Anglije prijaznih tleh«. Brezkompromisno dobichkarstvo ne gre v nobeni dobi bolj z roko v roki s pridiganjem visoke morale kot ravno v Veliki Britaniji Charlesa Dickensa in kraljice Viktorije. Podobno velja tudi za gradnje v tem obdobju, ki nikoli prej in nikjer drugje niso tako popoln odraz golih kapitalskih interesov na eni in pravichnishkih moralnih manifestov na drugi strani.

Da bi lahko vsaj deloma razumeli razlike med otoshko ter kontinentalno gradnjo in arhitekturo, moramo priznati, da se ta dva principa ne bojujeta drug proti drugemu, ampak sta na nekoliko shizofren nachin nenehno povezana znotraj iste pozicije, in da se ta inherentni notranji konflikt kazhe prav v vsaki dobi, zachenshi z angleshkim barokom in silovito reakcijo nanj v obliki palladianizma. Ne glede na sosledje gradbenih slogov, ki je bilo na Otoku v primeri z ostalo Evropo vedno nekoliko posebno, se angleshka arhitektura skozi celotno zadevno obdobje izrazha v istih slogovnih (formalnih) jezikih kot ves ostali zahodni svet. Vendar pa je teza prichujočega besedila, da se vsebina in sporochilnost te angleshke arhitekture v primeri s preostalo pomembno razlikujeta. Od kod posebnosti in zakaj se kazhejo tako, kot se? Zdi se, da se tu najprej pokazhejo simptomi modernega kapitalizma ter njegovega vpliva na produkcijo najdrzhjih in najkompleksnejshih mnozhichnih potroshnishkih dobrin – bivalishch, to pa je morda v dolocheni zvezi z dejstvom, da gre za druzhbo, ki v nasprotju z ostalo Evropo nikoli ni dozhivela resnega poskusa socialnega prevrata ali realne grozhnje vladajochemu razredu. Po drugi strani pa se pri obiskovanju nekaterih najbolj fascinantnih angleshkih arhitektur ne moremo izogniti niti razmisleku o druzhbeni mochi in nemochi arhitekture in umetnosti v dobi, ko je medij te umetnosti neizogibno vezan na pogoje trga.

Greenwishki barok

Zgodovina angleškega stavbarstva zgodnjega novega veka v primeri s kontinentalnim razvojem ubira vechinoma samosvojo pot. Gotika, ki je Angliji podarila neverjetno raznolik opus katedral, kapel in samostanov, se v nasprotju z vechino ostalih evropskih obmoelij zavleche globoko v 16. stoletje. Tudorska arhitektura je po formalnih znachilnostih she napol gotska, po karakterju pa she povsem srednjeveshka; le kiparski detajli in arhitekturni fragmenti izdajajo omejen vpliv renesanse, medtem ko mnozhica pravih in umetnih dimnikov, ki poudarjajo vertikalnost zgradb, ter velike zastekljene povrshine, ki nakazujejo prenos tehnoloskih inovacij gotike iz cerkvene v zasebno, posvetno sfero,² izdajajo mochno srednjeveshko tradicijo. Drugache kot v Italiji, ki je v reprezentanchnih gradnjah zhe dezhela umetnikov-arhitektov, se v Angliji znanje she vedno prenasha obrtnishko, s tradicijo, brez humanistichno-umetnishkega naboja.

Ves razvoj angleške arhitekture pa nato na zacetku 17. stoletja ne le spremeni, ampak kar preobrne en sam chlovek – Inigo Jones, prvi angleški pravi arhitekt, ki osebno uvede jezik klasicne arhitekture v nacionalno stavbarstvo, dotlej tako izolirano od vplivov s kontinenta. Njegova senca, ki se v angleški psihi nelochljivo povezuje z izrochilom Vitruvija in Palladia, pada na lokalno arhitekturno sceno she vsaj chetrt tisochletja. Na zacetku 17. stoletja Jones postavi na kraljevem posestvu v Greenwichu na vzpetini nad Temzo svoj arhitekturni manifest – Kraljichino hisho, ki se je morala sodobnikom zdeti kot rokavica, vrzhena v izziv stoletni tradiciji. Hisha, cheprav po merilu skromna (she posebej glede na status narochnice, kraljeve soproge kraljice Ane), s svojo zadržhano simetrijo, kjer bi tudorski narochnik prichakoval slikovito kakofonijo razlicnih elementov, ter z disciplinirano in ubrano notranjo zasnovo izdaja duha klasicne arhitekture. Z vsemi temi lastnostmi kraljichina hisha, cheprav novost za Anglijo, ne bi presenetila obiskovalca s kontinenta. Vendar pa hisha ne pomeni le uvoza tujih novosti na domacha tla; v svoji sintezi tujih in domasih vplivov vsebuje tudi elemente, ki bi jim v Franciji in Italiji tezhko nashli vzporednico. Kraljevski narochnik onkraj Preliva je, ko si je izbral stavbishche za svojo novo vilo ali paviljon, najprej ochistil okolico vseh motechih elementov. Che je bilo potrebno, je dal prestaviti cele ceste in vasi, dolochil je glavne osi zasnove ter naravno in kulturno krajino prilagodil svojemu pogledu iz sredishcha novogradnje. Pri Kraljichini hishi pa nam she posebej daje misliti, da je skozi objekt speljana javna cesta. Ne mimo, niti ob, ampak skozi – in to tako, da cesta deli pritlichje na dva dela, ki sta shele v nadstropju z mostovzhi povezana v celoto. Cesta izvotli osrednji del dvorca, kjer bi utemeljeno prichakovali prostor za slavnostno stopnishche in dvorano, ki je zato potisnjen na obod zasnove. Objekt v majhnem merilu zrcali lokalne posebnosti: jedro mochi angleške monarhije ni v francoski obsesiji z bozhansko pravico kraljev ali v tesni povezanosti z zemljishko aristokracijo, temvech v pragmatichni navezavi na narashchajochi druzhbeni sloj trgovcev in podjetnikov. Zato pomembna trgovska cesta v srcu palache ni motnja,

ampak njena bistvena simbolna sestavina, ki zaznamuje zacetek vsebinskih razlik med poslej formalno sorodnima razvojem arhitekture na kontinentu in na Otoku.

Zhe Greenwich sam po sebi ponuja obilo materiala za raziskovanje takih razlik. Pri tem ni zanemarljiva lega te v 17. stoletju od Londona she povsem lochene vasi, ki je bila ob ustju Temze she napol obmorsko pristanishche ter eden od centrov razvijajoche se britanske vojne in trgovske mornarice. Povsem umestno je torej, da je bil ravno Greenwich izbran za angleshko, mornarishko razlichico parishkega kompleksa zgradb »Les Invalides«, namenjenega veteranom kopenske vojske. Oba objekta sta iz nominalne funkcije bolnishnice in doma za ostarele ter obnemogle veterane prerasla v samoslavlilni spomenik vladarja in drzhave; to se za danashnjega obiskovalca kazhe kot poseben pomenski problem, vendar nas tukaj bolj zanimajo s slogom povezane posebnosti greenwishke Kraljeve bolnishnice za mornarje. Njeni avtorji so trije najbolj vidni mojstri kratkotrajnega, a ustvarjalno silovitega angleshkega baroka: Sir Christopher Wren, Nicholas Hawksmoor in Sir John Vanbrugh. Ti trije arhitekti so angleshko arhitekturo pripeljali v morda najblizhje sozvochje s kontinentalnim razvojem, pri chemer se njihove ustvarjalne mochi niso omejile le na uvazhanje tujih idealov, ampak so omogochile razvoj posebne, domishljijsko bogate in lokalno zaznamovane razlichice baroka. Dve generaciji po Inigu Jonesu je v neposredni blizhini njegove Kraljichine hishe zrasel chudovit *ensemble* zrele, dramaticzne barochne arhitekture, v kateri pa vendarle prevladujejo umirjena razmerja in klasicna kompozicija. Izrazito osna zasnova je presenetljiva, ker se odreka poudarku na sredishchu – obe kupoli, ki oznachujeta vhod v kapelo na eni in v slavnostno dvorano na drugi strani, sta sposhtljivo potisnjeni iz sredine ob stran, da nove gmote ne bi zakrile dragocene male bele arhitekture Jonesove Kraljichine hishe, ki tako postane pravi center celotne zasnove. Ker je Jonesova hisha zasnovana v mnogo manjshem merilu kot bolnishnica, je njena centralna vloga v kompoziciji predvsem izraz zgodovinske sposhtljivosti; brez zavesti o izrednem vplivu Kraljichine hishe je konflikt med slavnimi barochnimi boki zasnove in njenim majhnim centrom, ki deluje kot chisto pravi angleshki *understatement*, enigmaticen in povsem nebarochen. Je pa ta konflikt zelo pomenljiv – tudi zato, ker ob rojstvu angleshkega baroka zhe napoveduje njegov konec: v teku ene same generacije bo neopalladianizem v brezobzirnem spopadu popolnoma izrinil prizadevanja za razvoj domache shole baroka.

Ob pozornem ogledu tega kompleksa pa nam ne ostanejo skrite she nekatere druge posebnosti, ki bi jih na kontinentu pri primerljivem objektu le tezhko nashli. Za primer vstopimo v zgolj navidezno najbolj barochni interier kompleksa – v slavnostno poslikano dvorano v zahodnem traktu. Na prvi pogled bi lahko bili tudi v Italiji: od tal do stropa poslikan prostor je prekrit z alegorichnimi podobami pomorskih bitk in zmagoslavnihi vladarjev. Na videz absolutistichna ikonografija pa izzveni v prazno, ko usmerimo pogled na pomensko najbolj poudarjeno tochko interierja – na veliko kupolo nad vhodom, kjer je mesto po konvenciji namenjeno vladarju ali Bogu samemu. Kralj je resda tudi tukaj, vendar je le eden v mnozhici

imen, ki se pojavljajo na naslikanih chastnih kartushah pod lanterno in ki so med seboj hierarhichno razporejena glede na vishino financhnega daru, ki so ga njihovi nosilci namenili gradnji bolnishnice in je s prozaichno natanchnostjo zabezhen poleg imen. Pred sabo imamo nekakshen barochni ekvivalent sodobnega javno-zasebnega partnerstva z vnaprej izstavljenim računom. Najbolj vzvishen prostor je torej rezerviran za donatorje – in samo vishina prispevka odmerja mesto posameznika na družbeni lestvici, ne vech rod ali vloga v nespremenljivem bozhjem nachrtu kot v fevdalizmu. Burzhoazija je v Angliji zhe zmagala, podoben ikonografski program pa bi bil v okolju sochasne absolutistichne Francije ali Nemchije vsaj tako nezaslishan kot trgovska cesta skozi kraljevo palacho. V greenwishki bolnishnici se za berninijevskimi stebri, za dramatichno in razgibano barochno kompozicijo ter med interpolacijami pilastrov in tezhkih manieristichnih okenskih okvirjev skriva zhe chisto angleshki karakter podjetnistva in zasebne pobude, ki si je pod kontinentalnim vplivom za obdobje ene generacije sicer voljna nadeti povrshnik barochnega jezika, vendar v zhe chisto moderni maniri lochi slog od njegove vsebine. Semantika baroka ima na angleshko arhitekturo le minimalen vpliv. Bolj nevtralen neopalladianizem in umerjen klasicizem sta za vechinoma shpekulativno naravo angleshke arhitekture 18. stoletja primernejsha in manj konfliktna medija.

Vojna gosposkih amaterjev

Nadvse primerno je, da je Sir John Vanbrugh zachel svojo poklicno pot kot vohun, pustolovec in dramatik; k arhitekturi se je brez kakršnekoli formalne izobrazbe usmeril v drugi polovici zhivljenja in s svojim delom dokazal, da je v 18. stoletju vloga gosposkega amaterja she lahko bila vredna sposhtovanja. Namesto za arhitekta in slikarje konvencionalnega shtudijskega potovanja v Rim je v svoji mladosti dozhivel nekoliko manj prostovoljno bivanje v Franciji, kjer so ga zaradi suma vohunjenja za nekaj let zaprli. To so bila leta intenzivne gradbene dejavnosti v Parizu in po vsej verjetnosti tudi njegova uchna leta v arhitekturi, saj je tu Vanbrugh prezhivel dobrshen del svojega zapornishkega obdobja. Po vrnitvi v domovino so v tem posamezniku z vseh vetrov zbrane lastnosti izbruhnile v verjetno najbolj domishljijsko razlichico angleshkega baroka (ko bi se vsaj vech arestantov ukvarjalo z arhitekturo!). Castle Howard, Blenheim in Seaton Delaval so tri njegove mojstrovine, ki jih je skupaj s Hawksmoorom postavil za svoje liberalne aristokratske prijatelje. S svojo pojavnostjo so prava *architecture parlante*³ in mnogo dolgujejo scenografski spretnosti arhitekta-dramatika, z nadvse uchinkovitim kopichenjem tezhkih gmot pa so tudi nazorno pojasnilo verjetno najbolj duhovitega epitafa kakshnemu arhitektu: »Tezhka bremena je postavljjal nate, zemlja, zato ga tudi ti prekrij z vso svojo tezhko.«⁴

Vanbrughove ekstravagantno ekspresivne palache v krajini, hierarhichno obvladani po francoski maniri, pa so vzbudile angleshke prastrahove pred domnevnimi absolutistichno-katolishkimi pretenzijami baroka – v obseznhnih kompozicijah Blenheima, ki ga je angleshka monarhija kot bivalishche in spomenik postavila v chast vojnemu heroju vojvodi Marlboroughu, je zares chutiti le malo zasebne pobude. Reakcija zoper barok se je razrasla v pravo moralistichno krizharsko vojno (prvo, a ne zadnjo v zgodovini angleshke arhitekture), ki je povzročila popolno prevlado neopalladianizma za vech kot stoletje. Bojno polje so postala posestva in rezidence angleshke aristokracije, poveljstvo nad palladijanci pa je prevzel Lord Burlington (she en primer nadarjenega gosposkega amaterja) ter jih s pomochoj arhitektov Williama Kenta in Colina Campbella povedel do zmage. Odlochilna bitka: Chiswick House.

Ta svobodna reinterpretacija Palladijeve Vile Capra na obrobju Londona je zhe od nekdaj sprozhala konfliktna mnenja. Lord Hervey jo je sicer duhovito oznachil kot »premajhno, da bi bila primerna za bivanje, in preveliko, da bi si jo lahko kot okras obesili okrog vratu,«⁵ vendar je spregledal, da ni bila zasnovana niti kot bivalishche niti kot drag statusni simbol, temvech kot bojni manifest. V tej vlogi je povsem upravichila Burlingtonova prichakovanja. Hisha namrech sledi jasnemu geometrichnemu in simetrichnemu ustroju Palladijevih vil s centralno dvorano pod kupolo na sredini. Podobno kot pri beneshkih vzorih, je glavno bivalno nadstropje dvignjeno nad nizhji pritlichni nivo; dostopno je po dramaticnhnih troramnih zunanjih stopnishchih. Notranjshchina je kombinacija izredno razkoshno, a v detajlih konvencionalno opremljenega bivalishcha (vsaj nekoliko v nasprotju z zadržhano

opremljenimi beneshkimi vilami, ki so namenjene *villeggiaturi*, idealu preprostega zhivljenja na dezheli) ter mavzoleja v chast Palladiju in Inigu Jonesu; kamini so natanchne kopije Jonesovih zasnov, ki jih je Lord Burlington hranil v »najsvetejšem«, to je v svojem kabinetu, kjer nad vrati she danes visi portret prvega angleškega klasichnega arhitekta.

Vsaj tako pomemben kot hisha je tudi park, ki jo obkrozha. Obsezno zemljishche okrog svojega bivalishcha sta Burlington in Kent spremenila v arkadijsko pokrajino, kjer rimski kipi iz Burlingtonovih italijanskih potovanj, skupaj z eksotichnim mediteranskim rastlinjem in majhnimi slikovitimi antichnimi arhitekturami, oblikujejo podobo ponovno najdenega raja; tovrstni pitoreskni park bo kot nasprotje francoske geometrijsko strogo obvladane krajine postal ideal angleške pokrajine. Na neki nachin gre tu zhe za iskanje »Anglije prijaznih tal« iz Blakove pesmi. Angleških palladijancev ni prav nich motil uvoz tujih vzorov Vitruvija in Palladia; sinteza neopalladianizma in pitoresknosti je povsem angleški izum, ki je s svojo reinterpretacijo antike na novo izumil tradicionalno podobo angleškega Jeruzalema, kakršna pred Burlingtonom seveda ni nikoli obstajala. Iz averzije do barochnih ekstravaganc in angleškemu karakterju domnevno tujih vzorov nastane moralno gibanje s skoraj versko gorechnostjo – novi ideal angleške podezhelske palladijanske rezidence in pitoresknega parka iz Chiswicka bliskovito osvoji britansko otochje. Zhe nekaj let po dokonchanju vile Chiswick House je angleški barok zastarel in iz mode, njegovi predstavniki pa odrinjeni na rob ustvarjanja.

Londonske shpekulacije

London je urbana poshast, ogromno mesto, ki ga javni promet komaj she obvlada, vendar pa nobena evropska prestolnica ne vzbuja v toliki meri občutka, da je iz vasi shele nedavno postala mesto. Razpetost med nostalgичnim »nazaj« in podjetnim »naprej« ni nikjer drugje bolj vidna kot v angleških stavbah in ulicah. Metropolita premore komaj kaj tlakovanih trgov v kontinentalnem smislu; londonski »square« je skoraj zanikan javni prostor: ozelenjen park (praviloma ograjen in zaprt – ključe imajo le stanovalci okolishkih hish), ki ga obkrozhajo individualne vrstne hishe, vsaka s samostojnim vhodom z ulice. She vech – pred javno cesto s pločnikom, tem nujnim zlom skupn(ostn)ega zhivljenja v mestu, je hisha vsaj deloma obvarovana s pravcatim obrambnim jarkom (ki si uradno nadene krinko svetlobnika servisne kletne etazhe), chez katerega vodi mostich do glavnega vhoda. Skoraj nas preseneti, da se mostovzha ne da dvigniti; znani izrek »an Englishman's home is his castle« lahko razumemo kar dobesečno⁶. Geslo »družhba ne obstaja, so le posamezniki« tako ni le neoliberalna domislica Margaret Thatcher, ampak v enem stavku izkristalizirana modrost mnogih generacij Anglezhev. Taka vrstna hisha, namenjena eni družhini, samostojna in samozadostna, ograjena od svoje okolice in izolirana od družhbe, je vse do tridesetih let 20. stoletja in nastanka pojma »enoetazhnega stanovanja« edina oblika urbanega prebivanja v Londonu in vseh angleških mestih. Neznansko bolj je standardizirana kot blokovska naselja množichne gradnje po drugi svetovni vojni; od 17. stoletja skoraj nespremenjena, she danes pomeni britanski bivanjski ideal. Morda she bolj neverjetno kot nespremenljivost angleške vrstne hishe je dejstvo, da je ustrezala potrebam vseh slojev. Londonski gradbeni pravilnik iz 18. stoletja razlikuje vsega skupaj shtiri tipe hish, ki se med sabo razlikujejo le po velikosti, zadostijo pa prav vsem družhbenim potrebam⁷. Mestna hisha aristokrata in predmestna hishica rudarskega delavca se v merilu razlikujeta za precejshen vechkratnik, v zasnovi pa sta si skoraj enaki. Soba na ulichno stran, soba na dvorishchno stran, na hodniku pa stopnishche, ki ta vzorec vertikalno povezuje. Vertikalna orientacija stanovanja je prav tako ena otoshkih posebnosti, ki je nekđaj obiskovalce s kontinenta spravljala v veliko zachudenje: »Te ozke hishe s tremi ali shtirimi nadstropji – eno za obedovanje, drugo za spanje, tretje za družhenje, s podzemno kuhinjo in s podstreshjem za sluzhabnishtvo – in hitrost ter neprisiljenost, s katero chlani družhine menjavajo nadstropja, spominja na zhivahnost ptichje kletke ...«⁸

Da so Anglezhi tako hitro izumili sebi ustrezno idealno hisho, je seveda vsaj v enaki meri tako blagoslov kot tudi prekletstvo; kilometri variacij na isto temo se vijejo tako v centrih velikih mest kakor v najbolj zakotnih predmestjih malih podezhelskih gnezd. Angleška obsedenost s slikovitostjo se izdatno ukvarja z vsako posamezno hisho. Stavbe so razbite na vhodne partije, variirane zatrepo, stolpiche, zastekljene izzidke, kamnite in mavchne ornamente. Kolikor je zhelja po slikovitosti vsaj deloma porojena iz strahu pred dolgočasjem ponavljanja istega vzorca skozi stoletja, je kot zdravilo popolnoma zgreshena. Dolga ulica hish, ki se

vsaka zase tako trudi za posamezen slikovit uchinek, deluje she za spoznanje bolj monotono, kajti vsaka je slikovita na natančno enak način. Kombiniranje nespremenljive tipologije z nespremenljivo tehnologijo – običajna gradnja z (vidno) opeko – kajpak prav nič ne pripomore k zmanjšanju monotonijske. Če Evropejec le težko ceni rezultate take miselnosti, pa je njena trmoglavost in popolna nedovzetnost za skusnjave novega in senzacionalnega zhe skoraj ganljiva. »Keep calm and build on ...«⁹

Na prelomu 18. v 19. stoletje postane delo arhitekta povsem prepleteno s poklicem zemljishkega shpekulanta; pogosto sta obe vlogi del iste osebe, to pa je bil razširjen oHITEK tudi tako priznanemu ustvarjalcu, kot je John Nash. Avtonomno arhitekturno invencijo tega chasa moramo iskati v povsem zasebni sferi arhitekta-ustvarjalca, kjer se skriva za podobo ekscentricne osebnosti Sira Johna Soana. Soanova hisha (oziroma tri med sabo povezane tipične londonske hishe na *squaru* Lincoln Inns Field) omogochi potovanje po hodnikih podzavesti arhitektove osebnosti; tu vse govori o avtonomni arhitekturi in o strasti ustvarjanja. Skoraj vsi prostori so osvetljeni z vrha; kompleks je prepreden s svetlobniki, ki spushchajo z barvnim steklom obarvano svetlobo vse do kleti, ta pa postane nenavadno srce hishe. Izreden trud je vlozhen v lochitev svetlobe od pogledov navzven, na londonske ulice. Celo pred zunanje stene ene izmed vrstnih hish je postavljena dodatna stena, ki omogochi, da imajo tudi najbolj konvencionalni prostori v objektu skozi dvojno fasadno opno filtrirane poglede. Ostale sobe zaznamujejo nenavadni proporci, velika vishina in vchasih prav neverjetna ozkost prehodov. V vechini sob je njihova forma povsem lochena od konstrukcije – pogost element kupole ima ob svojem obodu navadno polmetrske rezhe, ki jo lochujejo od nosilnih sten in obenem omogochajo osvetlitev. Redka okna se odpirajo na interna dvorishcha in svetlobnike: Soane nam pogled she dvesto let po svoji smrti usmerja stran od pragmatichne londonske gradnje in v lastno arhitekturno fantazijo. Stene so she dodatno dematerializirane z mnozhico skulptur in mavčnih odlitkov arhitekturnih detajlov, tako da vchasih le stezhka uganemo, ali v polsencah opazujemo kip ali obiskovalca, dokler se slednji ne premakne. Vsi ozki prehodi tega fantazijskega domovanja se stekajo v klet, kjer egipchanski sarkofag tri nadstropja pod osrednjo kupolo pomeni srce hishe – ne pozabimo, da so ti interierji plod chasa pisateljice Mary Shelley in gotskega romana! Na ulicah Londona se v tem chasu odvija she zadnja stopnja utilitarizacije arhitekture v sluzhbi kapitala, za vrati Lincoln's Inn Fields 13 pa poskusha Soane temu vsaj v zavetju zasebnosti ustvariti nasprotje: arhitekturo popolnoma osvoboditi utilitarnih zahtev. Morda je ravno zaradi svojega konchnega neuspeha to najbolj poveden, nedvomno pa najbolj fascinanten londonski interier.

Da poleg ozelenjenih in privatiziranih »squarov« London nima javnih trgov, seveda ni mogoche rechi. Najvehji izmed njih, Trafalgar Square, je na prvi pogled spodoben tekmeč najvehjim parishkim javnim potezam. Z impozantnim Nelsonovim stebrom, s shtirimi gromozanskimi levi ter z na vse strani posejanimi

bronastimi generali in admirali premore celo nekakshen priblizhek Anglezhem drugache tujega chuta za pompozni imperializem (cheprav se je pred kratkim na enega podstavkov prikradel moder francoski petelin ter tako na duhovit in zelo angleški samoironichen nachin ublazhil enodimenzionalno slavnost trga, posvečenega zmagovalcu nad Napoleonovim ladjevjem). Vendar se tudi tu nacionalna simptomatika ne skrjuje: obe fontani ob straneh Nelsonovega stebra sta menda tako veliki zato, da onemogochata množichna zborovanja na razsezhnem prostoru sredi mesta in v neposredni blizhini centra politichne mochi, Whitehalla. Preprost, a uchinovit poseg, ki iz Evrope uvozi reprezentanchno, ne pa tudi politichne funkcije trga (strah pred revolucijo je v Angliji 19. in 20. stoletja nenehno prisoten). Izredno razvlechna in nizka ter parcialno izvedena fasada Narodne galerije, ki bi kot podezhelski dvorec sredi razsezhnega parka bolje uchinovala,¹⁰ le she okrepi protiurbano ost tega prostora. Vchasih se zazdi, da London premore en sam zares urbani trg – zastekljeni atrij Britanskega muzeja daje med dostojanstvenimi gmotami krozhne knjizhnice in galerijskih traktov občutek pravega javnega foruma.

Srednjeveshki socialisti

Zhe sredi 18. stoletja se zachno v Britaniji odvijati procesi, ki so nato kmalu prerasli v bliskovito napredujočo industrijsko revolucijo. Izum parnega stroja botruje nastanku tisochev »Satanovih mlinov«, ki v Blakovem chasu zhe dodobra prekrijejo Burlingtonovo idilichno zeleno Anglijo. Reakcije na spremembe nihajo med fascinacijo in grozo – Turnerjeva olja morda v najbolj popolni meri združujejo oba vidika novega sveta.¹¹ V chasu zgolj dveh generacij se britanska družba preobrazi iz vechinoma ruralne v pretezhno urbano. Trume ljudi, ki jih nova zakonodaja zaradi politichne mochi veleposestnikov ter velikanske potrebe po delovni sili v novih industrijskih sredishchih izrine v mesta, vzpostavijo prvi zares mnozhichni proletarski sloj v zgodovini. Blakova pesem, ki bi jo bralec Burlingtonovega chasa verjetno razumel kot zheljo konservativne vrnitve k angleshkim vrednotam, v tem obdobju zaradi povsod navzoche revshchine s svojim pozivom na boj postane povsem revolucionarno besedilo. Navsezadnje je Anglija 19. stoletja Marxovo najvechje upanje za uspesno proletarsko revolucijo. Vendar pa angleshko delavsko politiko bolj kot bojevita revolucionarnost vse do 20. stoletja zaznamuje utopichni socializem, ki zhe s svojim poimenovanjem na eni strani nakazuje nachelno odvrnitev od realno-politichnega delovanja, na drugi strani pa ohranja svojevrstno angleshko tradicijo iskanja Arkadije.

Che je Chiswick reakcija na kontinentalne absolutistichne vplive v arhitekturi in obenem manifest novega palladijanskega gibanja, potem je Morrisova Rdecha hisha v predmestju Londona reakcija zoper shpekulativno in standardizirano arhitekturno-obrtnishko prakso razvite industrijske dobe ter obenem manifest utopichnih socialistov. William Morris je skupaj z arhitektom Philipom Webбом zasnoval in opremil zgradbo, ki si s Chiswickom deli kar nekaj podobnosti: nobena od obeh hish ni zelo velika, obe sta najintimneje povezani s svojim vrtom/parkom, ki je bistven del arhitekturne zasnove, obe sta bili zgrajeni kot zasebni dom za svojega arhitekta-amaterja, v obeh primerih sta pri realizaciji pomagala profesionalna arhitekta (William Kent pri Chiswicku in Philip Webb pri Rdechi hishi), ne nazadnje pa sta tudi obe zasnovani kot prednja strazha moralne krizharske vojne v politichno angazhirani umetnosti.

V razkoshnem zelenju vrta se za zidano ograjo, ki posestvo varuje pred stikom s cesto, razprostira razgibana slikovita gmota iz rdeche opeke, ki je dala hishi ime. Obiskovalec iz 19. stoletja bi v podobi objekta le stezhka prepoznal revolucionarno arhitekturo – pred sabo imamo srednjeveshko zhupnishche ali pa manjši sedež zemljishkega gospoda iz 13. stoletja. Viktorijance bi morda presenetila le odsotnost mavchnih in kamnitih ornamentov na fasadi; avtorja hishe sta obdelavo zunanosti omejila na dekorativne variacije iz opeke, ki se kot vodilni motiv nadaljuje tudi v notranjosti. Kako drugachni pa so interierji: iz iskanja primerne opreme za Rdecho hisho s pomocho Morrisovih predrafaelitskih prijateljev in obiskovalcev se je razvilo gibanje *Arts and Crafts*, ki je tezhilo k revolucioniranju materialne produkcije oziroma k njeni odvrnitvi od tovarnishke mnozhichnosti nazaj k obrtniku in njegovi

delavnici. Srednjeveshko navdahnjena oprema hishe tudi ob podrobnejšem ogledu ostane edina invencija; arhitekturna zasnova se nekoliko presentljivo oklepa preverjene angleshke konvencije nizanja sob vzdolzh obeh hodnikov, ki se stekata v edini prostorsko dramatični del hishe – v vezho s stopnishchem. Pri tem se sobe med sabo skoraj ne povezujejo; angleshko bivalishche se je vedno odpovedovalo vizualnim in prostorskim senzacijam kontinentalnega *enfilade*, kjer se sobe v nizu odpirajo ena v drugo.¹² Srce hishe je salon v prvem nadstropju, ki s svojim stropom sega na podstreshje; tu dobimo zanimiv občutek, da smo vdrli v otroshko sobo. Odprti tramovi ostreshja in slikoviti elementi, kot so zastekljena lozha, majcena galerija za »trubadurje« ter belo pobarvano pohishtvo, she bolj poudarijo zhe tako povesod navzoch, malce otrochji eskapizem. Uchinek je danes morda she mochnejshi kot nekoch: umetnostni zgodovinarji zhe desetletje previdno odkrivajo in restavrirajo freske pod ometom, ki so plod gostovanj predrafaelskih prijateljev pri Morrisu in njegovi družhini. Srednjeveshka iluzija je tako popolna: Rdecha hisha je komaj poldrugo stoletje po svojem nastanku postala arheoloshko najdishche, podobno kot se nam po ogledu posestva zazdi, da pripadajo samooklicani socialisti stoletja oddaljeni preteklosti.

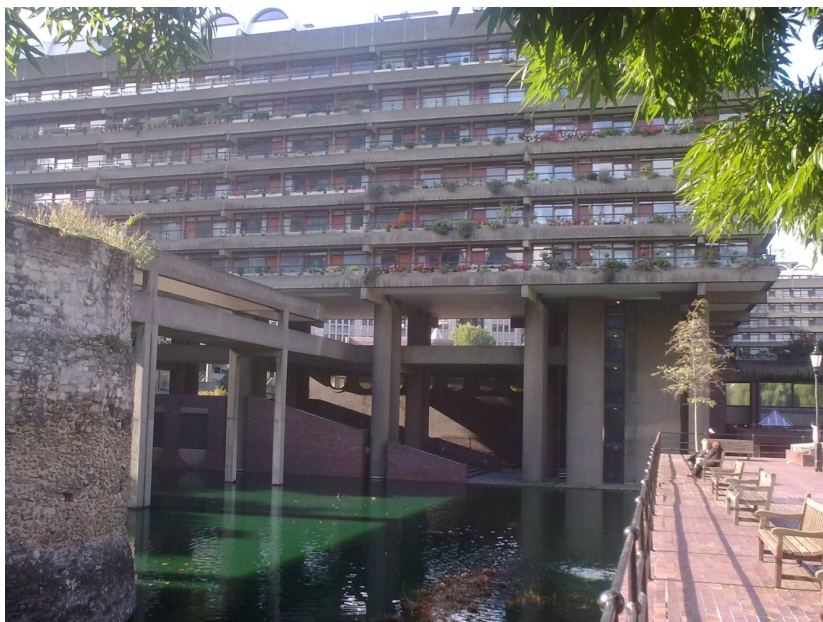
Delavsko gibanje v Britaniji 19. stoletja je odlochilno zaznamovala izbira legitimistichne, nerevolucionarne poti. Laburistichna stranka je prvich samostojno prishla na oblast z volitvami ob koncu druge svetovne vojne, ko je porazila Churchillovo¹³ konservativno stranko z obljubami o novi družbeni pogodbi. Zachne se gradnja moderne socialne drzhave z uvedbo zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja, z nacionalizacijo industrije in z obdavchevanjem bogatih. Za nas je morda zanimivo, da je tedanji novi ministrski predsednik Clement Attlee v enem svojih prvich govorov po izvolitvi napovedal prenovo drzhave ravno z Blakovimi besedami: »Ne bo zamrl v meni Dushni boj in mech v rokah ne bo mi spal, dokler na Anglije prijaznih tleh Jeruzalem ne bo spet stal.«¹⁴ Po vsej drzhavi se zachne intenzivna gradnja javnih bolnishnic, obchinskih stanovanj in hish ter celih novih mest. Prvich v novejsihi zgodovini se burlingtonovski konservativni angleshki krajini zoperstavlja opazna alternativa; da bodo nova delavska mesta iz zgodovinske distance ozhigosana kot neuspela tako iz politichnih kot tudi iz estetsko-arhitekturnih vzrokov, spominja na staro dilemo o »idealnih« mestih renesanse in baroka, ki z realizacijo navadno postanejo lastno nasprotje. V takem okolju se rodi brutalizem, ki v danashnji Angliji ohranja predvsem negativen prizvok, obenem pa nikjer drugod ne deluje bolje. Njegov trdnjavski znachaj je najmochnejše utemeljen ravno v ideoloshko sovrazhni okolici shpekulativne »Arkadije«, ki se je v angleshkih mestih neovirano razrashchala zhe dvesto let. Ravno tak odnos do svoje okolice ima obsezni kompleks Barbican v sredisshchu Londona, ki se je razrastel na parcelah Cityja, med drugo svetovno vojno bombardiranih in nato ochishchenih. Londonski City je bil od nekda in je she vedno korporativno obmochje, mesto v mestu, kjer ima kapital odlochilno

besedo.¹⁵ Sredi take kapitalistične trdnjave postaviti kulturno-stanovanjsko sosesko pomeni napovedati vojno, kompleks Barbican pa se tega zaveda na vsakem koraku.

Urbani stavbni otok je od svoje okolice dosledno izoliran – nivojskih dostopov skoraj ni, z izjemo uvozov za avtomobile. Peshci iz robnih ulic, ki želijo vstopiti v območje Barbicana, morajo vechinoma uporabiti izvennivojske dostope. Ko se po stopnicah povzpnejo nekaj etazh vishe in po temnih hodnikih premagajo prvo »obrambno linijo« robne pozidave, naenkrat vstopijo v povsem drug svet. Kakor se Barbican na svoji zunanosti trudi kazati obrambne okope, tako poskusha obiskovalcu v svoji notranosti pricharati podobo raja. Motorizirani promet sprejmejo kleti in prva nadstropja robne pozidave, tako da so avtomobili povsem izlocheni iz 16 hektarov velikega območja v sredishchu metropole. Chez območje se razteza velik vodni kanal s fontanami in kaskadami zhuboreche vode ter z bujnim rastlinjem; nad vsem tem v vishini desetih metrov potekajo mostovzhi za peshce, ki povezujejo glavne osi zasnovе z vhodi v stanovanjske in kulturne objekte, vzpenjajoche se na pilotih she vishe. Vsako stanovanje ima balkon ter širok razgled na ozelenjeno in tiho neprometno idilo. Obiskovalcu se zdi, da je pred sabo zagledal realiziran priblizhek Corbusierjevskih risb idealnih modernistichnih naselij z zelenjem, ki se preлива chez surovi beton.

Na prvi pogled je jezik Barbicanovega zrelega modernizma svetlobna leta od sentimentalnega srednjeveshkega eskapizma Morrisove Rdeche hishe; vendar pa njegova arhitektura dolguje angleshkemu izročilu mnogo vech, kot se zdi. Ostaline preteklosti, ki so prezhivele bombardiranje, so skrbno vpletene v modernistichni kompleks. Odkrite in prezentirane so celo »nove« ostaline – rimski ostanki, ki so bili odkriti med gradnjo Barbicana; mostovi za peshce se kar najbolj skrbno ovijajo okrog teh pitoresknh elementov, ki niso nich drugega kot moderni ekvivalenti antichnih templjev, paviljonov in razvalin angleshkega aristokratskega parka iz Burlingtonovega chasa. Celo arhitektura sama po sebi se vidno trudi za slikovitost: naenkrat opazimo, da linije mostovzhev niso toliko komunikacijske kot pa »scenichne« poti, ki poskrbijo za kar najbolj slikovite sekvenchne poglede. Seveda, saj prometna ureditev območja zaradi umika motoriziranega prometa z javnih povrshin v nichemer ne zahteva izvennivojskih poti za peshce. Angleshka angazhirana, samooklicana socialistichna arhitektura ne more ubezhati svojemu srednjeveshkemu utrdbenemu znachaju, pa naj gre za utopichne socialiste Morrisovega kova ali pa za brutalistichne eksperimente shestdesetih let 20. stoletja: v iskanju Jeruzalema (to pot delavskega, seveda) zavzame zhe vnaprej defetistichno drzho in ishche domnevne reshitve v dobri stari preteklosti. Kapital pach ni sentimentalen – v londonskem Cityju razen cerkva ter posameznih objektov, ki zaradi nikomur razumljivih zemljishkih shpekulacij she niso prishli pod udar investitorjev, starih stavb skoraj ni. Tudi v chasu t. i. krize se gradi s polno paro. Kapital je uspešno osvojil celo nekđaj najbolj delavsko območje Londona – vzhodne chetrti z londonskimi pristanishchi. Tako imenovani Docklands od zlatih osemdesetih 20. stoletja naprej dozhivlja preobrazbo iz zanemarjenega centra

kriminala in revshchine v postindustrijsko finančno »Meko«, kjer vlaki na desetih metrih nad tlemi shvigajo med grozdi nebotičnikov. Če se zdi danes futurizem Barbicana zhe nekoliko zastarel (ko domnevna podoba prihodnosti vzbuja nostalgijo, smo nekje nekaj spregledali), pa smo v Docklands pricha resnični prihodnosti, cheprav morda malce spominja na antiutopichno znanstveno fantastiko. Naj dodam, da se pogled iz Kraljichine hishe v Greenwichu, kateremu na ljubo so tako dosledno prilagodili kompleks Kraljeve bolnishnice z obema kupolama in omogochili razgled na Temzo (na zacetku tega zapisa smo prav tam iskali zacetke angleshkih arhitekturnih posebnosti), onkraj reke zaleti ravno v vso noch osvetljene steklene nebotichnike Docklands.

Za konec: tam, kjer se je vse zachelo

Mnozichna produkcija dobrin, ki je iz teritorialno omejenih in v tradicijo zazrtih partikularnih družhb ustvarila sodoben, globaliziran in razsredishchen svet, ima teritorialno povsem opredeljivo rojstvo. Sredi 18. stoletja se je na severu Anglije na obmochju Manchestra in Liverpoola zachela industrijska revolucija. Koncentracija proizvodnih zmogljivosti, ki jo je omogochil parni stroj, ter izum sodobnega zheleznishkega transporta sta novo dobo odtod shirila v svet, ki je po besedah Petra Parkerja postal le »stranska linija pionirske proge Liverpool-Manchester.«¹⁶ V Manchestru je bilo na vrhuncu njegove industrializacije predelanih 70% svetovnega pridelka bombazha; izdelke so ladje iz liverpoolskih pristanishch razvazhale po

shirnih trzhishchih Britanskega imperija. Tudi revshchina urbanega proletariata in prenapolnjeni slumi so tu prvich pokazali razsezhnosti druge, temnejshe plati novega ekonomskega reda. Gozdovi dimnikov na pletilnicah bombazha, ki so severno Anglijo prepredli v chasu ene generacije, so seveda Blakovi »temni Satanovi mlinci« – izviri neverjetnega bogastva in hitrega razvoja britanske družbe ter obenem kalilci idilichne predmoderne podobe arkadijske Anglije. Zato je podoba obeh omenjenih mest she danes povedna alegorija, cheprav sta v postindustrijski in postmoderni dobi zhe zdavnaj izgubili svojo vlogo svetovno pomembnih proizvodjalnih centrov.

V manchestrski chetrti Castlefield ima industrijska revolucija svoj spominski park, svoj nagrobnik tako rekoch. Tu je proces, ki je Zahod in pozneje ves svet spremenil iz predmodernih samozadostnih družhb v trzhishcha materialnih dobrin, postal del preteklosti, del tradicije, del dedishchine – same besede, ki so bile vitalnemu kapitalizmu industrijske dobe z njegovo nenehno rastjo, izboljšhavam, rushenji in gradnjami povsem tuje. To majhno obmochje je rojstni kraj prvega industrijskega transportnega kanala in rechnega skladishcha ter prve zheleznishke postaje in prvega zheleznishkega skladishcha. Transportne linije, ki so dovazhale bombazh in odvazhale tekstil, so se tu prepletle v neverjetno slikovit klobchich rechnih kanalov, pristanishkih naprav, zheleznishkih viaduktov in industrijskih dvoran. Razlichnim chasovnim in prostorskim plastem castlefieldske infrastrukture dajejo antichni ostanki rimskega Manchestra she neprichakovano poglobljeno chasovno distanco. Gledalec se zato le stezhka izogne sklepu, da so postali industrijski spomeniki priblizhno enako aktualni kot rimske ostaline, relevantni samo kot del kulturne dedishchine – edine she cvetoche industrije v Manchestru. Nabrezhja transportnih kanalov in opechnate stene skladishch prerashcha zelenje, med razsezhnimi litozheleznimi stebri zheleznishkih nadvozov in mostovzhev pa dobimo občutek, da se sprehajamo med ostanki mogochne izginule civilizacije. Edini sodobni vstavki so nujno potrebni elementi turistichne infrastrukture, ki v obliki avditorija in peshpovezav omogochajo ekonomsko izrabo te unikatne kombinacije slikovitih rushevin in postmodernega zabavishchnega parka. Turisti s svojimi fotoaparati postanejo neke vrste manchesterski Piranesiji, ki na film prenashajo svojo fascinacijo z odsluzhenimi fragmenti minulih chasov. Obsezni *Muzej znanosti in industrije* v blizhini s svojimi delujochimi parnimi stroji in pletilnimi napravami dodaja tej muzejski chetrti she nekoliko bolj obichajno, cheprav nich manj fascinantno dimenzijo.

Castlefieldske poljane so poslednje od prizorishch angleshkega konflikta med napredkom in iskanjem minule idile, na voljo obiskalcem. Tu se zhe stoletja staro nasprotje med »Satanovimi mlinci« in »zelene Anglije gorami« preobrazi v svojo zadnjo, postindustrijsko in postmoderno podobo. Prishli smo namrech do zanimivega preobrata: ravno ostaline procesa, ki je pred sabo mlel nekdej domnevno obstojecho idilo in ki je shele povzročil zheljo po iskanju Arkadije, so danes postale mitichna pokrajina stare, minule Anglije. Gre za nekakshno spravo med starima

sovražnikoma: ali so »Satanovi mlini« postali del tiste v preteklosti zhiveče Anglije, ki sta jo zhelela obuditi Burlington in Blake? Ali pa gre le za najbolj transparentno stopnjo v umetno ustvarjenem nasprotju, kjer je iskanje predmoderne idile le druga plat istega kovanca (vedno vechje modernizacije in avtomatizacije zhivljenja), ki bi vsaj deloma razloznila na videz perverzno nasprotje socialistov v srednjeveskih gradovih? Vprashanje presega obseg tega besedila; ko zapushchamo Castlefield, pa se vendar zavemo, da je neka doba nepovratno konchana. Industrijska revolucija je prishla umret tja, kjer se je rodila. Za sabo pushcha nekaj slikovitih ostankov, ki so sredi procesa umestitve v nacionalno in svetovno kulturno dedishchino. Njena dedishchina pa so tudi neshteti kilometri shpekulativnih zazidav, urbanih pushchav in odslužhenih rushevin na eni ter nekritichnega eskapizma na drugi strani; vse skupaj je iz te dezhele ustvarilo prvi zakljucheni uchni primer vpliva kapitala in industrijske proizvodnje na arhitekturo in bivanje.

(Besedilo je nastalo kot epilog jesenskega potovanja v London in po Angliji. Potovanje je z nagrado za shtudentsko Plechnikovo priznanje shtipendiral Sklad arhitekta Jozheta Plechnika, ki se mu na tem mestu najlepše zahvaljujem. Op. avt.)

(prva objava: Praznine - glasilo za arhitekturo, umetnost in bivanjsko kulturo, Ljubljana, 2014, sht. 5.)

¹ William Blake: *Jeruzalem* (prev. Miha Avanzo); *Sodobnost* (Lj. 1979), letnik 27, sht. 1.

Izvirnik: *Jeruzalem*; »And did those feet in ancient time/Walk upon Englands mountains green:/And was the holy Lamb of God,/On Englands pleasant pastures seen!/And did the

Countenance Divine,/Shine forth upon our clouded hills?/And was Jerusalem builded here,/Among these dark Satanic Mills?/Bring me my Bow of burning gold;/Bring me my Arrows of desire:/Bring me my Spear: O clouds unfold!/Bring me my Chariot of fire!/I will not cease from Mental Fight,/Nor shall my Sword sleep in my hand:/Till we have built Jerusalem,/In Englands green & pleasant Land.«

² Morda edini po značaju novoveshki razvoj, ki ga dozhivi angleška arhitektura 16. stoletja, je ravno udomachitev ali, če zhelite, profanizacija nekdanj na cerkvene stavbe omejene tehnologije. Pomenljivo je, da se ta proces, ki močno prispeva k razvoju udobja domovanj (v tem bodo Anglezhi ohranili prvenstvo vsaj do izuma angleškega stranishcha v 19. stoletju), odvija vzporedno z odklonom angleške cerkve od Rima in z osnovanjem nove protestantske drzhavne vere. V procesu lastninjenja nekdanjih cerkvenih posesti je precej samostanov in opatij postalo domovanje novih posvetnih zemljishkih gospodov, kar gotovo ni bilo brez vpliva na razvoj bivalishch.

³ Pri palachi Blenheim, na primer, ki je bila zgrajena kot spomenik in zahvala naroda angleškemu vojnemu zmagovalcu nad Francozi, so ornamenti skoraj izključno vojashke narave; namesto klasičnih motivov vaz in kipov se nad strehami kompleksa dvigajo okamenele vojne trofeje, topovske krogle in napachno obrnjene lilije kot simboli premaganega francoskega monarha.

⁴ »Lie heavy upon him, Earth, for he laid a heavy burden on thee.«, cit. v Kenneth Allison: *The Architects of London* (London, 2008), p. 69.

⁵ Cit. na: http://en.wikipedia.org/wiki/Chiswick_House

⁶ Pregovor ima realne temelje v angleškem pravu vse od srednjega veka naprej; britanski ministrski predsednik iz 18. stoletja William Pitt starejši je zapisal: »Tudi najrevnejši chlovek ima v svoji koči pravico kljubovati vsem silam drzhave. Chetudi je borna, jo stresa veter in jo skozi razpadlo streho zamaka dez, ne sme vanjo vstopiti niti sam angleški kralj.«, cit. <http://www.phrases.org.uk/meanings/an-englishmans-home-is-his-castle.html>

⁷ Prvorazredna hisha je bila vredna vech kot 850 funtov in je zavzemala okrog 100 m² etazhne povrshine, chetrtorazredna hisha na drugem koncu lestvice pa je bila vredna manj kot 150 funtov in je pokrivala priblizhno 40 m² zemljishcha. Gl. Sir John Summerson: *Georgian London* (London, 1962), p. 126.

⁸ Louis Simond na zacetku 19. stoletja, citiran v: Sir John Summerson: *Georgian London* (London, 1962), p. 67.

⁹ Parafraza motivacijskega gesla »Keep calm and carry on« na plakatih britanske vlade ob zacetku 2. svetovne vojne, ki je postalo pojem britanske dostojanstvene stoichnosti.

¹⁰ Njene razmeroma precej premajhne kupole na sredini in konceh stavbe znani angleški umetnostni zgodovinar Sir John Summerson primerja z »uro in vazama na kaminski polici, le da so manj uporabne.« Cit. Sir John Summerson: *Georgian London* (London, 1962), p. 209.

¹¹ Platni »Dezh, para in hitrost« ter »Temeraire« sta odlična primera. Prvo bi s svojim prikazom neizogibnosti modernizma lahko bilo predhodnik Munchovega *Krika*, drugo pa odlično prikazuje nostalgichen pogled na preteklost, ki je mozhen shele ob boku nezaustavljivega napredka.

¹² Razen zgradb, ki so jih neposredno navdihnili tuji vzori: palacha Blenheim je s svojim slavnostnim *enfilade* spet odlična izjema.

¹³ Mimogrede: Churchill je neposredni potomec vojvode Marlborougha, naročnika Vanbrugrove palache Blenheim, kjer se je slavni angleški ministrski predsednik tudi rodil – nabor angleške elite je vedno potekal v ozkem krogu.

¹⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/And_did_those_feet_in_ancient_time

¹⁵ Wren zhe po velikem londonskem požaru leta 1666 za geografsko in simbolno sredishche svojega nachrta za obnovo Cityja ni predvidel cerkve ali palache, marvech borzo.

¹⁶ Peter Parker: »The world is a branch line of the pioneering Liverpool-Manchester run,« cit. <http://en.wikipedia.org>

Za zgodovinski spomin

Damir Globochnik

SPOMENIK FRANU LEVSTIKU V VELIKIH LASHCHAH

Odbor za postavitve spomenika pisatelju, pesniku, kritiku, slovnicharju in uredniku Franu Levstiku (1831–1887) v njegovem rojstnem kraju je bil ustanovljen spomladi 1889 v Velikih Lashchah. Chlani odbora so bili: c. kr. notar Niko Lenchek (predsednik), posestnik Josip Hochevar st. iz Rashice (podpredsednik), učitelj Fran Ivanc in posestnik Josip Hochevar ml. (oba tajnika), zasebnik Fran Gruden (blagajnik), c. kr. okrajni sodnik Danijel Shufraj, c. kr. davčni pristav Makso Lilek, gozdni nadzornik Adolf Gaudia, zhupnik Lovro Gergolj, nadučitelj Josip Pavchich, c. kr. kancelist Jak. Roglich, trgovski pomochnik Ferdo Doganac, c. kr. poshtar in zhupan Matija Hochevar, trgovec Fran Grebenec, notarski uradnik Cvetko Velkovrh, posestnik Blazh Hudovernik, kamnosek Franc Jontez, posestnika Anton Debeljak in Anton Zhuzhek.

Levstikova hisha je bila lesena in v slabem stanju, zato nanjo ne bi bilo mogoče vzdati spominske ploshche. Odbor je sklenil postaviti avgusta 1889 manjši spomenik v obliki obeliska ali piramide v neposredni blizhini vasi ob okrajni cesti iz Velikih Lashch v Ribnico. Odbor je sredstva za spomenik pridobil tudi s pomočjo pisem, ki so bila poslana znanim rodoljubom.¹ Spomenik naj ne bi bil predrag, a primeren za Levstikovo pochastitev.²

Zagotovljeno je bilo sodelovanje Slovenskega pisateljskega podpornega drushtva, ki je poskrbelo za skupni grob in nagrobni spomenik Levstiku in Bozhidarju Raichu na ljubljanskem pokopalishchu pri sv. Krishtofu.³

Slovenec je marca 1889 objavil mnenje skupine vashchanov, da bi bil najprimernejši prostor za spomenik pred Levstikovo rojstno hisho. »Spomenik, naj bi stal, kako se chuje, na samoti ob okrajni cesti, kjer ga bodo ponochnjaki in popotni postopachi labko z blatom obmetovali. Dopisnik in vsi sosedje zhelimo, naj se spomenik postavi v vasi pred hisho.«⁴

Odbor je objavil pojasnilo: »Mnogosbtevilni odbor je sestavljen iz mozh, ki imajo popolno zaupanje tamoshnjega prebivalstva in v shiroki okolici. Poleg tega pa jamchita za dober vspeh njegovega delovanja veselje in pozhrtvovalnost, s katero se je lotil dela. V dejanji so odborniki vstvarili temelj spomeniku, ker v kratkih urah so zlozhili 250 gld., kar je gotovo veliko v mali vasi, kakor so Lashche. Odbor si je tudi popolnoma v svesti svoje odgovornosti nasproti vsemu narodu in dobro vé, da mora nabrano vsoto takó porabiti, da bode razsodna vechina slovenskega naroda odobravala nachin. Prostor je najprimernejshi. Spomenik bode od blizhnje hisbe oddaljen

picblib 100 korakov, a od rojstvene Levstikove komaj 150. Tu se torej ne more govoriti o samoti.»⁵

Ponovno so se oglasili, tokrat poimensko navedeni Levstikovi sosedje iz Dolnjih Retij Fran Gruden (blagajnik odbora), Fran Tomshich, Anton Gruden in Anton Marolt, ki so zatrdili: *»da bode spomenik stojech na samoti, v vedni nevarnosti, da ga ne poshkoduje kak ponochnjak, pijan voznik ali kak strastno zagrižen Kochevec, katerih se vedno veliko mimo vozi. Na vasi ostal bi stoletja in stoletja lep in nepokvarjen in bil bi vasi na chast.«⁶*

Dolenjske novice so aprila 1889 objavile dopis »Iz Retij«, ki navaja, da velikolashki domoljubi zhelijo, da bi Levstikov spomenik stal v Velikih Lashchah. Levstikovi sovashchani so vztrajali pri spomeniku v Dolnjih Retjah. *»Levstik je pach zaslužbil, da bi njegov spomenik stal na dostojnem prostoru, a za nas bi ne bilo chastno, ko bi se Levstikov spomenik kje drugje postavil, nego v njegovi rojstni vasi, kejer mu je žibelka tekla v mladostnih letih.«⁷*

Slovenski narod je objavljajl porochila o darovalcih. Do maja 1889 je bilo zbranih 970 goldinarjev, do julija 1300 goldinarjev. Skoraj polovico zneska sta prispevala velikolashki in ribnishki okraj; *»celo priprosti kmetje darovali so radovoljno svoje doneske.«* *»V tej zadevi se imamo mnogo zahvaliti nashemu izbornemu blagajniku g. Franju Grudnu, katerega marljivost in spretnost v blagajnishkih poslih je hvale vredno. Sploh pa je navdushenje za to narodno stvar občno.«* Ob zakljuchku spomenishke akcije je odbor pripravil *»Izkaz o doneskih«,* ki navaja med darovalci shtevilne znane Slovence. Denarne prispevke so poslali gimnazijski abiturienti, duhovniki, notarji, posestniki, poslanci, profesorji, trgovci, ucitelji, uradniki, veleposestniki, zdravniki idr.⁸

Maja 1889 je bilo zhe odlocheno, da bo spomenik stal v Velikih Lashchah. *»Saj je bil tu pokojni Levstik krsbchen, tu so bivali mnogo let njegovi roditelji, v tukajshnji sholi uchl se prve nauke in prezhivel vechino svojih mladih let. Stritar sam pravi: 'Levstik je Lashchan kakor jaz', tu sta bivala najveh kot studenta in 'Padarjeva gostilna', v kateri sbe vedno dobish dobro kapljico, imela bi mnogo pripovedovati od nashih dioskurov zlatih uzorov, plemenitih tezhbenj in brezshtevilnih zhelja, katere sta gojila za slovenski narod in Slovanstvo.«*

Kamen za obelisk so naročili v Repentaboru. V primeru zadostnih sredstev je bil predviden bronast medaljon z Levstikovim portretom, ki naj bi ga izdelal kipar Alojzij Gangl. Napisne chrke na obelisku naj bi priskrbelo Slovensko pisateljsko drushtvo.⁹

Odbor za Levstikov spomenik je 27. julija 1889 lahko povabil vse Slovence, naj se udelezhijo odkritja spomenika, postavljenega na novi lokaciji v Velikih Lashchah, in spominske ploshe na Levstikovem domu v Dolnjih Retjah. *»In v imenu tega priprostega naroda vabi odbor ves slovenski narod, da se vdelezhi slavnosti ter jo povelicha po svojih deputacijah ter pové Levstikovim rojakom, da se ne motijo, ko sodijo: kak velikan je bil njih vashchan!«¹⁰* Odbor je v vabilu na odkritje poudaril, da bo ta dan v Velikih Lashchah »lep narodni praznik.«¹¹

Spomenik je izdelal domachi podobar Franc Jontez (1853–1928), ki je bil tudi avtor nachrta zanj.¹² Franc Jontez je bil rojen v Cerovcu. Za podobarja se je izuchil

pri celjskem podobarju Ignaciju Oblaku. Delal je pri podobarjih Francu Zajcu v Ljubljani in Jerneju Jerebu v Metliki. Od leta 1878 je imel delavnico v Velikih Lashchah. Izdeloval in prenavljal je oltarje in drugo cerkveno opremo ter posamezne kipe.¹³

Pet metrov in pol visok obelisk iz repentaborskega kamna so postavili na najlepšem prostoru v Velikih Lashchah, pred zhupno cerkvijo, med zhupnishchem, poshto in sholo; slednjo sta obiskovala tudi Levstik in Josip Stritar. Na dvostopnichasti bazi se dviga meter visok srednji del spomenika, sestavljen iz shirshlega spodnjega in ozhjega vishjega srednjega kvadra, ki ima profilno uokvirjena poglobljena pravokotna polja z napisi in je na vseh straneh zaključen z izstopajochimi trikotnishkimi slemenskimi cheli ter s palmetnimi antefiksi na vogalih. Nad njim je ozhji, nizko piramidalno zaključen obelisk (vishina 4,5 m). Spomenik je obdajala ograja (shtirje stebrichki, povezani z verigo).

Na stranskih straneh spomenika so verzi iz Levstikovih in Stritarjevih pesmi. Napis spredaj: *Levstiku / narod slovenski 1889. Levo: Iz malega zaklada ti v narodi / Sezidal si poslopje velichastno; / Ti luchi si roditelj in svobodi, / Jeziku Ti ime si dal slovensko!* (F. Levstik, »Na Preshérnovi smrti dan«). Na desni: *Ko zvezde luh, poprej nikoli znane, / Posvetil nam Tvoj dub je iz nochi!* (F. Levstik, »Na Preshérnovem grobu«). Zadaj: *Kako se sluzbi domovini sveti, / Sijajen vzgled si Ti Slovincem bil!* (J. Stritar).

Spomenik in ploshcho na Levstikovi rojstni hishi so slovesno odkrili v nedeljo 11. avgusta 1889.¹⁴ Na predvecher odkritja so pripravili koncert na Grebenchevem vrtu, streljanje s topichi, prizhiganje kresov (velikanskih kres na gori sv. Ahaca, kresovi v velikolashki in ribnishki okolici) in umetni ogenj na hribu sv. Roka.¹⁵

Ljubljanska narodna drushtva so se odkritja udeležhila organizirano. Zbrala so se v Ljubljanski chitalnici (razen pevskega drushtva Slavec – pri Zidanem mostu na Karlovshki cesti), odhod iz Ljubljane pa je bil ob petih. Vozovi so se odpeljali po dolenski drzhavni cesti do Shkofljice, nato po okrajni cesti Ljubljana-Kochevje skozi Pijavo Gorico in po novi cesti do Turjaka, kamor so prispeli ob sedmi uri. Z dovoljenjem grofa Leva Auersperga so najbrzh obiskali turjashki grad. Ob osmi uri je bil odhod proti Rashici, kjer so izletniki stopili z vozov in korakali skozi okrasheno vas, rojstni kraj Primozha Trubarja, in si ogledali »*tike pota stojecho rojstno kocho njegovo*«. Pred Trubarjevo hisho je stal slavolok.¹⁶ »*Hisha, v kateri je bil Trubar porojen, je pritlichna in vechinoma zbe predelana, od nekdanjega poslopja ostala je nekda samo she jedna stena. Spomin Trubarjev obranil se je v ljudski tradiciji in dan danes se she govori, da je v tej hishi bil porojen 'ta lutrish Martin'*.«¹⁷

Ljubljanski gostje (okrog 150 oseb, mdr. 24 chlanov Sokola, 16 chlanov chitalnice z zastavo, 38 chlanov drushtva Slavec z zastavo) in gostje iz Zhuzhemberka, s katerimi so se Ljubljanchani seshli v Rashici, so po chetrh ure trajajochi vozhnji prispeli v Velike Lashche. Pred vasjo jih je prichakal slavolok, pod njim pa pozharne brambe v shpalirju, zastopnice lepshega spola v narodnih noshah, chlani

odbora in drugi dostojanstveniki iz Lashch in okolice. Gostom je dobrodoshlico izrekel zhupan Matija Kochevar. Ela Shiferjeva je z drugimi domachimi in ribnishkimi dekleti Sokole in pevce obdarila s shopki. Zahvalila sta se jim Tekavchich v imenu Sokola in Valentinchich v imenu Slavcev. Z godbo¹⁸ na chelu so gostje vstopili v slavnostno okrashene Velike Lashche. »*Po pribodu v Lashche se je vsak okrepchal, kakor je vedel in znal, ali bolje recheno, kakor mu je bila usoda mila, da ga je zanesla v dobro krcmo. Vechina ni dobro naletela, zajutrek ni bil dovoljen in bil je slab prichetek za kulinarichne uzhitke, katerih je popoten chlovek tako zelo potreben.*«

Ob desetih je bila v zhupnijski cerkvi sv. masha, ki jo je daroval domachi zhupnik Lovro Gerjol z asistenco. Pri mashi je pel shentjakovski cerkveni pevski zbor iz Ljubljane. Po mashi je sledilo odkritje spomenika. Zbralo se je toliko ljudi, da so gasilci z napetimi vrvmi komajda vzdrzhevali red.¹⁹

Slavnosti govornik, notar in dezhelni poslanec Janko Kersnik je petnajst minut chez enajsto uro stopil na govornishki oder. V jedrnatem govoru²⁰ je opisal Levstikove zasluge na jezikoslovnem in leposlovnem področju ter njegovo nemirno in bedno zhivljenje, »*ono trojno gorjé, katero opeva Simon Jenko v krasni pesni in katero je Levstik okushal malone ves chas svojega zhivljenja*«. »*Levstikovo ime bode slovelo, dokler bode donela slovenska beseda. Slavljenc ni bil srechen v zhivljenji, a bil je vedno odkrit, pravichen in poshten. Spomenik bode prichal o hvalezhnosti slovenskega naroda do odlicnega sina. Slovelo bode Levstikovo ime, ko morda zhe po spominskem kamnu ne bode sledí.*« Kersnik je govor zakljuchil z besedami »Slava Levstikovemu spominu!«.

Po padcu zagrinjala s spomenika so zadoneli klici »Zhivio«, pevsko drushtvo Slavec je zapelo Jenkovo »Molitev«.

Predsednik odbora Niko Lenchek je izrekel vrsto zahval: »*Slavno obchinstvo! Chuli ste krasne besede gospoda predgovornika. Vtisnite si jih v srce in spomin! Odkrit je spomenik, ki ga je postavilo slovensko domoljubje in narodna zavest v slavo Levstiku, v slavo vsemu slovenskemu narodu in posebno chast tukajshnjemu kraju, ozhji domovini Levstikovi.*« Velikolashki zhupan Martin Hochevar je sprejel spomenik v last in varstvo z besedami: »*Ta spomenik je vidno znamenje zavednosti slovenske, zhiva pricha veselega vsestranskega napredka, kateri je slovenski narod naredil zadnjih shtirideset let pod milim in pravichnim vladanjem Nj. velichanstva presvetlega cesarja Franca Jozhefa I., kateremu zato navdusbeni zaklichimo trikratni: 'Zhivio!'*« Pevci so zapeli »Cesarsko pesem«. Na spomenik so polozhili vence z napisi: *Velikolashke gospe – Levstiku, Ljubljanska chitalnica, Slovenke – rojaku, Pevsko drushtvo 'Slavec', Vzornemu Slovencu – odbor, Novomesbka narodna drushtva, Narodna ribnishka dekleta – slavnemu pisatelju in Sokol ljubljanski.*

Ob eni uri je bil skupni obed oziroma banket pod kozolcem na Grebenchevem vrtu, na katerem so se zbrali gosti iz Ljubljane, Ribnice, Lozha, Zhuzhemberka in drugod, chlani odbora, drzhavna poslanca dr. Ferjanchich in Shuklje, dva dezhelna odbornika, dvanajst dezhelnih poslancev, odlicniki iz Lashch in okolice, skupaj okrog 300 oseb, »*a pri stranskih mizah mnogo priprostega ljudstva*«.

Med banketom je igrala godba, pevci so zapeli vech pesmi, pri tem naj bi s krasnim tenorjem izstopal zlasti Pavshchek. Prvo napitnico je Niko Lenchek izrekel v chast cesarju: *»Posebno mi Slovenci mu moramo biti hvalezhni, kajti pod njegovo vlado se je prichel nash narodni razvoj in postali smo to, kar smo danes, enako veljavni vsem narodom avstrijskim. Zato mi tudi veli dolzhnost in hvalezhnost, da napijem najprvo nashemu milemu vladarju in Vas pozivljem, da se dvignete z menoj in zaklichete: Bog pozhivi nashlega presvetlega vladarja Franca Jozhefa I. mnoga, mnoga leta!«*

Ljudje so stoje ponovno prisluhnili cesarski himni, ki jo je zaigrala godba. Vodja kochevskega okrajnega glavarstva dr. Thomann je prisotne nagovoril v lepi slovenshchini: *»Narod, ki postavlja zaslužnim ljudem spomenike, chasti svoje dushevne orjake, a chasti tudi sam sebe. Levstik ni bil aristokrat po rodu, tudi ne po denarji, toda aristokrat po duhu. Spomenik je v chast rodu, Velikim Lashcham in rojstveni vasi Rétijam.«²¹*

Sodnishki pristav Shkofic se je v imenu odbora zahvalil vsem drushtvom in korporacijam, ki so jih na odkritju zastopali odposlanci. V imenu mesta Ljubljana sta v Lashche prishla zhupan Peter Grasselli in cesarski svetnik Ivan Murnik, ljubljansko chitalnico in chitalnishki pevski zbor je zastopal dr. Karel Bleiweis vitez Trstenishki, Druzho sv. Cirila in Metoda dr. Josip Voshnjak, Glasbeno matico dr. Fran Ferjanchich, Pisateljsko drushtvo prav tako dr. Voshnjak in Andrej Zhumer, drushtvo Pravniki dr. Danilo Majaron, ljubljanski Narodni dom dr. Maks Pletershnik in dr. Josip Stare, Krajcarsko druzho Evgen Lah in dr. Stare, Slovensko Matico prof. Fran Levec, Josip Kersnik, Grasselli in Lah, Kmetijsko druzho predsednik cesarski svetnik Murnik in tajnik Gustav Pirc, Dramaticno drushtvo Ivan Tavchar in dr. Josip Stare, Akademsko drushtvo Slovenija Josip Kushar in Bleiweis vitez Trstenishki, Akademsko drushtvo Triglav Anton Shifrer in Hinko Vech, ljubljanski Sokol Ivan Hribar, dolenski Sokol Ignacij Klinc, trzhashki Sokol Alojzij Grebenc, Josip Abram in Karol Paternost, Slovensko uchiteljsko drushtvo v Ljubljani A. Zhumer, Slovensko pevsko drushtvo Slavec Ignacij Valentinchich, Slovensko pevsko drushtvo na Ptuju dr. Franc Gros, Bralno drushtvo v Zhuzhemberku dr. Fran Pehani in dr. Volchich, Kranjsko chitalnico notar Viktor Globochnik in Metod Pirc, Slovenske bicikliste Kozhelj, Gasilno drushtvo v Zhuzhemberku Koncilija, Gasilno drushtvo Dolenja vas Ignacij Merhar, Gasilno drushtvo Stari trg Mlekuzh in Mlakar, Gasilno drushtvo Brdo Rahne, Ribnishko-lashko strelsko drushtvo okrajni sodnik Shuflaj, Delavsko pevsko drushtvo Fr. Saksner, Vrhnishko chitalnico notar Komotar, borovnishko bralno drushtvo Ivan Majaron in Dragotin Zhitnik, Trzhashko chitalnico Hinko Vilichich in Ivan Mankoch, chitalnico v Shentvidu nad Ljubljano Miroslav Tomc, koroshke Slovence Jakob Hochevar iz Velikovca, Chehe Tomek, Narodni dom v Novem mestu Ivan Krajec, chitalnico v Shkofji Loki Jak. Hafner, Kamnishko chitalnico in Liro Dav. Novak, obchino Ribnica Fr. Erhovnic, obchino Sodrazhica J. Droblich, obchino Bloke Ivan Modic, obchino Lozh Lah, obchino Mala vas Janez Stih in Fr. Brdavs, turjashko obchino J. Zgonc in Janez Sterle.²²

Profesor Fran Levce je napil velikolashkemu okraju, ki je dal troje velikih mozh: Primozha Trubarja, Frana Levstika in Josipa Stritarja. Velikolashko okolico je zato poimenoval »Latium«. ²³ Dezhelni poslanec dr. Ivan Tavchar je z naslednjimi besedami napil slovenski domovini: »Pri tacih slavnostih, kakor danes, smé nam Slovincem ponosno biti srce. Od blizu in dalech privrelo je ljudstvo, da slavi mrtvega nasbega pevca, kojega telesne ostanke je vzela v sé zemlja slovenska. Ali njegove pesni doné po nashi zemlji okrog in okrog ter navdushenja budé, kjerkoli zadané! To je ravno lepa usoda pesnika, da sbe iz groba stoji s svojim narodom v zvezji, da mu grob nikdar osamljen ni, ker se nad njim, kakor mnogobrojna mavrica na veke odsvita zhar pesmi njegove. Pred takim grobom stojimo danes, in vsi chutimo, da nam pesnik ni umrl; vzét nam je prah njegovega bitja, duh pa je ostal mej nami, in med nami bo ostal, dokler se bo chula slovenska beseda po zelenih nashih kerajinah!

S ponosom nas navdaja danashnja slavnost! Narod, ki svoje pesnike tako chasti, jih je tudi vreden; plemenitih lastnosti mora imeti preobilo, **che v teh materijalnih chasih, ko se vse drvi za denarjem**, svoje najlepshe dnove posvetuje poeziji in njenim svechenikom. S tem kazhe nash narod, da v javnem zbhivljenji ne smé vladati samo glava, temvech tudi srce. S tem kazhe nash narod, da mu v javnem zbhivljenji veljajo ideali in uzori, che so tudi nedosegljivi, kakor je nedosegljivo marsikaj, kar so si do sedaj nashi najboljshi mozhyje razzheleli, na kar so upali nashi prvaki tedaj, ko so narod vzbujali iz smrtnege spanja!

Zategadelj pravim, da je danashnja slavnost tudi tolazhilna. Ni mu obupati narodu slovenskemu! Ne ljubijo nas niker, povsod nas sovrazhijo, na vseh kerajih nam skusbajo odglodati kos zemlje slovenske. Che se trudimo na suboparnem polju politichnega delovanja, ne pričakujemo nas ministrski sedežhi. In che je kdo pesnik slovenski, Bogu naj zahvali, da mu konečno truplo v zemlji domachi lezhi. Ali vendar presbtejte jih, koliko malo jih je dandanes, ki so odpadniki svoji slovenski domovini, dasi jim nichesar ne obeta, dasi jim malo, prav malo dati more. Skoraj nichesar drugzega ne, kot grob, v katerem je zatonilo tudi kipeche srce nasbega Levstika. In pri tej revshcbini, vendar koliko bogastvo! Dasi nam slovenska domovina nichesar ne obeta, vendar je dan za dnem vechje shtenilo njenih vojakov, ki stopajo odbijajoch vsake napade tesno v vrsto, ter nam dajejo porosbtvo v to, da bo ta zemlja, ki brani v sebi ostanke nashih pesnikov, vedno slovenska ostala. Nichesar nam dati ne more, ali vendar jo ljubimo nad vse! Kaj bi bil Slovenec brez ljubezni do svoje domovine? Mala kaplja, ki zginé v neskonchnem morju! Ta ljubezen pretresa narod od prvega do zadnjega chlena, ona nam navdushuje vse nashe bojelnike, ona nam bo ojachila tudi nashe otroke, da bodo branili vsako ped slovenske rusbe. Ta ljubezen je tudi, ki postavlja spomenike pesnikom, ki ustvarja slovesnosti, kakor je danashnja!

Zatorej, mati Slovenija, bodisi edina, bodisi na shtiri kose razdeljena, ne obupaj! Od nekdaj je zbhivel tod tvoj rod in tudi v pribodnje bo zbhivel, ker pesniki, kakor je bil Fran Levstik, niso se brezuspeshno trudili, sad njihovega delovanja se ne raztrese, kakor se raztrese komet v vechni eter! To je dan, ki s celim prepričanjem smemo vsklikniti: Narod bo vedno stal! Drvgnimo torej chasbe, in prepričani bodite, da jih v opombo Frana Levstika najboljše izpijemo, che vskliknemo: Bog obrani slovensko domovino!«

Dr. Voshnjak je nazdravil drzhavnim poslancem. Drzhavni poslanec dr. Fran Shuklje je »nadaljeval« Tavcharjevo misel o narodnem idealizmu: »Kdor se kolichkaj resno bavi s politiko, znati mora, da je izgubljen vsak narod, unichena njegova pribodnjost, kakor

hitro mu ugasne sveti plamen hrepenenja po narodnih idealih. V razvoji chloveshtva je idealizem prevzelen faktor, in prevelika njegova tvorna sila, da bi ga smel prezirati resen politik. Toda g. dr. Tavčar govoreč o narodni politiki, stavil je v neko protislovje: **'Srce in glavo'**, idealizem torej in realistično politiko. In tu treba dodati nekaj opazek, sicer se **napačno** razumejo njegove besede. Taka je v političnem gibanju; chuvajmo, skrbno gojimo one nazore, za katere se navdushuje nash narod, hrepenimo po njihovem ozhivotvorjenju, a pri vsem nikdar ne pozabimo **dejanskega** položaja, v katerem se nahaja vsak **praktičen** politik. Pri njem ne zadostuje golo navdushenje, gledati mora na to, kar se dá izvršiti v danih razmerah; poleg **srca** mora za svēt povprashati trezno rachunajočo, hladno **pamet**. 'Srce' in 'glava', to ni nikakoshno protislovje v politiki, **združeni** moramo biti, sicer je zamán vse hrepenenje po narodnih idealih, sicer ostanejo vedno nedosežbeni v narodnem zhivljenju. Iz lastne skušnje vém, kaké britki položaj chestokrat iz tega nastane možhu, delujochemu na političnem polju. A tolažbi ga naj zavest, da dosežebe zazhbeljeni cilj le tedaj, če sta mu **srce in pamet združeni** narekovali njegove ukrepe!

I pri nas Slovencih mora biti takó! Saj je tudi nam mnogokrat bilo težhavno vstrajati v takozvani 'vladni stranki'. Marsikdaj nas je 'srce' gnalo na drugo stran, v opozicijo, v nasprotje k vladi, katera je tolikokrat prezirala nashe opravichene zhelje. Ali, gospóda moja, 'glava' dejala je drugache! In kdo bode zanikal, da smo ukrenili pravo pot, mi drzhavni poslanci, slushajoch to, kar je velevala hladno realistična **pamet!** Oglejte si danashnje razmere ter primerjajte zh njimi položaj, v katerem se je nahajal narod slovenski pred desetimi leti, in pritrđiti mi mora vsak objektivni sodnik, da je nasha politika **koristna** bila narodnemu napredku, da smo po tej poti mnogo priborili bornemu svojemu narodu!

Tedaj, gospóda moja, vodilo nam bodi: 'Srce in glava!' Ali jedna meja je potegnjena, katera se nikdar ne sme prekorachiti. Narekuje jo **narodna chast!** Kedar je ta prizadeta, takrat minejo naj vsi pomisleki; vlado, katera bi zhalila narodno chast, noben poshten rodoljub, noben politik vech podpirati ne bode mogel. Morda se bližhamo osodnemu trenotju, ko tudi pri nas nastopi taka muchna doba, tak kvarni prevrat. Mnoshé se znamenja na političnem obzorju. Glejte, vberajshnji slovenski listi prinashali so obshiren telegram o jako pomenljivem chlanku, objavljenem v oficijoznem dunajskem 'Fremdenblatt'-u. Tam se predbaciva Slovanom, da so oni nepristopni ideji narodnega sporazumljenja, da zabhtevajo 'uresnichenje nachel', s kojimi se ministerstvo, stojech nad strankami, nikoli sprijazniti ne more. Govori se o **'mochni roki'** – gospóda moja, te besede so dosti jasne. A plashile nas ne bodo! Hladnokrvno smo postopali slovenski drzhavni poslanci, s tem vechjo odlochnostjo branili bodemo pravice svojega naroda, če se jih zhalili, če se zhalili narodna chast nasha! In mi vém, da se je prebudil nash rod, da za nami stoji narod slovenski. Ponosno to izrekam pri tej lepi slavnosti, katera je sama najboljshi dokaz, da je probujena in zavedna tudi nasha **dolenjska** stran. Dvignem torej svoj kozharec ter napijem narodu slovenskemu in njegovim idealom. Gojimo jih v svojih srcih, pamet in razsodnost naj nam kazhbeta pravo pot, po kateri se dvignemo do njih ozhivotvorjenja, in če treba braniti jih, potem storimo to z jekleno odlochnostjo, z možhato desnico! (Burno odobravanje.)²⁴

Med govorniki na banketu so bili tudi dr. Ferdo Schiffrer, dr. Janko vitez Bleiweis, ki je napil v imenu akademskega drushtva Slovenija, in Dragotin Hribar. Prof. dr. Fran Celestin iz Zagreba je v daljšem govoru napil slovenski bodochnosti. Po končanem govoru so Sokoli govornika dvignili na rame.²⁵

Daljshi Shukljeto nagovor, ki je sledil Tavcharjevemu, bi lahko povezali z razhajanjem znotraj liberalnega dela slovenske politike. Oblikovali sta se dve skupini, »elastiki« in »radikali«. Poimenovanje »elastiki« je nastalo na podlagi govora Janka Kersnika v kranjskem dezhelnem zboru oktobra 1883 pri verifikacijski debati glede volitev v veleposestniški kuriji in denarne podpore za neobvezni pouk drugega dezhelnega jezika, t. j. nemščine, na vechrazrednih ljudskih sholah. Najpomembnejši »elastiki« so bili Kersnik, Fran Levec in Shuklje, med »radikali«, ki so »elastikom« ochitali narodno mlachnost in malone narodno izdajstvo, sta bila vodilni osebnosti Ivan Hribar in dr. Ivan Tavchar. Vsi so bili na odkritju Levstikovega spomenika.

Po banketu so se gostje in drushtva odpravili do Levstikovega doma v Dolnjih Retjah (Retijah, Spodnjih Retjah), ki so bile okrashene z mlaji, zastavami in napisi.²⁶ Ob petih popoldne so na Levstikovi rojstni hishi odkrili spominsko ploshcho iz kararskega marmorja, na kateri je napis: *V tej hishi je bil porojen / dné 28. septembra 1831. l. / Fr. Levstik / uchenjak in pesnik slovenski. / Postavili 1889.*²⁷

Pred slavalokom pred vasjo je goste pozdravil Franjo Gruden ml., sorodnik in lastnik Levstikovega doma (njegov oče Anton je bil Levstikov bratranec). »Govora svojega ni spisal, a govoril je izredno srchno. Poudarjajoch, da so Retje mala borna vasica, a slavna radi tega, ker je v njej bil porojen Levstik, spominjal nas je, da smo prishli bash po onem potu, po katerem so pred skoro 58 leti nesli mlado bitje h krstu, katero danes proslavljamo kot slavnega Levstika. Nashteval je potem zasluge Levstikove s tako iskrenimi besedami, da se je g. Grudnu po konchanem govoru od vseh stranij chestitalo.«²⁸

Retje so bile okrashene z zastavami in slavaloki (napisa: *Slavalok objemi Levstikov dom!, Levstik svetloba poeziji, slovstvu*). Pred hisho je dezhelni poslanec Ivan Hribar opisal Levstikove zasluge za slovensko slovstvo in opominjal vashchane, naj bodo ponosni na svojega rojaka in chuvajo spominsko ploshcho. Tudi odkritje spominske ploshche so pospremili s petjem, godbo in streljanjem iz topichev.

Na Grebenchevem vrtu so postavili odra za godbo in ples, a je predvidena ljudska veselica s plesom odpadla, ker je zachelo mochno dezhevati.²⁹

Levstikov prijatelj Josip Stritar je napisal dolgo pesnitev, ki je bila dan pred odkritjem objavljena v *Slovenskem narodu* in *Slovincu*:

»Sem bodo pozni romali rodovi,
Pobozhno kakor ljudstvo danes zbrano;
Tu bodejo Sloveniji sinovi
Priségali ljubezen zvesto vdano.
Ta spomenik bo vechen opomin
Slovincu: 'Bodi zvest narodu, sin!' –
Moshtvá in rodoljubja v poznem rodi
Uzòr in vzgled Slovincem Levstik bodi!«³⁰

Stritar je med pripravami na postavitve spomenik pisal odboru: »*Jaz vé m, kaj je bil Levstik, jaz vé m, da je on zasluž bil spomenik, kakorshnega morebiti nobeden možh, kar jih je rodila slovenska mati.*«³¹

Po odkritju je poslal telegram: »*Bratje od Levstika se uchimo, / Domovino zvestó ljubimo, / Delajmo znanjo in molimo. / Slava Levstiku, Bog zñivi Lashchane, Bog zñivi Slovence.*«³²

Pozdravne telegrame so poslali tudi Ivan Navratil za Slovenski klub na Dunaju, Matija Valjavec, dr. Vidrich in Franjo Marn iz Zagreba, celovshki Slovenci, Zora Hrvatska iz Opatije, Slovanska chitalnica iz Trsta, Trzhashki Sokol, Chitalnica Mozirje, Slovensko pevsko drushtvo iz Vranskega, Mestno zhupanstvo in Narodna chitalnica Shkofja Loka, Shishenska chitalnica, urednistvo *Vrtca*, Narodno bralno drushtvo Prestranek, Pedagogishko drushtvo iz Krshkega, Narodna chitalnica, Pozharna bramba in zhupan Chrnoljja, Shentvishka pozharna bramba iz Vishnje gore, Gasilci Dolenjevashki iz Ribnice, Bralno drushtvo Kostanjevica, Kette iz Kochevja, Chitalnica Metlika, drzhavni poslanec Hren iz Celovca, Hrvatsko pevsko drushtvo Kolo, Hrvatski Sokol, Chitalnica Idrija, Drushtvo Slovenija z Dunaja, Delavsko podporno drushtvo iz Trsta, urednistvi *Nashe Sloge* in *Edinosti*, Gorishka chitalnica, Bralno drushtvo v Zagorju in Knezhaku, dunajski shtudentje, Kobaridska chitalnica, chlani kegljashke zveze Edinost z Bleda, Postojnska chitalnica, Bralno drushtvo v Krshkem, ormoshki Slovenci, novomeshka chitalnica in shtevilni posamezniki.³³

Odbor se je javno zahvalil vsem, ki so darovali za spomenik in spominsko plohcho, vsem drushtvom, ki so sodelovala pri slavnosti, predvsem Ljubljanskemu in dolensjkemu Sokolu, pevskemu zboru Slavec in zboru ljubljanske chitalnice, akademskima drushtvoma Slovenija in Triglav, gasilskima drushtvoma iz Lozha in Zhuzhemberka idr., darovalcem vencev – velikolashkim gospem, velikolashkim in ribnishkim dekletom, velikolashkim gospodom, Ljubljanskemu Sokolu in chitalnici, pevskemu drushtvu Slavec, novomeshkim narodnim drushtvom in ucitelju v Gorjah pri Bledu Janku Zhirovniku, narodnim drushtvom in rodoljubom za brzozavke, Stritarju za prekrasno pesem, Franu Levcu za nasvete, zhupniku Gerjolu, ki je priskrbel shentjakovski cerkveni pevski zbor, in podobarju Jontezu, »*da je tako pozhrtovalno – ne da iskal najmanjshega dobichka – izdelal v obcho zadovoljstvo lep spomenik in tako chastno reshil nalogo svojo*«. Posebna zahvala je veljala poimensko nashtetim desetim velikolashkim in devetim ribnishkim dekletom, »*katera so bila najmilejsbi kras nepozabne Levstikove slavnosti*«. ³⁴

Stoletnica Levstikovega rojstva

Spomenik so obnovili za stoletnico Levstikovega rojstva. Dopolnili so ga s portretnim medaljonom oziroma veliko bronasto medaljo. Medaljon z Levstikovim portretom v profilu je izdelal kipar Svetoslav M. Peruzzi (1881–1936), ki je tedaj poučeval na umetnoobrtni sholi v Splitu.

Levstik je bil Peruzzijev krstni boter. Kiparjev oče Martin Peruzzi (1835–1900) je prijateljeval z Levstikom, kateremu je predstavil drugo soprogo, svojo daljno sorodnico Franchishko Jakshe. Levstik je svojemu krshčencu izbral starodavno slovansko ime Svetoslav, ki je bil nenavadno, zato so ga krstili še za Mihaela. Odbor je izbral Peruzzija za izdelavo medaljona, ker je kot otrok vechkrat videl Levstika in se ga je nekoliko spominjal.³⁵

Kipar Svetoslav Peruzzi je obiskoval ljubljansko obrtno strokovno sholo. Leta 1900 se je vpisal v umetnoobrtno sholo v dunajskem muzeju za umetnost in obrt. Oktobra 1902 je bil sprejet v tretji letnik dunajske akademije upodablajajočih umetnosti (prof. Hans Bitterlich). Leta 1904 je zaključil študij na akademiji. Tega leta je izdelal Levstikov portret (bron, vishina 63 cm, hrani ga Narodna galerija v Ljubljani), ki velja za eno najboljših Peruzzijevih del. Uveljavil se je s spomenikom cesarju Francu Jozhefu I. v Ljubljani, ki so ga odkrili leta 1908. Leta 1910 je izdelal spomenik septembrskim zhrtvam in se preselil v Split. Naslednje leto je postal profesor modeliranja na obrtni sholi v Splitu. Med Peruzzijevimi najpomembnejšimi deli so še: načrt za nagrobnik pesnika Antona Medveda na kamniskem pokopalishču (1912), kip Kranjskega Janeza (1916/1917, Lj. Zhale) in spomenik kralju Petru I. v Supetru na Brachu.³⁶

Na medaljonu (premer 48,5 cm, sign. d. sp. S. Peruzzi 1931) so poleg portreta Levstika v profilu še vejici lipe in lovora ter letnici 1831 in 1931.³⁷ Peruzzi je izdelal tudi načrt za zhelezno ograjo, ki so jo namestili med nove vogalne stebrihke.³⁸

Odkritje prenovljenega spomenika je bilo 26. julija 1931. Stoletnica Levstikovega rojstva (28. september 1831) je bila shele chez nekaj tednov, a je odbor ta datum izbral kot najbolj primernege za proslavo na dezveli, poleg tega pa praznovanje v rodnem kraju ne bi bilo istochasno z načrtovano ljubljansko proslavo.³⁹ Mnogo gostov se je 25. julija pripeljalo z vechernim vlakom. Na blizhnjih holmih so zagoreli kresovi in zagrmeli topichi. Slavnostni govor na akademiji na predvecher odkritja v Sokolskem domu je imel prof. dr. Anton Slodnjak, izdajatelj znanstvene izdaje Levstikovih spisov, ki so tedaj zacheli izhajati pri Jugoslovanski knjigarni. Na akademiji so recitali Levstikova dela, domachi otroci in vokalni kvintet iz Ljubljane so zapeli vech Levstikovih pesmi.⁴⁰

Iz Ljubljane sta peljala redni in posebni vlak. S posebno legitimacijo je bila omogochena chetrtniska vozhnja po zheleznici iz vse Dravske banovine.

Narochila za legitimacije so prispela tudi iz drugih krajev (Beograd, Zemun, Zagreb, Osijek, Kutina, Boljevci, Senjski Rudnik).⁴¹

Malo chez deveto uro zjutraj sta goste na kolodvoru pozdravila godba zheleznicharskega drushtva Sloga iz Ljubljane in streljanje z mozhnarji. Sprejeli so jih chlani odbora za Levstikovo proslavo. Pred kolodvorom jih je chakalo 28 okrashenih kmechkih voz, da bi jih popeljali v Retje. *»Vsi se seveda niso mogli peljati, naložbilo se jih je pa toliko, da bi se vozovi skoraj polomili ... Toda tudi nashi kmechki vozovi so solidni, hujsbega ni bilo, kot da se je v sprevodu enemu vozu snelo prednje kolo, defekt pa je bil kmalu popravljen ter je sprevod krenil dalje.«* Povorka se je vila skoraj kilometer dalech. Na chelu je bilo pet jezdecev v narodnih noshah, prvi je bil praporshchak s trobojnico. Sledili so sokolski jezdeci, chlani NSZ s praporom prosvetnega odseka, narodne noshe, uradni predstavniki, sholska mladina, godba Sloge, okrog 300 Sokolov v kroju, 350 gasilcev in kmechki vozovi. Mnogi so jo ubrali po blizhnjicah, sprevod pa se je pomikal po glavni cesti. V Velikih Lashchah so skoraj vsi domachini tvorili shpalir. Trg je bil okrashen z mlaji, ki so jih povezovalе girlande iz zelenja. Ob cesti je bilo vech slavolokov z Levstikovimi izreki in verzi (pod Retjami verzi iz pesmi *»Nasha vas: Stoje na holmu bishe tri, pod holmom potok chist shum»*).

Pred Levstikovo rojstno hisho, ki je bila vsa v zelenju, naj bi se zbralo shest tisoeh ljudi. Na vogalu sosednje hishe je stal govornishki oder, ki so ga obkrozhali prapori sokolskih, gasilskih in drugih drushtev, uradni predstavniki in narodne noshe. Ob enajstih je zaigrala Sloga slavnostno uverturo. Na govornishki oder je stopil slavnostni govornik, pisatelj Vladimir Levstik. *»Zbal vsa množhica ni mogla slishati govora in gnecha je bila tako silna, da je omedlelo vech zhensk.«*

Slovenski narod je objavil vechino govora Vladimirlja Levstika: »Levstikovo delo je neposredno objemalo skoraj vsa polja takratnega slovenskega zhivljenja. Njegova zasluga je, da se je slovenski jeziki, ki so ga napol ponemcheni sbkerici po mili volji kazhili in zhanemarjali, vzdignil na pot k danashnji popolnosti. Levstik je bil tisti, ki je s svojim lastnim zghledom, kritiko in nasveti utrl pot skoraj vsem panogam umetne knjizhbevnosti. In je obenem kot prvi slovenski chasnikar vsem svojim naslednikom zghled neustrashnega borilca za pravico in resnico, mozhatost in poshtenje. Posledice tega mnogostranskega dela so tako ogromne in nelochljive od slovenstva, da je danes ta dan od kmeta za njegovim plugom, od rochnega delavca v tovarni ali rudniku, od dushevne delavca v njegovi kameniti jechi, pa do politika in pridobitnika, da, do najbolj izneverjenega burzhuja, ga ni izmed nas, ki bi ne uzghival dedishchbine 'retenjskega gospoda'. Ni ga med nami, ki ne bi bil dolzhnik Franu Levstiku in tej kmechki hishi, ki je pestovala njegovo prvo mladost, ter drugim hisham, ki so mu gostoljubno odpirale svoja vrata.

Sto let je dolga doba, v sto letih je prostora za marsikaj. Prostora je za tragedijo Levstikovega silnega, moshkega zhivljenja, ki je pred sto leti zazgharel v solnchnih Retjah in l. 1887 prezgodaj zatonilo v strupeni ljubljanski megli. V sto letih je prostora celo za chudezh, da posije v ljubljansko meglo luch spoznanja in da domovina, prepozno kakor zmerom, prizna pomen velikega mozha in svoj dolg do njega. V primeru Frana Levstika ni odlashala tega priznanja do konca stoletja. Zhe l. 1889 mu je z veliko slovesnostjo odkrila v Vel. Lashchah spomenik; in

vse te chase se bleshchi njegovo ime neoporečno med nashimi najsvetlejšimi imeni. Ali, dragi rojaki, vendar se mi vidi, da she nismo bili nikoli tako strnjeno slozhni v tem imenu kakor danashnji dan, ko sta se misel in cilj Frana Levstika zbe davno izvila iz krive perspektive dnevnih borb; danashnji dan, ko vsi brez razlike jasno vidimo, kar je nash veliki graditelj in uchitelj ustanovil za nas vse ...»

Prisotni so govor nagradili z viharnim aplavzom. Moshki zbor Glasbene matice (pevovodja Ferdo Juvanec) je zapel Jenkovo »Molitev«. Med posameznimi točkami programa so streljali z mozhnarji. V imenu Ljubljanskega Sokola je njegov starosta Bogomil Kajzelj spregovoril o zgodovini slovenskega sokolskega gibanja (razpust Juzhnega Sokola 3. 8. 1863, v odboru pri ustanovitvi Ljubljanskega Sokola je bil Fran Levstik kot namestnik tajnika, zoper odlok v nemshkem jeziku je poslal na dezhelno vlado protest ter zahteval odredbo in obrazce v slovenskem jeziku).

Ljudje so se po litanijah zbrali na trgu pred Levstikovim spomenikom v Velikih Lashchah. Kljub temu da je zachelo rostiti in so bili vsi razen narodnih nosh brez dezhnikov, se niso razshli. Pred zhupnishchem je bila postavljena tribuna za odlicnike, ki pa je bila brez strehe. Spomenik so obkrozhali prapori in narodne noshe. Pred tribuno in spomenikom je stal govornishki oder, ob odru so se razvrstili delegati raznih drushtev in korporacij. Slavnostno odkritje spomenika se je zachelo ob 14. uri. Sloga je zaigrala Smetanovo slavnostno uverturo. Predsednik odbora za Levstikovo proslavo jurist Tone (Anton) Pucelj (sin bivshega ministra Ivana Puclja) se je zahvalil vsem sodelavcem in kiparju Peruzziju ter pozdravil uradne predstavnike, najprej zastopnika kralja Aleksandra polkovnika Jovana Cvejicha, komandanta Triglavskega 40. peshadijskega polka, in nazdravil kralju. Sledile so viharne ovacije in pokanje mozhnarjev, Sloga je zaigrala drzhavno himno. Tone Pucelj je pozdravne besede namenil tudi zastopniku dravske divizije generalu Dragomiru Popovichu, zastopniku ministrstva za prosveto prosvetnemu nachelniku Ivanu Dimitrijevichu, banu dr. Dragu Marushichu, rektorju ljubljanske univerze dr. Alfredu Sherku, zastopniku ljubljanskega shkofa stolnemu zhupniku dr. Tomazhu Klinarju, ljubljanskemu zhupanu dr. Dinku Pucu, zastopniku Slovenske Matice Josipu Vidmarju, delegatu Druzhbe sv. Cirila in Metoda tajniku Franku Shkulju, zastopniku Zveze kulturnih drushtev dr. Mihelaku, zastopniku Jugoslovanskega profesorskega drushtva prof. Franu Jeranu, zastopnici beograjskega profesorskega drushtva prof. Ljubici Jankovichevi, predstavniku Slovanskega instituta iz Brna univerzitetnemu profesorju dr. Franku Wollmanu, ravnatelju shtudijske knjizhnice v Olomucu dr. Bohushu Vybiralu, zastopniku Kmechke prosvete Francu Gerzhelju, zastopnicam Jugoslovanskega zhenskega saveza Schottovi, Bohanchevi, Starinovi in Vashichevi, zastopniku Slovenske sholske matice Fr. Gabrshku, zastopnikom Ljubljanske sokolske zhupe starosti dr. Josipu Pippenbacherju, podstarosti Krapeshu, nachelniku Vrhovcu in tajniku Flegarju, zastopniku Vodnikove druzhbe uredniku Bozhidarju Borku in prof. Ivanu Lahu, zastopniku Kmetijske tiskovne zadruge Tomshichu, zastopniku

Prosvetne zveze uredniku Franu Erjavcu, delegatu Jugoslovanskega učiteljskega združenja sekcije Dravske banovine Andreju Shkulju, zastopniku Zveze kmečkih fantov in deklet dr. Viktorju Machku, zastopniku Jugoslovanskega akademskega drushtva Triglav – Ljubljana in Zagreb Tosonu, zastopniku akademskega drushtva Danica Dermastji, zastopniku Slovenske dijashke zveze Etbinu Bojcu, predstavniku Prosvetnega drushtva beograjskih Slovencev V. Bojcu idr.

Po Jenkovi »Molitvi« (moshki pevski zbor Glasbene maticice) je nastopil slavnostni govornik Oton Zhupanchich: *»Mozh, chigar stoletnici je posvechen dan, je v nashi preteklosti tista postava, ob kateri se poleg Presherna najraje mudim.*

Nasha gruda nam ga je podarila zdravega in chvrstega, poln soka in mochi je prishel med rojake, ves ustvarjen za radostno delo in krepak napor. Da mu je bilo rasti she dalje po svoje, razpiti se v eno smer, bil bi ... a nich, kaj bi bil lahko. Zbe to je dovolj. France Levstik ni za nasho prozo nich vech in nich manj nego Presheren za vezano besedo, temelj in vogelnik.

Z Martinom Krpanom, ki je last in slast vsega naroda, knjigo, ki jo jemlje v roko enako rad sholarchek, siv kmechki ochanec in estetsko razvajan izobrazhenec, je dal nam vsem kos poshtenega domachega kruha, ki se ga nikoli ne preobjesh. Vsa bogata izraznost slovenske govorice, vzete naravnost kmetu iz ust, jasna plastika lic in situacij, modrost nashlega chloveka, osoljena s shegavostjo in ironijo, se sklaplja v chudovito harmonijo narodne pripovedke o preprostem mozhaku, ki opravi kakor mimogrede, chesar niso mogli junaki in veljaki, reshi drzhavo in noche za to nikakega plachila, nego da mu dajo lepo v miru zhiveti, nich drugega! Ali pa ni to vse? Na prvo oko naivna pripovedka vzraste v simbol in narodno politichen postulat.

Prva chista umetnina v slovenski prozi, ki pa ostane po tem krasnem zachetku skoraj brez naslednice izpod Levstikovega peresa. Kje je vzrok, da tak pripovednik ni dovrshil vech skoraj nobenega svojega zamisleka?

Ta uboga slovenska kultura, gola ledina, ki ji je bilo treba na vseh koncih in krajih rok in glav. Delo je klicalo in krichalo od vseh strani in Levstik je bil preodzivna narava, da bi bil odrekel, od koder je klicalo. Bil je premnogostrok dub, da bi bil vzdrzhal samo na eni ozki odmerjeni stezi. Poprijel je z zasukanimi rokami. Pesnik, pisatelj, urednik, kritik, politik, jezikoslovec, chebelar in kaj vem kaj she vse, preiskuje nasho preteklost, soja in organizira sodobnost, skrbi za bodochnost, za usodo tega slovenskega jezika. Vsega sveta Pilatuzh, narodni tlachan, tako imenuje v bridki ironiji samega sebe, kako zachuti, kako je bolj in bolj razzmetan.

Ali ni to tisto, ne, pach to ozko in omejeno okrozhlje, kjer ni prostora za nadpovprechne ljudi. Zbe od zachetka, takoj, ko je stopil veder in samozavesten na plan, je dobil iz domovine zavraten sunek, ki mu je preokrenil ves nachrt za njegovo osebno pot ... Poslej pa neprestana borba z zachrbnostjo, neposhtenostjo, hlapchenvstvom, zelotskim mrachnjashtvom, kleveto, cenzuro, ki spada po vsej priliki tudi med vechne sile. Zapletel se je v strashno borbo za svojo osebno chast in svobodo, za borni koschbek kruha in je zraven moral she braniti vrednote in dragocenosti svojega naroda. Bil je kljub vzkipljivi naravi mozh s pravo mero in vago, da je tehtal prednike in sodobnike in pokazal vsakemu, koliko meri in vaga in premnogokrat je moral oznaniti: 'Ti slepec si in ti slepar!'

Shlo je za Presberna in Koseskega, za zvok in bobnanje, za okus ali barbarstvo in Levstik je moral Slovincem sbele pokazati in odkazati, keje je jedro, keje lupina. Shlo je za jezik, ali naj se oblikuje naravno in preprosto, ali naj se krotovichi in prilagoja tujemu kalupu. Shlo je za svobodo misli in besede in povesod je ostala na Levstikovi strani pravica in resnica z okasom, logiko, dovtipom, bistrumnostjo in zavarljivo.

V tem vechnem nemiru, che ni pozabil na svojo osebno srecho, je vsaj ni vech znal prijeti s spretnimi rokami, razbila se mu je. Prevech napora celo za taka krpanska plecha, kakrsbna je prinesel Levstik s seboj. Prevech je bilo teme okrog njega in prevech sovrashtva. Nazadnje se je le uresnichila tista drastichno izrazhena zhelja nashnega prvaka, da je ta ravni mozg, ki ni nikdar nichesar preklical, kar je izrekel, ki je bil rojen za bodro delo in mislim res za srecho v zhivljenju – da je telesno in dushevno strt prichakal konca svojih dni. Da je nashel med svojimi rojaki vsaj priblizhno toliko blagorodnosti, kolikor je je nashel med tujci, bi bila nam ta zhalostna slika prihranjena, zgodovina nashbe kulture in nashih nravi pa bi imela en sramoten list manj. Ali naj bo ...

Danes je pred nami podoba ponizhanega in zrusbenega Levstika, ozarjena z muchenishko glorio in nasha ljubezen in hvalezhnost se mu tem globlje klanjata. Zdaj pa, ko smo odgrnili zaveso z njegovega kipa, naj se nam pokazhe krepko izklesan obraz enega nashih najplemenitejsih borcev, obraz iz tistih let, ko je bil mozg she ves pokonci, kakrsbnega nam je rodila nasha gruda!«

Oton Zhupanchich je med zadnjimi besedami odgrnil plaketo. Zadoneli so streli, moshki zbor Glasbene matice je zapel prigodno Pavchichevo skladbo na Stritarjeve verze »Lashchan«. Spregovorila sta tudi prof. dr. Frank Wollam kot zastopnik slovanskih institutov v Pragi, Brnu in Bratislavi, in Ljubica Jankovicheva, ki je v imenu beograjskih profesorjev polozhila k spomeniku venec. Ob zakljuchku svechanosti so vence polozhili dr. Lah v imenu Vodnikove druzhbe, akademiki Bozhich, Leban in Vishnjevec v imenu akademskih drushtev Tabor in Zora, zastopniki Jugoslovanske sokolske zhupe in Shkulj v imenu JUU, zastopnice Jugoslovanskega zhenskega saveza so prinesle venec, spleten iz rozh z groba Franje Koshirjeve. Po konchani proslavi se je na ograjeni trati lashchanskega sokolskega drushtva in zhupnishcha razvila ljudska veselica.⁴²

Opombe

¹ Po: -c., »Iz Velikih Lashich 16. marca«, *Slovenski narod*, 1889, sht. 65, in »Iz Velikih Lashch«, *Slovenec*, 1889, sht. 66.

² Po: »Levstikova slavnost v Velikih Lashchah«, *Dom in svet*, 1889, sht. 9, str. 180.

³ Slovensko pisateljsko drushtvo je sprva nachrtovalo samostojen Levstikov nagrobni spomenik (po: »Spomenik Franu Levstiku«, *Slovenski svet*, 1888, sht. 4, str. 66). – Za ta Levstikov spomenik v Ljubljani je bila namenjena tudi vstopnina za predavanje Frana Levca o Levstiku in njegovem pomenu za slovensko slovstvo marca 1888 v ljubljanski chitalnici (po: »Za Levstikov nagrobni spomenik, *Ljubljanski zvon*, 1888, str. 252), prevajalec Davorin Hostnik pa se je odlochil v ta namen podariti izkupichek od prodaje separatnih odtisov ruskega prevoda Levstikovega *Martina Krpana* (po: M. Hostnik, »Iz Rusije«, *Slovenski svet*, 1888, sht. 17, str. 275).

Neorenesančni stenski nagrobnik Levstiku in Raichu so odkrili 31. oktobra 1888 (danes Navje). Po načrtu dezhelnega inženirja Hráskýja (cheshki arhitekt Jan Vladimír Hráský je 1884 – 1897 delal v Ljubljani kot stavbni inženir za Kranjsko) ga je iz petih vrst kamna izdelala delavnica ljubljanskega kamnoseka Alojzija Vodnika. Palmovo vejo z lipovim in lovorovim vencem je iz kovanega zheleza izdelal Spreitzer, pomochnik v delavnici A. C. Ahchina, ograjo iz kovanega zheleza pa kleparski mojster Anton Belec iz Shentvida nad Ljubljano (po: Fran Levec, »Nagrobni spomenik Bozh. Raichu in Fr. Levstiku«, *Ljubljanski zvon*, 1888, sht. 12, str. 765). – Na spomeniku so Stritarjevi verzi. Stroški za ekshumiranje Levstika in Raicha, za krsti in nagrobnik so znashali 1297 goldinarjev (po: »Obchni zbor 'Pisateljskega podpornega drushtva'«, *Slovenski narod*, 1889, sht. 87).

Levstiku in Bozhidarju Raichu (1827–1886) se je v letu 1889 na stenskem nagrobniku pridružil Bozhidarjev nechak, zgodovinar in tajnik Slovenskega pisateljskega drushtva Anton Raich (1845–1888), kasneje pa she Anton Ashkerc, Fran Gestrin, Andrejchkov Jozhe – Podmilshak, Ivan Nepomuk Resman, Josip Stritar, Simon Rutar in Ivan Zheleznikar.

Pisateljsko drushtvo je sodelovalo pri postavitvi Vodnikovega spomenika v Ljubljani (odkritje 30. 6. 1889). V letu 1889 je poskrbelo tudi za spominsko plohcho na rojstni hishi Miroslava Vilharja v Planini. Zaradi pomanjkanja sredstev je moralo prelozhiti vzidanje spominskih plohch dr. Janezu Bleiweisu v Kranju ter Franu Erjavcu in baronu Zhigi Zoisu v Ljubljani (po: »Obchni zbor 'Pisateljskega podpornega drushtva'«, *Slovenski narod*, 1889, sht. 87).

V odboru za spomenik Franu Erjavcu (ustanovlj, najbrzh na zacetku l. 1887) so bili Fran Levstik, dr. Valentin Zarnik, dr. Ivan Tavchar, dr. Hinko Dolenc, dr. Josip Voshnjak in Karol Zhagar. Prispevke so zbirali Ivan Hribar, J. Voshnjak in K. Zhagar. Levstik je takoj prispeval 10 goldinarjev (po: Poziv«, *Slovenski narod*, 1887, sht. 13). – Odbor za Erjavchev spomenik in ustanovo je bil ustanovljen tudi v Gorici (po: »V gorishkem odboru«, *Slovan*, 1887, sht. 3, str. 45). – Trzhashki Slovenci so sredi leta 1887 zacheli zbirati sredstva za spomenik Viktorju Dolencu (po: »Na grobu Viktorja Dolenca«, *Socha*, 1887, sht. 31).

⁴ »Levstikov spomenik«, *Slovenec*, 1889, sht. 64.

⁵ »Levstikov spomenik«, *Slovenec*, 1889, sht. 68.

⁶ »Iz Retja«, *Slovenski narod*, 1889, sht. 73.

⁷ Po: »Iz Retij. Fran Levstikova vas«, *Dolenjske novice*, 1889, sht. 9.

⁸ Po: »Izkaz o doneskih doshlih 'Odboru za zgradbo Fran Levstikovega spomenika' v Velikih Lashchah«, *Slovenski narod*, 1889, sht. 85 in 118.

⁹ Po: »Levstikov spomenik«, *Slovenski narod*, 1889, sht. 119.

¹⁰ »Slovenci!«, *Slovenec*, 1889, sht. 173.

¹¹ »Rojaki!«, *Dolenjske novice*, 1889, sht. 15.

¹² Nachrt je bil napachno pripisan ravnateljju obrtne strokovne shole za lesno industrijo v Ljubljani Ivanu Shubicu (»Levstikova slavnost v Velikih Lashchah«, *Ljubljanski zvon*, 1889, str. 504), kar je ta pojasnil v *Ljubljanskem zvonu* (I. Shubic, »Popravek«, 1889, sht. 11, str. 704).

¹³ Po: Viktor Steska, »Podobar Franc Jontez«, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1943, str. 62–64.

¹⁴ V obliki obeliska je bil zasnovan tudi spomenik prvemu uredniku *Slovenskega naroda* Antonu Tomshichu (1842–1871), ki so ga leta 1875 postavili na mariborskem pokopalishchu. Leta 1883 je ljubljanski Literarno-zabavni klub postavil na Bledu spomenik v chast Francetu Preshernu; ta ima podobno obliko kot Levstikov spomenik v Velikih Lashchah (srednji kvader z vogelnimi antefiksi in s slemenskimi cheli med njimi).

Levstik je dobil spomenik dve leti po smrti, »*ko she ni bila pozabljena njegova ostra kritika*« in je bil »*kljub bednim zadnjim letom pri mnogih osovrazhen*« ter so she zhiveli njegovi nasprotniki, poudarja Shpelca Chopich (po: Sh. Chopich, »Od Vodnika do Trubarja«, *Javni spomeniki v slovenskem kiparstvu prve polovice 20. stoletja*, Ljubljana 2000, str. 35).

Levstikov pogreb je bil množična manifestacija slovenske zavesti. Vence na Levstikovo krsto so položili tudi Valentin Zarnik (napis »Dragemu prijatelju«), Slovenska matica, uredništvo *Slovenskega naroda*, Slovenija na Dunaju (po: »Pogreb Fr. Levstika«, *Slovan*, 1887, sht. 23, str. 367).

¹⁵ Po: »Levstikova slavnost v Velikih Lashchah«, *Slovenski narod*, 1889, sht. 182.

¹⁶ Po: »Vspored vozhnje iz Ljubljane v Velike Lashche k Levstikovi slavnosti«, *Slovenski narod*, 1889, sht. 182.

¹⁷ »Levstikova slavnost v Velikih Lashchah«, *Slovenski narod*, 1889, sht. 185.

¹⁸ Na odkritju je igrala godba pozharne brambe iz Domzhal, ker bi bila novomeshka godba predraga (po: »Slavnost Levstikova v Velikih Lashchah«, *Slovenec*, 1889, sht. 173).

¹⁹ Po: »Levstikova slavnost v Velikih Lashchah«, *Slovenski narod*, 1889, sht. 185.

²⁰ Rokopis govora se je ohranil Kersnikovi zapushchini, v celoti je objavljen v: Janko Kersnik, *Zbrano delo / Podlistki, chblanki, ocene, dodatek*, Peta knjiga, Ljubljana 1952, str. 267–272. – Fran Levce je 27. februarja 1887 obvestil Kersnika, da se je v Velikih Lashchah osnoval spomeniški odbor, notar Lenček pa se je v Ljubljani dogovarjal s Pisateljskim drushtvom. Levce piše: »*Slavnostni govor je naložen Tebi, ali meni. Jaz ga prav rad prepushчам Tebi, zhe zategadelj, da Te enkrat spravim v ribniško dolino.*«

Odbor je kasneje za slavnostnega govornika poleg Levca vabil tudi Stritarja in Shukljeta. Vsi so odklonili, razen Ivana Hribarja, ki se je odločil, da bo govoril pri odkritju spominske ploshche v Spodnjih Retjah. Do konca julija 1889 ime slavnostnega govornika ni bilo znano. Odbor je prosil Levca, naj posreduje pri Kersniku. Levce je 2. avgusta 1889 pisal Kersniku na Brdo: »*Sinochi sem bil v V. Lashchah in tam sem videl ves slavnostni odbor v veliki zadregi zaradi slavnostnega govornika 11. t. m. pri Levstikovi svechanosti. Vsi gospodje se bojé, da bi jim Ti ne hotel izpolniti proshnje. Naprosili so mene, naj Ti pishem in Ti na dusbo privezhem, da morash dne 11. t. m. govoriti slavnostni govor. Stritar je odrekel, Shuklje je odrekel. Ti ne smesh odrechi! In che si morebiti zhe odrekel, morash to svojo odpoved preklicati. Ti lepo govorish, dobro govorish, in govor Tvoj blagodejno podpira vnanjost Tvoja. Da ne bodesh gradiva zbiral za govor, posbljem Ti, ako hochesh, svoje predavanje o Levstiku (rokopis), da glavne podatke o Levstikovem zhvljenju in sploh, kar hochesh, izh njega posnameš.*«

Kersnik je vabilo sprejel. Dan pred odkritjem je prenočil pri Levcu, ki je bil tedaj na pochitnicah v Karlovinci pri Velikih Lashchah. 11. avgusta je bil Kersnik zgodaj zjutraj v Velikih Lashchah. Govor je dokončal pri notarju Lenčku, s svojim nastopom pa ni bil zadovoljen. Marici Nadliškovi je 16. avgusta pisal: »*V nedeljo na vse zgodaj smo se peljali zopet v Lashche, in tam she le sem od 9. do 1/212. ure imel v stanovanji svojega kolege, notarja Lenčeka, dovolj prilike in miru pripraviti se na svoj govor. Saj je bil pa tudi vzhe zadnji chas! Kako sem govoril? Jaz sam soboj nisem bil zadovoljen, in videlo se mi je, da kakor sam ne postajam gorak, tako tudi drugih ogreti ne morem. Pa, hvala bogu! sem vzdibnil, ko je pala zavesa, in sem bil izpregovril zadnjo besedo.*« (po: Anton Ocvirk, Opombe k: J. Kersnik, *Zbrano delo*, Peta knjiga, Ljubljana 1952, str. 610–611).

²¹ Po: »Levstikova slavnost v Velikih Lashchah«, *Slovenec*, 1889, sht. 185.

²² Po: »Levstikova slavnost v Velikih Lashchah«, *Slovenski narod*, 1889, sht. 184.

²³ Po: »Levstikova slavnost«, *Slovanski svet*, 1889, sht. 16, str. 271. – Lacij je dezhela v Italiji, domovina Latinov.

²⁴ Po: »Levstikova slavnost v Velikih Lashchah«, *Slovenec*, 1889, sht. 186.

²⁵ Po: »Levstikova slavnost v Velikih Lashchah«, *Slovenski narod*, 1889, sht. 187.

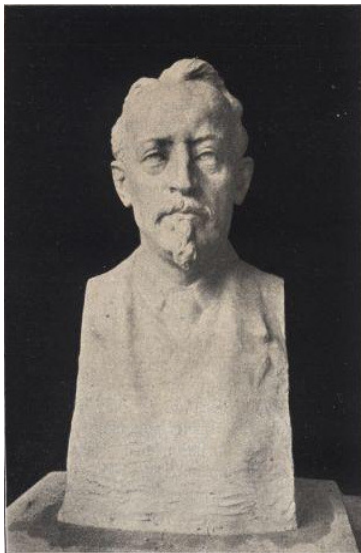
²⁶ Vashchani so bili na svojega rojaka tako ponosni, da so marca 1888 postavili ob stari cesti tablo z napisom: *Vas: Spodnje Retje! / Spada pod občino in sodnijo: / Velike Lashchiche, okraj: Kochetje. / V nji je bil rojen slavn pisatelj slovenski: / FRAN LEVSTIK / + 1887. l.* (po: Fran Gruden, »Iz Spodnjega Retja pri Lashchah 28. marca / Nova vashka tabla«, *Slovenski narod*, 1888, sht. 75).

²⁷ Ploshcho so pritrdili na les in je niso vzdali (po: Janez Debeljak, *Popotovanje k Levstiku*, Maribor 1981, str. 63). – Lesena hisha je bila prezidana in razshirjena konec 19. stoletja (po: »Rojstna hisha Fr. Levstika v Spodnjih Retjah (sht. 1)«, *Ilustrirani Slovenec*, 1927, sht. 29).

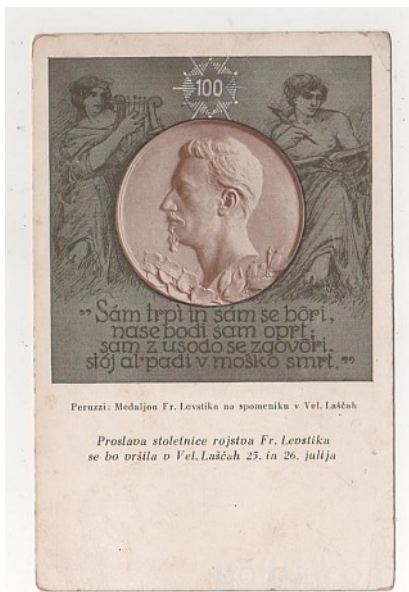
- ²⁸ »Levstikova slavnost v Velikih Lashchah«, *Slovenski narod*, 1889, sht. 187.
- ²⁹ Po: »Levstikova slavnost v Velikih Lashchah«, *Slovenec*, 1889, sht. 187, in Fran Gruden, »Iz Spodnjih Rétij, 13. avgusta«, *Slovenec*, 1889, sht. 187.
- ³⁰ Josip Stritar, »Levstiku v Lashchah dne 11. avgusta 1889«, *Slovenski narod*, 1889, in sht. 183, in *Slovenec*, 1889, sht. 182.
- ³¹ Po: »Levstikova slavnost«, *Slovenec*, 1889, sht. 162.
- ³² Po: »Levstikova slavnost v Velikih Lashchah«, *Slovenski narod*, 1889, sht. 189.
- ³³ Po: »Levstikova slavnost v Velikih Lashchah«, *Slovenski narod*, 1889, sht. 189–191.
- ³⁴ Po: »Zahvala«, *Slovenski narod*, 1889, sht. 189.
- ³⁵ Po: Bojana Hudales-Kori, »Kipar Svetoslav Peruzzi«, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. VIII, 1970, str. 166 in 190.
- ³⁶ Po: St. K., »Pri kiparju Peruzziju«, *Jutro*, 1925, sht. 201, in Bojana Hudales-Kori, »Kipar Svetoslav Peruzzi«, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. VIII, 1970, str. 167.
- ³⁷ Mavčni negativ medaljona hrani Narodni muzej v Ljubljani.
- ³⁸ Po: Bojana Hudales-Kori, »Kipar Svetoslav Peruzzi«, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. VIII, 1970, str. 190.
- ³⁹ Po: »Proslava stoletnice Levstikovega rojstva«, *Jutro*, 1931, sht. 171.
- ⁴⁰ Po: »Proslava Levstikove stoletnice«, *Slovenec*, 1931, sht. 167.
- ⁴¹ Po: »Levstikova proslava v Velikih Lashchah«, *Jutro*, 1931, sht. 168.
- ⁴² Po: »Levstika smo končno priznali / Velichastna pochasitev spomina Franceta Levstika ob 100letnici njegovega rojstva«, *Slovenski narod*, 1931, sht. 167.

Odkritje spomenika 11. 8. 1889 (v: *Ilustrirani Slovenec*, 1931, sht. 30)

Svetoslav Peruzzi, Levstik, 1904 (v: *Slovan*, 1905, sht. 2, str. 33)

Razglednica s Peruzzijevim reliefom, izdana ob stoletnici Levstikovega rojstva.

Milan Shtruc

NAJBOLJSHI NEMSHKI KANCLER JE BIL SLOVENSKEGA RODU

Kdor je kdaj potoval po jugu afrishke celine in je naletel na območje Caprivi, si verjetno ni predstavljal, da je ime povezano z nemshkim kanclerjem slovenskega rodu Leonom Koprivo (Slika 1).¹ Kancler Kopriva oziroma Caprivi je namrech leta 1890 sklenil pogodbo, po kateri je Nemchija od Združenega kraljestva prevzela prek 450 kilometrov dolg pas ozemlja, ki je po njem dobil ime Caprivi Strip.² Območje je priključil Nemshki jugozahodni Afriki, da bi s tem zagotovil Nemchiji dostop do reke Zambezi in nato nadaljnjo povezavo z nemshko kolonijo v Tanganjiki na vzhodni afrishki obali.³ Območje ima še danes velik strateshki pomen, njegovi prebivalci pa so se veskozi borili za samostojnost (Slika 2). V vojni med Namibijo in Osvobodilno fronto Caprivi (CLA, Caprivi Liberation Army) v chasu 1994 – 1999 je bila slednja leta 1999 porazhena in območje spada danes formalno pod Namibijo. Leta 2002 so prebivalci prekinili vse vezi z Namibijo in proglasili samostojno *Svobodno drzhavo Caprivi Strip*, ki pa mednarodno ni priznana.⁴

Cheprav je med nami le redko kdo slishal za Lea von Caprivija oziroma Leona Koprivo, ki je bil drugi nemshki kancler v zgodovini, pa lahko iz nashih uchbenikov dodobra spoznamo le njegovega predhodnika Otta von Bismarcka. To seveda ni niti najmanj sluchajno, saj gre tudi v tem primeru za še enega zamolchanega predstavnika slovenskega rodu s pomembno vlogo v evropski zgodovini.

Leo von Caprivi (1831-1899) se je rodil v Charlottenburgu (zah. del Berlina). Po maturi se je posvetil vojashki karieri. Bil je general in nachelnik shtaba desetega armadnega korpusa, ki se je med francosko-prusko vojno 1870-71 proslavil v odlochilni bitki pri Orleansu. V rang u viceadmirala je bil od leta 1883 poveljnik nemshke vojne mornarice. Na predlog nemshkega cesarja Viljema II. je 20. marca 1890 postal ministrski predsednik Prusije in drzhavni kancler cesarske Nemchije, ki je v tistem chasu postajala najmochnejsha drzhava na evropski celine.

Kot drzhavni kancler je bil Caprivi predstavnik tako imenovane »nove smeri« v politiki. Uvedel je reforme in izpeljal projekte, ki so zastajali zaradi Bismarckove nezaupljivosti do sprememb. Uspeshno je uveljavil reorganizacijo nemshke vojske, skrajshal sluzhenje vojashkega roka s treh na dve leti in istochasno povechal njeno vojashko moch. Sklenil je shtevilne uspeshne meddrzhavne sporazume o prosti trgovini, zaradi katerih ga je cesar povishal v grofovski stan,⁵ nasprotovali pa so jim veliki zemljishki posestniki, saj so bili njegovi ukrepi usmerjeni v spremembo Nemchije iz agrarne v industrijsko drzhavo. Ko je bil v nemshki parlament izvoljen njegov predhodnik Bismarck, ki se je naslanjal prav na to posestnishko plast v nemshki družbi, se je s tem ponudila dodatna mozhnost za nasprotovanje

vsem ukrepom novega kanclerja. Ogorчено nasprotovanje je Caprivi dozhivel tudi ob svojem namenu, da bi moderniziral nemshko »shpartansko« sholstvo, kar so konzervativni krogi vseskozi uspešno onemogochali. V gospodarstvu je bilo njegovo geslo: »Ali bomo izvazhali blago, ali pa ljudi.« Predvsem pa je dal prednost industrijskemu razvoju v odnosu do kmetijstva, s chimer je polozhil temelje za Nemchijo kot kasnejsho svetovno industrijsko velesilo.⁶

Naj omenimo, da je prepovedal zatiranje poljske manjshine in spodbujal Poljake v Nemchiji, naj se uchijo poljsko, istochasno pa naj bi se tudi Nemci na obmejnih obmochjih uchili obeh jezikov, saj »je vedno bolje znati dva jezika, kot samo enega!« Pri tem lahko samo obchudujemo, kako napredno politiko je v Nemchiji zhe leta 1890 vodil kancler Caprivi, che jo primerjamo s politiko njegovega predhodnika in kasnejshih naslednikov, pa tudi s politiko habsburshke dinastije v takratni avstro-ogrski monarhiji.

Cheprav je bil po izobrazbi vojak, je bil nasprotnik vojn. Bil je aktivni udelezhenec francosko-pruske vojne in nachelnik shtaba, ki je vodil zmagovito bitko pri Orleansu. Zavedal se je, kako katastrofalne posledice imajo vojne ne le za porazhene, temvech tudi za zmagovite strani. Menil je, da bi lahko preprechil nove vojne, che bi mu uspelo skleniti sporazume, ki bi obsegali drzhave s skupno vsaj 130 milijoni prebivalcev. Zato je tudi s tem ciljem sklepal shtevilne meddrzhavne sporazume.

Najveh dokumentacije o Caprivijevih slovenskih koreninah in njegovem zhivljenju je uspel doslej zbrati Edward Gobetz (Edi Gobec, zaslužni prof. univ. Kent, Ohio, ZDA),⁷ ki ga je tudi potegnil iz pozabe. Med drugim je pregledal vse slovenske biografske leksikone in enciklopedije od 1925 do 1991 in ugotovil, da Caprivi kljub polozhaju nemshkega kanclerja nima svojega mesta v nobeni izmed njih. Celo *Svetovni biografski leksikon* (zal. Mihelach, 1994) nima nobenega gesla o grafu Koprivi, pri kanclerju Capriviju pa v nasprotju z ustaljeno prakso niso omenjene njegove slovenske korenine.

Druzhina grofa Koprive je izviralala iz Koprivnika na Dolenjskem in priimek Kopriva je veljal vse do njihovega povishanja v baronski stan z nazivom Freiherr von Nesselthal, kar je prevod za Baron Koprivnika.⁸ Avstrijski zgodovinar Helfried Patz je o njem leta 1965 v *Steirische Berichte* objavil prispevek z naslovom *Slovenska darila svetu* (Geschenke der Slowenen an die Welt), ki ga je Stana Vinshek prevedla v slovenshchino.⁹ Za vprashanje o slovenskem izvoru pa so she posebno pomembne ugotovitve nemshkega urednika Rudolfa Arndta v knjigi *Govori grofa von Caprivija*, s katerimi je dokazal, da izvira Caprivijeva druzhina s Kranjske z izvornim imenom Kopriva. Knjiga je izshla leta 1894, ko je bil Caprivi drzhavni kancler, zato je zanesljivo soglashal z ugotovitvami o svojem slovenskem izvoru, najverjetneje pa je zadevne podatke dal uredniku Arndtu kar Caprivi sam.¹⁰

Shtevilni zgodovinarji so po izstopu Leona Koprive iz politike leta 1894 poskušali oceniti njegovo vlogo in pomen za zgodovino. Njegov biograf Georg Gotheim je sklenil svojo knjigo *Reichskanzler Graf Caprivi* (1918) z besedami: »Bil je drzhavnik z veliko vizijo in chasten chlovek v vseh pogledih.«

Nemški zgodovinar Franz Mehring zanj pravi, da je uspel odstraniti korupcijsko nesnago iz chasa Bismarcka in »... vse dokler bo obstajala družba, nikoli vech ne bo boljšega drzavnega kanclerja, kot je bil Caprivik.«¹¹

Ko se danes seznanjamo s pogledi in z neverjetno napredno politiko, ki jo je vodil Leon Kopriva kot kancler nemškega cesarstva, se moramo z Mehringovo ugotovitvijo samo strinjati. Pri tem pa si lahko zastavimo tudi vprasanje, kakshna bi bila evropska in svetovna zgodovina, che bi politiko Leona Koprive nadaljevali tudi njegovi nasledniki na kanclerskem položaju.

Caprivi

Slika 1. Leo von Caprivi, drugi drzjavni kancler Nemchije¹

Slika 2. Znamka Jugozahodne Afrike (South West Africa) z območjem Caprivi

Opombe

¹ Gobetz, Edward, *Leo von Caprivi, State Chancellor of Germany*, Descendant of Slovenian ancestors Kopriva. Slovenian American Times, marec 2014, zvezek VI, sht. 5, stran 6.

² *Caprivi Strip*, Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/place/Caprivi-Strip>.

³ *Caprivi Strip*, Wikipedija, zadnja sprememba 24. septembra 2017: »Caprivi arranged for the Caprivi strip to be annexed to German South West Africa in order to give Germany access to the Zambezi River and a route to Africa's east coast, where the German colony of Tanganyika was situated.«

⁴ *Caprivi conflict*, Wikipedija, zadnja sprememba 1. septembra 2017: »On 7 October 2002, the Itengese nation severed all ties with Namibia and declared the independent, sovereign Free State of Caprivi Strip / Intenge their national homeland.«

⁵ *Leo, Count von Caprivi*, Encyclopedia Britannica: »The Anglo-German agreement of 1890 was followed by commercial treaties with Austria, Romania, and other states; by concluding them he earned the express commendation of the emperor William II and the title of count ...« <https://www.britannica.com/biography/Leo-Graf-von-Caprivi>.

⁶ Gobetz, Edward, n. d. 2014, stran 7.

⁷ Gobetz, Edward, n. d. 2014, stran 6.

⁸ *Leo von Caprivi*, (nemshka) Wikipedia, https://de.wikipedia.org/wiki/Leo_von_Caprivi Leo von Caprivi, chas zadnje spremembe 30. september 2017 – navaja, da Caprivijevi predniki »izvirajo iz Kranjske« (»Die namensgebenden Vorfahren Caprivis kamen aus der Krain«).

Prispevek v angleški Wikipediji *Leo von Caprivi*:

https://en.wikipedia.org/wiki/Leo_von_Caprivi; chas zadnje spremembe 27. september 2017. Sedaj spreminjajo svoje predhodne navedbe o slovenskem izvoru v »mozhni slovenski izvor« (»... possibly Slovene origin«). Pri tem se opirajo na dodani del imena »Montecuccoli« in pozabljajo, da je bila povezava z družino Montecuccoli zavrnjena zhe v kanclerjevem zborniku govorov in so bile obenem nesporno potrjene njegove slovenske korenine. Ko zhelimo Leona Koprivo obvarovati popolne pozabe, lahko seveda pričakujemo she mnogo podobnih nasprotnih »ugotovitev«.

⁹ Stana Vinshek: *Kaj so Slovenci darovali svetu*,

https://books.google.si/books/about/Kaj_so_Slovenci_darovali_svetu.html?id=SqNYNAAACAAJ&redir_esc=y.

¹⁰ Gobetz, Edward, n. d. 2014, stran 8: »Perhaps most importantly, in the book, *Die Reden des Grafen von Caprivi* (The Speeches of Count Caprivi) its German editor, Rudolf Arndt, writes that Caprivi's family "originated in Krain" ... when Caprivi was still state chancellor of Germany and had undoubtedly consented that his Carniolan, or Slovenian, origin be indicated.«

¹¹ Franz Mehring, *Die Neue Zeit*: » ... So lange die Gesellschaft besteht, wird sie keinen besseren Reichskanzler mehr liefern, als Caprivi war.« *Leo von Caprivi*, Wikipedija; zadnja sprememba: 19. 4. 2008.

Iz zgodovinskega spomina

*Davorin Zbunkovich*GOVORECHI DOKAZI AVTOHTONOSTI
SLOVENCEV**Raziskava o geografski razširjenosti topografskih imen slovanskega izvora in aplikacija imen glede na sestavo tal in vpliv geoloških razmer na nastanek imen**

Strokovno jezikovno preučevanje topografskih imen daje zanimive rezultate, vendar se je do sedaj posvečalo premalo pozornosti na rezultate, ki kažejo, da lahko ogromno število topografskih imen v Srednji Evropi razložimo s slovanskim izvorom in samo s slovanskim jezikom dobimo ustrezni naravni pomen.¹ Neslovanska imena na tem področju večinoma označujejo, če so raziskana, sekundarna naselja na zhe predhodno razdeljenem občinskem zemljishču, ki je nastalo po nemškem političnem prevzemu lastnishtva slovenskih naselij, ki ga je spremljalo ponemčenje, povezano s pojavom gradov, palach in veleposestev. Ti objekti imajo po navadi nemška imena, nastala s prevodom slovanskih imen naselij, pogosto pa so prishla imena lastnikov na naselja, zato ta imena naselij praviloma odstopajo od naravno nastalih topografskih imen. Vendar je treba tudi iz tega vidika imena razlagati zelo previdno. Omenil sem zhe, da naselja z imenom »Sternberg« izhajajo iz »strmi breg« (*steiler Berg – steiles Ufer*), kar je razvidno tudi iz priloženih slik. Isto je s slikovitim videzom skalnate doline »Rosstroppe«, vendar to pomeni oznachbo razbitega skalnatega področja (rozdrapa). »Rossbach« je potok, ki teče skozi razpoko v gori, ki jo Slovenec imenuje »rozpoka, razpoka«, kar je v resnici tudi v naravi. Na prvi pogled bi mislil, da ime »Rosen berg, Rosental« izhaja iz besede »Rose« in da je beseda brez dvoma nemška, kar pa ne drzhi, ker to tako Slovenci imenujejo nahajalishcha kamenchkov za vzhigalnike, ki so bili nekoč zelo uporaben artikel, in Slovan imenuje ta nahajalishcha »rozhin breg, rozhini dol« (*Hornsteinberg, Hornsteintal*). Nenaravno bi bilo poimenovati neko dolino, v kateri bi naj rasle same divje vrtnice sorte »Rosental«, ker je to zaradi splošne razširjenosti divjih vrtnic za poimenovanje nekega kraja premalo opredeljeno.

Krajevna imena slovanskega izvora pa niso samo v Nemchiji in Avstriji, kjer tem imenom tudi nihče ne oporeka, ampak tudi v Shvici, Italiji, Shpaniji, Franciji in na Nizozemskem, kakor tudi severno do Jutlandije in Islandije. Medtem ko imajo vzhodna in juzhna področja Evrope slovanska imena, ki jih ni težko spoznati, je z ostalimi področji veliko težje. Vsekakor bi bilo za znanost, predvsem pa za kulturno zgodovino, pomembno ugotoviti, kje so zunanje meje topografskih imen slovanske geneze, ker lahko danes samo na ta nachin ugotovimo, do kod je segalo

naselitveno območje Slovanov, ki je bilo vsekakor veliko vechje od danashnjega. To delo pa bi morali opraviti po enotni metodi in z istimi predpostavkami bi morali raziskati vsa topografska imena Evrope. Vse to pa terja ogromno chasa, saj je kakshno ime treba raziskovati tudi dolga leta in potreben bi bil velik krog raziskovalcev. Poudariti pa zhelim, da imamo zhe sedaj nekaj dobrih posameznih publikacij in manjših del.²

V *Chasopisu za zgodovino in narodopisje* p. 72 Anm. (Maribor, 1904) razlaga univ. prof. dr. Shtrekelj, da Chrmnica (v Chrmenishkem jarku zahodno od Maribora) pomeni potok z rdecho (chrvno) vodo. To bi bilo verjetno in naravno, che bi bil kamen, po katerem teche potok, porfir, rdechi marmor ali podobno, kar pa v tem primeru ni tako. Njegova razlaga imena je padla, ker se profesor ni preprichal, ali je ime »rdecha voda« upravicheno, saj je logichno, da nihche ne poimenuje neke vode za rdecho, che to v resnici ni res. Za jezikoslovca je bilo ime pravilno zhe po besedi, vendar razlaga imena ni pravilna. Potok »Chrmnica« se je prvotno imenoval »Zhrmnica« in tako pomeni vodo, ki teche preko konglomerata; pomeni, da je potok spral dno, kjer so svoj chas dobivali material za rochne, hishne in vodne mlinske kamne. Zaradi navedbe imena v nemshchini, pri kateri manjka glasnik »zh«, je pri imenu tezhko spoznati prvotno obliko, in originalna izgovarjava se je schasoma tudi v slovenshchini izbrisala. Zaradi tega bom v nadaljevanju razlozil genezo, kako sem prishel do gornje razlage. S tem lahko dam napotke prihodnjemu raziskovalcu, da vidi, kakshna je pot, ki pelje tudi v tezhkem primeru do cilja.

Za ime »Chrmozhishche« (vas pri Rogashki Slatini) vech let nisem nashel naravne razlage imena, ker sem bil ves chas pod vplivom zloga chrn. Pri temeljitem ogledu terena pa sem postal pozoren na kamnito steno konglomerata in vprashal sem se, ali niso morda tu lomili kamnov za mline, ker izkopanine kazhejo na to. Takshni kamni se na Shtajerskem imenujejo »zhrmljshek«, hishni mlini »zhrmlje«, ker pa mi je bilo znano tudi staroslovensko ime »zhrny« v istem pomenu, zato nisem vech dvomil, da je bilo to nahajalishche konglomerata znano v okolici kot »zhrnozishche«, in je kasneje ime preshlo na blizhnje naselje in se tako imenuje kot kamnolom mlinskih kamnov. Da pa bi se preprichal, ali to ni samo sluchajnost, sem se hotel preprichati pri naseljih s podobnimi imeni, kot so: Chrmlenshek, Chrmila, Chrmnica, in sem ugotovil, da so tudi ostali kraji dobili ime po nahajalishchu oziroma kamnolomu konglomerata. Tudi del Mostarja se imenuje »Cernica« in stoji na konglomeratu, tako sem tudi za ta kraj ugotovil, da bi bil za kraj pravo ime »zrnica«.³ Brez teh ugotovitev tudi ne bi prishel na zamisel, da se tudi ime »Chrna gora« na Shtajerskem ne glede na nastanek imena ne pishe pravilno. Tudi tu sem ugotovil, da sestavlja celotni hrib konglomerat, tako je prvotno ime gotovo »Zhrna gora«, kakor dolgo so tam lahko lomili mlinske kamne, kar pa od chasa izgradnje cerkve ni bilo vech dovoljeno. Iz tega razberemo, da bi bilo dobro v zvezi s krajevnim imenom chrn – torej Chrno brdo, Chrn potok, Chrn les, Chrnmlje, Chernovice, Chernovir, Cherni grad, Chernin in

drugimi – raziskati, ali se tudi v teh krajih nahaja konglomerat in katero cono zavzema ta pomen »chrn«; saj je chrn naravno dolochilo neke lokacije in je v vechini primerov neosnovana. Videti je, da je samo v Avstriji nekaj sto topografskih imen, ki niso kazala naravne potrditve, kot sem to tu razlozihil.⁴

Druga skupina, ki daje veliko podrochje topografskih imen, je tista, ki oznachuje posekani gozd, saj je krchenje gozda prvi pogoj za neko naselitev. Imena te vrste so zelo shtevilna in jih je samo v Avstriji zagotovo nekaj sto. Ta krčenja gozdov imajo glede na lego in velikost poseka razlichna imena (kot je rimsko Asturia in tako naprej); ampak to ime je sekundarne vrednosti tudi glede trditve o avtohtonosti Slovanov v Srednji Evropi. Kjer nekdo poseka gozd, zgradi hisho, (zrigola) za njivo ali vinograd, je bil gotovo prvi prebivalec in je to naselje dobilo ime po krchenju gozda. Tako so morali biti prvi prebivalci Slovani, che je topografsko ime brez dvoma slovansko. Vsakdo, ki prvi naseli neko ozemlje, ima popolnoma prosto voljo gibanja in naselitve in se je nedvomno naselil tam, kjer se mu zdi, da je najbolj ugodno, kar je popolnoma naravno. Pri vsakem naselju ugotovimo, da ima najstarejsa naselitev najboljsho lego. Ti prvi naseljenci pa niso prishli v 5. ali 6. stoletju, saj vemo, da so vashke parcelacije (nem. *Dorffluren*), kot bomo pozneje pokazali na primeru, imele iste obrise tako kot danes tudi zhe za chasa Rimljanov, in tudi prebivalci so bili v chasu rimske invazije tam naseljeni, ker sicer ne bi vedeli, kdo je bil nasprotnik njihovemu orozhju.

Trebinje v Hercegovini se je za chasa Rimljanov imenovalo Trebunia in so zagotovo tam prebivali Slovani, kar mislim, da ne potrebuje razlage, saj so takrat Slovani brez dvoma naseljevali Balkan. Drugo pa je z imenom Asturia, ki pa mora prav tako imeti slovenski izvor, in se je najprej imenovalo »Shtorje«, kar dobimo z dedukcijo. Ko so Nemci prodrli na podrochje Dunaja, so nashli topografsko ime »Shtorje« in so ga pravilno prevedli v »Stockerau«, che bi slishali samo latinsko ime Asturia, ne bi nikoli spoznali pomena prvotnega imena, kar lahko mirno trdimo, ker imena niso spoznali, niti razlozhili. Rimljani pa so nashli naselje »Shtorje« in so ga oznachili priblizhno z »ad storia, ad sturia«, in so bili zadovoljni, saj pomena besede niso poznali in so ga samo prilagodili svojemu jeziku. Prvi naseljenci pa so takratni gozd posekali, pustili drevesa propasti, in za to ni vedel ne Rimljan in ne Nemeč, drzhali so se samo imena takratnih prebivalcev Rimljanov po slishanju. Prvi naseljenec je lahko samo tisti, ki je imel pravico do podrochja, ki je posekal drevesa, in naselbino so poimenovali »Shtorje« ali »pri Shtorju«, enako kot slovensko naselje Shtore pri Celju.

K podobni razlagi vodijo prav tako tudi druga topografska imena. Omenil bom samo tri kraje iste vrste: Triest, Znaim in Trzhec (pri Ptujju). Vsi oznachujejo trg, kjer se je trgovalo. Trgovalo se je v davnem chasu, ko she ni bilo denarja in so bile prometne povezave she zelo primitivne. Ljudje so prinesli ob dolochenih dnevih na dolochen kraj svoje vishke kot ponudbo, in chesar jim je manjkalo, so zamenjali za svoje artikule. Ni dvoma, da je Trst imel slovensko ime zhe v rimskem chasu. Tu so zamenjali prebivalci celine svoje blago z onimi z otokov in drugih krajev ob

morju. Pri »Znaimu« je bilo podobno stanje, ker se tu nahaja vidna meja različnih naravnih artiklov. Medtem ko je vzhodni del prideloval vino, sadje in zelenjavo, je zahodno področje primernejše za poljedelstvo in ima veliko gozdno področje z gradbenim lesom, kurjavo in raznimi lesnimi izdelki. Te izdelke so zamenjali za vino, sadje, usnje in druge obrtniške izdelke. Mesto, kjer so se ti izdelki menjali ali zamenjali z ozirom na razdaljo, je bilo na mestu danšnjega kraja »Znaim«, prvotno ime je bilo »Snem« (star. slov. СЪНѢМЪ), kar pomeni trg, semenj. Pri Znaimu ne moremo sklepati, kdaj se je vršilo prvo trzhenje, ker je najstarejša navedba imena shele iz druge polovice srednjega veka. Drugache pa je pri kraju Trzhec (vas južno od Ptuja), saj imamo v tem primeru navedbe, ki jim ne more nihče ugovarjati. Danes popolnoma nepomembna vas Trzhec (slovensko mali trg l. 1440 Trzhec – nem. Maerktl, 1450 pri Trzhecu – nem. Zum Maergtlein). Na njen trg so prinesli izdelke iz Haloz, Velikega Dravskega polja in sosednjega hrvaškega področja v zamenjavo. Ta lokacija je zhe po naravi idealno trgovsko mesto, skozi naselje pelje cesta Celje – Rogashka Slatina – Ptuj, tu se odcepi cesta proti Hrvashki in tu približno poteka severno-južna meja med Norejo in Panonijo. Obe reki, Drava in Poljanshchica, lochita linijo zahod–vzhod ravnine Drave od srednjega gorstva Haloz in Macelja. Kljub temu je na prvi pogled nerazumljivo, da lahko to malo naselje igra vlogo trzhishcha, ko pa je lezhalo le šest kilometrov severno od mesta Ptuj, ki je bil znan emporij Rima, in je zhe takrat obstajal permanentni most preko rečne prepreke Drave. Zagotovo na tem mestu ne bi nikoli vzniknilo naselje Trzhec, che bi v tistem chasu Ptuj zhe obstajal. Poznano je, da je imela reka Drava svojo strugo veliko bolj južno in je pricha zapushchini lastne diluvialne terase, in ta konfiguracija tal she danes sezhe v blizhino Trzhca. Inundacijsko področje Drave vse to potrjuje, namrech da je Drava severno mejila na to trzhishche. Trg pa je zgubil vlogo trgovskega centra, ko se je struga Drave premaknila proti Slovenskim goricam. Nekoch trgovsko naselje zhe od zachtetka nashega shtetja nima vech pomena trga, ostalo pa je slovensko ime kot spomin na nekdanje, boljše chase.

Ker pa zhelim v tej knjigi dokazati, da obstajajo slovanska imena zhe zdavnaj pred našim shtetjem, bom v nadaljevanju etimoloshko razlozhil tista imena, ki so jih omenili zhe najstarejši opisi, torej zapisi, ki so starejši od domnevnega prihoda Slovanov. Samoumevno je, da gre za imena ljudstev, gorovij in rek, ker so ta imena veliko bolj trajna, kot so imena naselij, zato imena krajev navajam ob koncu knjige.

Karner

Področje danashnje Koroshke in Kranjske so nekdej naseljevali, kot pravijo uchenjaki, keltski Karni, od tod tudi stara imena province »Carantania« in »Carniolia«, kar pomeni isto kot hribovita dezhela. Do imena »keltski« je ime Karni pravilno, ampak domneva keltski »karn« (= hrib) ni nich drugega kot she danes v slovenshchini obichajni »krn«, ki pomeni vrh hriba, gorski greben. Danashnji priimek Krnec, Krnc, Krnichnik pomeni torej prebivalce pogorja; »Krnica«, tudi

»Karnica«, se imenuje vishavje na koncu kotanje, in takšna topografska imena najdemo tako na Koroshkem, Kranjskem in Shtajerskem zelo pogosto.

Gornje ime pokrajine se je razvilo iz slovenskega pojma »Krn«, ker si ne moremo zamisliti, da bi si Slovenci po domnevni naselitvi izposodili pojem za gorovje od Keltov. Na tem mestu je treba tudi opozoriti na finese, katere so Slovenci v tem primeru poznali: Koroshka, Kranjska in Shtajerska imajo nizhje gorske grebene, zato »krn«; Rhaetikon (Retija) pa ima zelo zobate vrhove gora, zato tudi »rtje«. V resnici je tako, saj so Dolomiti ali »Graubindner Alpen« chisto drugachnega videza kot Julijske Alpe.

Na splošno je videti, da »krn« ne pomeni ravno vrh gore, ampak sedlo oziroma gorski preval, saj so posamezna naselja v hribih – »Krnici« – redko na gorskem grebenu, ampak vechinoma na prevalu oziroma pobochju. V tem nam potrjuje staroslovenska beseda »Кръноносъ«, ki jo Mikloshich razloži: »cui nasus amputatus es«. To ne more biti prava razlaga za veliko gorovje, ki se imenuje na Cheshkem »Krkonoshi«, torej nesmiselna besedna sestava imena, ki ga gotovo ni dobilo gorovje direktno. Pravo ime je zagotovo »Krnnonoshi« (Shafarik pozna obliko »Korkonti«), z njim so imenovali podrochje, na katerem so pri prebivalstvu opazili izrazito upognjene in tope nosove, kar je res znachilno za nekatera podrochja na Cheshkem. Che je danes pri prebivalstvu na tem velikem podrochju tako, iz lastnega videnja ne morem potrditi, vsekakor je blizu domneva, da podrochje bivanja »Krnnonosi« pozneje imenujejo z istim imenom tako kot ime »chch«, ki je sprva oznacheval pastirja govedi, pozneje pa je ime preshlo na cel narod. Iz tega je razvidno, kako preproste okolishchine vplivajo na nastanek nekega praimena. Spoznati prvotno primitivno obliko in pomen je najvechje jamstvo, da smo prishli do jedra nastanka topografskega imena.

Kositarji

V dezveli Karner lezhi tudi kraj, ki ga stari geografi niso tochno dolochili. Mela (III., 73) pishe: *In Celtis aliquot sunt quas quia plumbo abundat uno omnes nomine Cassiteridas adpellant*. Ker je bilo bogastvo svinca v tako imenovanem keltskem podrochju lahko samo na Koroshkem, saj drugih omembe vrednih nahajalishch ni bilo, moramo tako imenovane Kassiteride imeti za prebivalce Koroshke. Sicer velja, da so stara nahajalishcha cina v Bretaniji (Cassiterides insulae) in so Fenichani od tam krili svoje potrebe po cinu in svincu. To je verjetno res in nam pove samo to, da so isti izraz uporabljali tudi v Bretaniji. [Pomponius Mela, rimski geograf; kassíteros – gr. kositer; Kassíterides nésoi – gr. Kositrni otoki, kjer so Fenichani pridobivali kositer in svinec; op. ur. I. A.]

Cin se je v stari slovenshchini imenoval kositer in kositer se imenuje she danes v slovenshchini, enako ga imenujejo tudi Hrvati, Srbi, Poljaki, Grki in Romuni. Rus je edini Slovan, ki ga imenuje »ólovo«, ki je sicer ime za svinec, ki pa ga Rus in Slovenec imenujeta »svinec«. Do 4. stoletja v latinshchini za cin niso imeli imena

razen »*plumbium candidum*« za razliko od svinca »*plumbium nigrum*«, shele od 4. stoletja so imeli zanj ime »*stannum*«, ker »*stannum*« Pliniju ni mogel pomeniti cin. Tako izgleda, da so bili ti Kassiteridas Sloveni, ki so zhe za chasa Melasa razlikovali kositer od svinca in so z njim prav gotovo tudi trgovali. Te trgovce in trgovanje so verjetno imenovali »Kositarji«, in to ime je preslhlo na tiste prebivalce Koroshke, ki so zhiveli v blizhini nahajalishcha kositra in svinca. Kositer je bil zhe v stari dobi zelo iskana in cenjena kovina, ki so jo potrebovali pri izdelavi bronu.

Che torej niti latinshchina niti nemshchina nista poznali imena »kositer« in so pod tem imenom poznali samo svinec, potem so Slovani, ki so edini imeli to ime, naseljevali Koroshko zhe v bronasti dobi.

Kelti

Rimljanski pisatelji so del prebivalcev Alpskih dezhel imenovali »Celtae« in so posebno poudarili, da so bili ti zelo izucheni v izpiranju zlata. Strabon in Polibij pripovedujeta celo, da je bila prvotna zaposlitev keltskega ljudstva izpiranje zlata iz peska alpskih potokov in rek. Jaz mislim, da je dejavnost te obrti izpiranja zlata tudi odlochala pri danem imenu »Celtae«. To ime oznachuje na splošno narod izpiralcev zlata; vemo, da je v rimskem chasu bila ta dejavnost zelo sposhtovana, saj so Rimljani na podrochje izpiranja zlata na Dravi poslali za paznike celo posebne uradnike ali tako imenovane »*Comes metallorum*«.

Ker ni bilo malo rek, ki so nosile zlata zrnca, se je moralo nekdej veliko ljudi ukvarjati z izpiranjem zlata na vech mestih. To prebivalstvo so imenovali po prastarem imenu »Zelt, zelts« (zlato),⁵ kot se je v isti obliki ohranilo v letonshchini do danes in tudi v latinshchini »Celtae«. Ta pojem je v danashnji slovenshchini istoveten z »zlatar, zlatarnar«, sedaj je sicer malo možnosti za uporabo imena v prvotnem smislu, saj je obrt poklicnega izpiralca zlata v alpskem svetu, che izvzamemo Podravje, izumrla. Spominjajo pa imena krajev na mesta, kjer so izpiralci zlata delovali. Tako so ob Dravi obstajala naselja: Zlatna wes in Zlatendorf, v istem podrochju je she danes vas Zlatolichje (= mesto, kjer se najde zlato oblichje) in druga.

Ime, ki je najprej oznachevalo samo določeno obrt, je preslhlo na vse prebivalstvo, ki se je ukvarjalo z izpiranjem zlata ali trgovino z zlatom, in ker je to obsegalo vechje podrochje, se je tudi ime zelo razshirilo. V nadaljevanju bomo pokazali, da to ni osamljeni primer, da je neki narod dobil ime po svoji glavni dejavnosti.

Iz imena Kelti je razvidno, da je ime nastalo iz jezika Slovenov; po imenih alpskih rek, iz katerih so izpirali zlato, pa lahko z gotovostjo zakljuchimo, da so bili Celtae alpskih dezhel lahko samo Slovani, saj te reke nosijo, po tem, kar je raziskano do zdaj, slovenska imena.

Vsekakor je tuje, da se znanstveniki she vedno drzhijo dogme, da so neki Kelti bili prebivalci v alpskih dezhelah in daod njih izvira veliko topografskih imen. Poleg

tega bi morali vedeti, da so vsa imena, ki naj bi nosila keltski pečat, slovenskega izvora, in da so vsa območja, ki jih danes naseljujejo Nemci, nich drugega kot veliko polje slovenskih grobov.

Norija ali Noricum

Iz rimske zgodovine znana provinca Noricum, ki je v svojih političnih mejah obsegala približno območje Vzhodnih Alp (Norijske Alpe). Na splošno je veljalo, da jih poseljujejo keltski Noriki. Da stanovalci niso bili Kelti, je skoraj gotovo, saj se vsi domnevni jezikovni ostanki izkazhejo kot besede s slovenskimi koreninami.

Saj je, kot vsi pojmi, povezani s tem imenom, tudi ime Noricum po svojem videzu slovenskega izvora in je povsem utemeljeno, da so jih imenovali okolishki Sloveni.

Osnovna beseda tega imena je domnevno staroslovenska beseda *ногъ* (jama, votlina), slovansko *nora* (lijakasti pozhiralniki – kraterji) rusko *нопа* (jama, rudnik, votlina), cheshko *nor*, *nora*, *noře* (globina), *nořice* (v drevesnem deblu zhivechi glodalec, polh).

V ruskem delu (Barendaj, Kijev 1627) je »норъцъ« she istovetno s »Slovenus«. Nadaljnje sestavljenke so : *ponor* (поноръ = *locus ubi fluvius sub terram absconditur*, Mikloshich), *ponikva* (zemeljska ponikva, pogrezanje). Veliko krajev je dobilo ime po tej besedi. Stanovalci Norika so morda nekoch zhiveli v shtevilnih naravnih ali v hribe izkopanih jamah in so jih sosedje iz ravnice imenovali glede na njihova bivalishcha »n o r c i«. Seveda pa ne smemo prenesti tega stanja kulture stanovalcev Alp v rimski čas, saj se zdi, da je chlovek prezhivel razlichna obdobja s svojimi uporabnimi zhivalmi.

Ker vsako apnenchasto podrochje tezhi h gradnji krashkih jam in je Kras po tem znan, daje razlaga imena Noricum naravno potrditev. Navesti pa moramo she možnost, da niso morda prav gornjeshtajerski rudniki zheleza povod za ta imena. Saj so Norijci dobavljali Rimljanom »norishko zhelezo«. Verjetno pa so svoje zhelezo dobavljali tudi na podrochje Balkana.

Glavno mesto Norika naj bi bila »Noreja«, ki je domnevno stalo na kraju danashnjega Neumarkta na Shtajerskem ali Friesacha na Koroshkem. Natanchna lokacija pa ni znana in zato tudi ne vemo, kje so leta 118 pr. n. sht. norishki Tauriski premagali Rimljane. Nesporno pa je naselbina z imenom »Noreja« stala na obmochju danashnjega Trafajaha (Trofaiacha). Treuia, slov. Trebja je posekan gozd, tam najdemo she danes podrochje z imenom Noring, tam teche tudi potok »Norningbach« (okrog leta 1400 imenovan *Erespach in der Nuring*).

Na avstrijskem Koroshkem she danes prav tako najdemo kraje Inner Noring, Vorder Noring in Nordnach, ki imajo vsi v korenu pojem »nora«.

Tu zhelim omeniti, da tudi na Shvedskem obstaja pomemben rudnik zheleza v mestu »Nora« ob Norasec. Ravno tako reka »Noarus« (po Strabonu) ni Sava, kot

meni vechina, in kar navaja Strabon, ampak reka Ljubljanica, ki kar dvakrat izgine v »nori«. »Noreja« je bilo prvotno Slovanom območje, na katerem se nahajajo naravne jame, ali pa, kar je še bolj verjetno, industrijsko izkopani rovi rudnikov.

Mishljenje, da razen Grkov in Rimljanov stari prebivalci naše Zemlje niso imeli svoje kulture, je seveda krivichno, saj je vsaka kultura, ki nosi to ime, zbirka kulturnih ostalin starih chasov in svetov, ki je toliko boljsha, vechja ko je izbira in strozhji ko je izbor.

Ne sme nam biti tuje, da so bili stari prebivalci Alp veliki strokovnjaki za pridobivanje zheleza. Beremo lahko, da so tudi pri chrnskih plemenih odkrili zhelezarsko obrt, da znajo v primitivnih stozhchastih posodah iz ilovice liti surovo zhelezo, enako pa je tudi znano, da so zhe davno pred našim shtetjem znali kaliti iz zheleza jeklo.

Da dandanes Slovenec oznachi norega chloveka z norcem, ima to verjetno svoj kulturno-zgodovinski vzrok. Morda so se nekoč iz konzervativcev, ki svojih zemeljskih lukenj še niso bili pripravljene zapustiti kljub temu, da so si drugi zhe gradili umetne domove na prostem, norchevali s starim imenom norec. Ta pojem pa je pozneje dobil chisto drug pomen. To se je zgodilo gotovo zato, ker je po razpadu Zahodnega rimskega cesarstva administrativni pojem »Noricum« padel v pozabo tudi kot topografsko ime.

Enak primer je tudi ime otoka Malta. O otoku se govori, da ga je v daljni preteklosti poselilo neznano pleme, bivali pa so v velikih jamah-luknjah; te ogromne gradnje so bila njihova svetishcha. Fenichani⁶ so prishli na svojih pohodih na Malto in so to prebivalstvo imenovali »Horrim« (pomeni jama) po njihovih domovanjih, izdolbljenih v apnene stene. Menim, da je pri besedi »Horrim« nastala napaka nekega zapisovalca, da je starejšo grshko chrko H zamenjal z na videz podobno chrko N.

Napisal sem svoj pogled o pomenu pojma »Noricum«, ki je delno na videz naraven, vendar sem to storil proti svojemu preprichanju. Verjetna oblika je ta, ki sem jo prej opisal – »Horici« ali »Horci«, in tu se je morala vriniti kolizija chrk.⁷ Tako imenuje prebivalec Ptujskega polja še danes prebivalce zahodno lezhechega pogorja »Pohorci« (hribovci) in gorci (Horci, stanovalci pogorij na splošno). Po ustnem izročilu posredujemo torej obliko »Horci«, po pisanem pa »Norci«. Osebnost imam »Horci« za pravilnejšo obliko, ker za njo govori nastala analogna zamenjava chrk pri poganski boginji »Nerthus« v »Hertha«. Prav mogoče pa je nasprotno, in imamo v tem primeru opravka z dvema povsem različnima imenoma, torej »Noreja« je iz »Nora« po tam obstoječih rovih. Ohranjeno pravo ime pa je nasprotno »Noricum« Rimljanov »Horci« danashnje rabe.

Prava oznachba za prebivalce jam pa je bila nekoč »haduk, hajduk«. V okrozhju Demmin v Prusiji imenuje narod tiste zlobne duhove, ki zhivijo pod zemljo, še vedno »hajduki«. Ta beseda je morala biti nekoč zelo razshirjena in jo pogosto najdemo na podrochju z veliko jamami (na primer pri Ochos v Brünskem okrozhju, na Hadech, Hady Berg). Pozneje so na Madzharskem imenovali

prebivalce, ki so se pred Turki zatekli v gozdove in jame in od tam vodili ljudsko vojno – »Hajduki«, kar pa je s časom pridobilo pomen popotniških roparjev. To ime stoji tudi v organski povezavi z grškim »Hades«, kakor tudi s krajevnimi imeni: Haida, Hajdina, Hajdach, Ajdovica, Haiding, Haidenöster in drugo. Vse to so kraji, na katerih so se nekoch nahajale naselbine v jamah.

Panonija

Rimljani so leta 35 pr. n. sht. osvojili celotno ozemlje danashnje Madzharske na desnem bregu Donave in iz te pokrajine naredili provinco »Panonio«. Zdi se, da je pred tem časom omenjeno področje nosilo isto ime, bilo pa je razdeljeno v veliko okrozhij, katerim so nachelovali »pani« ali »bani«, torej po imenu dezhele je osnova besede slovanskega izvora, she vech, saj so razmere ostale iste do danes. Najvechji politichni uradnik za Hrvashko in Slavonijo (po naslovu tudi za Dalmacijo) se imenuje »ban«. Dolochene denarne enote se imenujejo »banovac« in del madzharskega področja izven tedanje Panonije, danashnje Srbije, se she vedno imenuje »Banat«. Na Cheshkem se imenuje gospostvo – grashchakova posest, kateremu je pripadalo tudi sodishche, »panstvo«, in predstojnik »zhupe« se je v staro-slovanski sestavi imenoval »zhupan« (zhupe pan).

Da je beseda »pan« slovanska in pomeni toliko kot »gospod, visokost, vrh«, ni dvoma, mogoche pa je dokazati, da je pojem preshel tudi v nemshchino, ampak pozneje je zaradi metamorfoze izgubil prvotni pomen.

Vse nemshke besede, ki so sestavljene iz »bann«, imajo slovanski »pan (ban)« v osnovi ali dolochilni besedi, kot je to na primer pri *Herrbann*, *Bannkreis* – obmochje, *Bammeile* – mestno obmochje, *Bannwald* – prepovedan gozd, *Bannwart* – poljski chuvaj, *verbannen* – izgnati, *Bannrecht* – gosposko pravo, *Bannfluch*, *Bannrichter* in tako naprej, kar vse ohranja pravice visoke osebnosti. V pojmu *Bannrichter* je dobro dokazana zgoraj navedena trditev.⁸

Do sredine 19. stoletja sta obstajali she dve vrsti sodnikov: izucheni in laiki. Od frankovskega vladanja je bilo v navadi, da je dezhelni knez tehtke preiskave in vechje zlochine dal soditi odposlanemu juristu, druge sodne zadeve pa so opravili laichni sodniki. Stari vir poroča (*in Franconia iudex et asserores sunt rustici*), da so to bili kmetje. Zadnje so preprosto imenovali sodnik, in pri Slovanih je v raznih krajih she danes obichaj, da predstojnika kraja imenujejo »sodnik«, kar izhaja iz časov, ko je ta razsojal manjsa pravna vprashanja. Che pa je prishel od vladarja poslani sodnik, so tega za razliko klicali »pan sodnik (*Panrichter*)«. Latinski naslov za te sodnike je bil v resnici »*missi Dominici*« (od gospoda poslani), medtem ko so jih Nemci prvotno imenovali »*gewaltboten*«, pozneje pa kratko »*waldboten*«, kar je preshlo v slovensko rabo kot »valpot, valpet«, valpt.

Ko slishimo razlago, da se sodniki imenujejo »*Bannrichter*« zato, ker so lahko prosto delovanje chloveka vezali (»*bannem*«), pa moramo to imeti za jezikovno znanstveno napako, predvsem zato, ker se je v letu 1726 na primer na Shtajerskem she vedno

pisalo »Paam« oziroma »Pannrichter«. Slovanska pravna terminologija je zato tako revna, ker je bil celotni pravni sistem z vsemi izrastki, kot so pravica močnejshega, sojenje charovnicam, tehnika muchenja in tako naprej, izključno v nemških rokah, izrazi izvirajo iz nemshchine. Slovani so reshili samo nekaj pravnih izrazov iz njihovega prejšnjega patriarhalnega zhivljenja, vse drugo pa so prevodi ali germanizmi.

Nastanek Panonije (Pannonien) ali »Panovine«, kakor se je to področje povsod imenovalo, moramo seveda postaviti v chas, ko je zachela globoka ravnina Madzharske izgubljati morski znachaj in so si knezi, vojskovodje in drugi voditelji prilastili tiste predele, ki so se zhe osushili. To je bila nova zemlja, ki je pripadala gospodu »pani«, in she iz tistih chasov izhaja, da so imeli Madzhari in Hrvati tako shtevilna velika plemishka posestva she v prejšnjem stoletju.

Turki

Lastna imena Turchija, Turek, Turje, Turjak, Turan, Tur, Tauern, Taurus, Tauris, Taurisker in druga imajo slovanski pojem »tur« (pragovedo – *Auerocks*) za osnovo; oznachujejo področja, na katerih so se nahajali turi (pragoveda). Ko danes Osmane imenujemo »Turki«, stoji v tem velik anahronizem, potem ko so območje danashnje Turchije zhe pred nashim shtetjem naselili Turkui, kar potrjuje Mela (I. 116) v poglavju, ki se glasi: »*Budini Gelonion urben ligneam habitant; iuxta Thyssagetæ Turcaeque vastas silvas occupant aluturque venando.*« Po tem so se ti prebivalci prehranjevali z lovom v obshirnih gozdovih, lovili so tudi pragovedo oziroma ture, kar je razvidno iz zgornjega latinskega besedila.

Besedni pojem »tur« je razshirjen po vsej Evropi in delu Azije v korenu topografskih imen, kar potrjuje, da je moral biti jezik, ki je razumel besedo »tur«, zelo razshirjen, in to je lahko samo slovanski jezik, ker edini v vseh njenih idiomih pozna besedo »tur« v tem pomenu.

Nenavadno je, da na dve sorodni zhivali »tur« (*bos primigenius*) in »bizon« (*bos europeanus* – nem. *Wisent*) v topografskih imenih naletimo pogosto skupaj. To dokazuje, da sta obe vrsti pragoveda zhiveli skupaj, prebivalci pa so jih natanchno razlikovali. Tako najdemo v Meli (II,22) stavek: *In litoribus Histro est proxima Histropolis deinde a Milesiis deductis Callatis, tum Tomæ et portus Caria et Pristis promuntorium. Fuit hic bizone, motu teræ intercidit; potem (II,24): Deinde est Bosphoros et Propontis, in Vosphoru Byzantion.* Ime pokrajine »Bizone« in »Byzantion« v Turchiji sta zagotovo povezani s slovanskim »bizonom«, ta pojem pa je zelo star, ker mesto »Bizone« v chasu Mela zhe dolgo ni vech obstajalo.

Kraje, ki imajo v korenu »tur« ali »bizon«, zasledimo tudi na severu do Holstaina. Tako je Stargardu (Stargrad) ime »Turze« in kraj »Bisnitz Au« (1189 se je pisalo she »Bisneze« in »Bisenci«). Tudi moravsko (nem. *Mährische*) mesto Bisenz (cheshko Bzenec) s svojimi obshirnimi dobravskimi gozdovi je dobilo ime po »bizonu«, pomeni torej območje, na katerem zhivijo bizoni.¹⁰

Pravi dokaz, da »tur« ne označuje gorovja, nam nudi okolishchina, da so slovensko ime Turjak v nemshchino prevedli kot Auersberg (tur); po tem sodeč, je moral prevajalec vedeti, kaj »tur« pomeni, kot tudi neverjetna okolishchina, da se v okrozhju Schlan na Moravskem nahajata dva sosedna kraja »Bisen« in »Turan« in da na primer Turany na Moravskem leži na popolni ravnini.

Danashnja nemshka pojma »Tur« in »Ur« (nadomeshcha besedo *Ochs* – govedo) tudi nista nič drugega kot obrushena oblika besede »tur« s tipično diftongishko gradnjo pri »Ouer«, enako je tudi »Wisent« prilagojena oblika za »bizon«.

Heleni

Heleni so dobili svoje ime, podobno kot Turki, od jelenov, torej tudi po zhivali, ki jo je moralo biti veliko, kar nam potrjuje tudi starogrški pisatelj kot tudi njihova mitologija. Slovani so opazili bogastvo jelenov v grških gozdovih in po njih imenovali to pokrajino.

Ime »Helena« se v južni srbohrvashchini še vedno glasi »Jelena«. Ravno tako je nemshki izraz »Elen« (je *Elenhirsch*) samo obrushena oblika za »jelen«.

Mnenje, da so Heleni dobili ime po ochetu rodu, je samo mit v zadregi razlage imena, in spominja na izmishljene trditve, da so Nemci dobili ime od Tuisco, Rusi od Rurik in tako naprej.¹¹

Skiti

Najstarejshe slovansko ime za nomade je »skit« (rusko скытъ, скыталець, slov., hrvashko, srbsko skitach, skitezih) v pomenu potepuh, klatezh.

Ni dvoma, da ime izhaja od nekdanjih nomadskih Skitov. Ta pomen je v neprekinjeni povezavi z nekdanjimi Skiti, ki so jim dali ime Slovani, o tem ni dvoma, še posebej, ker Mela (II.11) v nadaljevanju navaja: *vagi Nomades pecorum pabula secuntur, atque ut illa durant ita diu statam sedem agunt*. Omembe vredno pa je, da Mela »nomades« imenuje samo en del Skitov kot narod brez stalnega bivanja, Slovanom pa je celotni narod Skitov veljal za narod brez stalnega bivanja. Medtem ko v drugih jezikih danes ime »nomad« označuje rod ljudi, ki se selijo z enega bivalishcha v drugo.

Sarmati

Stari zgodovinarji vedo, da so bili »Sarmati« shtevilchno velik narod severno od Chrnega morja na Volgi, na Donu in tako naprej. Zgodovinarji povedo in izenachijo Sarmate z nomadskim ljudstvom, ki je pripadalo Skitom. Glede na geografsko lego njihove nastanitve so ime dobili najbrzih od svojih slovanskih sosedov, ki ga še danes uporablja rushchina: сарма. Sarma pomeni plitvo mesto ali vodno sipino. To se nanasha na južno rusko reko in kazhe na točko, na kateri se lahko brez tehničnih sredstev najlazhje prechka reko. To sicer ni rečni brod,

ker bi sicer uporabili besedo »brod«, ampak naprej shtrleche naravne skale, ki gradijo naravni most, te pa so vechkrat prekinjene in so prehodne samo pri nizkem vodostaju.¹²

Da je bilo v davnem chasu, kot je tudi danes, pomembno poznati takshna mesta, na katerih je bilo mogoche reko prebroditi, je za gotovo naravno, da so prebivalce takshnih mest imenovali »prebivalci pri rečni sipini«, tako torej »Sormati« ali »Sarmati«. To ime se je pozneje razshirilo na vechji krog prebivalcev.

Isti izvor ima tudi ime mesta Praga na Moravskem. Rečna stopnica reke Moldave se imenuje »prag« in prvotno nastalo naselje se je imenovalo kot naselje pri »pragu«. Obstoječa saga o nastanku imena je torej samo pripovedka.

Avari

Slovani so Avare imenovali Obri, kar je ne nazadnje tudi njihovo zadnje ime, medtem ko ime Avari izhaja iz oblike posebnosti latinskega jezika iz imena »Obri«.

Stari Nemci so oznachevali ljudi visoke rasti »Huni« (Heunen v Nibelunshki pesnitvi), iz tega v njihovem jeziku, ki ne pozna preglasa »Hunnik«. V slovanskih jezikih pa oznachimo mozha visoke rasti za »Obr«, torej oznachuje »Hunna«. Stari grobovi Hunov (Hünengräber) niso torej ních drugega kot grobovi iz chasa »Obrov«, torej »Avarov«.

Avare pa na splošno poznamo kot ljudi mongolske rase in nizke rasti; kako je potem mozžno, da so vsebovali grobovi Hunnov okostja zelo visoke rasti? Verjetno je, da imamo tu opravka s skupino Slovenov, katerih chlane so Nemci imenovali »velikani« (Riesen), sosedni Sloveni pa so jih imenovali »Obri«. Moshki rod Slovanov na Kranjskem na Balkanu je visok. V takratnih slovanskih, danes pruskih provincah, je v Evropi she danes visok odstotek moshkih zelo visoke rasti.

O »Hunih« smo vajeni brati, da so bili najhujshi barbari, ki so si meso naredili uzhitnega s tem, da so si ga dali pod sedlo in ga z jezho omehchali, bili pa naj bi majhne postave in grdi. Vseskozi shkodljiv opis, in pri tem naj bi jih imenovali »velikani«, ker so to Nemcem sinonimni pojmi.

Znachilno je, da zgodovina Hunov uporablja samo podatke tistih pisateljev iz chasa Atila, ki so o njem in njegovi dobi znali povedati samo grozne stvari, medtem ko so Priskovi zapisi, ki razmere opisujejo veliko svetleje, ostali neopazni. Dejstvo je, da so opisani primeri, ki niso logichni in ne prenesejo kritike. Kako lahko na primer razlozhimo, da je takshen barbar, kot naj bi bil Atila, za zhenó dobil burgundsko kneginjo, da so svatbo slavili na Dunaju sedemnajst dni, da so Burgundi obiskali Atilov dvor, njegova rezidenca pa da je imela veliko palach. Atila naj bi snubil tudi bizantinsko kraljichno Honorio, zgodovina tudi pove, da Atila ni imel veliko vojashke sreche, odkar se je vrnil iz Italije, saj so ga leta 451 na Katalaunskih poljih skoraj unichili. Pri tem, ko se ga je vse balo in mu je bizantinski kralj moral zelo povishati letni denarni tribut, je med drugim vse to dokaz, da imamo tu zgodovinsko pomoto ali ponaredbo zgodovine v zelo nerodni

obliki. Poleg navedenega so bile med stanovi vedno velike razlike, nekdanje celo večje kot danes. Z vidika družbenih običajev si res ne moremo predstavljati snubljenja tega premaganega poglavarja »Indijancev« pri evropski vladarski družini.

Che pa je bil Atila resnično takšen divjak, kot ga prikazuje zgodovina, potem bi si svojo izbrano nevesto poiskal s silo ali pa bi si jo dal pripeljati s silo. Ne moremo pa si predstavljati, da bi nevesto snubil v skladu z dvornim bontonom.

Che priznamo, da je veliko od tega samo saga, je chudno, da najde saga lepe besede in humana dejanja za barbara, ker so bila ta dejanja, pa chetudi le delno resnična, v ljudskem izročilu gotovo she temnejša.

Zelo jasno se vidi, da so nemshki »Hunnen« in slovanski »Obri« (Avarci) isti narod, in to slovenski narod. Zgodovina navaja, da so Avari s sabo vodili Slovane, ki naj bi jim služili. Ta trditev ni osnovana in ima namen oziroma prosojno tendenco, da potem, ko prisotnosti Slovanov v Srednji Evropi niso več mogli zanikati, so jih vsaj prikazali kot manjvreden narod.¹³

Celotna zgodovina selitve narodov je, vsaj takshna, kot se danes prikazuje, v izhodishču ponesrečena, brez kritike in enostranski prikaz nekdanje dobe, ki nikoli ni bila takshna. Videti je, da je isti narod pod raznimi imeni izvedel različne zgodovinske akcije, katerih se niti sam noče spominjati.¹⁴ Kako lahko privede do napak to, da različni pisatelji isti narod imenujejo različno, dokaze za takshno pochetje pa je tako danes kot nekoch she vedno mogoče najti.

Kdo bi na primer chez tisoč let, ko se bodo vsi viri zhe izgubili, pravilno razumel, ko bi nashel kakshen danashnji chasopis, ki govori o Chehjih, in drugega, ki bi govoril o Bömih.

Nemshki podezhelski chasopisi na Shtajerskem za Slovence dosledno uporabljajo zanichevalno ime »Windischen« – Vindishi namesto imena Slovenci, ki je sicer uradno ime.¹⁵

Che se to zavestno dogaja danes, zakaj se she vechje napake iz nevednosti ne bi dogajale nekdanj! Takshni so torej viri, iz katerih chrpamo nasho zgodovino, in ti viri res ne smejo biti nepreverjene dogme. Od takshne politike in samovolje so pogosto odvisna nasha sporochila, ki nato zachnejo vnaprej veljati za mejnike znanosti!

Veneti

Od starih piscev vemo, da so bili Veneti, Veneter, Vindi, Vendi shtevilno ljudstvo in prav nihche ne dvomi, da so bili Veneti Slovani.

Etimoloshka razlaga o nastanku in pomenu teh imen je zhe zelo različna in pri tem pogosto tudi povsem nenaravna. Kot raziskovalec, ki sem s pomočjo lingvistov razlozil zhe tisoche topografskih imen, menim, da pomeni korenski

zlog »vent« ali »vend« v romanskih jezikih, madzharshchini in angleshchini »vend« trgovanje, kupiti in prodajati in da je pod vsemi temi imeni treba razumeti trgovce. Spoznanje in dejstvo, da ima vsako etnografsko ime enostavni izvor kot ime kraja, kot tu razlagam za vechino narodov Evrope, ta imena razlagam, kot so nekoč nastala, in jih je mogoče še danes deducirati. Njihov izvor namreč pojasnjujejo kulturno-zgodovinska ravnanja.

Menim, da je korenski zlog »v e n t« ali »v e n d« tako v romanskih jezikih, madzharshchini kot tudi v angleshchini, še danes splošni pojem za trgovanje, kupovanje in prodajo. Pod gornjim imenom razumemo torej trgovce.¹⁶

Spoznanje in okolishchina, da ima vsako etnografsko ime enostavni izvor, naj bo to za ime kraja ali kot razlagam po načinu nastanka ljudska imena narodov Evrope, ki jih lahko tudi danes razlozhimo, saj so izvori imen kulturno-zgodovinsko utemeljeni.

Nedvomno je zanimivo, da za trgovce v vsej kulturni zgodovini ne najdemo nobenega etnografskega imena, čeprav poznamo imena za manj pomembne poklice, kot za trgovce navadnega sleza (Shlezi), prodajalce kositra (Kositarji). Saj Fenichani in Arnavti,¹⁷ ki jih poznamo kot pomorska plemena, niso trgovali v notranjosti Evrope. Zhe v najstarejšem zgodovinskem obdobju so ljudje težhili k izmenjavi dobrin, ki jih je neko pleme imelo preveč, drugo pa jih je potrebovalo, to velja za luksuzne in druge artikle. Kdo je zhe za chasa Odiseje posredoval jantar (*glesum*)¹⁸ s severne obale do Miken? Kdo je prinesel zhelezo v kraje, v katerih ni bilo zhelezarstva? Kdo je dobavljal cin in baker za pridobivanje bron in kdo je prodajal izdelke iz bron, saj rude za pridobivanje kovin ni bilo povsod! Kdo je prinesel kresilni kamen, kamena kladiva, kamnite sekire in podobno v pokrajine mlajshe geoloshke formacije? Kdo je tovoril sol, ki je zhivljenjskega pomena v dezhele, ki niso imele soli, kot so Cheshka, Moravska, Koroshka, Kranjska in v druge kraje?

To vrzel v nashi stari zgodovini so očitno izpolnili »Veneti, Vendi« (nem. die Wenden), bili so narod, ki je vishke naravnih produktov z menjavo in trgovino izravnaval med pokrajinami. To je tudi razlog, da je bilo ime Veneti tako razshirjeno, da povsod naletimo nanje in jih imamo za shtevilni homogeni narod, ne da bi to tudi preverili. Analogni primer imamo danes pri Slovakah, kadar namreč pride kak potujoči »vezalec loncev« ali trgovec s posodo, vedno rechemo »Slovak« je prishel, che je prishel v resnici Slovak, se nihche ne vprasha, dovolj je njegova obrt za ugotovitev narodnosti.¹⁹

Kot kazhejo imena, so bili Veneti v resnici zelo razshirjeni, poznamo še Venete (die Wenden) v Nemchiji, die Winden (die Windischen) v Alpski Avstriji, Veneti v Veneciji, Vindelicier na podrochju Bodenskega jezera,²⁰ die Vendeer v Franciji.

Izgleda, da je tako nastalo tudi ime Slovencev, Slovakov, Slavoncev in nazadnje tudi »Slovanov«. Nadalje ne vemo, kdo je starim narodom dobavljal sol, saj ni mogoče, da bi ti zhiveli brez soli. Zato mislim, da pod gornjimi imeni razumemo

trgovce, ki so trgovali predvsem s soljo. Pri danashnjem imenu Slovenci (Slowenen) je to tudi dokazljivo, ker »Venci« odgovarja obliki »Nemci«, kar izvira iz »Nemeti«, kot je »Venci« verjetno nastalo iz »Veneti«. Danashnji »slo« je samo metateza iz »sol«, ker so zhe stari Grki poznali obliko »σλοβευοι« [stlobenoι]. Ta obrnitev glasov je pogosta, na primer kras in *karst*, klak s *kalk* in *calx*; breg z nemshkim *Berg* in tako naprej, she zlasti je to tipichno v starih zelo razshirjenih besedah »slatin« (sol, mineralna voda).

Che torej trdimo, da bi se po starorimskem »Flavium Solvense« pri Lipnici na Avstrijskem Shtajerskem moralo pravilno imenovati »Flavium Slovense«, je to odvech, ime samo nam namrech pokazhe, da se Rimljanom etimologija te besede zhe ni vech izshla, a so zato po osnovnem »sol« pisali »Solvensi« namesto »Salvensi«.

Naravno je, da na ozko omejenem obmochju obstajajo narodne skupine z razlichnimi imeni, ki pripadajo istemu plemenu, da pa nasprotno naletimo na isto ime v razlichnih pokrajinah, ker vsako slovansko narechje na enak naravni nachin poimenuje prebivalce.

Tako poznamo za prebivalce Spodnje Shtajerske podrobna imena glede na teren kot Pohorci, Poljanci, Gorichani, Halozhani, Savinjchani in tako naprej, da naseljujejo Pohorske hribe, Ptujsko polje, Slovenske gorice (nem. Windische Buheln), Haloze ali dolino Savinje, vendar so po jeziku vsi Slovenci. Nihche pa ne bi pomislil, da bi zaradi jezikovne razlike v narechju narod razcepil.

Nasprotno pa imajo narodne skupine enaka imena, kot na primer Poljaki, Polanji, Bulaki, katerih imena ne oznachujejo nich drugega kot to, da so prebivalci ravnine, pripadajo pa raznim slovenskim dialektom. Tako lahko razlozhimo, da najdemo imena Vinidi, Veneti, Wendi in tako naprej v razlichnih pokrajinah, da je vsak slovanski dialekt takshna narodna skupina, ki je z njimi trgovala in je nastanek in pomen imena vedno isti.

Isto velja tudi za etnografske pojme: Slovenci, Slovaki, Slovinzen, Slavonci in Slovani (Solavi?) posebno za trgovce v sredishchih pridobivanja soli in pripishemo odstopanja imena posebnostim dialektov razlichnih podrochij.

Izogibati se moramo prouchevanju etimologije brez kulturne zgodovine, ker je vsaka zase brez praktichne aplikacije vechinoma nekoristna. Podobno je tudi prouchevanje lobanj s kraniometrijo v prazgodovino ljudstev prineslo le zmeshnjavo in celo trezne raziskovalce zavedlo v zmoto. Celu laiku je nerazumljivo, kako lahko antropologija po par starih lobanjah, ki so jih nashli samo v Evropi, postavijo tochno dolochene zakone o rasi in jeziku, cheprav vemo, kakshne razlike imamo zhe v vsaki družhini glede na obliko lobanje, tipu ali barvi las, kakshne razlike pa imamo shele v neki vasi, v kateri lahko govorimo skoraj samo o incestu.

She do danes si uchenjaki niso na chistem glede avtohtonosti Slovanov v Evropi, ko imamo na stotine g o v o r e ch i h dokazov, kako lahko na osnovi m r t v i h argumentov avtohtonost zanikajo.

Ravno zaradi tega pletejo brezobzirno vedno znova enostranske teorije, ki pa so vedno bolj nevdržne. Kdor postavi sistem po subtilni meritvi ene same lobanje (na primer neandertalcheva), ki je tisoče let lezhala pod težo zemlje in se je lobanja lahko deformirala, lahko pa je lobanja nekega kretena, tistega ne moremo jemati resno! Znanost, ki niha med resnico in zheljo in zheljo po njej, pa ni prava znanost.

Raziskava povezave naravnega mita in ljudske domishljije med nekoch in danes

V tej zbirki dokazov, sestavljenih iz zastrtih argumentov, je mogoče, da so kakshne navedbe zmotne in narobe osnovane. Veliki obseg obdelane tematike zahteva gotovo she intenzivne obdelave, ker so tu podana samo moja opazovanja in iz njih izpeljane naravne razlage imajo tako glavno besedo. Pri delu sem imel malo tuje pomoči, nisem pa je niti posebno iskal iz bojazni, da tudi sam ne bi zapadel v tire zhe prehojenih poti, ki do sedaj niso privedle do cilja. Jaz hodim tu bolj ali manj kot eklektik s tem, da na zastavljena vprashanja odgovorim iz vechjega vidnega polja, saj temeljim na širokem prostoru raziskave. Na koncu naj podam she nekaj razlag predhodnim trditvam, da moj sklep ne bo izpadel premalo utemeljen.

Ne da se prikriti dejstva, da znanost o raznih jezikih deluje zelo enostransko, saj znanstveniki pogosto ne poznajo potrebnih jezikov, predvsem ne poznajo slovanskih, in jih tako ne uposhtevajo, ker pa ti znanstveniki prikazhejo svoje delo kot dogmo, zavedejo she druge strokovnjake v zmotno sklepanje, saj ti raziskovalci nadaljujejo od tam, do koder je bilo zhe razlozheno. V tem tichi glavni del zgodovinske pomote, da neki narod nastopi na odru svetovne zgodovine shele, ko se zachne pisna zgodovina tega naroda. To gledanje je napachno in ga lahko primerjamo z naivnim otroshkim razmishljanjem, da sonce vzide za naslednjim hribom iz morja nashega obzorja. Toda v razvoju nekega naroda, ki se zachne udejstvovati, je za njim zhe ogromno let priprav, in o tem po navadi ne razmishljamo.

Mnogi radi govorijo o pomanjkanju kulture nashih predzgodovinskih prednikov in bi se morali sramovati, che kulturo davnih chasov primerjamo z nekulturo danashnjega chasa.²¹

Vprashajmo se, ali danes vsaj en odstotek zhiveche populacije pozna sestavo brona, pridobivanje zheleza ali proizvodnjo stekla? Koliko zdravilnih rastlin je poznala vsaka kmetica she pred nekaj rodov, ki jih danes pozna samo farmacevt? Koliko ljudi zna prepoznati strukturo kamna, ampak stari vinichar pozna razlike zelo podrobno in nashteje vse vrste kamenja v njegovem vinogradu z izvirnimi podedovanimi imeni, ki pa na zhalost izginjajo, ker teorija izpodriva prakso.²²

Tisto malo, kar se je sluchajno ali zaradi nezavedne kontinuitete ohranilo, je prastari rodovnik besed in pojmov za nashe dezhele, imena narodov, gorovij in rek iz sive davnine. To so edine zhive priche, ki so kljubovale vsem spremembam nashih prednikov, ki so na povrshju ohranili spomin na narod, ki jih je uporabljal

prvi, in nadomeshchajo tisto, kar nam manjka, ker ni bilo nichesar napisanega o bivanju nashih prednikov.

Vsota toliko topografskih imen Evrope, njene slovanske besedne korenine prichajo, da so stari slovenski jeziki (staroslovenshchina) prajezik²³ najmanj vse srednje Evrope in jih morajo kot takšno tudi sprejeti. Dlje nazaj v prazgodovino vse do terciarja starim jezikom ni mogoče slediti, dobimo pa tudi vtis, da imajo jezikoslovci za prvotni jezik velike slovanske jezikovne družine danashnji slovenski idiom. V njegovem starem jezikovnem zakladu najdemo she danes največjo besedno sorodstvo. Vzrok za to je, da Slovenci zhe iz davnine prebivamo neprekinjeno na tem alpskem prostoru od chasa pragerovja ali pa she starejshe formacije, dozhiveli smo malo geoloshkih katastrof. Videti je, da so imele Alpe največji naravni vpliv na prvi razvoj in pot prachloveka v Evropi, ker vsa nizhje lezhecha podrochja zaradi karakterja vode niso delovala razvojno, shele pozneje, ko so se pogoji zhivljenja na ravnini izboljšhali, je chlovek pochasi preshel v nizhino. Pravilni pogled na idealno lokacijo za zhivljenje in razvoj prachloveka v Evropi je imel znanstvenik, ki je evropskega prachloveka imenoval »*Homo alpinus*«. Menimo, da so bile v Alpah, glede na geoloshke pogoje in drugo, idealne možnosti, da se je chlovek sploh lahko obdržhal in razvijal.

Che se ozremo v preteklost, so bili zhivljenjski pogoji v Alpah zagotovo ugodni: dovolj je bilo divjadi za lov in ribolov, pashniki so bili za zhivinorejo, velika nahajalishcha soli v Norishkih Alpah, kakor tudi morska sol, bila je bakrena ruda (bakrena doba), nahajalishcha cina in svinca za litje brona, zhelezna ruda najboljshke kvalitete (norishko zhelezo), zlato v gorah (Norishke Alpe), kakor tudi zlatokopi rechnega zlata v vseh alpskih rekah in drugo. Od tod so vse potrebe, ki opravichujejo odkritja prazgodovinske dobe. Visoko gorovje je tudi prostor, ki ga je prachlovek poiskal v chasu porasta vodne gladine in v poplavax je tu nashel zashchito. Tudi ob vesoljnem potopu se je prachlovek lahko reshil in ohranil le v Alpah.

O nastanku sorodnih jezikov in narechij imam svojo hipotezo, ki jo moram navesti in je ne bi smeli povsem odmisлити. Sprememba nashih evropskih, na splošno imenovanih »indogermanskih« jezikov, je močno odvisna od natanchnosti gibanja Zemlje. Potrjeno je, da odklon zemeljske osi glede na ravnino krozhne poti Zemlje ni konstanten. Zaradi lunine privlachnosti kot tudi sonca na ekvatorialno nabreklost cone se v chasovnem razdobju priblizhno na vsakih 21.000 do 26.000 let obe hemisferi, perihelij in aphelij, popolnoma zamenjata, in da se je to v tem obdobju vsaj zhe enkrat zgodilo, o tem ni dvoma. V tropski coni, na primer v Afriki in Kordiljerah, so v ledeni dobi nastali ledeniki, kar dokazujejo sloji zemlje v Afriki kot tudi v zmernem podnebj. Obdobja ledene dobe, ki obstajajo v vseh formacijah Zemlje, temeljijo na ritmih Zemlje.²⁴

Na severovzhodnem rtu Azije, torej na Severnem ledenem morju, izkopavajo odlični chrni premog v velikem nahajalishchu v dnevnem kopu pri vasi Dedinskoje. Kako je nastal tam premog najstarejshe formacije, ko pa drevesa tam

sicer sploh ne rastejo? To je dokaz, da so tu nekoch rasla velika drevesa. Zagotovo vemo, da je chlovek dozhivel zhe del terciarja zgodovine nashe Zemlje, prezhivel je dobo med terciarjem in diluvijem, kakor tudi glacialni in interglacialni chas. In zakaj chlovek svoj chas takshnega podnebno skrajnega obdobja ne bi premagal, saj to she danes potrjuje. Poznamo veliko malih in nizhjih zhivali, na primer jamskega hroshcha, ki so na vechini krajev prezhivele ledeno dobo. Che pa bi sauriji iz chasa terciarja v ledeni dobi poginili, bi z njimi poginila vechina zhivljenja ali celo vse. Kljub temu pa je vse prezhivel in so sauriji, razen krokodilov, izumrli, kot smo zhe omenili, najbrzh zaradi povsem drugachnih razlogov.

Razmisliti moramo o tem, da je ta natanchna, precizna ritmika odlochilno vplivala na pojav narechij in meshanico narechij, ker so tudi jeziki dozhivali spremembe v chasu podnebnih sprememb, in nastale so rase, jezikovna in kulturna meshanja. Ta domneva izhaja iz etimoloshkega opazovanja treh glavnih evropskih jezikovnih skupin: slovanske, germanske in romanske. Danes so jezikovne razlike precej velike, che pa se ozremo nazaj v predzgodovinski chas, ko she ni bilo abstraktnih pojmov, je chlovek poimenoval samo tiste objekte v naravi, ki so ga obdajali ali pa so bili na tak ali drugachen nachin pomembni za njegov obstoj, vidimo, da so ti izrazi pri navedenih jezikih she danes enaki. Che se chasovno she bolj odmaknjeno v preteklost, vidimo koncentrichni skupni tok vseh tistih pojmov, ki so morali biti prachloveku v vsakem trenutku na voljo.

Za prachloveka bi gotovo bilo nemogoche, che ne bi takoj, ko je obvladal jezik, imel besede za tiste objekte in dogajanja, s katerimi je bil v stalnem odnosu, ki ga ni mogel niti preprečiti; to so predvsem besede kot oche, mati, brat, sestra, sonce, luna, morje, voda, sol, zmaji, tur, luch, noch, delati, plesti in tako naprej. In te besede imajo v indogermanskem jeziku isto deblo in tudi enako obliko izrazhanja. Imamo besedni dokaz, da so vsi iz enega sredishcha, da izvirajo iz istega jezikovnega vira in istega jezikovnega zaklada, zato si skupnega izvora posameznih jezikovnih skupin ne smemo predstavljati kot nekakshno fantazijo, temvech kot resnichnost.

Vse to je sicer videti kot uganka, ampak kot vse uganke tudi ta vodi vselej k eni sami reshitvi, saj povezava izkustva in shpekulacije, torej povezava izkushnje z občutkom in logichnim razmishljanjem, tudi to vprashanje usmerja k filozofiji enotnosti in izvora. To pa je tudi povsem naravno, saj chlovek vedno poimenuje predmete po vtisu, ki ga nanj naredijo, in ta občutek in sprejem je povsod skoraj enak.²⁵

Toda ta prvotni jezik je ob nadaljnem shirjenju moral prestati spremembe, ki se z razdaljami vechajo, in to gotovo poznamo, saj zhe v dveh sosednih vaseh najdemo razlike zhe med prebivalci istega jezika, ki jih lochi vechje gorovje. Kakshne so spremembe v jezikih v teku zgodovinskega obdobja, ki jih je znanost she ugotovila, kaj pa se je zgodilo v obdobju, ki ga ne moremo raziskovati? Uchenjaki po navadi opazujejo svoje objekte z obarvanimi in ne chrnobelimi ochali. Tudi pri

največji objektivnosti je tu, kot pri drugih objektih, naj zveni še tako protislovno, spoznati najenostavnejše, obenem pa je tudi najtežje.

Jezik prachloveka ima omejen besedni zaklad, kot je bil tudi njegov inventar, ki ga z nekaj pojmi izchrpamo. Ampak teh nekaj pojmov naredi večje kroge, pri tem se izgubi prvotni zgled v tej meri, kot se pri rabi oddaljuje od prvotnega pomena besede. To je podobno kamnu, ki ga vrzhemo v morje in povzroči krožno gibanje, ki se v vedno šibkejših valovih izgubijo v neskončnosti morja, tako da na kraju povzročitelj tega gibanja ni več spoznaven ali opazen.

Pojmi (besede), ki jih je chlovek gradil v pristanju (*Urzustande*), so samo v eni obliki lastni vsem indogermanskim jezikom, zato lahko podvomimo, kateri jezikovni veji je treba dati prednost. Vechino starih, nespremenjenih objektov, kot imajo dezhele, reke in gorovja imena, ki jih zhe na prvi pogled spoznamo kot slovenska, še bolj kot osnovni pojmi k temu, ki jih slovanski jeziki razumejo še danes, tako je lahko jezik »*Homo alpinus*«²⁶ samo ta, ki ga danes oznachimo za slovenski jezik.

Nich tochnega ne vemo o spremembah, ki so jih ti pojmi dozhiveli od zacetka zgodovinskega obdobja do prazacetka jezikovne mehanike, razpolagamo pa z dovolj izhodishchnimi tochkami, da spoznamo prvotno obliko, saj ko pridemo do besede z enim zlogom, lahko sklepamo, da smo prishli do predzgodovinskega chasa, ker se samoglasnishke permutacije enostavnih zlogov naposled izchrpajo, vendar hitreje kot vrsta tistih objektov, ki jih je zhelel poimenovati predzgodovinski chlovek.

Pod zlogom »os« razumemo nekaj ostrega, konichastega, visokega, zato so pojmi ostrina, ost, os, fr. *hausse* = gibanje proti ostrini. Ost (ostra konica, jezica), osa (osa, oster hrib), osat (oster, konichast) in tako naprej; pri pojmu »pren« tu zaman prislunemo naravnemu stanju, in kljub temu vemo, da je nekoč po celi Evropi pomenil alpski pashnik; zaradi posebnih, nam neznanih predpostavk so imeli to ime, in opravičeno so potrdili ime povesod, kjer so ga uporabili.

Tako poznamo Prenj planino v Hercegovini, pogosto na Balkanskem polotoku, kot ime dela gorovja na Shtajerskem Preinalpe, Prem, Prennhube in v Nizhji Avstriji Prein, na Koroshkem Preining in Tirolskem Brenner in drugo. Verjetno je tudi ime Pireneji, kjer zhivijo Baski, kar pomeni pastirji, ki so po izvoru Sloveni in so prav tako nastali iz »pren«, o chemer seveda pricha bogastvo pashnikov tega gorovja. Menijo, da je ta beseda ilirskega izvora, ne priznajo pa vedno, da so bili Iliri Sloveni, ampak o tem je vsaka razprava nesmiselna, saj nam nihče ne zna povedati, kaj so bili Iliri v resnici.

Po sedanji hipotezi, da nashi glavni evropski jeziki izhajajo iz sanskrta, znova vidimo bolezensko lastnost chloveka, da vse nerazumljivo prestavi v daljavo na še manj znano podrochje, cheprav nam razlaga in resnica lezhi naravnost pred ochmi. Preciznostna teorija pa nam naredi razumljivejši tudi izvor Indijcev. Prav tako bi lahko Indijci zapustili svoja nekdanja bivalishcha, ko je nastopila ledena

doba (*Glazjalzeit*) na tem področju. Prečkali so Bospor, obšli Kavkaz in chez chas prodrli v njihova danashnja domovanja, kjer jim je zopet morje, tako kot onim, ki so ostali doma, postavilo meje. Jezikovno povezavo z Evropo pa je iz ozadja prekinil tuj jezikovni klin. Če bi bilo nasprotno in bi sanskrt in narod Indije pomenili zacetek evropskih narodov in jezikov, bi ostalo nejasno, zakaj so vso Evropo poselili iz Indije, sami pa niso nich vplivali na svoje sosede v Aziji in je moral jezik Indijcev preskочiti skoraj celotne dezhele semitskega in mongolskega jezikovnega področja. Ta oscilacija ali sprememba podnebja je lahko razlog, zakaj je nasha, danes znana kot indogermanska jezikovna skupina, pognala toliko jezikovnih vej, saj je s chasom izostal vsak nadaljnji stik s prajezikom, in za vse pojme razvoja, ki ga predzgodovinski chlovek she ni poznal ali uporabljal, in na raznih tochkah je moral vsak jezik sam najti in uporabiti nove besede.

Kot iz vsega tega izhaja, so tu navedeni primeri hipotez in potrđila, ki opravicheno odprto zanikajo sedanjo veliko zgodovinsko zmoto. Morda bo to delo mozhe znanosti dovolj spodbudilo, da bodo tukaj podane dokaze takoj preverili. Dejstvo je, da smo z zharki na vse strani osvetlili telesa, vendar pa sence, ki lezhi na nashi preteklosti, ne moremo popolnoma osvetliti.

Che zhelimo to pomembno vprashanje razjasniti, morajo znanstveniki najprej priznati sedanje nezmotljivo oporekanje določenim naravnim zakonom, ki jih danes vidimo. Odpovedati se morajo trđim besedam svojih despotskih doktrin in celotne raziskave podrediti naravnemu razumu brezmejne resnice.

Vsekakor je she posebej sporna domishljavost, da imajo strokovnjaki svoje posebno, katerokoli znanstveno področje za svojo nedotakljivo domeno in ne pustijo nikomur ugovarjati, kot da ne bi bilo znano, da veliko odločilnih izumov in odkritij ne prispevajo strokovnjaki. Vsa znanost po svoje ni nich drugega kot preneseno izkustvo.²⁷

Nisem povsem prepričan, da bo predloženo delo tokrat zhe zadoshchalo za tezhko in odločilno bitko, vsekakor sem pripravljen nastopiti pred katerim koli forumom tudi kot samostojni borec na tem, sicer nadvse spornem področju. Pripravljen pa sem tudi priznati dokazane napake, zato delim dokazno gradivo na moje trditve in mnenja. Vedno pa trđim, da je najbolj zanesljivi voditelj v predzgodovinski chas nashe preteklosti samo nash jezik, ker nimamo upanja, da bi nashli pisne dokaze iz takratnega chasa. Vsota vseh pojmov, ki jih je neki narod zapustil, vsebuje imena naselij, gora, rek, jezer in besede za zhivali, rastline, minerale, orodja in ne nazadnje za njegove bogove. To je predzgodovinski jezikovni zaklad (*Ursprachenschatz*), ki istochasno predstavlja njegovo najstarejšo zgodovino. Narod, kateremu so namenjene te shtudije in she danes naseljuje dele tega obmochja, je moral na tej zemlji biti staroselec. Domnevam, da je na zemlji bilo vech sredishch nastajanja prajezikov, vendar ne na ravninah, temvech na področju vechjega visokega gorstva, vendar imajo vsi sorodni jeziki eno samo skupno gnezdo nastanka. Naprej domnevam, da je chlovek dozhivljjal in spremljal nastanek premoga, videl je izbruhe in umirjanja vulkanov in soobstoj chloveka z

dinozavri. Prav tako domnevam, da je tudi Evropejec prezhivel najmanj dva preciznostna ritma.

Te domneve so hipotetichnega znachaja, saj za uspeshen preboj novih idej, ki naj zamenjajo stare nazore, ki jih je religija in znanost dolgo tako oblikovala, da zdaj potrebujemo temeljite razlage za dosego preskoka, sicer tudi tu velja »έσσεται ήμαρ«! [éssetai hémar; gr. fraza s shirshim pomenom: prishel bo dan (usode), nich se ne pozabi, zgodilo se bo ipd. – op. ur. I. A.]

(poglavji iz knjige: Martin Zhunkovich, *Kdaj so Slovani naselili Srednjo Evropo?*; Ljubljana 2018; nem. izvirnik 1904; gl. tudi Davorin Zhunkovich, *Starodavnost Slovanov v Evropi*, Revija SRP, 127-128 / 2016)

Prevod iz nem. Franc Verdel

Opombe avtorja:

¹ Tipični primer za to so imena krajev Palfen, Pölfen, Pelva in podobna imena v blizhini skalne stene ali v blizhini skalnatega bloka, ki nam pade v oči. Izvor imena so iskali v retshchini, kimbrishchini, bretonshchini, provansalshchini, v narechjih Tirolske in v nemshki Shvici, nihche pa ni pomislil na Chehe in Slovence, ki she danes imenujejo veliko skalo »balvan«.

² Obstajajo pa tudi dela, ki razlagajo imena krajev z zavidljivim aparatom znanstvenikov in so bila napisana z veliko truda, ki pa so za znanost brez vrednosti, zaradi možnosti zavajanja pa celo shkodljiva, saj od sto imen niti enega ne razlozhijo pravilno.

³ Konglomerat je sestavljen iz samih okroglih kamenchkov, ki so se v naravi zlepili, in je moznho, da je izvorno ime »zrn« (nem. *Kern*) in ne »zhrn«. V starih chasih she niso razlikovali med konglomeratom in brecho.

⁴ Tako so na primer kraj »Marija nova Shtifta« pri Ptuju imenovali Chrna gora, ker je cerkveni zid chrn in so temu pripisali chudezh za chasa turshkih vpadov. Ta razlaga gotovo ne drzhi, ker je mogochni konglomerat, na katerem stoji cerkev, bil tam zhe pred njo, che pa bi bila cerkev chrna, bi se imenovala »chrna cerkev«. Cerkev pa v chasu gradnje gotovo ni bila chrna, ker uporabljeni konglomeratni apnenec s shkoljkami in peskati kamen nista chrne barve. Sedanjji izgled zidu je tako kot pri vsakem starejsnem kamenem zidu samo temnejshe barve.

⁵ Osnovna beseda je sicer bila slovanska oznachba »zholto, zhelto« za rumeno ali pa je zlato dalo ime za to barvo. Tu zopet vidimo obichajno metatezo pri slovenski besedi, che ta glasi z dvema konsonantama, torej »zlato« v »zalto, zelto«.

⁶ Nikakor ne morem na tem mestu zamolchati svojega mnenja, pa cheprav me boste v prvem hipu zasmehovali, domneve, da so Fenichani in Benechani verjetno isti imeni, in to ne samo zaradi enakega zvena imen, ampak zaradi zgodovine obeh narodov, ki izpada v njunih edinstvenih vzporednicah. Morda bo moje domneve potrdil nov podrobni shtudij.

⁷ Ne moremo si zamisliti, da po vsej Evropi razshirjeni Slovani ne bi imeli svoje pisave, ker je v naravi vsakega naroda, kot v kulturi grobov, da se na predmetih obdrzhi kaj posebno pomembnega. Stari Slovani so torej pisali na kozhe, za kar so vsi Slovani imeli oznachbo »runo«. Od tega pojma so shele pozneje nastali pisani znaki v nemshkih »Runah«. Tudi

pravljichno »zlato runo« (*Goldene Vlies*) je verjetno samo »runo«, na katerem je bila z zlatimi chrkami napisana kakšna pomembna pogodba – morda pismena pravica o izpiranju zlata iz določenih voda, ki pa je sprožila nevoščljivost drugih ljudstev. Podvomiti moramo, ali beseda »*Vlies*« (runo), ki ima za nemshchino neobichajno glasovno sestavo, ne izvira iz »vlas« (ki pomeni surovo strojeno runo).

⁸V stari visoki nemshchini (*Plattdeutsch*) pomeni »pan« she: visokost, vladar, iz chesar se je ustalilo novo-latinsko: *bannus*, *bannum* in francosko »*ban*«.

⁹»Tur« naj bi se imenovalo »gorovje« v severno semitskem jeziku; che bi bil ta pomen pravilen, je to samo metonimichno (kraj za zhivali, ki se nahajajo v njem) uporabljeno. Tauern, Taurus, Tauris in drugo pomenijo gorovje, katerega se oznachuje s tem, da so se tam nahajali »turi«. Ime moramo torej voditi na to dejstvo. Nadalje obstajajo mnenja, da »tur«, »taur« pomeni v keltshchini »gorovje«. Zelo chudno je, da to besedo pripisujemo semitskemu in keltskemu jeziku, za kar nimamo dokazov, nikakor pa ne slovanskemu jeziku, ki ta pojem pozna na vseh področjih.

¹⁰Istega izvora je tudi »Bisamberg« pri Dunaju, njegova stara oblika imena je bila Bisinberg, Pisinberch in drugo.

¹¹Medsebojna odvisnost stanja etnografskih imen zooloshkega izvora motivira domnevo, da je tudi Trakija dobila ime od »trak, drak« (zmaj), in tudi Grki govorijo o mitoloshkem namigu izvora imena.

¹²Podobno mesto gradi kamnita in derocha Neretva (Nerenta) severno in juzhno od Mostarja in se severno lezheche mesto prehoda imenuje »Skakala«. Stanovalci uporabljajo ta mesta, kjer reka teche samo skozi ozka, vendar globoka skalna korita, kot prehod, kjer lahko skakalec izgubi tudi zhivljenje.

¹³Tudi ime Atila zveni slovansko in zveni tako kot »ochka« (*Väterchen*). Vsekakor pa zveni ime enega od Atilovih sinov Dengesich, kar je nedvomno slovansko ime.

¹⁴Mali dokaz za povrshnost takratnih piscev zgodovine sluzhijo okolishchine, da z gotovostjo ne vedo niti, v katerem letu je Atila umrl, niti kje je »Bich Evrope« Atila pokopan.

¹⁵Raba imena in imenovanje Slovencev za »Vindishe« (Windisch) pa je lahko, kot bom razlozhil v poglavju o »Veneti«, zgodovinsko pravilna.

¹⁶Na tem mestu moram opozoriti, da morda tu in tam podam razlago, ki jo je objavil zhe raziskovalec pred mano. Che se v kakshnem poglavju to zgodi, mi morate oprostiti. Nisem hotel izkoristiti uma in pridnosti nekoga drugega, vendar sem vezan na sluzhbovanja v malih kasarnah, ki ne nudijo dovolj pogojev za moje shtudije in nimam dovolj pregleda nad vso literaturo in che sem v kakshni pomembni točki podal izjavo, ki je bila zhe prej oznanjena, je to za razlago problema toliko bolje, ker sva na ta nachin na razlichnih krajih in chasu prishla dva do enakega sklepa.

¹⁷Ni dvoma, da so danashnji Arnavti epigoni tistih pravljichnih Argonavtov, katerih trgovske poti so vodile do Kollhide. Za to trditev govori ime kot tudi geografska lega njihovih domovanj.

¹⁸Che imajo izraz »GLAS« (glaz) za oči, in primerjava ochesa s steklom je zelo blizu in je mozšno, da so pod izrazom »glasum« razumeli steklo. Z jantarjem so verjetno trgovali shele potem, ko so ga znali tudi polirati, in le sluchajno stari pisci imena »jantar« niso omenjali. Pisci imajo Fenichane za izumitelje stekla, ampak glede na pomembnost in umetnost izdelave stekla so najstarejsi izdelovalci stekla gotovo Veneti, in zato dozdevamo, da so Veneti kot ekstenzivni trgovci in izdelovalci tudi izumitelji stekla. Veneti, Veneci in ne Fenichani, ki so morda samo grshko ime za Venete. Zelo verjetno je poldragi kamen »moldavit« (vltavit) ostanek prazgodovinske izdelave stekla in ni vrsta kremen ali meteorita. Moldavit so nashli prav na Cheshkem, kjer she posebej cveti steklarska industrija, ki ima tudi obilico surovin. Moldavit je zelo krhek, ne vsebuje vode in se tezhko brusi, kar vse ni primer pri okrasnem kvarcitu; tako je

verjetno trdo steklo vltio v glinaste modele in izstopa zaradi svoje zelene barve in omejenega najdišča, medtem ko najdemo veliko starejšega stekla, ki pa zaradi navadne barve ni opazno. [glaesum / glesum – lat. jantar; glaz – rus. oko; das Glas – nem. steklo, ochi – op. ur. I. A.]

¹⁹ Podobna imena, ki izvirajo iz obrti, so she: Bezjak (na Hrvaskem), kar pomeni trgovec s tapetami; Cincar (pravilno Chinchar, tudi Chanchar) v Albaniji, kar pa je izdelovalec ključev; Grk pomeni she danes v Bachki (na južnem Madzharskem) trgovca, kramarja.

²⁰ Bodenskemu jezeru, okrog katerega so zhiveli Veneti (Vindelicier), so Rimljani imenovali enostavno »voda«, vendar za razliko od ostalih jezer so mu dali atribut »Venetus«, ker je bil na področju, kjer so zhiveli Veneti.

²¹ Ne moremo si predstavljati, kako je lahko nekdo iz malega kosa dienita, zhadeita, nefrita ali eklogita naredil sekiro z drzhalom brez mehanične naprave: sicer pa si res ne moremo zamisliti, da bi nashi predniki to naredili brez tehnično-mehanskih naprav, pomagali so si s pripravami, ki so nadomestile dolgotrajno ročno delo.

²² V Halozah (Kolos-Gebirge) na spodnjem Shtajerskem sem se nauchil naslednjega določanja sestave zemlje: sipor, shkipor (*Mergelsano*), peshchec (*Sandstein*), zhivec (trdi, sivi *Sandstein*), prodnica (lomljivi *Griessand*).

²³ Ta prajezik pa lahko oznachimo z drugachnim imenom, saj pojem (»*slavisch*« - slovansko) zagotovo ne spada k prastaremu besednemu zakladu. Vsaj glede na to, da za ta prajezik za zdaj nimamo popolnoma primerne izraza, in oznachba »indogermanski« ni prav nich primerna, in se mora znanstvena terminologija drzhati tistih izrazov, ki so glede na danashnja razmerja najbolj naravni in prilagodljivi.

²⁴ Omenili smo ime Pasterzen – ledenik. Ime pomeni v slovshchini pashnik (Weidenplatz). Nekoch, v davnini, je bil pashnik v Alpah, v ledeni dobi pa je postal ledenik, vendar se prvotno ime s tem ni izgubilo. Ta ledenik se nahaja na Grossglocknerju, ki so ga Slovenci imenovali »Veliki klek«. *Glockner* (zvon) je gotovo nastal iz »klek«, pri tem pa imajo tudi posamezni deli te gore slovenska imena (na primer Brusnica, Laprovje, Tishnica in slichno). V srednjem veku se je she pisalo Grosskleckner, pozneje pa Grossklöckner.

²⁵ S sistematiko izvora in prvotnega pomena besed kot tudi z enotnostjo jezikov se v novejšem chasu zelo uspesno ukvarja dr. Anton v. Velics v Budimpeshti.

²⁶ Glede na chas ta oznachba ni pravilna. Ime Alpe pripisujejo Keltom, ime pa je nastalo veliko pozneje v rimskem chasu, ko je postalo to ime skupno. Praprebivalci za tako veliko podrochje gotovo niso imeli skupnega imena, ker tudi niso imeli pregleda, ampak so se zadovoljili z znanimi imeni detajlov. V resnici ne uporabljajo danashnji prebivalci dezhele in gorovja ime Alpe. Rimljani pa so oznachili iz svojega vidnega polja s snegom pokrite hribe, ki severno omejujejo Italijo, na splošno kot »*montes Albi*« [albus – lat. bel; op. ur.], kar je pozneje imensko s pisanjem pisateljev preshlo v splošno rabo. Da je tako, vidimo tudi iz imena hriba Snezhnik na Kranjskem, ki se je za chasa Rimljanov imenoval »*mons Albius*« (beli, s snegom pokriti hrib). Kateri vzrok je bil odlochilen, da je iz »b« nastal »p«, ni znano, tako kot ni znano pri »ban« v »pan« pri Panoniji. Vsekakor moramo zapisati, da imamo kar nekaj zgodovinskega materiala in da se nam ostanki najstarejšega jezika kljub enostavnemu videzu pojavljajo v bogati izvedbi.

²⁷ Chloveshko razumljivo je, da marsikateri uchenjak, ki je vse zhivljenje raziskoval na nepravi bazi, zhe iz subjektivnega vzroka nasprotuje, da bi plod njegovega dela postal star papir. Vendar razvoj ne pozna nezne obzirnosti, in che bi jo poznal, bi she danes stali na ravnih zemeljski plohchi Homerja.

Damir Globočnik

FOTOGRAFSKA SEKCIJA PRI TURISTOVSKEM KLUBU SKALA

Maja 1919 so mlajši planinci zasnovali Turistovski klub Skala (uradna ustanovitev kluba 2. 2. 1921). Zgledovali so se po nemški alpinistiki.¹ V ospredje svojega delovanja so postavili plezalstvo, izvajanje prvenstvenih tur in premagovanje sten. Tako kot chlani starejšega Slovenskega planinskega drushtva² so se tudi skalashi ukvarjali s fotografijo. Na pobudo Draga Zorka so 3. februarja 1922 ustanovili fotografsko sekcijo Turistovskega kluba Skala. Njeno vodstvo je aprila 1922 prevzel Janko Ravnik,³ od maja tudi predsednik TK Skala. Fotografska sekcija je imela približno petnajst chlanov.⁴ Na Ravnikovo povabilo je v Skalo vstopil njegov znanec iz vojnih let Janko Skerlep,⁵ ki je bil leta 1924 nachelnik fotografskega oddelka.⁶ Od maja 1926 je fotografsko sekcijo visokogorskih planincev vodil trgovec Egon Planinshek.

Chlani so fotografije objavljali v *Planinskem vestniku*, *Jutru*, *Slovincu*, *Ilustriranem Slovincu* ter v tujih revijah in chasopisih (beograjski *Ilustrovani vestnik*, cheshki *Zimni sport*, londonski *Graphic* idr.). Fotoamaterski odsek je izdajal tudi planinske fotografske razglednice.⁷ Leta 1925 so skalashi zacheli izdelovati diapozitive za skioptichna predavanja.⁸ V zacetku leta 1926 so imeli na voljo 150 diapozitivov, ki so jih na predavanjih uporabljali Vinko Zor,⁹ Janko Mlakar, Janko Ravnik, dr. Henrik Tuma, prav tako dr. Julius Kugy leta 1927 na 29 predavanjih v Nemchiji¹⁰ in drugje po Evropi ter lektorica za angleshki jezik in literaturo na ljubljanski univerzi Fanny S. Copeland na predavanjih v Angliji.¹¹

Skalashi so prispevali 99, tj. vech kot polovico fotografij za priljubljeno Kugyjevo knjigo *Die julischen Alpen im Bild* (Gradec, 1934, kasneje vech ponatisov). Zacheli so sodelovati na planinskih in turistichno-propagandnih razstavah doma in v tujini (razstava Alpine Cluba v Londonu).

S fotografijo so se poleg omenjenih skalashev ukvarjali tudi Dana Kuraltova, Miro Kajzelj in Cveto Shvigelj. Egon Planinshek je vodil fotografski techaj, iz katerega je izshel mlajshi rod fotografov, mdr. chlan jesenishke podružnice Skale dr. Stanko Tominshek.¹²

Fotografska sekcija je v obdobju od leta 1926 do leta 1931 dajala iniciativo celotnemu delovanju TK Skala. Fotografi so pripravljali tudi topografski album slovenskih gora.¹³

Leta 1927 je TK Skala poslala diapozitive s planinskimi motivi v tujino, najvech v Nemchijo. Diapozitivi naj bi bili uporabljeni za predavanja.¹⁴ Diapozitive skalashev sta mdr. prikazovala prof. Brezhnik na predavanjih v ZDA leta 1929 in dunajski alpinist Roman Szalay.¹⁵

V javnosti so bila odmevna tudi predavanja o fotografiji, ki jih je v Ljubljani prirejal TK Skala.¹⁶ Januarja 1926 je TK Skala v Elitnem kinu Matica pripravil predavanje s skioptičnimi slikami – najboljšimi planinskimi fotografijami, ki so jih prispevali fotoamaterji skalashi. Fotografije je komentiral Vinko Zor. *Jutro* je poudarilo: »Kdor ve, s kako težavo je združeno izdelovanje lepib planinskih slik, bo vedel ceniti prizadevanje kluba. Vechkrat je vechdnevni trud zjajeti pripravno sliko zaman, ko labko najugodnejšo pozicijo pokvari megla. Znano je pa tudi, da so pozimi v Alpah prizori, ki jih mogoče vjame na plosbche srečni smuchar-fotograf le enkrat v zhlivljenju.«¹⁷

Maja 1929 je imel v Elitnem kinu Matica pod okriljem TK Skala brezplačno predavanje z diapozitivi popularni alpinist, smuchar, slikar in fotoamater Karlo Koranek-Lumenstein z Dunaja. Naslov predavanja, ki ga je Koranek pospremil z lastnimi diapozitivi, je bil »Jesen v Wallisu«. V sklopu predavanja je pokazal alpski film, ki ga je posnel na turah po Oetzalskih planinah.¹⁸

Novembra 1929 je Koranek znova predaval v veliki dvorani ljubljanskega hotela Union. Koranek je nastopil kot predstavnik kemichne tovarne Otto Perutz iz Münchna, ki je bila pobudnica predavanja. Prva polovica predavanja v polno zasedeni unionski dvorani (okrog 700 oseb) je bila namenjena tehničnim vprashanjem, v drugi polovici pa je Koranek prikazal 200 diapozitivov s svojih tur.¹⁹ Koranek je bil kasneje na razpolago poklicnim in amaterskim fotografom glede razlicnih informacij v drogerijah Gregorich in Adria ter v Pogachnikovi trgovini s fotografskim materialom.²⁰

Slovenski narod navaja, da je bil Koranek velik prijatelj slovenskih gora. Ob bozhichu in za veliko noch je v Triglavskem pogorju posnel vech kot 700 fotografij.²¹ Leta 1930 je nekaj chasa prezhivel s slovenskimi smucharji na Koroshici, nato pa je pod okriljem TK Skala poleg predavanja o splošnih fotografskih vprashanjih imel v Ljubljani in v Celju tudi predavanje z naslovom »Velikonochni dnevi na Koroshici« (»Koroshica – smushki raj Savinskih planin«), na katerem je prikazal zimske posnetke.²² *Jutro* je zapisalo, da Koranek namerava na veliko noch 1931 na Koroshici posneti smucharski film.²³ Na predavanju v kinu Apolo v Mariboru je Koranek prikazal film *V skalovju in vechnem snegu*, ki ga je skupaj z Baumannom posnel v Krkonoshih in v avstrijskih in shvicarskih Alpah.²⁴

Koranek je na predavanju z naslovom »Danashnja fotografija«, ki je pod okriljem TK Skala potekalo februarja 1932 v veliki unionski dvorani, poleg diapozitivov z motivi iz osrednjih Alp prikazal motive z Mozirske planine, Koroshice in Dedca ter zhanrski motiv iz Ljubljane.²⁵

Januarja 1929 je v polni unionski dvorani predaval angleshki alpinist, kapitan G. Ingle Finch, o angleshki ekspediciji na najvishjo goro sveta Mount Everest in o turah po nekaterih najvishjih evropskih gorskih vrhovih. Predavanje je organiziralo Slovensko planinsko drushtvo. Finch, ki je bil tudi fotograf, je prikazal okrog sto diapozitivov.²⁶ Leta 1930 je Fanny S. Copeland pripravila predavanji o severni Shkotski in o zimski turi na Koroshico, ki sta ju spremljali projekciji diapozitivov

chlanov TK Skala.²⁷ Avstrijski učitelj smučanja Ernest Rittmann je oktobra 1932 predaval v unionski dvorani. Rittmann, ki je bil sicer sam fotograf, je prikazal tudi fotografije chlanov TK Skala.²⁸

TK Skala je za predavatelja povabil v Ljubljano tudi dr. Juliusa Kugyja. Njegova predavanja so bila dobro obiskana, tako da si je klub gmotno nekoliko opomogel; dobichek je bil porabljen za fotografski in filmski material. Dohodki od Kugyjevih predavanj naj bi predstavljali finančni temelj za skalashki film *V kraljestvu Zlatoroga*, ki velja za najpomembnejše delo fotografske sekcije.²⁹

V kraljestvu Zlatoroga

Skalashi so leta 1927 na dražbi v mestni zastavljalnici sorazmerno poceni kupili filmsko kamero Ertl, ki so jo poslali v München, kjer so jo preuredili, da je bila primerna za snemanje. Posvetili so se izdelavi planinskega filma, ki bi bil enakovreden shvicarskim in nemshkim filmom.³⁰ Film so snemali med letoma 1928 in 1931. Za prizor, v katerem se Triglav prikazhe »v nekakšni viziji iz megle in zopet izgine v meglo«, so morali skalashi shtirikrat plezati na Drashki vrh z deset kilogramov težko kamero, s stativom in z drugimi pripomočki.³¹ Rezhiser je bil Janko Ravnik, scenarij je napisal Jush Kozak. Prva verzija scenarija ima naslov *Slovenske gore (Julijske Alpe)* in podnaslov *Kulturno-alpinski film turistovskega kluba Skala*. »Ta film pa ne sme biti suboparno slikanje pokrajín, vrhov, temveč mora biti žhivo žhivljenje. V sklenjenih slikah naj bi gledalec občudoval naravne lepote, turistovsko žhivljenje, držna in smela podjetja plezalcev, idilichno žhivljenje planinarjev, težhko delo gorjanca. Istotako pa mora biti posvečen precejšben del filma žhivljenju po gorskih dolinah, osobito delu, navadam ter obichajem tamosnjega kmeta, ki se v marsichem razlikuje od drugih prebivalcev nashe domovine.«³² Film povezuje igrane in dokumentarne (statchne) posnetke naravnih in kulturnih znamenitosti. Osrednja tema je pohod predstavnikov treh slojev slovenske družbe (jesenishki delavec, kmet, ljubljanski shtudent – intelektualec) na Triglav. »V tem je njegova slovenska in socialna potežga. Etichna, ker gora približbuje chloveka k chloveku.«³³ Igrali so jih chlani TK Skala, alpinisti Jozha Chop, Miha Potochnik in Herbert Drogenik. Sprva je sodeloval tudi Mirko Kajzelj. Ko je bila dobra tretjina filma posneta, si je Kajzelj na plezalni turi pri Prisojniku zlomil nogo. Dobrih 1000 metrov filma je bilo izgubljeno, saj je bilo potrebno zacheti znova z novim igralcem.³⁴ Film je bil dolg 107 minut, ohranjena je skrajshana verzija (76 minut).

Nachelnik filmskega oddelka TK Skala je bil Egon Planinshek. Pri razvijanju in kopiranju negativa (dolzhina 10.000 metrov), ki je trajalo 253 vecherov, so sodelovali chlani fotografskega odseka, zlasti Egon Planinshek, Janko Ravnik, Jozhe Lipovec, Dana Kuralt in Ciril Lampich.³⁵ Film so finančno podprli kabinet ministrskega predsednika dr. Antona Koroshca, ljubljanska mestna obchina,

oblastni odbor, banska uprava, ministrstvo za trgovino in industrijo, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo in podjetje Putnik.³⁶

Krstna projekcija prvega slovenskega celovečernega filma *V kraljestvu Zlatoroga* je bila 29. avgusta 1931 v veliki dvorani hotela Union. Film je bil nem, čeprav se je v tem času zhe uveljavil zvočni film. Uvodni napis je sporočal: »*Ta film je nem, toda kljub temu doni v nashih srcih mogochna pesem – sveta si zemlja slovenska!*« Glasbeno spremljavo je igral orkester za platnom. Film si je v desetih dneh ogledalo 15.000 gledalcev. Prikazan je bil tudi v drugih slovenskih mestih, v nekaterih jugoslovanskih mestih, v Clevelandu v ZDA in na Poljskem. TK Skala je izkupichek od predvajanja filma vložil v izgradnjo Skalashkega doma na Voglu.

Rajko Lozhar je opozoril na »fotografski« znachaj filma; film naj bi bil posnet na »fotografski« in ne na »filmski« nachin. Privlachni posnetki, torej lepota objekta, bodo zadostovali za uspeh filma. »*Rezhija se ni znala osvoboditi tehnike in stila obichajnega fotografskega posnetka, kar je postalo n. pr. posebno muchno pri vodnih scenarijih, o rezhiji scen, slik, o optichnih kompozicijah in elementih ni govora. Film je tipichno delo kamere zelo veshchih ljudi, ki so se to pot spravili i na rezhijo, ki pa imajo sicer pri nastanku filmov le podrejeno tehnicno vlogo.*«³⁷ Najpozhrtvovalnejshi sodelavec, prof. Janko Ravnik, naj bi »*s svojim izrednim strokovnim fotografskim znanjem*« odlochilno prispeval k dovrshenosti filma.³⁸

Podobnega mnenja je bil Boris Orel, ki je film oznachil kot »romantichen« in »barochen«. Prva oznaka se je nanashala na »lirichno statiko«, zastarele filmske rekvizite in oblikovno nemoch, »*ki mu priperva navdushenje iz stavka ‚Sveta si zemlja slovenska‘.*» Barochen« naj bi bil zato, ker hoche biti vse, »*lirichna fotografija nashih gora, turisticno-plezalski, tujsko-prometni, slovensko kulturno propagandni, chlovechanski, socijalen, gospodarski, naravoslovni, sportni, in ker koketira s fabulo (eros!) in s prikazovanjem letnih chasov, kar se usodno maschbuje nad njim samim: bohinjaska smucharska zima razbije she tisto harmonichno celoto, ki bi jo film imel, che bi njegov konec izzvenel v pesem jesenskih oblakov.*« Film je torej »fotografija v filmu« oziroma »medsebojna povezanost raznovrstnih fotografij«. »*Njegov oblikovavec she ni filmski rezhiser, pach pa izkushen in veshch fotograf-amater.*«³⁹

Prva slovenska celovečerna filma *V kraljestvu Zlatoroga* in *Triglavske strmine* (1932)⁴⁰ spadata v zhanr t. i. gorskega filma, ki se je uveljavil v Nemchiji (nem. *Bergfilm*). Nemshki »herojski« filmi, na primer filmi Arnolda Francka iz dvajsetih let preteklega stoletja, so temeljili na dramaticnih zgodbah in dogodivshchinah glavnih junakov, kakrshnih ni v obeh slovenskih alpskih filmih; izjema so posnetki plezanja v prepadnih stenah. Zato sta bila opredeljena kot igrano-dokumentarna filma.

V chasu nastanka filma *V kraljestvu Zlatoroga* je delo fotografske sekcije zhe nekoliko zastalo. Skalashi so fotografirali letalski miting, odkritje Ilirskega spomenika in pogreb telovadca Toneta Maleja. Leta 1932 so se lotili bromoljnega postopka in »pretisa« (najbrzh bromoljni pretisk).⁴¹ Na XII. glavni skupshchini TK

Skala aprila 1933 je nachelnik fotografskega odseka Egon Planinshek porochal, da se odsek po intenzivnem delu pri filmu *V kraljestvu Zlatoroga* namerava usmeriti zopet na fotografsko delovanje (mdr. fototehaji in izdelava diapozitivov za obstoječo zbirko).⁴² Fotoamaterski odsek je med osrednje naloge uvrstil tudi preureditev umetniskih prilog *Planinskega vestnika* ter nakup in izdajo fotografskih razglednic. Pri tisku prilog v *Planinskem vestniku* so opustili bakrotisk, »*ki je marsikdaj pretrdo reproduciral*«, in se povrnili h klishiranju, »*ki vse točneje prinasha finese originalnih fotografij*«. Zheleli so urediti drushtveni album s fotografijami vseh vrst in zbirko diapozitivov za skioptichna predavanja.⁴³

Skalashi so imeli svoj sedezh na dvorishchu Slamichevega podjetja na Gosposvetski cesti. En prostor je bil namenjen druzhabnim in uradnim srehanjem chlanov, v drugem pa je bila fotografska delavnica, opremljena z najnujnejshimi pripomochki. »*Skromna, za tako veliko delo mnogo preskromna lokala sta tako okusno in praktichno opremljena, da chlovek takoj vidi, s koliko ljubeznijo se oklepajo Skalashi svojega kluba in svojega dela.*«⁴⁴

Alpinska razstava, prirejena septembra 1932 na ljubljanskem velesejmu, naj bi predstavljala temelj bodochemu planinskemu muzeju s sedezhem na ljubljanskem gradu. Razstavo je pripravilo Slovensko planinsko drushtvo v sodelovanju z Narodnim muzejem, s TK Skala in s shportnimi drushtvi. V zgodovinskem oddelku razstave so bili predstavljeni prvi planinci, alpinisti in znanstveniki, ki so preucevali gorski svet; sledili so prikaz tehnicne opreme, TK Skala, kamnine, planinska flora in favna, kartografija, literatura. Na kiosku sredi dvorane so bile na ogled fotografije (Kajzelj, Kunaver, arh. Ogrin, Ravnik, Skerlep). Med slikarskimi deli je bilo najvech slik Valentina Hodnika.⁴⁵

Podruzhnica TK Skala na Jesenicah

TK Skala je od leta 1923 imel podruzhnico na Jesenicah. Fotoamaterski odsek podruzhnice je na pobudo predsednika odseka Franceta Torkarja (1907–1967) prvo fotografsko razstavo priredil konec leta 1933 (za desetletnico delovanja podruzhnice) v prostorih jesenishke meshchanske shole. Ob razstavi je izdal katalog. Devetnajst fotografov je razstavilo 221 fotografij. Prevladovali so krajinski, zlasti gorski motivi. »*Vsega je bilo dovolj: od portreta do zhanra in zhivabnih reportazhnih slik, od preprostega tibozhitja, lepih pokrajin in velichastnih podob nashib planin iz vseh letnih chasov do rafiniranih protisvetlobnih snimkov odlicnih kvalitet.*« Zhirija (prof. Franjo Sich, Egon Planinshek in Pavel Gregorich) je prve tri nagrade podelila Slavku Smoleju, Ivu Kozhelju in Francu Torkarju ml. Nagrajeni so bili tudi inzh. Ivan Golob, Jozhe Novak, Matevzh Mikelj, Viktor Novshak, Jozhe Dovzhan in Jozhe Truklar. Mnogo fotografij je bilo prodanih zhe prvi dan (Smolejeve »Breze« kar sedemkrat).⁴⁶

Ker je bilo shtevilo gornikov-fotografov veliko tudi v Slovenskem planinskem drusstvu, je dr. Henrik Tuma 24. aprila 1930 predlagal, naj se delo fotografov v SPD in TK Skala uskladi, zlasti pa naj fotografi med seboj ocenjujejo negative.⁴⁷

Leta 1940 so skalashi začeli organizirati fotografske večere, na katerih je izkushen chlan ocenjeval predlozhene fotografije. Oktobra 1940 se jim je znova pridruzhil Janko Ravnik v vlogi strokovnega kritika pri izboru fotografij. Fotografije, ki so bile ocenjene kot dovrshene, so bile dolochene za album fotografij in za obchasne razstave. Poudarek je bil na alpinistichnih motivih. Med avtorji »plezalnih slik« je izstopal Ivan Gartner, ki je opravil vzpon chez Spodnji Rokav na Visoki Rokav samo zato, ker klub she ni imel posnetkov o »cigarah« med Rokavom in Shkrlatico. Hkrati z albumom najlepshih gorskih motivov so pripravljali topografski album (leta 1940 so imeli zbranih zhe 500 fotografij) in album morfoloshkih posnetkov, npr. znachilnih oblik v gorah, ki sta jih ustvarila voda in led (ledeniki, plazovi, izprane pechi, turnci, grebenski stolpichi). Za album morfoloshkih posnetkov je vech fotografij brezplačno prispeval Janko Skerlep.⁴⁸

Jesenishki fotoamater, mag. pharm. Ivo Kozhelj⁴⁹ je januarja 1939 o fotografiji v naravnih barvah predaval v prostorih Fotokluba Ljubljana.⁵⁰ Kozhelj je marca 1939 o barvni fotografiji predaval v okviru Ljudske univerze v Kranju. Junija 1939 je pripravil v okviru jesenishke podruzhnice TK Skala v risalnici osnovne shole na Jesenicah predavanje o moderni fotografiji v naravnih barvah, na katerem je predstavil okrog sto lastnih barvnih posnetkov.⁵¹ O barvni fotografiji je predaval tudi v Varazhdinu na povabilo tamkajshnjega Rotary kluba.⁵²

Slavko Smolej⁵³ je novembra 1940 na predavanju »Obrazi in barve planin« na Jesenicah v organizaciji jesenishke podruzhnice Slovenskega planinskega drusstva predstavil vech kot 200 barvnih diapozitivov.⁵⁴ Decembra 1940 je Smolej imel na Jesenicah predavanje s projekcijo diapozitivov »Cvetje in obrazi nashih gor.«⁵⁵

Smolej je predavanje o cvetju v Karavankah in Julijskih Alpah, tokrat pod naslovom »Barve v gorah«, pripravil 5. marca 1941 pod okriljem TK Skala tudi v franchishkanski dvorani v Ljubljani.⁵⁶ Istega dne je bil napovedan obisk nemshkega igralca Willyja Forsta, ki se je Ljubljanchanom predstavil v kinu Union. Podpredsednik Skale je napisal okrozhnico vsem ljubljanskim sholam, naj uchencem priporochijo obisk »*botanichnega predavanja, ki ga bo imel alpinist Slavko Smolej; to predavanje Slovenca Smoleja pa bo imelo she poseben pomen spricho dejstva, da bo isti vecher nastopil v kinu Union nemshki operetni igralec Willy Forst*«. Shole so prijele za geslo »tu Slovenec – tam Nemeec«. Ljudje so mnozhichno vrachali vstopnice za predstavo z Willyjem Forstom in kupovali vstopnice za Smolejevo predavanje. Franchishkanska dvorana je bila nabito polna. Predavanje je Smolej ponovil 26. marca. Skala je sklenila predavanje prirediti she v dvorani kina Union, a to je preprechil napad na Jugoslavijo.⁵⁷

Slovenec je o Smoleju tedaj pisal kot o predstavniku novejshe smeri med slovenskimi planinskimi fotografi v TK Skala. »*Ta tvori nasprotje k našim klasičnim fotografom, ki so jim bili predmet slikanja naravni motivi, gledani tako rekoč izključno z estetskega stališča.*« Fotografije skalashev predstavljajo zlasti chloveka v gorah, »*in sicer ne le chloveka kot stafazho, temveč kot bitje, ki s tem okoljem živi, se v njem udejstvuje, je v nekem odnosu do njega.*« Smolejeve fotografije prikazujejo zhivljenje v gorah; ne gorsko pokrajino samo po sebi, temveč neko dogajanje, dozhivljanje. »*Smolejeve slike so razgibane in v njih polje zhivljenje.*«⁵⁸

Med novostmi, ki so jih v slovensko gorsko oziroma planinsko fotografijo uvedli skalashi, so bili poleg »plezalnih slik« in posnetkov, na katerih sta bila chlovek in gora v enakovrednem razmerju, tudi zimski motivi, pri katerih so poudarjeni močni kontrasti in grafizmi, ter fotografiranje v protisvetlobi. Napredek fotografske tehnike je omogočal tudi fotografiranje v tezhjih vremenskih okolishčinah (motivi v megli, oblachno nebo).

Zaradi aprilskega napada na Jugoslavijo ni mogla biti realizirana za maj 1941 načrtovana jubilejna fotografska razstava v Jakopichevem paviljonu (ob dvajsetletnici TK Skala) z izborom najlepših fotografij, ki so jih skalashi posneli v zadnjih letih.

Italijanski okupator je z dopisom iz Rima pozval TK Skala, naj sodeluje z italijanskimi organizacijami. Tajnik Skale Edo Kerzhan je svetoval skalashem, naj hitro drug za drugim izstopijo iz kluba. Oblasti bi tako imele povod za razpust organizacije zaradi premajhnega shtevila chlanov. Skala je na ta nachin prenehala delovati.⁵⁹

Opombe:

¹ Po: »Turistovski klub 'Skala'. Ob njegovi petletnici«, *Ilustrirani Slovenec*, 1926, sht. 21. – Klub je naziv »turistovski« dobil po »turi«, kot so imenovali vzpon na goro; tisti, ki dela ture, je »turist«, organizacija, ki goji turistiko, je turistovska.

² Slovensko planinsko drusstvo je bilo ustanovljeno februarja 1893 kot odgovor na delovanje nemshkega Alpenvereina. Od leta 1895 je izdajalo *Planinski vestnik*, v katerem so bile zhe v prvem letu izhajanja objavljene fotografije planinskih in gorskih motivov. Fotografski odsek je zachel delovati oktobra 1897.

³ Janko Ravnik, rojen leta 1891 v Bohinjski Bistrici. V letih 1903–1906 je obiskoval orglarsko sholo. Shtudiral je glasbo pri Glasbeni matici v Ljubljani in se izpopolnjeval na konservatoriju v Pragi. Po prvi svetovni vojni je postal profesor klavirja na novoustanovljenem ljubljanskem konservatoriju. Za fotografijo se je zachel zanimati kot gimnazijec, prvi fotografski aparat pa je dobil leta 1910. Leta 1980 je izdal fotografsko monografijo *Odsevi in oblichja*, leta 1981 je sledila knjiga *Lepa si zemlja slovenska*. Umrl je leta 1982 v Ljubljani.

⁴ Po: Vladimir Shkerlak, »Zgodovina Alpinistichnega kluba Skala«, *Planinski vestnik*, 1961, sht. 8, str. 384.

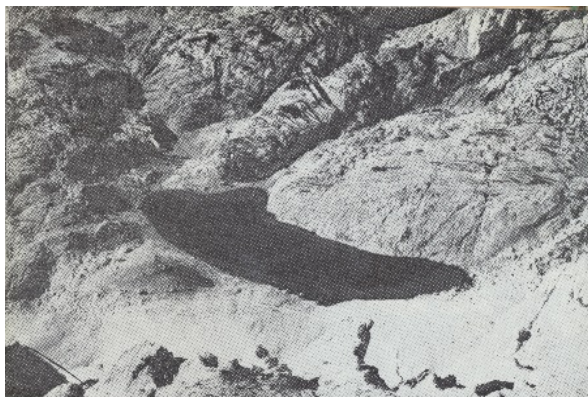
⁵ Janko Skerlep, rojen leta 1894 v Mali vasi-Jezhica pri Ljubljani. V letih 1909–1912 je obiskoval trgovsko sholo v Ljubljani ter nato doma in v tujini shtudiral gostinstvo in tujski promet. Sluzhboval je kot tajnik in knjigovodja hotelske družbe Union v Ljubljani. Prve fotografije je naredil leta 1912. Od leta 1922 chlan TK Skala. Soustanovitelj Fotokluba Ljubljana. Umrl je leta 1981 v Ljubljani.

- ⁶ Po: Janko Skerlep, »Moj pogled na TK Skalo«, *Planinski vestnik*, 1961, sht. 8, str. 437.
- ⁷ Po: »Občni zbor turistovskega kluba 'Skala'«, *Jutro*, 1924, sht. 69.
- ⁸ Po: »Zimsko-sportno predavanje T. K. Skala«, *Jutro*, 1926, sht. 11.
- ⁹ Po: »Zimsko-sportno predavanje TK 'Skala'«, *Jutro*, 1926, sht. 11; »Nashe planine«, *Slovenec*, 1926, sht. 13.
- ¹⁰ Po: Vladimir Shkerlak, »Zgodovina Alpinističnega kluba Skala«, *Planinski vestnik*, 1961, sht. 8, str. 385; T. K., »Dr. Julius Kugy v Ljubljani«, *Jutro*, 1927, sht. 13.
- ¹¹ Po: Janko Skerlep, »Moj pogled na TK Skalo«, *Planinski vestnik*, 1961, sht. 8, str. 438. – Irsko-shkotska jezikoslovka, novinarka in alpinistka Fanny Susan Copeland (1872–1970) je bila chlanica TK Skala. Leta 1931 je izdala knjigo *Beautiful Mountains in the Yugoslav Alps*, leta 1936 pa je z Miro Marko Debelak izdala knjizhico *A Short Guide to the Slovene Alps*.
- ¹² Po: Vladimir Shkerlak, »Zgodovina Alpinističnega kluba Skala«, *Planinski vestnik*, 1961, sht. 8, str. 385.
- ¹³ Po: »20 let 'Skale'«, *Slovenec*, 1941, sht. 27.
- ¹⁴ Po: »T. K. 'Skala' – občni zbor«, *Planinski vestnik*, 1928, sht. 4, str. 95.
- ¹⁵ Po: »Občni zbor TK Skala«, *Slovenski narod*, 1930, sht. 100.
- ¹⁶ Podobna predavanja sta prirejela tudi Slovensko planinsko drusstvo in Fotoklub Ljubljana (ustanovlj. 1931). V ustanovnem odboru Fotokluba Ljubljana so sodelovali tudi Egon Planinshek, Janko Ravnik in Janko Skerlep. Na ustanovnem obcnem zboru so bili izvoljeni Cveto Shvigelj za blagajnika, Janko Ravnik in Egon Planinshek za odbornika in Janko Skerlep za namestnika odbornika (po: Po: »Klub fotoamaterjev ustanovljen«, *Jutro*, 1931, sht. 214).
- ¹⁷ Po: »Zimsko-sportno predavanje T. K. 'Skala'«, *Jutro*, 1926, sht. 11; »Nashe planine. Krasni posnetki amaterjev T. K. Skale«, *Slovenec*, 1926, sht. 13.
- ¹⁸ Po: »Jesen v Wallisu«, *Slovenec*, 1929, sht. 96.
- ¹⁹ Po: »Predavanje za fotoamaterje«, *Jutro*, 1929, sht. 265; »Zanimivo predavanje o fotografiji«, *Jutro*, 1929, sht. 268.
- ²⁰ Po: »Fotoamaterji!«, *Jutro*, 1929, sht. 288.
- ²¹ Po: »Zanimivo predavanje«, *Slovenski narod*, 1929, sht. 261.
- ²² Po: »Zanimivo predavanje«, *Slovenski narod*, 1930, sht. 281 in *Jutro*, 1930, sht. 287; »Planinsko predavanje v mestnem kinu«, *Jutro*, 1930, sht. 254.
- ²³ Po: »Planinsko predavanje v mestnem kinu«, *Jutro*, 1930, sht. 254.
- ²⁴ Po: »Dvoje zanimivih filmskih predavanj v Mariboru«, *Slovenec*, 1930, sht. 40. – Decembra 1931, kmalu za krstno projekcijo skalashkega filma *V kraljestvu Zlatoroga*, je Slovensko planinsko drusstvo organiziralo prvo predstavo drugega jugoslovanskega alpinskega filma, t. j. filma zagrebshkega planinskega drusstva Sljeme z naslovom *Durmitor*, ki ga je posnel Koranek. Rezhiser filma je bil zagrebshki zdravnik in predsednik fotokluba dr. Branimir Gushich (po: »Film Durmitor v Ljubljani«, *Slovenec*, 1931, sht. 277).
- ²⁵ Po: »Pouchno fotoamatersko predavanje«, *Jutro*, 1932, sht. 49.
- ²⁶ Po: »Zanimivo planinsko predavanje«, *Slovenski narod*, 1929, sht. 10.
- ²⁷ Po: »Občni zbor TK Skale«, *Slovenski narod*, 1931, sht. 107.
- ²⁸ Po: »Zanimivo smushko predavanje«, *Slovenski narod*, 1932, sht. 232; »Uspeshno delovanje TK Skale«, *Slovenski narod*, 1933, sht. 95.
- ²⁹ Po: »Pred krstno predstavo filma 'V kraljestvu Zlatoroga'«, *Slovenski narod*, 1931, sht. 187.
- ³⁰ Po: »Nashe Alpe v prvem domachem filmu«, *Jutro*, 1928, sht. 300.
- ³¹ Po: »Pred krstno predstavo filma 'V kraljestvu Zlatoroga'«, *Slovenski narod*, 1931, sht. 187.
- ³² »Nashe alpe v prvem domachem filmu«, *Jutro*, 1928, sht. 300
- ³³ Boris Orel, »V kraljestvu Zlatoroga«, *Ilustracija*, 1931, sht. 11, str. 387.
- ³⁴ Po: »Danes premiera 'Skala' filma«, *Slovenec*, 1931, sht. 194.
- ³⁵ Po: Vladimir Shkerlak, »Zgodovina alpinističnega kluba Skala«, *Planinski vestnik*, 1961, sht. 9., str. 468.

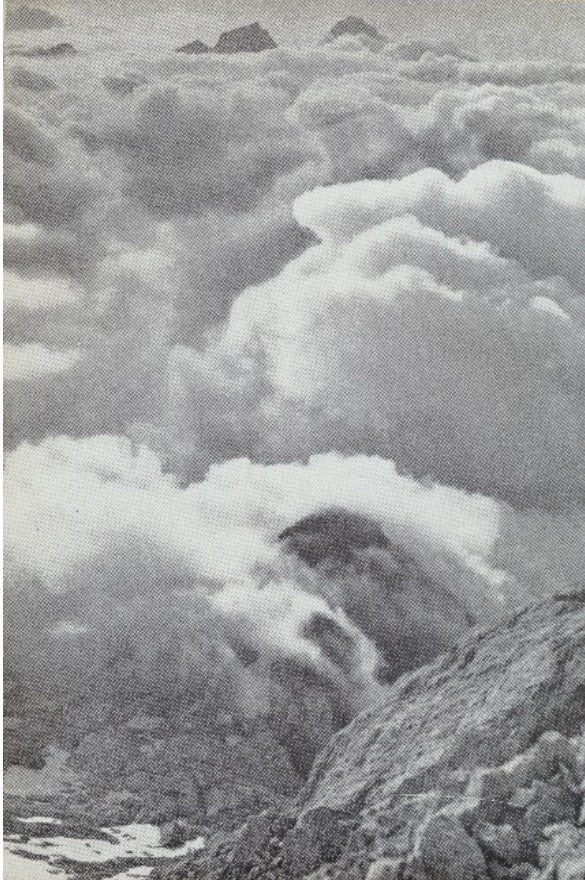
- ³⁶ Po: »Sveta si zemlja slovenska«, *Ilustrirani Slovenec*, 1931, sht. 39.
- ³⁷ R. L. (Rajko Lozhar), »V kraljestvu Zlatoroga«, *Dom in svet*, 1931, sht. 10, str. 328.
- ³⁸ Po: »Sveta si zemlja slovenska«, *Ilustrirani Slovenec*, 1931, sht. 39.
- ³⁹ Boris Orel, »V kraljestvu Zlatoroga«, *Ilustracija*, 1931, sht. 11, str. 387.
- ⁴⁰ Producenti filma *Triglavske strmine* so bili Metod Badjura (Sava film), ki je bil ustanovni chlan TK Skala, Evgen Lovshin in Stanko Tominshek. Scenarij je napisal Janez Jalen. Film je režiral Ferdo Delak, montazha je bila delo Milke Badjura. Stanko Tominshek je posnel prizore v triglavski severni steni. Sodelovala sta tudi alpinista Jozha Chop in Miha Potochnik.
- ⁴¹ Po: Vladimir Shkerlak, »Zgodovina alpinistichnega kluba Skala«, *Planinski vestnik*, 1962, sht. 9, str. 469.
- ⁴² Po: »XII. glavna skupshchina Turistovskega kluba 'Skala'«, *Planinski vestnik*, 1933, sht. 12, str. 421. – Sodelavec pri filmu *V kraljestvu Zlatoroga* Milan Kham je leta 1935 najel veliko dvorano hotela Union in jo predelal v kino dvorano. Leta 1938 sta Prosvetna zveza in Milan Kham ustanovila podjetje Emona Film. Kham je del tehnicne opreme za filmsko produkcijo nabavil v tujini, del pa jo je odkupil od TK Skala (po: Zdenko Vrdlovec, *Zgodovina filma na Slovenskem 1896–2011*, Ljubljana 2013, str. 102).
- ⁴³ Po: »Fotoamterski odsek«, *Planinski vestnik*, 1933, sht. 12, str. 382.
- ⁴⁴ Po: »Pred krstno predstavo filma 'V kraljestvu Zlatoroga'«, *Slovenski narod*, 1931, sht. 187.
- ⁴⁵ Po: »Alpinski razstava na velesejmu«, *Slovenski narod*, 1932, sht. 204.
- ⁴⁶ Po: »Fotoamaterska razstava na Jesenicah«, *Slovenski narod*, 1933, sht. 89; »Skalashka razstava na Jesenicah«, *Jutro*, 1933, sht. 94.
- ⁴⁷ Po: Vladimir Shkerlak, »Zgodovina alpinistichnega kluba Skala«, *Planinski vestnik*, 1961, sht. 9., str. 469.
- ⁴⁸ Po: Vladimir Shkerlak, »Zgodovina alpinistichnega kluba Skala«, *Planinski vestnik*, 1962, sht. 3, str. 118–119.
- ⁴⁹ Ivo Kozhelj, rojen leta 1908 v Ljubljani. Magister farmacije. Slikar in cineast. Farmacijo je študiral v Zagrebu. Prevezel je ochetovo lekarno na Jesenicah. Fotografirati je zachel v dvajsetih letih. Chlan TK Skala in FKL. Od leta 1934 je razstavljal na domasih in mednarodnih razstavah. Umril je leta 1954 v Ljubljani. Leta 1984 je bila v razstavnem salonu Dolik prirejena Kozheljeva retrospektivna razstava.
- ⁵⁰ Po: »Fotoamater«, *Jutro, ponedeljska izdaja*, 9. 1. 1939, »Zanimivo predavanje o barvni fotografiji«, *Jutro*, 1939, sht. 14.
- ⁵¹ Po: »Zanimivo predavanje«, *Slovenski narod*, 1939, sht. 141.
- ⁵² Po: »Novi uspehi slovenskih amaterjev«, *Zhivljenje in svet*, 1938, sht. 3, str. 45.
- ⁵³ Slavko Smolej je bil rojen leta 1909 na Jesenicah. Leta 1929 je diplomiral v elektro-strojni smeri tehnicne srednje shole v Ljubljani. Zaposlen je bil v Zhelezarni Jesenice. S fotografijo se je zachel ukvarjati pod ochetovim vplivom zhe v mladosti. Chlan Fotokluba Ljubljana. Od 1933 je sodeloval na domasih in mednarodnih fotografskih razstavah. Fotografije je objavljaj v *Der Bergsteiger* (1938–39), *American Photography* (1938–39), *Die Galerie* (1939) idr. Almanah *Modern Photography* (London-New York, izdaja za 1940–1941) je v izboru desetih barvnih fotografij objavil dve Smolejevi fotografiji z gorsko motiviko. V letih 1945 do 1961 je bil direktor Metal. industrijske shole, v letih 1954 do 1961 upravnik Tehnisknega muzeja zhelezarne. Leta 1955 je izshla njegova fotomonografija *Gorenjska v miru, trpljenju, borbi in svobodi*. Umril je leta 1961.
- ⁵⁴ Po: »Pot v cvetoche gore«, *Slovenec*, 1940, sht. 278.
- ⁵⁵ »Cvetje in obrazi nashih gor«, *Jutro*, 1940, sht. 284.
- ⁵⁶ Po: »Barve v gorah«, *Jutro*, 1941, sht. 50.
- ⁵⁷ Po: Vladimir Shkerlak, »Zgodovina alpinistichnega kluba Skala«, *Planinski vestnik*, 1962, sht. 3, str. 125–126.
- ⁵⁸ Po: »Smolej – predstavnik nove smeri v fotografiji«, *Slovenec*, 1941, sht. 53.
- ⁵⁹ Po: Vladimir Shkerlak, »Zgodovina alpinistichnega kluba Skala«, *Planinski vestnik*, 1962, sht. 3, str. 126–127.

Stanko Tominshek, *Iz stene Mojstrovke*. (v: *Planinski vestnik*, 1928, sht. 7)

Janko Ravnik, *Gornje Chrno jezero ali Jezero v Ledvicah*. (v: Julius Kugy, *Julijske alpe v podobi*, Maribor 1971, str. 72)

Janko Skerlep, *Megleno morje okoli Triglava*. (v: Julius Kugy, *Julijske alpe v podobi*, Maribor 1971, str. 28)

Slavko Smolej, *Tibe stopinje*. (v: Evgen Lovshin, *V Triglavu in njegovi sosesbini*, Ljubljana 1946, 2. dopolnjena izdaja, str. 22)

Vprashalnica

Jolka Milich

(NE)ZANEMARLJIVE DROBNARIJE?

Naj od zadnjih prej povem do konca

V letoshnji predzadnji, to je v februarski shtevilki *Revije Srp* (137/138 – 2018) mi je na strani 183 v mojih kratkih razmishljanjih **Brez filtra** zmanjkalo chasa, da bi *O smrti, ki si jo sami povzročamo*, sploh utegnila kaj povedati, kaj she, da bi sebi in drugim postavila she kakshno dodatno in skoraj obvezno vprashanje.

Edino, kar mi je uspelo omeniti, je bilo, da sem se konchno in po dolgem chasu prebila z branjem do zadnje strani izredno zanimive esejisticzne knjige ruskega avtorja Grigorija Chhartishvilija (Boris Akunin) *Pisatelj in samomor*, ki je izshla lani pri LUD Literatura v Ljubljani. Ne ravno veselo branje; tu ne bo tekla beseda o prvem in drugem delu do 345. strani, ki je she najbolj pouchen in ilustrativen, marvech le o razdelku *Enciklopedija literaturicida* s kratkimi navedbami vseh vkljuchenih avtorjev, ki so si vzeli zhivljenje. Iz nashtetih, bolj ali manj domnevnik vzrokov smrti nekako pade v oči, da jih je poleg depresije in tezhkih zhivljenjskih razmer, bolj kot pa kljubovalnost ali bojevitost, najpogosteje pogojevala silna neuchakanost, zacinjena vchasih s takratnimi predsodki o zahrbtnosti in neizprososti bolezni, ki jih tare; nekakshno zacementirano preprihanje, che smem citirati van Gogha, da ... *la misère* (taka ali drugachna, ne jemljite prevech dobesedno) *ne finira jamais*, ni pach reshitve, ker bosta zhivljenje in bolechina, ali skrajna neprilagojenost za vsakrshno vrsto danosti ali realne mozhnosti, kar nonstop in vechno trajala. Z občutki brezizhodnosti brez konca in kraja in brez minute prestanka je naravnost nevzdrzhna situacija, saj alternativni izhodi ne obstajajo. Povedano sicer zelo simplicistichno, sicer pa so vzroki in mehanizmi za tako ... ubijalsko pochetje zavoljo tesnobe skrajno komplicirani, a v bistvu gre za neznosno trpljenje in tegobe, ki se jih lahko znebish le na en nachin – da si vzamesh zhivljenje. In ta motnja z dozhivljanjem nenehnega trajanja je nekakshen rezultat gledanja le naprej, ko se vse razvleche v nedogled kot kakshna stara hudo raztegljiva harmonika in se zdi podobno vechnosti, saj ko bi se ozirali vechkrat tudi nazaj, bi se ta do muchnosti razpotegnjena vechnost skrchila v minutko, ki se nam je iztekla celo v sekundi, v hipu ali trenu ochesa. Skratka ... she prehitro.

Po tej enciklopediji je Chhartishvili dodal she »selektiven in popolnoma subjektiven seznam knjig«, ki ga je opredelil v razdelek *Obvezno branje*, in tja je uvrstil tista dela, ki so mu bila pri pisanju knjige she posebno v pomoch (15 knjig razlicnih avtorjev), in v razdelek *Fakultativno branje* (36 knjig). Ker nista pri nobeni

od teh knjig navedena tudi slovenski prevod in zalozhba, domnevam, da so ta dela pri nas še neobjavljena in torej večinoma neznana, kolikor ni kakšen bralec segel po izvirniku.

Shkoda. Saj je prav pred dvema letoma pesnica in prevajalka Ana Pepelnik, ki sodi med redna peresa revije *Literatura*, za LUD Sherpa prevedla zbirko Sylvie Plath *Ariel*, ki je bila prvich objavljena pri Faber and Faber v Londonu leta 1965, dve leti po smrti te amerishke pesnice, torej nich manj kot pred dobrim pol stoletjem (!). Nashe zamudnishtvo je to pot naravnost brez primere! Tako rekoeh za knjigo rekordov! Ko bi pa prevajalka pred objavo prevedenega *Ariela* prebrala *The Savage God: A Study of Suicide* (Divji Bog: shtudija o samomoru) esejista Alfreda Alvareza, ki je izshla v Londonu 1971, bi se prav gotovo ne omejila na kar se da kratko in suhoparno notico o Plathovi na koncu zbirchice, marveeh bi se najbrzh razpisala o Alvarezovih zelo verjetnih hipotezah v zvezi z njeno smrtjo, saj je z njo prijateljeval in marsikaj vedel iz prve roke. Knjiga je zelo zanimiva nasploh, ne samo tam, kjer se ukvarja z nesrechnim koncem pesnice, da bi si jo *Literatura* lahko shpogala. Ali kakshna druga nasha zalozhba, recimo Sanje; mislim, da bi shla zlahka v promet, ker je zelo tekoche bralne vrste. In tudi mi smo še vedno nekoliko (pre)obsedeni s smrtjo te mnogo prezgodaj umrle nadarjene besedne umetice.

Zdaj pa kaj novega

Zhe vech tednov se po nekaj ur vsako popoldne intenzivno ukvarjam s pospravljanjem stanovanja, kjer mi zlasti knjige (tiste na tleh na parketu, ker so vse police nabito polne), pa kupi chasopisnih izrezkov in gore popisaneega papirja vsepovsod kradejo zhivljenjski prostor, da se pochutim prav utesnjena. Vechinoma kar zmechem proch, ne da bi pogledala, kaj sploh je, da gre udarnishko delo hitreje, tu pa tam me pa vseeno kaj zamika, da preberem. Pravkar je iz nekega nedavnega chasopisnega TV sporeda pritegnila mojo pozornost fotografija Lili Novy v zvezi z dokumentarnim filmom *Pozabljeni Slovenci*. Rekla sem ji (che se pogovarjam s sosedovim machkom, ki rad prihaja v mojo vecherno menzo za hisho, se smem po mojem mnenju tudi z Lili Novy!), pozabljeni in zagrenjeni: zdi se, sodech po tvojem resnobnem obrazu, saj nekam pobito zresh v svet, kot da se zavedash, da te poznajo vsi, pa vendar skoraj nihche. In berem dalje. Chisto na koncu zvem, da njeno literarno zapushchino hranijo v rokopisnem arhivu Narodne in univerzitetne knjizhnice v Ljubljani, kjer je še vsaj 679 njenih pesmi v nemshchini, ki nikoli niso bile objavljene. Pishe prav 679. Ne 67 in niti 79, prav 679, in tik zraven *vsaj*, tako da lahko zaokrozhimo v 680.

Povedano bolj nazorno: teh pesmi je tako rekoeh za 17 zbirk, che bi hoteli nekaj takega, kot je slovenski *Ariel* Sylvie Plath, ali 13 in pol, che bi si vzeli za model zadnjo pesnishko zbirko Urosha Zupana *S prsti premikamo topel žrak*. Sprva onemim

od presenečenja, nato se iz mene usuje obchudovanje: Bravo, punca, nisi sodila med redkobesedne! Razumem tudi tvojo ... trenutno? ... zagrenjenost spricho indolentnosti tvojih sorojakov, ki jim niti na misel ne pride, da bi se zmigali in kaj zate storili. Sicer chrno na belem pishe, kar je pravzaprav obetavno, da »v starem mestnem jedru she vedno zhivi spomin nate« ... A vse tako kazhe, da dlje od spomina ne gre, kaj vech najbrzh niti ne zmorej, oziroma se niti ne potrudijo, da bi iztisnili iz sebe. Ti pa bi potrebovala kaj bolj konkretnega in otipljivega, ne le ... spomin, ki vedri v kakshni glavi, a nikogar nich ne stane.

Alt! She nekaj moram prej vprashati strokovnjake. Ali so tiste Liline nemshke pesmi kaj vredne? So enako vshechne, kot so bile ob nastanku, che so sploh bile ob nastanku vshechne? Ja? Jih zob chasa ni okrnil? Morda tu in tam katero, ki bi jo izlochili. Che je tako, bi bilo po mojem laichnem in poznavalskem mishljenju shik, da bi jih izdali. Poiskali prevajalko ali prevajalca, na drzhavne stroshke, da se razumemo. Dr. Shtefan Vevar, ki je pravi mojster skaza – pardon, lapsus! – mojster izkaza v prevajanju iz nemshchine, bi se pach kot pri Maji Haderlap spet 100 % izkazal, et voilà, Lili, so te ljubljanski sorojaki + JAK in DSP + Ministrstvo za kulturo, skratka tisti, ki imajo sholde davkoplachevalcev, dokonchno reshili iz pozabe. V starem jedru bo she vedno zhivel spomin nate, a v tvoji dvorani in v klubu, saj se uradno imenujeta Dvorana Lili Novy in Klub Lili Novy, bodo naprodaj tudi tvoje pesmi, delno zbrane v lichne in dichne pesnishke zbirke ali na prav tako lichnih in dichnih enako dvojezichnih razglednicah z eno pesmijo na vsaki, okrashenih s chrtami in barvami kakshnega domachega super oblikovalca. Seveda che so za kaj (tj. che so dobre). Che so dobre, svojim sokrajanom iz starega mestnega jedra pa onim iz mlajshih in novih chetrti (do)povej, da ni vech chasa za duhovno lenobo in kronichno neinventivno polezhavanje. Naj – krizhana gora! – vendar vstanejo zhe enkrat in zavihajo rokave. Fantje (poziv velja za oba spola in she za kakshnega tretjega), ni kaj, nimate druge izbire!

Tudi meni se zdi njena uvodna beseda nekaj najlepshga, kar je doslej napisala o ochetu

Akcija s korenitim odmetavanjem popisanege (ali potiskanega) in chasopisnega papirja she vedno traja, tu pa tam se v stanovanju zhe brez naochnikov opazi nekakshno izboljshanje, a je dela vsaj she za dober teden dni in she vech. Rekla sem dela, mislila sem – trdega garanja, ne pa postopanja in nizanja daljshih odmorov. Povedano po pravici in chisto iskreno, eno bralno pavzo sem si pred pol ure vzela, ko je iz kupa za odpad izzivalno prikukal *Intervju* Andrazha Gombacha z igralko Sasho Pavchek v 7. *valu*, prilogi *Primorskib novic*, z dne 27. oktobra 2017. Majka ti mila nazareshka, kako chas bezhi! Zdelo se mi je, da sem vchera po poshti prejela te koprskke novice, na katere sem narochena, in iz njih zvedela za podelitev Borshtnikovoga prstana Sashi, od takrat pa je minilo zhe pol

leta! Sedla sem na pruchko in ponovno z velikim užitkom prebrala recheno in kdaj pa kdaj to in ono zhe napol pozabljeno. Med drugim je nagrajenska povedala, da je po očetovi smrti v šestih letih objavila zhe šest njegovih knjig iz zapushchine, na kar je ponosna, po mojem vech kot upravicheno, z njo se tudi jaz popolnoma strinjam. In tudi meni se zdi njena spremna beseda v zbirki *Domu in rodu* nekaj najlpshega, kar je doslej o njem napisala. In celo dvomim, da bi se dalo kaj she lpshe povedati. Saj chez *najlpshe* ga menda ni.

To razkoshno, da ne rechem monografsko zbirko, ki jo je zelo sugestivno ilustriral Matija Medved in izdala nich manj kot Cankarjeva zalozhba (Skupina Mladinska knjiga), pa je zhal doletela – evfemistichno recheno – majhna, a skoraj neodpustljiva nezgoda, da je namrech Peter Kolshek v *Besedi o izboru* na str. 167 ustrelil (na eni sami stranichki) tooooliko kozlov, kot se za renomiranega antologista in potemtakem tudi poznavalca slovenske poezije vobche in Pavchkove posebej ne spodobi. Kar neverjetno, da ga ni Sasha krcnila po prstih – nas pred chasom je, pa nismo nich narobe napisali, imela je pach slab dan in nas je lopnila, da smo za hipchek kar ostrmeli, a si kmalu opomogli, pomislili: popadki primadone pach, jo bo minilo, nich takega! Le material za kakshno poznejsho sochno anekdoto! Kolshka pa ni poklicala niti na raport, kaj she, da bi ga nahrulila (najmanj to bi lahko storila navsezadnje), on sme, kar hoche in kar se mu shajna; najbrzh mu je dala licenco za zmotljivost in sme pisati prav in narobe, poljubno, kakor mu trenutno pashe, ni mu, kakor je nam, kot kakshna stroga zhandarka zapovedala: zdaj pa popravite, kar ste v svoji povrshnosti zagreshili, in nato prepite list chez kozlarije, ki ste jih bleknili, s popravljenim in dostojnim besedilom, da ne boste v nedogled zavajali bralcev mojega ocheta s trditvami, ki sploh ne drzhijo. Ne more tak priznani strokovnjak prvovrstne kategorije uvrstiti v razdelek *Zhalostinke za poletjem* na str. 128 pesmi *Ihtenje*, ne da bi bralstvo opozoril, da gre brzchhas za kakshno zachtetno ali poskusno varianto pesmi *Zhivljenje*, ki jo je pesnik objavil v zbirki *Darovi* zhe leta 2005. Naravnost shkandalozno pa je, da znameniti antologist med *'Pozabljene' in nenaslovljene* (pesmi) strpa she bolj znamenito *Gostjo*, to je nekakshno primadono zhe v zbirki *Dedishchina* iz leta 1983, pa dve drugi pesmi iz *Golichave* (*Vprashanje in Zhelja po velikem*) iz leta 1988 (*Zhelja po velikem* je nota bene tudi v zbirki *Razsviti* zalozhbe Edina iz leta 2001). Nich, niti zhal besedice mu ni rekla, kaj she: popravi pod mus, sicer bo joj! In prav to me intrigira (beri: bolj jezi kot zhalosti), da eni smejo vse, kar se jim zljubi in kar v naglici napishejo, pa naj bo pravilno ali napachno, drugi pa niti pravilno ne smejo vedno misliti in pisati, v vechni nevarnosti, da bo cheznje zashvistela shiba, odvisno od razpolozhenja osebk, ki jo vihti.

No, jaz vseeno pozivam interesente: Kolshka, Pavchkovo, zalozhbo: chimprej popravite to, kar ne le kliche, marvech na ves glas krichi in vpije po popravkih. Zadelj tega ne bo padel svet. Le vasha knjiga brez omenjenih ne bodi jih treba flancanj bo vsesploshno pridobila. Bo lahko v celoti postala predmet osebnega in kolektivnega ponosa.

Errata – corrige

Ker smo zhe pri popravljanju – popravljanj je vech vrst! – naj mi bo dovoljeno, da se kot prevajalka nad tistim ... nepotrebnim ali odvečnim tudi malce javno pritozhim ali zgrazham. Nad razvado, ki se je pri nekaterih domachih in tujih pesnikih zadnje chase skoraj razpasla, in sicer, da zhe tiskane in prevedene pesmi v zbirkah delno popravijo, jim kaj odvzamejo ali dodajo, navadno ne da bi na te naknadne ali poznejše manipulacije opozorili svoje cenjene bralce, pa zalozhnike, urednike in prevajalce. Te zadnje bi morali prav obvezno obvestiti, da se za naprej izognejo moznih neuskklajenostih in nesporazumov. Vzemimo kot primer Pavchka, ker smo se z njim pravkar ubadali; ljubljanska zalozhba *Edina* mu je leta 2001 izdala super razkosno knjigo v usnjenem kovchku pod naslovom *Razsviti* z izborom dvanajstih pesmi, prevedenih v 9 jezikov, z likovnimi prilogami (grafikami) Zvesta Apollonia. Pesnik je zalozhnici Tatjani Pregl Kobe poslal pesmi, ki jih je sam izbral, in vsaj v dveh primerih je krepko retushiral besedili, ne da bi ji omenil svoj poseg, in sicer je **Preprostim besedam** iz zbirke *Sanje zbhivijo dalje* iz leta 1958 na koncu dodal tri verze (Tishine, tishine ... / srca samo naj merijo chas, / kazhejo pota.). Iz zbirke *Golichava* (1988) pa je v prvi kitici **Pesmi zachtetka**, kjer omenja dezhelo lepe Vide, ki je polna njenega **obupa** in sanj, **obup** kratko malo chrtal in ga zamenjal nich manj kot z ... **opojem**. In kaj se je zgodilo? Da smo prevajalci brenkali dokaj neuskklajeno. Tisti, ki so pesem zhe prevedli iz *Golichave*, so pach obupovali, mi, ki smo jo prevajali shele za *Razsvite*, pa smo vsi ocharani opletali z opoji in fascinacijami. Zalozhnica, ki ni poliglotka, zna pa nekaj jezikov, ni niti opazila, da je njen prevajalski nonet popolnoma neuglashen. Pa she sanjalo se ji ni takrat, da mora zlasti pesnikom gledati pod prste, da ji ne podtaknejo kakshnega klopotca, pardon, lepotca. In kaj zdaj?

Katera verzija bo namenjena za prevajanje in izvoz? Tista iz prvotne zbirke brez kasnejshih, recimo jim ... izboljshav-falzifikacij, ali ona izboljshana? Zhe Matjazhu Kmeclu, ki je Pavchkove izbrane pesmi pod naslovom *Eh, srce ti moje ljubljeno* izbral, uredil in spremno besedo napisal za Kondorja Mladinske knjige leta 2014, se je zgodila nerodnost, da je **Preproste besede** s podaljshkom iz leta 2001 vtaknil kar med pesmi, ki so izshle leta 1958 v zbirki *Sanje zbhivijo dalje* in se jim o kakshnem bolj ali manj (ne)potrebem podaljshku she sanjalo ni, pa tudi ne Kmeclu. Lepo Vido pa je pustil, da se paca v svojem obupu, ni ji privoshchil kasnejshega opoja. Skratka, neuskklajenost na celi chrti.

Med velike mojstre popravljanja alias delnega falzificiranja lastnih pesmi lahko shtejemo tudi Urosha Zupana. Imel bo kmalu vech popravljenih pesniskih gvantov kot onih brez kakshnega dodatnega reza in novih shivov. Očitno ga dvomi o mochi-nemochi besede hudo razjedajo in razdvajajo ali pa je neverjetno muhastega, beri spremenljivega okusa in razpolozhenja; v zbirki *Pochasna plovba* (LUD Literatura 2014) je izdal ... nove, izbrane in popravljenе pesmi – v njej pa kar mrgolijo one popravljenе. Novih je bolj malo, se mi zdi, ali jih jaz ne znam

izbežati ven. Po tej popravljalni plati me močno spominja na rimskega pesnika in založnika Alessia Brandolinija, urednika online revije *I fili d'aquilone*, kjer slovenskim pesnikom in lirikom redno odmeri kar veliko prostora. Oba sta zelo subtilna in nadarjena pesnika, a kar naprej nekaj v vech jezikov zhe prevedenega in knjizhno objavljena spreminjata, izboljšujeta, si ne dasta miru in tudi nam prevajalcem ga kratita. Sprashujem se, kaj ju lahko doleti chez pet ali deset let: jima bodo te nove verzije pesmi she vedno vshech ali pa bo zashtrelela iz njih spet kakshna chrna luknja, kakshna zevajocha shpranja, kaj prevech osladnega ali nesprejemljivo romantichnega – in marsh pesmi spet v popravljalnico. Skratka, za ponoret.

Ta hip sem se spomnila tudi reshkega inzhenerja fizike Gina Brazzodura, zhivel je z zheno v Genovi, kjer je zhivela tudi njegova mati, nashe gore list, iz vasi Studeno pri Postojni, bil je velik ljubitelj glasbe in literature, v Trst je prihajal vechkrat sluzhbeno, zvedel je za nasho dvojezichno revijo *Most*, poiskal urednika, arhitekta Vladimirja Vremca ter ekonomista in univerzitetnega profesorja Alesha Lokarja, in zachel z nami redno sodelovati, za *Most* je pisal eseje, porochila, recenzije in podobno, tudi prevajal je, spoprijateljili smo se v kratkem, bil je zelo prijeten in komunikativen, midva sva se shla ob njegovih pogostih obiskih tudi v Sezhani zamenjavo dobrin, on je meni razkrival skrivnosti in lepote italijanske moderne knjizhevnosti, jaz sem pa postala njegova literarna osveshchevalka in prilozhnostna uchteljica slovenshchine – nekaj je zhe znal, narechno obarvanega, drzhila sem ga s kriptoslovencom, ker se je hitro sprotne snovi (na)uchil, a ni nikoli potrdil, da je njegova mati Slovenka, to mi je povedal pesnik in pisatelj Enrico Morovich, ki sem ga prevajala, tudi on Rechan, ki je po vojni zhivel v Genovi in je prijateljaval tako z Ginom Brazzodurom kot z njegovo ozhjo in shirsho familijo. Tudi Gino je pisal pesmi, in ko jih je bilo dovolj za zbirchico (seveda che je imel denar), jih je knjizhno izdal pri kakshni manjsi, a solidni italijanski zalozhbi. V Italiji, pravzaprav na Zahodu, so si pesniki lahko privoshchili zbirke in si jih she vedno lahko privoshchijo le na lastne stroshke, tam ni bilo nikoli kot pri nas zlasti v chasu socializma, da je pesnik za zbirko dobil she honorar in zastonj tisk in zastonj promocijo pa she kaj – razne shtipendije, status svobodnega umetnika, kakshno posebno dodatno subvencijo. Bilo bi prelepo, so vchasih vzdihovali. No, Gino mi je svoje pesmi rad tudi sproti pokazal in izrazil zheljo za moje mnenje, in ker je vedel, da veliko prevajam in objavlam – takrat je bilo pri nas kar lepo shtevalo literarnih revij, ki so s chasom poniknile, pri nas na Primorskem domala vse – me je vchasih prosil, da bi tudi kakshno njegovo pesem prevedla in jo objavila v kakshni nashi reviji, kar sem rada storila. Ko mi je dajal pesmi v branje, je vechkrat povedal, da se je zlasti pred leti dostokrat sprasheval, ali so sploh kaj vredne, da je bil sprva v zvezi s poezijo zelo negotove in omahljive nature, a da se je tega zhe precej reshil. Nato je vechkrat poudaril, da mi pushcha v branje »l'ultima stesura, quella definitiva« in da ne misli menjati niti vejice pri tem zadnjem, definitivnem zapisu. Pa se je potem kar nonstop izkazovalo, da je bil zadnji definitivni zapis vedno le predzadnji ali predpredzadnji, ker je v knjizhni

izdaji marsikaj in she prevech spremenil. Ko mi je nato prinesel v branje nove pesmi s tiho zheljjo, da mu she kaj prevedem, sem se vedno pohecala: kaj sodijo tudi te med tiste definitivne, katerim ne bosh spremenil niti vejice, kaj shele, da bi se dotaknil pike? Mislim, da sem mu prevedla in revijalno objavila toliko prvotnih »definitivnih« besedil, nich slabshih od onih korenito popravljenih, ki jih je vezal v knjige – in ga, mimogrede recheno, neznansko osrechila – da bi iz njih lahko sestavila antologijsko zbirko. Saj sem nekaj takega pobalinsko skoraj nachrtovala, pa je na zhalost neprichakovano zbolel za rakom in kmalu zatem umrl. No, on je bil hujshi popravljaec od Zupana, a tudi hujshi dvomljivec o svojih muzah. Dokler je sedel za mizo in pisal pesmi, kot mi je nekoch povedal, mu niso delale preglavic, so ga prej ljubeche asistirale in mu vlivale vero v njegovo lirichno nadarjenost. Z njimi pa se je krvoločno grizel in bodel, brzih ko se je napotil k zalozhniku; takrat se je njegov lirichni stolp mochno zamajal in nato okrushil in skoraj zgrmel na tla, da je moral v naglici pobrati, kar se je dalo, pokrpati okvare in utrditi temelje, itd. Ni kaj, taki smo, sem potem vechkrat ugotovila. Eni neomajno preprichani vase, drugi polni dvomov in pomislekov.

Vesna Milek: CAVAZZA, biografski roman, Shtudentska zalozhba, Lj. 2011

(Bolj sugestija-prishepetavanje kot nasvet)

Ko se ne bi prevechkrat pustila zapeljati od shtrelelih map in potiskanih papirjev, bi s pospravljanjem stanovanja veliko prej konchala, tako pa se ta rabota, ki ji je ime tudi tlaka, vleche in vleche, jaz pa se iz povprechno dobre ali slabe pospravljalke prevechkrat prelevim v vneto bralko in celo – kot tokrat – v nekakshno svetovalko.

Torej zhe spet sedim na pruchki in berem pismo Borisa Cavazze, ki sem ga prejela, pishi in beri pred dobrimi shtirimi leti ali pred slabimi petimi, in sicer 4. septembra 2013, in nanj tudi zhe davno (6. 9. 2013) precej na dolgo odgovorila, saj na kratko niti ne znam. Ne vem pa, kako se je zadeva takrat konchala, pa me je ta hip zachela muchiti radovednost.

Ker ni lepo, da se tuja privatna pisma brez dovoljenja pisca javno objavljajo, bom njegovo elektronsko poshto strnila v par stavkov.

Pravi, da me zhe dolgo let pozna – cheprav ne osebno – kot izredno intelektualko, ki je ali bo pustila mochan pechat v slovenskem prostoru, ker sem s svojimi prevodi marsikomu odprla pot chez mejo. Upam, upam – to zdaj ponavljam, a kdove koliko ne verjamem. Lepo pa zveni in krasno se slishi. Chloveku ne shkodi kakshna iskreno laskava pohvala, vsaj pet minut se pochuti kot prerojen, pa she vshech si je. Cavazza je nato izrazil zheljjo, da bi prevedla njegov zgoraj navedeni biografski roman izpod peresa Vesne Milek, ker bi ga oba rada plasirala tudi v Italiji. Pa da ne ve, ali sem ga prebrala. In da bi rad zvedel, ali pristanem na

prevajanje, ker bi potem z avtorico romana zachelo zbirati denar za prevod in menda za tisk.

Odgovorila sem kar izchrpno, da sem roman prebrala in da mi je vshech (dodajam zase: she vedno je enako zanimiv in vreden prevoda), in sem tudi napisala: na zhalost pa prevajam samo poezijo, drugache recheno, sodim v kategorijo prevajalcev kratkega diha, za prevod romana pa je nujno potreben prevajalec dolgega diha. Sama pri sebi sem kar obzhalovala, da nisem oboje, dolgega in kratkega diha, oziroma da nista z Milekovo izdala kakshne lepe pesnishke zbirke v prostih verzih (ne rimane), ker v tem primeru bi ponudbo oberoeh sprejela. Potroshtala sem igralca, da bo precej zlahka dobil kakshno prevajalsko zamenjavo, navedla sem mu tudi en naslov, lahko bi jih vech, a je eden zadostoval. In konchala s prav prisrchnimi pozdravi obema in na tihem upala na uspeshen skok prevedenega romana chez domache planke. Preprichana, da bi pritegnil tudi nashe sosede. Rekla sem si: bom zhe iz tiska zvedela, da je izshel, bodo ja zadevo razbobnali! In potem sem seveda na vso to rech chisto pozabila v primezhu svojega rednega in izrednega dela. Do danes.

Saj sem se shele pred kakshno uro po branju davnega Cavazzovega pisma in mojega odgovora vprashala, ali sta Milekova in on sploh izdala roman v Italiji. Sedla sem za rachunalnik in na spletu natisnila: Vesna Milek CAVAZZA romanzo biografico, nashla pa sem le krajshi zapis v italijanshchini v biltenu italijanske skupnosi v Istri *Il Trillo* za mesec marec – april 2013 o srechanju z Borisom Cavazzo v okolici Portorozha ob predstavitvi te njune knjige. Zdi se potemtakem, da prevod v Italiji ni izshel. Anti nista vrgla pushke v koruzo, she preden sta jo dobila v roke, a vse tako kazhe, da se je prav to zgodilo, in se mi zdi resnichno shkoda. Dajmo jih razmigat oziroma provocirat, saj se zadnje chase v nashih chasopisih kar nonstop govori o Borisu Cavazzi, pa o njegovem sinu Sebastianu, Milekova tedensko nastopa na TV in redno pishe intervjuje v sobotno prilogo Dela, je tako rekoch prav ne moresh spregledati, tudi che bi jo hotel. Tudi ona sodi med vseprisotne kot gospod bog in zgoraj omenjeni. Tudi Ksenija Benedetti, tista znana od cerimoniaala – pardon, kako nemarno se izrazham, namrech nekdanja shefinja Drzhavnega protokola alias zadnja Borisova zhenina in partnerka, ima svojo kolumno v *Primorskih novicah* in morda she kje; in kot je zadnjih urbi et orbi povedala, ima tudi kup izzivov, ki naj bi jih izpolnila. Oh, ti benedetti izzivi so kot tujerodne rastline pajesen, ambrozija in grint, oziroma so she bolj invazivni. Njej torej kazhe nalozhiti she en izziv na plecha, in sicer, da protokolarno (tj. vzorno) zlifra biografski roman o svojem mozhu tja v Italijo, in naj postane kot pri nas zmerna uspeshnica (vechkrat ponatisnjen roman). Chasi so ugodni za take podvige, bi bil smrtni greh zapraviti jih.

Bolj kot svetujem, dinastiji Cavazza in Milekovi sugerirem, da dajo knjigo prevesti zajamcheno dobremu prevajalcu, kot je recimo Vladimir Dellore, chlan italijanske unije, ki zhivi v Izoli – naslov je v telefonskem imeniku in na spletu. Naj ga predhodno opozorijo na shkrate in tu pa tam na napachno pisavo imen. Bo sicer

odkril sam, a tako bo she bolj pozoren. Naj se tudi pozanimajo pri JAK-u, kako je po novem možno dobiti subvencijo za delo prevajalca.

Naj knjigo obogatijo z lepim shtevilom fotografij, da bo pripoved bolj nazorna in privlačna; zaradi tega ne bo dosti dražja, a bo gotovo pridelala vech kupcev, se splacha.

Ko bo delo opravljeno, naj si vsi skupaj ali vechina privoshchijo izlet v Milan, a she prej naj se povežejo z založbo *La nave di Teseo*, ki ji nacheluje Elisabetta Sgarbi, ali z dezhurnim, ki jo nadomeshcha, in naj jima sporočijo, da so chuli kar nekaj pohval o perspektivnosti njihove nedavno ustanovljene založbe in da pri njih zhelijo objaviti prevod knjige, ki je v Sloveniji zelo brana, in mislijo, da bi utegnili zanimati tudi italijanske bralce, pa bi zato radi zvedeli za pogoje objave in za ritual pri oddaji rokopisa. Vse to jih lahko vprashate v angleshchini in poizveste vse, kar vas zanima, je tudi v njihovem interesu, da vam odgovorijo, in to chimprej. Pri tej založbi je nedavno objavila svoj roman trzhaska slovenska literatka in esejistka Tatjana Rojc, kasneje, to je nedavno, je postala senatorka v Rimu, kjer se bo zavzemala za nashe dobro in blagor zamejcev, dobite jo na spletu. In tako si ustvarite bolj nazorno sliko o tem, kar vam sugeriram, saj gre shele za fazo iskanja in tipanja, povsem neobvezujocho in zastonj. Che so pogoji v Milanu nesprejemljivi, imate kup drugih možnosti, omenila bom le salernishko založbo Multimedia, ki sodi med tiste dokaj sprejemljive, ki se za svoje avtorje tudi kasneje zelo zavzemajo in jih kar naprej promovirajo. Vprashajte Barbaro Korun ali Josipa Ostija, vam bosta nashtela brez nakladanja njihove uzance, povsem verodostojno, kako in kaj in zakaj. In nich drugache.

Jaz sem povedala chisto dovolj in she prevech, tako rekoč za bog lonaj, da boste na tekochem; che vam ni kaj jasno, me pa vprashajte, zdaj je odvisno le od vas, ali boste preskochili domache planke in pokukali, kaj pochenjajo sosedi, ali pa boste ostali doma, kar je tudi prijetno, saj pravi nash refren: blagor doma, kdor ga ima. In mi ga imamo.

Svojskost Revije SRP

Vodilo Revije SRP so
tri vrednotne orientacije individua,
tega ne nepomembnega drobca v sistemu institucij.

Te vrednote so: Svoboda, Resnica, Pogum.
Pomembne so, vsaka od njih posebej,
pomembno je prezhemanje teh vrednot.

Tak namen ima tudi uredništvo Revije SRP,
ki izhaja v posodobljenem prvotnem slovenskem chrkopisu bohorichici,
katere utemeljitev predstavlja *Zbornik 2001 Boborichica*.

Sama ustvarjalnost in avtonomija,
njuna utemeljenost v raziskovanju,
nachelno in splošno nista vprashljivi,
nihche, skoraj nihche ne bo nasprotoval
takim usmeritvam. Problem se pojavlja
shele na konkretnem nivoju, kot tak je
nerazviden in skrit ali zhe prikrit
in s tem tezhko reshljiv.

Problem ukinjanja ustvarjalnosti
(in avtonomije) se kazhe v shtevilnih,
a na videz nepomembnih malenkostih.
Lahko jih ne vidimo ali pa se moramo
spustiti na nivo konkretnosti, to je
na nivo ukvarjanja z malenkostmi
in postati malenkostni.

Institucija brez spomina je
kakor podjetje brez knjigovodstva,
mochni in mogochni v njej
pochno, kar jih je volja,
ker vse, kar pochno, utone
v pozabljivi zavesti chasa.

...

a ne gre za chas, ampak za dejstva zavesti,
kjer chasa ni, je samo trajanje,
obche vrednote so neposredna dejstva zavesti,
vsakomur dojemljive, preverljive,
nihche jih chloveku ne more ne dati ne vzeti,
ne sistem ne institucija ne propaganda, tudi kulturna ne,
samo che to sam hoche, jih bo nashel
le v sebi, sebstvu svojem.

»Torej vsako bitje, ki občuti svojo eksistenco,
občuti zločin pokorjenosti in težji k svobodi;
che se she zhivali, ki so udomachene za sluzhenje chloveku,
lahko podrede shele potem, ko jim zatro nasprotno zheljo,
kakshna nesrecha je to lahko za chloveka,
ki je edini resnichno rojen zato,
da zhivi svobodno.

Napravila ga je nenaravnega do te mere,
da je izgubil praspomin na svoje prvobitno stanje,
in na zheljo, da ga ponovno ozhivi ...
Vedno pa se najdejo eni, srechnejshi od drugih,
ti, ki so rojeni pod srechno zvezdo,
ki občutijo težho jarma in ne morejo vzdržhati,
da bi ga ne stresli, ti, ki se nikoli ne navadijo na jarem ...

*Ko bi bila svoboda povsem izgubljena,
zunaj tega sveta,
bi jo ti ljudje ozhivili v svoji predstavi,
občutili bi jo v **svojem duhu** in jo she vedno uzhivali.*

Suzhenjstvo nikakor ni po njihovem okusu,
celo ko je to okrasheno, ne! ...«

Étienne de La Boétie